

KÜLÖNLEGES KÖNYVEK



Laurence Bergreen

MARCO POLO



GENERAL PRESS

Laurence Bergreen

Marco Polo

GENERAL PRESS KIADÓ

A mű eredeti címe Marco Polo. From Venice to Xanadu

Copyright © 2007 by Laurence Bergreen
This translation published by arrangement with Alfred A. Knopf, a division of Random
House, Inc.

Hungarian translation © Valló Gábor

© General Press Kiadó

Fordította VALLÓ GÁBOR

Szerkesztette BÖRÖCZKI TAMÁS

Lektorálta ZENTAI GYÖRGY

A borítótervet GREGOR LÁSZLÓ készítette

ISSN 1585-6860
ISBN 978 963 643 093 1

Kiadja a GENERAL PRESS KIADÓ

Felelős kiadó LANTOS KÁLMÁNNÉ
Irodalmi vezető BESZE BARBARA
Művészeti vezető LANTOS KÁLMÁN
Felelős szerkesztő STIBINGER ÁGNES
Készült 32,5 nyomdai ív teljedelemben.
Kiadói munkaszám 1733-08

Nyomdai előkészítés SCRIPTOR KFT.
Nyomta és kötötte a REÁLSZISZTÉMA DABASI NYOMDA ZRT. Felelős vezető Berki István
vezérigazgató

TARTALOM

SZEREPLŐK

PROLÓGUS

ELSŐ KÖNYV/EURÓPA

ELSŐ FEJEZET

VELENCE KALMÁRAI

MÁSODIK FEJEZET

AZ ARANY MENLEVÉL

HARMADIK FEJEZET

A TANÍTVÁNY

NEGYEDIK FEJEZET

AZ ÓPIUMFÜGGŐ

ÖTÖDIK FEJEZET

FENNSÍKOK VÁNDORAI

HATODIK FEJEZET

A MONGOLOK TITKOS TÖRTÉNETE

MÁSODIK KÖNYV/ÁZSIA

HETEDIK FEJEZET

AZ EGYETEMES URALKODÓ

NYOLCADIK FEJEZET

A NAGY KÁN SZOLGÁLATÁBAN

KILENCEDIK FEJEZET

HARC A TÚLÉLÉSÉRT

TIZEDIK FEJEZET

A TÁBORNOK ÉS A KIRÁLYNÉ

TIZENEGYEDIK FEJEZET

AZ ÉG VÁROSA

TIZENKETTEDIK FEJEZET

AZ ISTENI SZÉL

HARMADIK KÖNYV//INDIA

TIZENHARMADIK FEJEZET

A KUTATÓ

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A MONGOL HERCEGNŐ

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A TÉKOZLÓ FIÚ

EPILOGUS

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Kubiláj megkérdezi Marcótól:

– Ha visszatérsz Nyugatra, elmondod majd a népednek azokat a történeteket, melyeket nekem elmondottál?

– Én beszélek és beszélek – így Marco –, ám a hallgatóban csupán azok a szavak maradnak meg, melyeket hallani akar. A világ leírása, melyet te szívélyesen hallgatsz, s az a leírás, mely az utcai rakodómunkások és gondolások között terjed majd, a házam körül, mikor hazaérek, két különböző dolog; s mindkettőtől különbözik az a leírás, melyet életem alkonyán mondok esetleg tollba, ha netán genovai kalózok fogságába esnék, és bilincsben összezárnának egy kalandregényíróval. Nem a száj irányítja a történetet, hanem a fül...

– S a te hangodból hallom azokat a láthatatlan okokat, melyek életre keltik a városokat, s mely által egy napon talán új életre kelnek majd.

Italo Calvino: *Láthatatlan városok*

SZEREPLŐK

NYUGAT

Marco Polo, velencei kereskedő
Niccolò Polo, Marco apja
Matteo Polo, Marco nagybátyja
Piacenzai Teobald, pápai legátus, később X. Gergely néven pápa
Pisai Rustichello, Marco cellatársa Genovában, szerzőtársa

KELET

Dzsingisz kán, a Mongol Birodalom alapítója
Ögödej kán, Dzsingisz fia és utódja
Kubiláj kán, Dzsingisz egyik unokája, a mongolok nagykánja
Möngke kán, Dzsingisz egyik unokája
Szorghaghtani Beki, Möngke, Hülegü és Kubiláj anyja
Csabi, Kubiláj főfelesége, buddhista
Ahmad, Kubiláj muszlim pénzügyi tanácsosa
Naján, Kubiláj keresztény vetélytársa
Arig böge, Kubiláj kán öccse
Kaidu, Kubiláj egyik unokatestvére
Phagpa, tibeti buddhista szerzetes, az egységes mongol írásmód megalkotója
Százszemű Baján, Kubiláj kán hű tábornoka

PROLÓGUS

A PARANCSNOK

Európa legerősebb hajóhadainak egyike, a genovai flotta, 1298 nyarán támadásra készült a Velencei Köztársaság hajói ellen. A hivatalos fegyverszünetek ellenére a két ellenfél már évtizedek óta vívta háborúját, melynek tétje a jövedelmező keleti kereskedelmi utak ellenőrzése volt.

E véres küzdelem során rendszerint a fortélyos és merész Genova volt fölényben. Hajósai 1294-ben úgy arattak győzelmet a tengeren, hogy gályáikat egymáshoz erősítették, és óriási négyszöget alkottak belőlük. Az úszó erőd összezúzta és megfutamította a támadó velencei flottát. A következő évben Velence fő kereskedőflottájának elsüllyesztésével Genova ismét bizonyította tengeri fölényét. Mikor a tengeren kifogytak az ellenségből, a szárazföldön üldözték tovább a velenceieket. 1296-ban Konstantinápolyban mészárolták le vetélytársaikat – Genova innentől könyörtelenségéről és mohóságáról vált hírhedtté.

Velence azonban lassan magához tért. Karcsú gályái bátor tengerésztisztek vezetésével mindenütt a genovaiak nyomában voltak. Így érkezett el a curzolari csata napja; ennek névadója egy sziget a sziklás dalmáciai tengerpart mentén, melyet mindkét dölyfös városállam magának követelt a szüntelen kereskedelmi háborúk során.

A hatalmas, összesen nyolcvannyolc hajót számláló genovai flotta az újonnan kinevezett, magabiztos Lamba Doria admirális irányításával óvatos stratégiát követett: elrejtőzött a szigetek mögött, majd a Tunézia közeli melegebb vizekre vitorlázott, hátha sikerül törbe csalnia a türelmetlen velenceieket. Ám azok nem vették fel a kesztyűt, így a genovai haderőnek be kellett érnie helyi

csetepatékkal. Végül Doria admirális veszítette el előbb a türelmét, és flottáját északnak fordította, egyenesen a Velencei-öbölbe. A hajóhad nem ütközött számottevő ellenállásba, miközben a hivatalosan velencei fennhatóság alatt álló városok és erődök mellett elhaladt. Az ellenségnek nyoma sem volt, mikor horgonyt vetett Curzola partjainál, több mint hétszáz kilométerre délkeletre Velencétől. Ezután egy tomboló vihar a flotta nyolcvannyolc hajójából hatot elsüllyesztett. Mikor az ég kitisztult, a túlélők kifosztották és feldúlták a szigetet, remélve, hogy a láthatatlan velenceiek ezt már nem fogják tétlenül tűrni.

1298. szeptember 6. meleg, párás reggelén a velencei flotta egyszer csak kibontakozott a ködből. Kilencvenhat gályából állt, az előkelő származású Andrea Dandolo parancsnoksága alatt. A gyorsaságukról híres velencei hajók elegáns, nagyméretű gondolára emlékeztettek, rajtuk verejtékező evezősök kettős sorával. A gályák képesek voltak orral belemenni a közeledő hullámokba, hogy aztán hasonló magabiztossággal megforduljanak, és matrózaik az orrból csákyát vessenek a másik hajóra. Mihelyt az eszköz a helyén volt, a velencei tengerészek hajójukból előtörve megrohamozták az ellenséget.

Mivel az evezők akkor működnek a leghatékonyabban, ha lapos szögben érik a vizet, a hajókon még egy méter széles szabad hely sem maradt. (Bár a vitorlákat ismerték és használták, a gályák elsősorban evezőshajók voltak.) Egy velencei gálya igen nyomorúságos hely volt a tengerész számára: a nagyjából százfős legénység szűk helyen szorongott, kevés étellel és vízzel. A hajók csak egy hétre való ellátmányt vittek magukkal, ezért a kimerült evezősök szinte mindig csökkentett fejadagot kaptak. E komoly korlátok miatt a velencei gályák leginkább éjszaka haladtak, és küldetéseiket rövidre fogták, legfeljebb három vagy négy napra. Csekély merülésükkel megtehették, hogy a part mentén maradnak – halálos, ám meglepően sebezhető ragadozóként lestek áldozatukra.

E hajók egyikének parancsnokát Marco Polónak hívták. Kereskedő volt, aki három évvel azelőtt tért vissza Kínából. Negyvennégy évesen a legidősebbek közé tartozott a csata résztvevői között, és mindenképpen a legviláglátottabb volt. Marco

Velence egyik nemeseként indult a csatába, saját hajóján, bár az irányítást a gyakorlatban tapasztalt kormányosok végezték helyette. Tizenhét éves kora óta járta a világot, így leginkább külföldön érezte „otthon” magát. Jól bírta a veszélyeket, most is magabiztos és higgadt maradt. A curzolari csata lehetőség volt számára, hogy tekintélyt szerezzen velencei polgártársai előtt, akik kétkedéssel hallgatták a Kínáról szóló történeteit.

Andrea Dandolo Curzola túloldalára irányította Marcót és a többi velencei kapitányt, ahol a tengerészek partra szálltak, majd azonnal elrejtőztek. Közben Lamba Doria az ellenséges flottát felmérve arra a hibás következtetésre jutott, hogy a velenceiek egyszerűen azért halogatják az összecsapást, mert félnek. Ám másnap reggel – szeptember 8-án, vasárnap – a velenceiek Curzola szigetén megrohanták a genovaiak táborát.

Doria, aki alig várta már, hogy megütközhesse a velenceiekkel, mindkét fronton támadást indított. A szárazföldön nyilak záporoztak, a tengeren gályák öklelték és gyújtották fel egymást.

A csata tetőpontján Doria fiával, Ottavióval figyelte a hadszínteret, amikor egy velencei nyílvessző mellkason találta a szerencsétlen ifjút. Ottavio holtan zuhant az apja lábához. A hajón tartózkodó genovaiak részvétüket fejezték ki Doriának, aki azonban rendíthetetlen maradt. – Dobjátok a fiamat a tenger mélyére! – parancsolta. – Méltóbb sírt keresve sem találnánk neki, mint ezt a helyet!

A kedvező szélről hajtott velenceiek Dandolo vezetésével átvették a kezdeményezést, és elfogtak tíz genovai gályát, ám buzgalmukban zátonyra futottak. Kilencórányi küzdelem után a kimerült velenceiek megadták magukat a túlerő előtt. A genovaiak nyolcvannégy hajót zsákmányoltak, ezek egy részét elsüllyesztették, másokat felgyújtottak. Az egykor büszke velencei hajók közül csupán maroknyi menekült meg. Az emberveszteség még súlyosabb volt. A genovaiak összesen 8000 tengerészt ejtettek foglyul – óriási szám, ha összevetjük Velence teljes lakosságával, mely akkoriban a százezret is alig érte el. Ez volt a legnagyobb vereség, melyet Velence a Genovával vívott évtizedes háborúskodás során elszenvedett.

Andrea Dandolo szégyenében kikötöztette magát zászlóshajója főárbocához, és addig verte a fejét a fához, míg koponyája szét nem hasadt, megfosztván a genovaiakat a kivégzése jelentette elégtételtől.

A győzelem léptéke a genovaiakat is megdöbbsentette. Jó szerencsésükön örvendezve az elfogott velencei gályákat Genovába vezették, ahol sor került a gyászos számbavételre.

A nyomorúságos foglyok ezrei között volt egy velencei nemes is: Marco Polo.

A következő négy hét során a genovai hajóhad – köztük a foglyul ejtett gályákkal – délnek vitorlázott, majd Itália sarkát megkerülve nyugatnak, s végül északnak fordult. 1298. október 6-án érkezett meg Genovába. Marco Polo hajóját tattal előre vontatták be az öbölbe; vitorláit szélbe fordultak, zászlói ferdén lógtak, parancsnoka pedig bilincsbe verve szállt partra.

Marcóra a szárazföldön további megaláztatás várt: egyes források szerint ugyanis nyomban a Palazzo di San Giorgióba zárták. Jól csengő neve ellenére ez az épület szomorú mementó volt a velenceiek számára, mert Velence konstantinápolyi konzulátusának köveiből építették (1260-ban), melyeket a genovaiak gátlástalanul elloptak. A palota Genova katonai főlényének nyers emlékműve volt, melyet az eredeti helyükről elhurcolt oroszánok díszítettek – a velenceiek hatalmának szimbólumai, legfőbb riválisuk által megszelídítve.

A szégyentől mardosott velenceiek állítása szerint az épületbe zárt foglyokat halálra éhezették, míg a genovaiak saját állításuk szerint jól tartották őket, és gondoskodtak róluk. Az igazság valószínűleg a két állítás között található. A foglyok szabadon járhattak-kelhettek a palazzóban, még luxuscikket is hozathattak maguknak otthonról. Az előkelő őrizeteseik, mint amilyen Marco Polo is volt, külön lakosztályt kaptak, ahol ágyukat gazdag kelmékből készült baldachin borította; lehet, hogy szolgálkat is tarthattak, akik a dolgaikat intézték helyettük. A börtön legfőbb veszélye inkább az unalom, semmint az éhezés lehetett, ám a büntetés olykor hosszú esztendőkre nyúlhatott.

Marco Polo még ebben a megalázó helyzetben sem veszítette el a lélekjelenlétét. Velencei kapitányként tisztelettel bántak vele. Ázsiai utazásairól mesélt fantasztikus történeteinek hála – ugyanúgy, ahogy korábban Velencében – hamar hírnevet szerzett; előbb a börtönben, később egész Genovában ismertté vált. Jó érzéke volt ahhoz, hogyan irányítsa önmagára a figyelmet, és keltsen titokzatos benyomást, míg nem valóságos csodabogárnak tartották. Ugyanazzal a képességgel, mely a Mongol Birodalomban és Indiában is kiségtette őt a nehézségekből, most a genovaiakat kápráztatta el. Annyira megkedveltette magát velük, hogy idővel már ők is – hiába voltak városának természetes ellenségei – megkülönböztetett tisztelettel bántak a nemes és szórakoztató velenceivel. „Az egész város összegyűlt, hogy láthassa őt és beszélhessen vele, mert nem fogolyként, hanem kedves barátként és nagyra becsült nemesúrként bántak vele, s úgy elhalmozták megbecsülésükkel és szeretetükkel, hogy nem volt egyetlen órája a napnak, mikor ne vendégeskedett volna nála a város egy-egy nemesura; szintúgy ellátták mindennel, ami a napi megélhetéséhez szükséges volt” – írta Giambattista Ramusio reneszánsz tudós, a Marco Polo életéről szóló egyik legelső beszámoló szerzője.

Most, hogy nem kellett többé hétköznapi kereskedelmi feladataival foglalkoznia, Marco nem csupán elviselte a börtönt, hanem egyenesen jól érezte magát benne: valamiféle középkorú, férfi Seherezádé vált belőle, aki kalandjairól s különösen Kubiláj kánról, a mongol uralkodóról szóló beszámolókkal szolgált meg a vendéglátást. Állította, hogy saját szemével látta a Nagy Kánt. „Messire Marco – írta Ramusio –, tudomást szerezvén arról, hogy mindenki nagyon vágyja hallani a Kathajról és a Nagy Kánról szóló beszámolóját, és belefáradván abba, hogy minden egyes nap újra és újra előlről kezdje történetét, barátaira hallgatva írásba foglalta mindezeket.”

A Palazzo di San Giorgióban töltött hosszú idő alatt Marco találkozott Pisai Rustichellóval, az Artúr királyról szóló lovagregék termékeny szerzőjével, aki I. Edward angol király pártfogoltja volt. A genovaiak évekkal azelőtt, 1284. augusztus 6-án ejtették foglyul őt, a meloriai csatában, ahol döntő vereséget mértek vetélytársukra, Pisa

városára. Rustichello a többi őrizeteshoz hasonlóan keresett valamit, amivel kitöltheti a kényszerű semmittevés időszakát, így Marco épp kapóra jött számára. A velencei ékesszólóan és fordulatosan ecsetelte utazásainak eseményeit, beleértve a világ leghatalmasabb uralkodójának, Kubiláj kánnak az udvarában töltött időt is.

Kubiláj kán akkoriban a legtöbb európai számára félig meszeszerű alak volt. A keresztények szemében a Mongol Birodalom a Föld legvadabb és legveszélyesebb helyét jelentette, s mégis, most Rustichello előtt állt egy férfi, aki nemcsak hogy látta Kubilájt, de a jelek szerint jól ismerte őt, s szolgálatában beutazta Ázsiát egyik sarkától a másikig, s még azon is túl.

Rustichello szavaival: „Ezután messire Marco mintegy tizenhét esztendő telt a kán szolgálatában, szüntelen jövésben és menésben ide meg oda, azoknak a feladatoknak elvégzésével fáradozva, melyekkel ura bízta meg... És mivelhogy ismerte uralkodójának természetét, okos ember lévén, sohasem sajnálta a fáradságot, hogy tudomást szerezzen mindarról, ami érdekes lehet a kán számára, hogy aztán az udvarba visszatérve szép rendben mindent előadhasson, s elnyerje az uralkodó nagy kegyét és szeretetét. Ezért leginkább őt használta fel a kán a legnehezebb és leghosszabb küldetésekre. Ezeket messire Marco, Istennek hála, mindig körültekintéssel és sikerrel intézte el.” Rustichello lenyűgözve folytatja: „A császár egyre kegyesebb lett iránta, megkülönböztetett bánásmódban részesítette, és személyéhez olyan közel engedte, hogy néhány báróban dühödt irigység támadt emiatt. Így történt, hogy messire Marco Polo tudomást szerzett és saját szemével győződhetett meg a világ legkülönbözőbb tájainak sokkal több dolgáról, mint bárki emberfia, aki a Földön élt, annál is inkább, mert elméjét mindig nyitva tartotta a tudás számára...”

A palazzo iskolázottabb foglyai verseket költöttek, vagy bonyolult lovagregék szövögetésével ütötték el az időt. A börtön időnként egy különösen jól őrzött művésztelepre hasonlított, benne arisztokrata írókkal és írójelöltekkel. S köztük ott volt Rustichello, e gyors eszű, hízelgésre mindig kapható író, aki szüntelenül történetek – kalandok, románcok, csaták – után kutatott, hogy lenyűgözze előkelő hallgatóságát.

Mikor meghallgatta Marco Polo csodás meséit a Keletről, Rustichello felismerte, hogy élete nagy lehetősége pottyant az ölébe, a valaha elmesélt leghihetlenebb igaz történetek egyikének formájában. A kalandregényíró természetesen azt javasolta a világutazónak, hogy együttes erőfeszítéssel készítsenek egy népszerű beszámolót Marco útjáról. Rustichello az alábbi, látszólag könnyed szavakkal intézte el a komor körülményeket, melyek közös mesterművük megalkotásához vezettek: „Most, hogy háborúskodás miatt Genova börtönének lakója lett, nem kedvelvén a restséget, úgy gondolta, hogy megírja az olvasók gyönyörűségére ezt a könyvet.”

Marco jól értett hozzá, hogyan kovácsoljon előnyt a balszerencséből – végül is egész viszontagságos élete során ezt tette. Most lehetősége nyílt arra, hogy megörökítse rendkívüli kalandjait. Elküldetett az utazása során készített jegyzeteiért, hogy segítségükkel felfrissítse emlékezetét, majd a páros munkához látott, hogy lejegyezze *A világ leírását*, ahogyan azt Marco Polo látta. A művet az utókor egyszerűen csak Marco Polo *Utazásaiként* ismeri.

ELSŐ KÖNYV

EURÓPA



ELSŐ FEJEZET

VELENCE KALMÁRAI

*Az ígézet megtörik,
s a szép káprázat helyén
ezer gyűrűcske fiit szét...¹*

A város egy összesen 118 szigetből álló, elragadó szigetvilág mögé bújt ellenségei elől. Nyirkos, sötét, elzárt és zsúfolt hely volt, mely kő- és üledékalapzatra épült. Az erődök és a fényes paloták fenyőfából és isztriai kőből készült cölöpökön álltak. Ám Marco Polo Velencéjében kevés teljesen függőleges épület volt – talán a nagy bizánci bazilika és néhány más templom jelentett kivételt – legtöbbjük bizonytalanul emelkedett ki a tenger vizéből.

A városban, ahol Marco Polo felnőtt, mintha örökké hajnali szürkület lett volna: zárkózott, titkolózó világ volt ez, bűnök és babonák melegágya, utcáin még azok is eltévedtek olykor, akik egész életüket Velencében töltötték, hiszen a szűk utcák néhány lépésen belül ismerősből baljóssá válhattak. Láthatatlan összeesküvők suttogása és bizalmas kacagás verte fel a sikátorok csendjét; a sötét ablakok mögött mécsesek és fáklyák fénye imbolygott. Éjszaka ködből font pókháló emelkedett fel a csatornák vizéről, elfedte az utcák és a lágyan hullámozó csatornákra néző ablakok lámpásainak fényét. Mindenütt patkányok nyüzsögtek – a csatornák partján, a rakpartokon, az utcákon, amelyek egyfolytában a város törékeny alapjait rágták, és halálos kórt terjesztettek.

A szűk, olykor alig vállszélességű utcák és átjárók követhetetlen kanyarok után egyszer csak széles térségre nyíltak: a Canale

Grandére, mely a várost kettéválasztva a lagúnába torkolt, majd azon túl az Adriai-tengerbe ömlött.

Télen a város a karneválnak adott otthont (szó szerint „búcsú a húsnak”, hiszen ez a vidám ünnep a böjt időszakát vezette be). A karnevál során a magas falak és átlátszatlan függönyök mögött orgiák zajlottak. Baljós pletykák vegyültek a Köztársaság jókedvű, érzéki mulatozásába. A bűn útján járók Velencében a gyilkolás csendes módjait részesítették előnyben: a mérgezést és a megfojtást – és a bűnök java büntetlenül maradt.

A 13. század bizonytalan világában a velenceiek néhány dologban azért biztosak lehettek. Kétszáz évvel Kopernikusz és háromszáz évvel Galilei előtt cáfolhatatlan ténynek számított, hogy a Nap a Föld körül kering, hogy az égi szférák tökéletesen szabályosak, valamint hogy a Teremtés pontosan 4484 évvel előzte meg Róma alapítását. Jeruzsálem a „világ köldöke”, s a Mennyország és a Pokol is létezik valahol.

A legtöbb ember számára az imák osztották részekre a napot: éjfélnél* három órával később, hajnalban (*prima*), a reggel közepén (*tercia*), délben (*sextia*), kora délután (*nona*), alkonyaikor (*vecsernye*), s végül lefekvés idején fohászkodtak Istenhez. Ebben a vallásos korban a tudomány nagyrészt, bár nem kizárólag, olyan obskúrus kutatásokból állt, mint az alkímia – melynek célja az úgynevezett alapfémek arannyá változtatása volt – vagy a csillagászathoz szorosan kötődő asztrológia.

A munkához a szél, a víz és az állatok ereje szolgáltatta az energiát. Nyugaton a szén erőforrásként való felhasználása még váratott magára; a papírpénz és a nyomtatás eljöveteleig ugyancsak kétszáz évnek kellett eltelnie. A kor csúcstechnikáját a hajók jelentették, a szállítás csodái, melyek azonban roppant veszélyesek is voltak.

Európában az utazás elképesztően lassú és kockázatos volt. A La Manche csatornán való átkelés merész vállalkozást jelentett; akik megtették, később súlyos megpróbáltatásként emlékeztek rá. Szárazföldön az utazás maximális sebessége a lóéval volt egyenlő; egy nap során átlagosan 12-15 kilométert, olykor, kivételes körülmények között és rövid ideig, 20-30 kilométert lehetett

megtenni. A babonás utazók egyszerű fogadóba húzódtak, mihelyt leszállt az este; e szállásokon férgek nyüzsögtek, és két vagy három vendég feküdt egy ágyban. Párizsból Velencébe öt fátárságos hétig tartott az út koccsival.

Velencében azonban másféle viszonyok uralkodtak. A kicsiny méretű, ám széles látókörű város ekkor már a késő középkor küszöbén járt: gazdasági terjeszkedés, kulturális fejlődés és a kereskedelem előtt álló akadályok felszámolása jellemezte. Az utazás nem ritkaságnak, hanem megszokott dolognak számított. Úgy tűnhetett, mintha Velencében mindenki utazó és kereskedő volna, vagy legalábbis erre a címre pályázik. Európában a politikai hatalom, mely korábban, a római idők óta szervezetlen és dűledező birodalmak kezében volt, a Velencéhez hasonló jól szervezett és felfegyverzett városállamokra szállt át. Az európai városállamok gazdasági növekedése gyors fejlődést indított el a művészetben, a technikában, a felfedezések és a pénzügyek terén. Megismerték az iránytűt és az órát, a szél- és vízimalmot – ezek létfontosságúak voltak az európai gazdaságok működéséhez –, s ma is fennálló híres egyetemek jöttek létre. E fejlődésnek köszönhető felemelkedését Velence, sőt maga Európa is ezáltal kezdett olyan arculatot ölteni, amilyenek ma ismerjük.

Velence, ez a vonzó, bizáncias jellegű, víztől körülzárt városállam a 13. századi Európa legfontosabb kereskedelmi és kulturális központjai közé tartozott. Jólétét a kereskedelemnek köszönhető, virágzó gazdaságának támasza pedig agresszív hadiflottája volt, mely kitartóan védelmezte a várost a pénzéhes genovai vetélytársak vagy a fosztogató arab kalózsok ismételt támadásaitól. Más középkori városoktól eltérően Velencének nem voltak falai és kapui; nem volt szüksége ilyesmire. Bármely szárazföldi vagy tengeri ellenségtől megvédték a lagúnák és a mocsarak.

Velence, a Kelet mesés gazdagságának közvetítője, kifinomult kereskedőarisztokráciának adott otthont – a Polo család is hozzájuk tartozott –, melynek tagjai gyakran tettek utazásokat Keletre, elsősorban Konstantinápolyba, ahonnan drágaköveket, selymet és fűszereket hoztak. A velencei társadalom igen rétegzett volt, önállóságát és kereskedelmi érdekeit makacsul védelmezte, és

sajátosan keveredtek benne a feudális kötelezettségek és a globális látókör.

Mivel Velence egységes, a lagúnák és ellenségei által közrefogott állam volt, lakóiban erősen élt a közösséghez tartozás tudata. „Azáltal, hogy a velenceiek gyakorlatilag beszorultak erre a szűk területre – írja a történész John Julius Norwich –, az összetartozás és az együttműködés sajátos szelleme alakult ki bennük... és nemcsak az államot fenyegető veszélyek idején, hanem – ami még lenyűgözőbb – mindennapos ügyeik intézése során is. Velence dúsgazdag kalmárcöreibben mindenki ismert mindenkit, s e szoros kapcsolat lehetővé tette a kölcsönös bizalom létrejöttét, mely más városokban ritkán terjedt a közvetlen családi körön túl.”

Ennek köszönhetően a velenceieket hamar híressé tette hatékony és alapos üzleti adminisztrációjuk, mely Európában a legfejlettebbnek számított. „Egy kereskedelmi vállalkozást – így Norwich –, még ha óriási kezdeti befektetéssel, többéves megtérülési idővel és jelentős kockázattal járt is, órák alatt nyélbe lehetett ütni a Rialtón. Ez olykor pusztán két kereskedő egyszerű társulását jelentette, máskor akkora vállalkozásokat hoztak létre, melyek képesek voltak egy teljes flottát vagy egy Ázsiát átszelő karavánt felszerelni.” Bárhogyan is, Norwich szerint „e társulások alapja mindig a bizalom volt, melyet egyik fél sem kívánt megsérteni.”

Velencében szinte mindenki érdekelt volt valamilyen módon a kereskedelemben. Az özvegyek kereskedelmi tevékenységbe fektették pénzüket, s bármely nincstelen fiatalember kiérdemelhette a „kereskedő” címet, ha belevetette magát az üzletbe. Noha a kockázat nagy volt, elképzelhetetlen kincsek ígérete vonzotta a kalandvágyókat, az ambiciózusakat, vagy éppen a bolondokat. Vagyonok jöttek létre és váltak semmivé nap mint nap, s egész kereskedőházak alapozhatták meg a jövőjüket egyetlen sikeres konstantinápolyi út révén.

A velencei kalmárok különböző stratégiákat dolgoztak ki hivatásuk, a nemzetközi kereskedelem kiszámíthatatlanságának csökkentésére. Hivatalos árfolyamok nem léteztek akkoriban, így a sokféle forgalomban lévő pénz kész rémálom volt a pénzváltóknak.

A Bizánci Birodalomban bizantinust, az arab országokban drachmát, Firenzében forintot használtak. A velenceiek, hogy a sokféleséggel megbirkózhassanak, az érme valódi értékének meghatározásakor a benne lévő arany és ezüst arányából indultak ki. A Polo családhoz hasonló kereskedők pedig megkerülték az egész kaotikus pénzrendszert, mely mindig magában hordta a pénzek összekeverésének és leértékelésének veszélyét, és inkább drágakövekben: rubinban, zafírban és gyöngyben utaztak.

E kifinomult és különleges pénzügyi igények kielégítésére Velence Nyugat-Európa legfejlettebb bankrendszerét hozta létre. Itt született meg a letéti bank, mely később az egész kontinensen elterjedt. 1156-ban a Velencei Köztársaság volt az első állam az ókor óta, mely állami kölcsönt bocsátott ki. Itt hozták meg Európa első banktörvényeit is, melyek a kialakuló pénzügyi életet szabályozták. Ezeknek az újításoknak köszönhetően Velencében Európa legfejlettebb üzleti gyakorlata jött létre.

A városállam a római kori szerződéseket alkalmazta, a Kelettel folytatott kereskedelem igényeihez szabva. A fejlett tengeri hitel- és kölcsönszerződések pontosan meghatározták a hajótulajdonos és a kereskedők kötelezettségeit, és még garanciát is vállaltak – ez utóbbi 1253-tól kötelezővé vált Velencében. A legáltalánosabban alkalmazott szerződéstípus a *commenda* volt (vagy velencei dialektusban a *collegantia*), ez szintén ókori előzményekre tekintett vissza. A kifejezés szabad fordításban „üzleti vállalkozás”-t jelent, és inkább a szakma érvényben lévő hagyományait tükrözte, mint meghatározott jogi elvek következetes érvényesülését. Bár mai szemmel nézve e 12. és 13. századi szerződések elavultnak tűnnek, a pontos számlázás megkövetelésében meglepően modernek voltak. Az ehhez hasonló szerződések egyfajta kezdetleges kapitalizmus meglétét bizonyítják, jóval azelőtt, hogy maga a fogalom egyáltalán megszületett volna.

A világ a velenceiek számára egy másik szempontból is modernnek tűnt: „lapos” volt, azaz a természetes és mesterséges határokon átnyúló kapcsolatok kötötték össze. Számukra a világ gyakorlatilag kereskedelmi utak és lehetőségek állandóan változó hálózatát jelentette szárazföldön és tengeren. A velencei kalmárok hajói és karavánjai értékes fűszerek, drágakövek és szövetek után

kutatva bejárták az egész akkor ismert világot. Tevékenységük révén ásványok, só, viasz, kábítószer, kámfor, gumiarábikum, mirha, szantálfa, fahéj, szerecsendió, szőlő, füge, gránátalma, textil (különösen a selyem), állati bőrök, fegyverek, elefántcsont, gyapjú, strucc- és papagájtoll, gyöngy, vas, réz, aranypor, arany- és ezüstrudak, ázsiai rabszolgák özönlöttek Velencébe az Afrikából, a Közel-Keletről és Nyugat-Európából ide futó kereskedelmi utakon.

A külföldi gályák más, egzotikusabb árucikkeket is hoztak a városba. Hatalmas márványoszlopok, talapzatok, kőgerendák és építőkövek sorakoztak a dokkokban, melyeket valamely romos templomból vagy magánépületből hoztak el Konstantinápolyból, esetleg más görög vagy egyiptomi városokból. Az ókori világ e maradványai, a halott vagy haldokló civilizációk sírkövei azután a Piazza San Marco egy eldugott zugát, vagy valamely herceg vagy gazdag kalmár hivalkodó palotájának homlokzatát díszítették.

Az árucikkek sokfélesége indította arra Shakespeare-t, hogy *A velencei kalmárban* a következő szavakat adja Antonio szájába: „Hiszen a város haszna, üzlete / Minden néptől függ.” (Vas István fordítása.) Velence kereskedelme a globalizáció szinonimája volt – ez a fogalom szintén ebben a korszakban érlelődött meg. Kereskedelmi partnereik megválasztásakor a velenceiek túltették magukat a hagyományos etnikai és vallási szemléletmódon. Távoli kormányokkal és kereskedőkkel üzleteltek: arabokkal, zsidókkal, törökökkel, görögökkel, idővel mongolokkal is, még akkor is, ha ezek politikailag ellenségeik voltak. A Polo család nem az első kereskedő volt, aki megtette az utat Velencéből Ázsiába, noha persze Marco Polo kalandjainak köszönhetően az ő nevük vált a leghíresebbé.

A velenceieket, bárhová is vetődtek, rögtön felismerhetővé tette *venetónak* nevezett egyedi akcentusuk és dialektusuk. Ez a nyelv, a többi újlatin nyelvhez hasonlóan, a latinból származott, de más nyelvekből is vett át jövevényszavakat, nyelvtani elemeket és kiejtési sajátosságokat, így például a németből és a spanyolból (a „th”-nak ejtett kasztíliai s-t), sőt a horvátból is. Még némi francia hatás is kimutatható benne. A *venetóban* rengeteg x és z volt, de kevés l. Lord Byron – aki saját állítása szerint kétszáz nővel hált Velencében, ugyanennyi éjszaka alatt – „drága latin fattyúnak” nevezte a *venetót*.

Ám a dolog még bonyolultabb volt ennél, ugyanis a *venetó* számtalan változatra bomlott. A velencei Polo családnak bizonyára némi nehézséget okozott a Pa– dovában, Trevisóban vagy Veronában beszélt velencei tájszólás megértése.

Marco Polo világából néhány sajátos kifejezés egy az egyben átkerült a mai köznyelvbe. Polo idejében a velenceiek így köszöntek el egymástól: *ciao* – vagy, hogy pontosabbak legyünk: *sciavo* vagy *sciavo vostro* –, ami szó szerint azt jelenti: „szolgálatára”. (Ez is horvát eredetű kifejezés a velencei nyelvben.) A *gondola* szó szintén velencei, bár azt nem tudjuk, hogy mikortól használták a város lakói e hosszú, elegáns, fekete csónakokat. Marco Polo idején valószínűleg többféle vízi jármű – vitorlás és evezős csónakok, gályák – nyüzsögtek a város tekergőző csatornáin.

Az *arsenál* szó, mely a fegyverek gyártására és raktározására szolgáló helyet jelenti, az arabból került át a velencei nyelvbe (*dar al szina'a*: „műhely”). Marco Polo korában az európaiak a velencei Arzenált nevezték így, a hajógyártás egyik központját. A hajóácsok itt egyfajta korai futószalagot működtettek, s irdatlan ütemben állították össze a hadigályákat a szabványosított, előre gyártott alkatrészekből, például hajógerincekből és árbocokból. Egy Pero Tafur nevű spanyol látogató így írta le a gályák összeszerelésének pontosan koreografált műveletét: „Egy csónak bevontatott egy gályát, s az ablakokból kiadogattak mindent, amire szükség volt: ebből a kötélzetet, abból a hajó gyomrát, amabból a fegyvereket, s egy másikból a ballisztákat és kilövőgépeket. És amire a gálya elérte az utca végét, minden matróz a fedélzeten volt, evezőkkel együtt, s a hajóorrától tatig teljesen készen állt.”

Tafur számítása szerint tíz „teljesen felszerelt” gályát állítottak össze mindössze hat óra alatt: ez harminchat percenként egy újabb hadihajót jelent. Nem csoda, hogy egész Európában bámulatot keltett az a sebesség, mellyel a velencei Arzenálban kész gályát formáltak egy csupasz hajógerincből. S a parancsnokok bármilyen színű hajót kérhettek – amíg az a szín fekete volt.

Velence sikere részben a magabiztosságnak köszönhető, melynek alapja a város politikai és vallási kiválasztottságtudata volt. A város hatékony és sokatmondó mitológiával indokolta meg saját

felemelkedését. Védőszentje Marco névrokona, Szent Márk volt. 828-ban egy csoport velencei kalmár ellopta Márk testét alexandriai nyughelyéről, és diadalmenetben vitte haza Velencébe a dózsénak.

Hogy tettüket igazolják, a kereskedők arra hivatkoztak, hogy csupán megvédik a testet a muszlimok gonosz terveitől, s előálltak egy bájos, ám kétségkívül apokrif történettel arról, hogy Márk, mikor az Adriai-tengeren hajózott, viharba került, s a szél abba a lagúnába sodorta a hajóját, ahol később Velence állt. A hajó éppen azon a helyen töltötte az éjszakát, ahol most a dózse palotája áll. A legenda szerint ekkor egy angyal jelent meg Márk álmában, így nyugtatva meg őt: „Itt biztonságban leszel.” E szavak idővel kettős értelmet nyertek: egyfelől utalhattak arra, hogy Márk biztonságban lesz a lagúnában a vihar elől, másfelől azonban arra is, hogy ettől kezdve az apostol Velencéhez tartozik, sehová máshová. Márk testének átköltöztetése Velencébe talán a legismertebb ereklyelopás a kereszténység egész történetében.

Márk teste Marco Polo korában, és később is Velencében nyugodott, a dózse magánkápolnájában. A dózse otthona az egyetlen épület volt Velencében, mely kiérdemelte a palota nevet; az összes többi lakhely, bármilyen nagy vagy előkelő volt is, még a Canale Grande környéki villák is, csupán casa volt, azaz ház. Ezt általában Ca'-nak rövidítették, így a Polo-ház például a Ca'Polo volt, és ma is így hívják.

Velence oligarchikus köztársaság volt, melyet a város kereskedőarisztokráciáját kitevő 150 család uralt. A lakosság alig 1 százaléka irányította a többi 99 százalék sorsát. Olykor egy-egy családnak sikerült bejutnia ebbe a zártkörű testvériségbe, s új arisztokrata házat alapítania, ám 1297-ben ennek a lehetőségét is megszüntették. A velencei tanács azonban megengedte, hogy a városi polgárság céheket alapítson a gazdaság fellendítésére. Ezek a szervezetek és iskolák iparosokat és mesterembereket képeztek, segítették a szegényeket, sőt kórházakat is fenntartottak. Elképzelhető, hogy a Polo család is tagja volt egy vagy több ilyen céhnek, hogy ezáltal is elősegítsék kereskedelmi érdekeik érvényesítését. Vagyonos kereskedőknek számítottak, de nem tartoztak a város vezetői közé. Nevük valószínűleg idővel feledésbe

merült volna, ha nincs Marco Polo, aki fantasztikus kalandjaival és hatékony önérvényesítő képességével megörökíti azt.

A dózse (*doge*) kifejezés és a fogalom maga is velencei eredetű. A latin *dux* szóból származik, melynek jelentése „vezér”. Az első dózsék katonai parancsnokok voltak, akiket a bizánci császár nevezett ki. Ám mikor Velence erősödni kezdett, a városnak saját vezetőre volt szüksége, így a dózse tisztsége a helyi nemesek kezébe került, és örökölhetővé vált.

A világi hatalmat birtokló dózse szoros kapcsolatban maradt az importált szenttel, az ő feladata volt megvédeni a rábízott ereklyét. A velenceiek hite szerint cserébe Szent Márk áldást hozott a városra, és megvédte a csapásoktól. E „szerződés” sajátos jellege garantálta, hogy Velence a nyugati kereszténység része marad, nem veszi át az ortodox szokásokat, s a velencei panteon többi szentje lassan alárendelődött Szent Márknak. Innentől kezdve Szent Márk és a dózse együtt irányították Velence sorsát.

A dózse világi és Márk szellemi hatalmának együttese céltudatossággal ruházta fel a Köztársaságot – mely cél, mindennek ellenére, világi jellegű volt.

A dózse misztikus alak volt, a lakosság ritkán pillanthatta meg. Ő ápolta a város régi keletű, titokzatos kapcsolatát a tengerrel, amit gyakran házasság formájában ábrázoltak. A velenceiek olyan komolyan vették ezt a viszonyt, hogy a dózse minden tavasszal egy aranygyűrűt dobott az Adriai-tengerbe, e jelképes szertartással újítva meg együttműködésüket, a Szent Márkkal fennálló kölcsönös védelmi szerződéshez hasonlóan.

A dózse kultusza minden évben megerősítést nyert áldozócsütörtökön, mely a velencei naptár legfontosabb ünnepe volt. Ezen az ünnepen emlékeztek meg arról, hogy Velence 1000-ben, II. Pietro Orseolo dózse vezetésével elfoglalta Dalmáciát. Ennek során az egész város – benne a dózse, a polgárok, a papság – megáldotta az Adriai-tengert. A velenceiek vonzódtak a színes lobogókhoz és felvonulásokhoz, s az áldozócsütörtöki ünnepeket semmi sem múlta felül.

A szertartás kezdetén tisztviselők egy csoportja az alkalom tiszteletére megáldott vízzel, sóval és olajfaágakkal a kezében felszállt egy hajókaravánra, melyet *mudénak* neveztek. Elindultak a vízben, s nemsokára a dózse is csatlakozott hozzájuk díszes bárkáján. Míg a Lido felé közeledtek, a papok énekeltek, a püspök pedig így fohászzkodott Istenhez: „add nekünk ezt a tengert”.

A Sposalizio del Mare, a dózse és az Adriai-tenger szimbolikus házasságának ünnepe idővel egyre bonyolultabbá vált, s egyre mélyebben beleivódott a velenceiek tudatába. 1177-ben III. Sándor pápa egyenesen egy gyűrűt ajándékozott a dózsénak, e szavakkal: „Fogadd el ezt annak jeléül, hogy te és az utódaid uralma örökké tart a tengerek felett.”

A dózse harsonaszó közepette felemelkedett trónjáról, a hullámokba hajította a megszentelt gyűrűt, és ezt kiáltotta: „Eljegyzünk téged, ó tenger, a legfelségesebb Velencei Köztársaság igaz és örökös hatalmának jegyében.”

Mise után a dózse fényes lakomát adott a papoknak és a főtisztviselőknek. A Piazza San Marcón nyolc napig egyfolytában zajlott a mulatozás és az ivás, s az ünnep utolsó napján megtartották azt az Európa-szerte híres vásárt, melyen a világ legkülönbözőbb pontjairól Velencébe érkezett áruk cseréltek gazdát. Még az egyház is kivette részét a fesztiválból: bűnbocsánatot ajánlott fel minden résztvevőnek.

1268-ban, mikor Marco tizennégy éves volt, az új dózse, Lorenzo Tiepolo beiktatási ünnepe még a szokásos éves eljegyzési ceremóniát is felülmúlta.

A szertartás a megbékélés jegyében kezdődött: a dózse hivatalosan találkozott összes politikai és személyes ellenségével, hogy uralma a jó szándék és bizalom új korszakát vezesse be.

E magánjellegű szertartás végeztével a Köztársaság flottája elhaladt a dózse palotája előtt, miközben a hajóhad kapitánya fohászt mondott a dózséért és Velencéért, imáját e szavakkal fejezve be: „Szent Márk segítsen téged!” A gályák ezután szétszóródtak a város csatornáin, s a környező szigetekről a legkülönbözőbb vízi járművek csatlakoztak hozzájuk.

Később az ünnepség színhelye áttevődött a szárazföldre: megkezdődött a céhek felvonulása. Velence szűk utcáin kettesével masíroztak végig a céhek mesterei, szakmájukat szimbolizáló díszes öltözékekben, s elhaladtak az új dózse és felesége, a *dogressa* előtt. A hajósok vörös csillagokkal ékesített fehér ruhát viseltek; a szűcsöket hermelinszegélyes palástjukról lehetett felismerni; a posztósok olajfaágakat vittek, fejükön olajfából készült koszorúval; különböző mesterek jöttek arany és bíbor ruhákban; még a paplankészítők öltözékét is lilomok díszítették, s gyöngyfüzéreket viseltek a fejükön; de nem hiányoztak a cipészek, borbélyok, üvegfüvők sem, prémmel szegett bíbor köntösükben – Velence egész gazdagsága és kifinomultsága az utcákon hömpölygött.

A fényes külső mögött azonban olykor igen kegyetlen valóság rejlik. Velence társadalma mélységesen egyenlőtlen volt. A nőket például másodrendűként kezelték, olykor csupán vagyontárgynak számítottak. Elterjedt volt a rabszolgaság, különösen a rabszolgánők tartása, akiket a gazdáik – függetlenül attól, hogy házasok voltak-e vagy sem – szexuális célokra is igénybe vettek. A hagyományok megerősítették a nők alsóbbrendű helyzetét. A jövődöbéli velencei férjeknek gyakran adták ezt a tanácsot a feleségükkel kapcsolatban: „A férj ne engedje, hogy felesége beleszóljon az ügyeibe, mert a nőben nincs bölcsesség, hiszen sem teste, sem jelleme nem erős és szilárd, hanem erőtlen és gyenge.”

E komor társadalmi környezetben a Polo család otthona, bár itt is találunk törvénytelen gyermekeket és rabszolgákat, szilárd és biztonságos volt, s e botrányos városban viszonylag botrányoktól mentesen élte életét.

Két évszázad sem telt el azóta, hogy Szent Márk teste megszentelte Velencét, s a Köztársaság már jó úton haladt az egész Adriai-tenger térségének meghódítása felé.

A velencei hajósok ügyesen verték vissza lehetséges hódítóikat, mint amilyenek például a normannok voltak. A Robert Guiscard vezette normann flotta megjelenése a Földközi-tengerre vezető út elzárásával fenyegetett. A velencei gályák az Adriai-tengeren, a nyugat-albániai Durazzótól nyugatra heves ütközetben csaptak össze Guiscard hajóival. Mikor nem engedték be őket az öbölbe, a velenceiek összekötötték hajóikat, s egy úszó szigetet alakítottak

belőlük az öböl bejáratánál. Az ellenség közeledtére a tengerészek, akik a „sziget” oldalára függesztett csónakokban egyensúlyoztak, fatörzseket – afféle kezdetleges torpedókat – löktek a közelgő hajókra, és sokat elsüllyesztettek vagy súlyosan megrongáltak. A normannok később mégis elfoglalták Durazzót, ám a velencei kereskedő- és hadihajók továbbra is szabadon járhatták a Földközi-tengert a nyereség utáni hajszában. A kereskedelem és a háborúzás talán egyetlen másik városállamban sem állt annyira közel egymáshoz, mint Velencében; itt a kettő gyakorlatilag ugyanazt jelentette. A Köztársaság állandó háborús állapotban élt, ami néha távoli gerillaharcot, máskor a vetélytársak elijesztése végett folytatott „hidegháborút”, s időnként az elszánt ellenségekkel való dühödő csatározást jelentett. Bár Velence nem mindig került ki győztesen ezekből a háborúkból, a város katonái és tengerészei hozzászoktak ahhoz, hogy megküzdjenek kereskedelmi érdekeikért.

A velencei hajósok szakértelme és merészsége párját ritkította. A Köztársaság kalmárainak híre messzire elért, de ugyanígy félelmet keltettek könyörtelen tengeri harcosai. Marco Polo idővel mindkét szerepbe belekóstolhatott: békeidőben kereskedőként, háborúban katonai parancsnokként tevékenykedett.

1204-ben Velence fontos győzelmet aratott: a IV. kereszties hadjáratra összegyűlt európai hadak elfoglalták Konstantinápolyt.

Marco Polo idejében a kereszténység ügye igen ingatag lábakon állt. A római egyháznak sokféle ellenséggel kellett megbirkóznia: az iszlámmal, a mongolokkal, a görögkeletiekkel, még saját magával is. A vallás e korszaka állandó veszélyt, zűrzavart és háborút jelentett.

A kereszties háborúk egyszerű céllal indultak: biztosítani a keresztények számára, hogy továbbra is eljuthassanak a Szent Sírhez Jeruzsálembé, ahol a hit szerint a keresztre feszített Jézus teste nyugszik. A kereszténység e legfontosabb szentélyét már legalább a 8. század óta látogatták a zarándokok. A dolgok azonban váratlanul rosszabbra fordultak: 1009-ben al-Hákim, Kairó Fátimida kalifája (azaz uralkodója) parancsot adott a Szent Sír elpusztítására. A Jeruzsálemben élő keresztényekre és zsidókra ezután az üldöztetés évei köszöntöttek, s a város keresztény negyedét félelmetes fallal vették körül, mely korlátozta a bejárást. Öt év alatt több ezer templomot égettek fel vagy raboltak ki.

Az erőszak azonban csak növelte a keresztények elszántságát a jeruzsálemi zarándokutat illetően, az egyház pedig válaszul meghirdette a keresztes hadjáratokat. Végül nyolc ilyen hadjárat is indult azzal a céllal, hogy felszabadítsa a kereszténység szent helyeit a muszlimok elnyomása alól. Bár a keresztes hadjáratok eredetileg vallási háborúk voltak a felemelkedő iszlám ellen, jellegük hamar megváltozott, s meghatározott politikai és katonai célokért vívott csatákká alacsonyodtak. A rövid negyedik hadjárat (1202-1204) idejére a vállalkozások irányítása kezdett kicsúszni a pápaság kezéből, s Európa világi urai kezdték azokat felhasználni saját hatalmuk és befolyásuk növelésére. Idővel már egyes uralkodók is meghirdették a saját keresztes hadjárataikat.

A IV. keresztes hadjárat eredeti terve is meglehetősen egyszerű volt: III. Ince pápa és a Neuilly-sur-Marne-ből származó prédikátor, Foulques a muszlimok elleni harcra szólította fel a kereszteseket. A hadjárat célja Egyiptom elfoglalása, majd Jeruzsálem bevétele volt, s mindehhez el akarták nyerni Velence támogatását is.

Ami a velenceieket illeti, ők eddig – kereskedő mivoltukhoz híven – tisztos távolságból figyelték a keresztes háborúkat. Ezúttal viszont a város vezetői úgy gondolták, hasznot húzhatnak a vallási viszályokból. Az ő szemszögükből a hadjárat politikai és pénzügyi célból indított katonai vállalkozás volt – olyasmi, amit a velenceiek megértettek és támogatni is tudtak. Nyolc napig tartó egyezkedés után a Köztársaság beleegyezett, hogy felszereli a 35 000 lovagot, fegyverhordozót és gyalogos katonát, a 4500 lovat, s külön e célra épített hajókkal, valamint készletekkel lássa el őket – jókora összegért cserébe. A gondolat, hogy Velence tengeri erejét felhasználják ügyük előmozdítására, ellenállhatatlannak bizonyult a hadjárat francia vezérei számára, s a költségek másodlagosnak tűntek. Egyre késték a fizetéssel, s ennek következtében több ezer reménybeli keresztes lovag gyűlt össze Velence közelében, a mai Lidónál, s miközben az indulásra vártak, szerencsejátékkal és szajhákkal múltatták az időt.

Mikor Velence képviselői rájöttek, hogy a franciák nem képesek tartani a megállapodást, új egyezséget ajánlottak: elengedik a keresztesek tartozását, ha ennek fejében azok segítenek nekik egy

némiképp eltérő cél elérésében. Zárát, az Adriai-tenger túlszéljén fekvő lázadó várost kellett elfoglalniuk. A franciák beleegyeztek. Zára hamarosan elesett, s a két szerződő fél egyenlően megosztotta a zsákmányon. Ez a megállapodás egyszerű kereskedelmi vállalkozássá változtatta a kereszties hadjáratot.

A felbátorodott keresztiesek ezután Konstantinápolyba, a Bizánci Birodalom fővárosába hajóztak; ez az állam volt a Római Birodalom keleti részének örököse. Konstantinápoly, melyet a 4. században uralkodó Nagy Konstantin császárról neveztek el, számos hitnek adott otthont, ám az ortodox kereszténység volt a domináns. A keresztiesek szemében az ortodox egyház csaknem ugyanolyan gyalázatosnak tűnt, mint maga az iszlám, s így rászolgált a bosszúra. Bármilyen igazolás megfelelő volt, bármennyire légből kapott is, hiszen Konstantinápoly rendkívül gazdag és sebezhető célpontot jelentett.

Konstantinápoly hírnevét nem katonai ereje, hanem könyvtárai, műkincsei és középületei alapozták meg, melyek felülmúltak bármit, amivel ebben az időben Nyugat-Európa büszkélkedni tudott. A város építészeti stílusa római elveken nyugodott: a bizánci épületeket – némi keleties hatással keveredő – római boltívek, oszlopsorok és díszítések jellemezték. Lakossága igen nagyszámú volt, az egymilliót is elérte, azaz több mint tízszer akkora volt, mint Velence. Megérett hát a hódításra.

Konstantinápoly kifosztása 1204 áprilisában három napon át tartott. A pusztítás nem kímélt senkit és semmit: a keresztiesek válogatás nélkül hánytak kardélre világiakat és papokat, nőket és gyermekeket. Mikor a mészárlás véget ért, a horda beözönlött a templomokba, összetörte az oltárokat, és elrabolta a szent edényeket. A részeg katonák a pápi palástokkal takarták be a lovaikat. Egy részeg prostituált a pátriárka trónján táncolt, obszcén dalokat énekelve. Ókori eredetű sírokat és szobrokat pusztítottak vagy hurcoltak el. Később a város sok műalkotását, kódexét és kegytárgyát ismeretlen kezek a környező falvak, városok és kolostorok jelentette viszonylagos biztonságba menekítették, de a fosztogatás még a keresztiesek elvonulása után is évekig folytatódott.

A velenceiek kitűntek a fosztogatásban – végtére is ők értettek ahhoz, hogy kiválasszák a legértékesebb vallási ereklyéket, a legszebb drágaköveket, a legfontosabb szobrokat a zsákmányból. A hódítás kézzelfogható jelképeként négy bronzlovat is magukkal vittek Konstantinápolyból, hogy a Szent Márk-székesegyház homlokzatát díszítsék velük; ezek voltak a zsákmány legértékesebb darabjai, újabb lopott kincsek, melyek Velencében kötöttek ki.

Konstantinápoly legjobb mesteremberei szintén Velencébe kerültek, üvegfúvók, ezüst- és aranyművesek, ikonfestők, festők és szobrászok légióit hurcolták a városba, ahol tovább gyakorolhatták mesterségüket. Munkáikat azután a köztudat inkább kötötte új városukhoz, mint eredeti szülőföldjükhöz.

III. Ince pápát állítólag iszonyat fogta el, amikor értesült Konstantinápoly kifosztásáról, és mindazokról a szörnyűségekről, melyeket a kereszt nevében követek el. Felindulásában rengeteg keresztet kiközösített az egyházból, ám azután rádöbbsent, hogy a hadjárat indulásakor előre felmentette) őket bűneik alól, valamint hogy ez az álláspont gyengítheti a pápaságot elszánt ellenfelei előtt. Ekkor felhagyott a tiltakozással, s tétlenül figyelte, hogyan áramlik Konstantinápoly gazdagsága a katolikus templomokba és katedrálisokba.

Az ortodox egyház sosem bocsátotta meg Velencének a kifosztásban játszott szerepét, s Konstantinápoly soha többé nem nyerte vissza korábbi fényét. A hódítás megváltoztatta a hatalmi viszonyokat: a birodalom számottevő területei velencei fennhatóság alá kerültek. Konstantinápoly idővel ismét fontos kereskedelmi központtá vált – a Kelet kapujává Marco Polo és más kereskedők számára –, ám egységét és pompáját elveszítette, s a görögök, velenceiek, egyiptomiak, törökök és más nemzetek lakta birodalom ezután inkább a zűrzavarról, mint a dicsőségről vált ismertté.

Velence ezzel szemben egységes frontot mutatott a külvilág felé. Társadalmának élén maroknyi nagy hatalmú famíliát találunk; Marco Polo ősei, noha viszonylag előkelőnek számítottak, nemigen tartoztak a leggazdagabb vagy legnemesebb családok közé. Ez a megtiszteltetés a Zenókat, a Queriniket és a Dandolókat illette meg, hiszen e klánok mindegyike több dózsét és admirálist adott a

városnak, hogy vezessék és védelmezzék azt. E rendkívül rétegzett társadalomban a Polo família több szinttel a város vezetői után következett. Tiszteletre méltó, vagyonos család volt, ám jólétük Velence igazi uraitól függött.

A família eredetével kapcsolatban nem áll rendelkezésünkre egyértelmű adat. Az egyik hagyomány szerint a Polo család Sebenico dalmát városból költözött a velencei lagúnák közé 1033-ban. Sebenicót eleinte a magyarok és a horvátok uralták, majd a Velencei Birodalom része lett. Egy másik hagyomány úgy tartja, hogy Marco Polo Curzolán született, azon a szigeten, ahol később majd a genovaiak fogságába esik, míg a harmadik azt állítja, a Polo família már mindeme eseményeket megelőzően a velencei lagúna polgára volt. A család származásától függetlenül Marco fél lábbal a letűnt ókori kultúrában, fél lábbal pedig az Európában ekkoriban a szárnyát bontogató reneszánsz világában állt.

A Polo névvel – melyet a latin Paulusból formált a velencei köznyelv – 971-től kezdve gyakran találkozhatunk a város hivatalos irataiban. Ebben az évben ugyanis egy bizonyos Domenico Polo aláírt egy petíciót, mely megtiltotta az arabokkal folytatott kereskedelmet. Később földek és sóbányák birtokosaiként, majd bírókként bukkan fel a Polo család a birodalom különböző pontjain. E tevékenység arra utal, hogy Marco Polo ősei ingáztak Velence és állandóan fenyegetett csatlósa, Dalmácia között.

A Polo família kereskedői ambíciói még Konstantinápolyba is elvezették a család egyik ágát. 1168-ban, mikor a Bizánci Birodalom még ereje teljében volt, a feljegyzések szerint Marco Polo dédnagybátyja (szintén Marco nevű) kölcsönt vett fel, és egy hajó parancsnoka lett Konstantinápolyban, mint ahogyan az ifjabb Marco teszi majd a curzolari csatában.

A család más tagjai továbbra is Velencében öregbítették vagyonukat és tekintélyüket. Marco Polo nagyapja, a San Felice-i egyházközséthez tartozó Andrea Polo három fiút nemzett: Matteót, egy másik Marcót és Niccolòt, utazónk apját, akiket valószínűleg Velence nemesei közt tartottak számon, még ha nem is tartoztak a vezető rétegbe. Velencei archívumok *nobilis virként*, azaz nemesemberként hivatkoznak az ifjú Marcóra. Marco Polo igen fontosnak tartotta rangját: ő mindig nemesként gondolt magára, akit

megilletnek bizonyos jogok, bárhová is megy. Számára a velencei nemesi cím egyfajta útlevelet biztosított a világban. Mindig abból a feltételezésből indult ki, hogy nemesi származása megvédi őt a tolvajok és martalócok támadásaitól, akik más, alacsonyabb rendű halandókra leselkednek. Akármilyen távol is került otthonától, mindig elérte, hogy vendéglátója, bármennyire félelmetes vagy nagy hatalmú volt is, tudatában legyen annak, hogy egy velencei nemessel van dolga, aki ennek megfelelő bánásmódot vár el.

Marco Polo apja, Niccolò és nagybátyja, Matteo jól menő, szorosan együttműködő családi kereskedelmi vállalkozást vitt Velencében. A két fivér 1253-ban elhagyta a várost, hosszú kereskedelmi útra indultak Keletre. Niccolò talán nem is tudta, hogy hátrahagyott felesége éppen állapotos: a következő évben, 1254-ben megszületett Marco Polo.

A két férfi addigra már Konstantinápolyban járt. A város, amely rég túl volt dicsősége deklarációján, az 1204-es rablóhadjárat óta velencei ellenőrzés alatt állt. Ez a látszólag rutinszerű utazás az egyik kereskedelmi központból a másikba rendkívül kalandosnak számított abban a korban. A hajókat a Velencei Köztársaság szerelte fel és tartotta fenn. Az utasok maguk gondoskodtak a csomagjaikról, ágyneműről, vízről és kétszersültről. Fel kellett készülniük egy tengeri csata lehetőségére is. A hajók képesek voltak felvenni a harcot bármilyen ellenséggel, mely rájuk támadhatott, s az utasoktól elvárták, hogy kivegyék részüket a küzdelemből.

Még a legbékésebb hajóút is meglehetősen undorító, kényelmetlen és veszélyes volt. A nyirkos, túlzásúfolt hajó rothadó élelemtől és emberi ürüléktől bűzlött. Férges nyüzsögtek mindenütt, s a Polo családhoz hasonló utasok kénytelenek voltak elviselni a csótányok, tetvek és patkányok jelenlétét. A fivéreknek egy teljes hónapig vagy még több ideig kellett túrniuk ezeket a körülményeket – az alvás hiányával és a tengeribetegséggel súlyosbítva –, mire biztonságban partra szállhattak Konstantinápolyban. Nem csoda, ha nem siették el a hasonlóan kimerítő visszautat: nem kevesebb, mint hat évig maradtak a városban, kicsiny birodalmuk ezen előretolt állását igazgatva, s a földgolyó minden részéről, különösen Keletről érkezett kalmárokkal üzleteltek.

Konstantinápolyi tartózkodásuk alatt a város még inkább eladósodott. II. Balduin, a Latin Császárság utolsó uralkodója kénytelen volt felbecsülhetetlen értékű ereklyéket eladni Velencének, hogy megszabaduljon adóssága egy részétől, és megtarthassa ingadozó trónját. Pénzügyei olyan rosszul álltak, hogy még egy ereklyét – Jézus állítólagos töviskoronáját – is eladott bizonyos velencei bankároknak, akik hajlandóak voltak elfogadni azt kölcsönük biztosítékaként. Sőt, a fiát is elzálogosította a velenceieknek. Végül IX. Lajos francia király segítette ki Balduint, miközben ennek vetélytársa, VIII. Palaiologosz Mihály, a város korábbi görög császáranak leszármazottja, szerződést kötött Genovával, hogy kiszabadítsa Konstantinápolyt Velence karmaiból. A bizonytalan politikai helyzet nyomán utcai csetepaték törtek ki a velenceiek, genovaiak, görögök és más csoportok között, akik a város bukása óta nehezen bár, de megfértek egymással.

Niccolò és Matteo Polo úgy döntött, otthagyja a káoszba süllyedő várost, és Szoldaiába (a mai Szudakba) megy, ahol a családnak szintén volt egy telepe. Ez egy szegényes erődváros volt a Krím félszigeten, nagyszerű kilátással a Fekete-tengerre. (A „Fekete-tenger” elnevezés egyébként ebben az időben még újdonságnak számított: azelőtt egyszerűen csak „a Tenger”-ként emlegették azok, akik vizeit járták.) A Polo fivérek Szoldaiában töltött idejéről keveset tudunk, de ennek alapján nemigen csinálták meg a szerencsésüket ott.

A korai beszámolók alapján a két testvér semmi mást nem akart, mint hazatérni Velencébe, ám az utazás túlságosan veszélyes volt ahhoz, hogy megkíséreljék. A szárazföldön gyilkos tolvajok figyelték az utakat; a tengeren kalózok rohantak meg minden hajót, amely az útjukba akadt. E félelmetes körülmények miatt a Polo fivérek egyhamar nem fognak visszatérni Velencébe.

Kelet felé mind az utazás, mind a kereskedés könnyebb volt, mégpedig a legvalószínűtlenebb oknak, a mongoloknak köszönhetően, akik erőszakkal elfoglalták Ázsia nagy részét és Európa jelentős részeit, egészen a Duna keleti partjáig. (A mongolokat olykor „tatárokként” emlegették, ám a tatár a valóságban

csupán egyike volt a Mongol Birodalmat alkotó törzseknek. A szót először az oroszok használták a mongolok és egyéb keleti nomádok leírására, az európaiak őket követték.)

Bárhogyan is hívták őket, a mongolokat a Sátán ivadékainak tartották, a legtörvénytelenebb, legerőszakosabb és legbűnösebb népnek, melyet valaha hátán hordott a Föld. 1260-ban IV. Sándor pápa *Clamat in auribus* kezdetű bullájában (a pápai bullákra latin kezdőszavaikkal szokás hivatkozni) így figyelmeztette a kereszténységet a mongol fenyegetésre: „Komor előjelek szörnyű harsonája szól, melyet mindenki meghallhat, és amely mindenkit óvatosságra készítet, akinek elméjét nem bénítja fásultság; e figyelmeztetés, melyet az események bizonyítéka támaszt alá, félreérthetetlenül jelzi, hogy érkezett az egyetemes pusztítás háborúja, mert Isten haragja az embertelen tatárok képében sújt le ránk, kik a Pokol titkos bugyraiból előtörve a föld népeinek elnyomására indulnak.” A pápa ezután az egész Mongol Birodalmat „kézzelfogható és közeledő veszélyként” aposztrofálta.

Miközben a pápa a mongolok jelentette veszély leleplezésével volt elfoglalva, maga a Mongol Birodalom időközben megváltozott. Dzsingisz kán határtalanul terjeszkedő Mongol Birodalma ugyanis átadta helyét egy viszonylag rendezett államnak, melyet felvilágosult unokája, Kubiláj kán vezetett. „Kubiláj nem volt barbár” – írja Alvise Zorzi, a velencei történész. Hanem inkább „uralkodó, aki magas szintű kormányzati rendszert irányított, s ebből a célból a leghatékonyabb eszközök elsajátítására és alkalmazására törekedett”, azaz „állandóan jobb kormányzati módszereket keresett, és inkább szellemi uralomra törekedett, mely az erőszaknál jobban szolgálta tekintélyének fenntartását.”

Kubiláj leghatásosabb fegyvere nem a kard vagy a lándzsa, a tűz vagy a mérge volt, hanem a birodalmán túl fekvő országokkal folytatott kereskedelem. A mongoloknak ugyanis létfontosságú volt, hogy európai, perzsa és arab árucikkekhez és technikához jussanak, hiszen csak ez garantálhatta megmaradásukat az általuk létrehozott új világrend élén. Ezért ismét megnyitották azt az úthálózatot, mely jóval később – a 19. században – Selyemútként vált ismertté. Ezen az útvonalon különböző árucikkek – drágakő, textil, fűszer, nemesfém, fegyverek –, valamint eszmék és vallások vándoroltak.

Buddhista szerzetesek és keresztény hittérítők ugyanúgy használták, mint velencei, genovai, arab és zsidó kereskedők.

Hogy az eszmék terjedését és a kereskedelmet elősegítse, Kubiláj kán rákényszerítette zabolátlan birodalmára a Pax Mongolicát (a „mongol békét”), melyet kemény elnyomás kísért. Zorzi szerint a Pax Mongolica valójában „füstölő romok békéjét” jelentette. Ám a mongol zsarnokság közvetlen eredményeként a Selyemút ismét biztonságossá vált a kereskedők számára – olyannyira, hogy egy utazó szerint: „még egy fiatal lány, fején aranykosárral is, félelem nélkül végigutazhatott volna rajta.” Elég biztonságos volt tehát a Polo családhoz hasonló kalmárok számára, hogy bejuthassanak Ázsia és a Mongol Birodalom szívébe.

A mongolok és a velenceiek a maguk módján egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a világ „lapossá” vált: a velenceiek vízen közlekedtek, hajókkal, a mongolok pedig szárazföldön, a Selyemút megnyitásával. E „lapos” világban, melynek részei korábban nem tapasztalt mértékű kapcsolatban álltak egymással, az áruk és eszmék olykor meglepő helyeken bukkantak fel, s birodalmak éltek virágkorukat.

Niccolò és Matteo Polo keletnek vette útját, a Selyemút egy északi leágazását követve, s egyre beljebb jutottak a Mongol Birodalomba. Könyvében Marco kevés információt közöl apja és nagybátyja utazásának módjáról, ám valószínűleg lovon és szekéren haladtak.

Marco beszámolója szerint apja és nagybátyja a mai Irak területén járva Berka kán országába jutottak – ez a kán Dzsingisz sok unokájának egyike volt „akit a legszabadabban gondolkodó és legudvariasabb tatár fejedelemnek láttak.”² Berka kán, akit a szöveg máshol a Nyugat urának nevez, „igen megörült jövetelüknek, és nagy megtiszteltetésben részesítette őket.” A két fivér ezt azzal viszonzta, hogy „Konstantinápolyból hozott minden ékszerüket neki ajándékozták”. Berka nem akart szegényben maradni látogatói bőkezűsége miatt, ezért az ajándékot „kétszer annyival viszonzta, mint amennyit az ékszerek értek.” A két velencei kalmár biztos menedékre lelt a Mongol Birodalomban.

Berka országában a fivérek valószínűleg folytatták addigi tevékenységüket: a magukkal hozott drágakövek, érmék és szövetek segítségével előnyös üzleteket kötöttek más kereskedőkkel. Egyfajta

utazó kereskedelmi vállalkozás volt ez, bármibe belefogott, amiből nyereséget remélhetett. Marco gyakran emleget különféle szövetanyagokat – muszlint, damasztot és természetesen selymet –, mellyel kereskedtek, s talán feltételezhetjük, hogy apja és nagyapja élénk kereskedelmet folytatott ezen árucikkekkel. Partnereik muszlim, zsidó és más európai kereskedők voltak, főleg genovaiak, akik gyakrabban fordultak meg Ázsiában, mint a velenceiek. Korlátozott mértékben rabszolgák is lehettek az üzlet tárgyai, hiszen a Polo fivérek egy arab szolgálóval tértek vissza Velencébe.

Egy év múltán a fivéreknek elégük lett a mongolok vendégszeretetéből, és haza szerettek volna térni, ám ekkor polgárháború tört ki Berka kán és egy másik Dzsingisz-unoka, a keleti területek felett uralkodó Hülegü között. Marco leírása szerint „a csatában nagy volt az öldöklés, és sok volt a halott, de végül is Alau [Hülegü] győzött... A háború miatt azonban senki sem utazhatott az elfogatás veszélye nélkül, legalábbis azon az úton, melyen a két testvér idáig jött...” Azt tanácsolták nekik, e háborús időszakban legbiztosabban Berka fejedelemségének megkerülésével érhetik el Konstantinápolyt. E tanácsot követve igen kemény utazás várt rájuk. Egy sivatagba értek, „ahol sem várost, sem falut nem találtak, csupán sátrakban lakó tatárokat, akik állattenyésztésből éltek.” Útjuk során hozzászoktak a kör alakú bőrsátrak, gerek látványához, melyben a mongolok éltek, valamint a kumiszhoz, az általuk fogyasztott erjesztett lótejhez. A kumisznak erőteljes, savanykás íze van, s a testvérek kezdetben nem kívánták megkóstolni. (Mikor végül belementek a kóstolásba, mongol házigazdáik erősen megrántották a fülüket, hogy biztosan jó nagy adagot lenyeljenek.) Az alkalmazkodás szellemében a fivérek hozzászoktak ahhoz is, hogy a mongolok módjára kerüljék a fürdést. Persze abban a korban a velenceiek sem fürödtek túl gyakran, ám a mongolok egyenesen irtóztak a víztől, s mivel folyton állatok közelében éltek, testük látványa és szaguk mélységes undorral töltötte el a nyugatiakat, akik közöttük éltek. A Polo fivérek idővel legyőzték az undorukat, s kezdték otthon érezni magukat nyers házigazdáiknál. S ami még fontosabb, megtanulták a mongol nyelvet is, és ez bármilyen kumisznál szorosabb kapcsolatot hozott létre a kereskedők és vendéglátóik között.

A Polo testvérpár ezután Buharába jutott, mely ma Üzbegisztánban fekszik, s a 9. és a 13. század között számos birodalom központja volt. Kellemesnek találták mind a várost, mind kevert lakosságát; Buhara ugyanis régóta fontos megállóhelye volt a Keletről és Nyugatról érkező, selyemmel, porcelánnal, fűszerrel, elefántcsonttal és szőnyegekkel kereskedő kalmároknak. Buhara határán túl azonban teljes káosz uralkodott. A törzsi viszályok miatt a Selyemút helyi szakaszai teljes mértékben használhatatlanná váltak, s a Polo testvérek csüggedtek látták be, hogy egyhamar nem fognak hazajutni. Marco tömören annyit közöl: „úgy esett, hogy a tatárok közötti nagy háború miatt sem továbbhaladni, sem visszatérni nem lehetett, amiért is három évig tartózkodtak Bokhara városában.” E késlekedés azután sorsfordító jelentőségűvé vált.

Buharai tartózkodásuk alatt Hülegü kántól „követek érkeztek, akik éppen úton voltak minden tatárok urának, a Nagy Kánnak udvarába, a kelet felé eső legvégső országba.” Ha a Polo család ügyesen tárgyal vele, a követ talán megnyithatja számukra az egész Mongol Birodalmat.

MÁSODIK FEJEZET

AZ ARANY MENLEVÉL

*Azután a képszilánkok megremegnek,
alakot öltve egyesülnek,
s ismét tükör lesz a tó.³*

Niccolò és Matteo Polo napokat töltött el a mongol követtel folytatott tárgyalással, melynek során elnyerték annak bizalmát és megbecsülését. A mongolok, írja Marco, „elcsodálkoztak, mert azelőtt soha nem láttak latinokat a világnak ezen a részén, és nagy ünneplésben részesítették őket.” A beszélgetésnél a velenceiek természetesen nagy hasznát vették a Selyemúton töltött viszontagságos hónapok alatt felszedett mongol nyelvtudásuknak. A követ, akit a szerző sosem nevez meg, felajánlotta nekik, hogy bemutatja őket a Nagy Kánnak, éppen úgy, ahogyan remélték. S hogy még vonzóbbá tegye ajánlatát, a követ ezt mondta: „Bizonyosak lehettek benne, hogy nagy örömmel fogad benneteket, nagy örömmel hallgatja szátokból a híreket országotok szokásairól, mivel nagy a hatalma, és vágyódik minden új dologra.”

Niccolònak és Matteónak úgysem volt más választása, hiszen „tudták, hogy csak igen nehezen juthatnak most haza.” A követ ellenben biztosította őket afelől, hogy társaságában biztonságban utazhatnak. A fivérek ezért beleegyeztek abba, hogy még tovább haladjanak kelet felé, mint valaha is gondolták, s találkozzanak az Európa-szerte – s különösen a pápa által – gyűlölt és rettegett uralkodóval.

Az utazás Kubiláj kán udvarába egy teljes esztendeig tartott. Noha találkozásuk helyét Marco nem részletezte, a kán valószínűleg

Kambalukban, a mongol fővárosban fogadta a Polo testvéreket, ahová messzi vidékekről sereglettek az utazók. A mongolok, akik szívesen kereskedtek az idegenekkel és tanultak tőlük, fővárosuk meghatározott részében szállásolták el azokat a hivatalos személyeket és kereskedőket, akik a Mongol Birodalom szívébe jöttek üzleti, vallási vagy diplomáciai célból.

Mivel a mongolok számszerűen kisebbségben voltak alattvalóikhoz képest, kénytelenek voltak idegenek segítségére támaszkodni a birodalom kormányzásának kényes ügyeiben, különösen az adószedésnél. Ezek a jövevények Ázsia és Európa legkülönbözőbb országaiból érkeztek, voltak közöttük genovaiak és velenceiek, zsidók és muszlimok, ujgurok, oroszok és perzsák. Hogy féken tartsák a korrupciót, és megőrizhessék identitásukat a kínaiak tömegében, a mongolok elkülönültek alattvalóiktól. Az általuk kormányzott kínaiaknak nem engedélyezték sem a mongol nyelv megtanulását, sem a fegyverviselést, sem a mongolokkal való házasodást.

A természeti viszonyok miatt a Selyemút átszelése embert próbáló feladatot jelentett. Marco beszámolója alapján havazás és áradások nehezítették az expedíció előrehaladását. Ám a Polo fivérek rögtön visszanyerték higgadtságukat és céltudatosságukat, mikor a mongolok vezetője elé léptek.

Kubiláj kánban minden meglepő volt számukra: cikornyás udvariassága, melyben nyoma sem volt a mongolok állítólagos vadságának; kíváncsisága Itáliát és a kereszténységet illetően; valamint a kereskedelem iránti hajlandósága. Kubiláj kánt pedig nyilván elégedettséggel töltötte el, hogy e távoli kultúra két képviselőjével a saját nyelvén beszélgethet.

Marco szerint apja és nagybátyja voltak az első „latinok” – azaz keresztények akik „a lenyugvó nap országából” a kán udvarába érkeztek, ám ezen állítását régóta megkérdőjelezték a kutatók. Több európai utazó, köztük hittérítők és lovagok is eljutottak előttük a mongolokhoz, némelyiküktől részletes beszámoló is fennmaradt. A Polo fivérek, akik akkor már évek óta nem kaptak híreket a világ eseményeiről, valószínűleg nem voltak tudatában annak, hogy

megelőzték őket, s ezért hitték úgy, hogy ők az első európaiak, akik a Föld leghatalmasabb uralkodójával találkoznak.

Kubiláj kán nagy ünnepséget rendezett a látogatók tiszteletére, s ezalatt „számos kérdést tett fel nekik. Mindenekelőtt a római császárok iránt érdeklődött... Aztán hasonló kérdéseket tett fel a többi keresztény király, herceg és egyéb hatalmasság szokásai és hatalma felől.” Különösen az érdekelte a mongol uralkodót, hogy a vezetők „hogyan viselik méltóságukat, hogyan szolgálnak igazságot birodalmukban, hogyan indulnak háborúba, milyenek követeik”. „Azután kérdéseket tett fel az apostolok utóda és a kardinálisok meg az egyház dolgait illetően, valamint mindarról, ami Rómában történik, továbbá a latinok szokásairól.” A két kereskedő aligha volt szakértője ezen témáknak, de Marco szerint „minden kérdésre az igazsághoz híven, részletesen, rendszeresen és értelmesen felelt, amint az bölcs férfiakhoz illik; ezt annál inkább megtehették, mivelhogy jól beszélték a tatár nyelvet.” Kubiláj kánt annyira lenyűgözte a beszámolójuk, hogy ezután több alkalommal meghívta őket, hogy a kereszténység dolgairól beszélgessen velük.

Mikor mindent megtudott Niccolòtól és Matteótól, s szoros kapcsolatba kerültek, Kubiláj úgy döntött, ő is megbízást ad nekik, mégpedig hogy képviseljék őt követként Nyugaton, különösen a pápa előtt. A diplomáciában igencsak járatos kán kedvesen megkérte a testvéreket, hogy vigyék el üzenetét, majd „maga elé hívatta egyik báróját” – így nevezték a kán udvarában élő hűbéreseket –, „kinek neve Kogatál volt, és felszólította, hogy készüljön fel az útra, mert az a szándéka, hogy a pápához küldi a két testvérrel.”

A fivérek haboztak, mielőtt elfogadták volna a nehéz feladatot. Emlékeztették a Nagy Kánt, hogy „már régen eljöttünk ezekből az országokból, és nem tudjuk, miféle változások mentek ott végbe, ezért erősen kétkedünk, hogy parancsod teljesíthetjük.” Ennek ellenére elvállalták a küldetést – vagy rákényszerítették őket.

Kubiláj kán a pápának írt levelében kérte, hogy „küldjön el hozzá száz keresztény hitű személyt, művelt emberek legyenek, jártasak a hét szabad művészetben, alkalmasak legyenek a vitatkozásra.” Fel kell készülniük a mongolok közötti hittérítésre, azaz hogy „megfelelő érvekkel be tudják bizonyítani a bálványimádóknak és a hozzájuk

hasonló népeknek, hogy Krisztus törvénye a legjobb, minden egyéb vallás hamis és értéktelen.” Képzeltük, e kérés mennyire megdöbbenetett volna a pápát, aki meg volt győződve arról, hogy a kán az ördög fattya – ám nagyon is összhangban áll Kubiláj érdeklődő természetével. Ha a pápa követei sikerrel járnak, „ő és minden alattvalója keresztény hitre tér, s az egyház híve lesz.” Ez persze nem jelentette azt, hogy elhagyták volna más vallásaikat.

A Nagy Kánnak még egy kérése volt: „hozzanak magukkal olajat ama lámpából, mely a mi Urunk sírján ég Jeruzsálemben. Ez iránt a legnagyobb alázattal viseltetett, mert Krisztust a szent istenek közé sorolta.” Kubiláj kán nem kívánta Jézust állítani a többi isten helyére, ahogyan a pápa gondolhatta az általa ismert pogányságból kiindulva, csak azt vetette fel, hogy beveszi a mongol panteon többi istenalakja közé. A javaslat persze önmagában is eretnekségnek számított Róma szemében, ám a Polo fivéreket túlságosan lefoglalta saját sorsuk, hogy teológiai kérdéseken vitatkozzanak a mongol uralkodóval. Ehelyett megígérték, hogy egy nap visszatérnek Kubilájhoz a kért száz emberrel, a Szent Sír olajával és bármi mással, amit akar, ha épségben visszajuthatnak Velencébe. Nem valószínű, hogy Niccolò és Matteo tényleg be akarta tartani az ígéret minden pontját – száz bölcset magukkal hozni egy második útra elképzelhetetlen lett volna. A Szent Sír olajának beszerzése, melynek testet és lelket gyógyító erőt tulajdonítottak, már más kérdés; abban az időben az örmény papság élénk kereskedelmet folytatott ezen árucikkkel. A Polo fivérek számára nem jelentett lehetetlen feladatot az olaj megvásárlása, bár az ára roppant magas volt.

Kubiláj kán azáltal biztosított szabad utat velencei látogatóinak, hogy egy „pecséttel ellátott aranytáblát adott nekik, ahogy az országban szokásos.” Ez volt a híres *paiza*, a mongol királyi menlevél, mely szinte mágikus védelmet biztosított. (A név valójában kínai eredetű, a mongolok *geregán*ak nevezték.) Az értékes tárgy igazolta, hogy Niccolò, Matteo és a mongol báró, Kogatál magának a Nagy Kánnak a követi, s így a Mongol Birodalom helyi vezetői „büntetés terhe mellett” kötelesek őket ellátni szállással, lovakkal és kísérettel, mintha magáról a császárról lenne szó.

Alig húsz nap telt el a Polo család indulása óta, mikor mongol útitársuk, Kogatál súlyosan megbetegedett, és nem volt képes folytatni az utat. A *paiza* azonban az ő jelenléte nélkül is garantálta, hogy a fivérek biztonságban utazhassanak, és mindenütt tisztelettel fogadják őket.

Épségben megérkeztek Lajazzo (Layasz) kis kikötővárosába, mely az akkor Kis-Örményországnak nevezett területen feküdt, az Eufrátesztől nyugatra. Itt hajóra szálltak, s nekivágtak útjuk legveszélyesebb szakaszának. Szárazföldön ugyanis csupán a martalócoktól kellett félniük, ám a vízi utazások jóval veszélyesebbek voltak, s csupán a legelszántabb, legelkeseredettebb vagy legostobább utazók bízták életüket a szél és a hullámok kiszámíthatatlan szeszélyeire.

A sors ezúttal kegyes volt a Polo testvérekhez. 1269-ben épségben szállhattak partra célállomásukon, Akkon városában, ebben az ősi kikötővárosban, mely a mai Izrael északi részén, a libanoni határtól délre fekszik.

Akkon, a világ legrégebb településeinek egyike, története során számos alkalommal gazdát cserélt már. 1191-ben II. Fülöp francia és Oroszlánszívű Richárd angol király hódította el Szaladin muszlim szultántól, s ezután a város a Jeruzsálemi Királyság fővárosa lett, a keresztések egyik bázisa.

1350-ben egy német pap, Ludolph von Suchem beszámolt „Akkon nagyszerű városáról”. „Négyzet alakúra csiszolt kövekből épült – írta –, magas és rendkívül erős tornyokkal.” Utcái „nagyon csinosak, mert a házak falait mindenütt ugyanolyan magasságúra építik, s mindegyik ugyanolyan csiszolt kőből áll, csodálatos üvegablakokkal és festményekkel díszítve... A város utcáin selyemből és más nemes anyagokból szőtt ponyvák vetnek árnyékot a nap sugarai ellen.”

Akkon természetes kiindulópontja volt a Keletre induló utazóknak, így a Polo fivéreknek is, akik nem keltettek feltűnést az ötvenezres, keresztésekből, muszlim harcosokból és zsidó kalmárokból álló lakosság tömegében. Ludolph csodálattal írja le, hogy a városba látogató nemesek „királyi pompával jártak az utcákon, fejükön aranykoronával, mintha egytől egyig királyok volnának, mögöttük

lovagjaik, hűbéreseik, zsoldosaik és szolgálóik hada nyüzsgött, öltözéküket és harci ménjeiket csodás arany és ezüst ékszerek borították, s versenyre keltek egymással szépségben és ruházatuk ötletességében, hiszen mindegyikük a legnagyobb gondossággal öltözött fel.”

A Polo fivérek bizony szerény jövevényeknek számítottak az akkoni kereskedők mellett, akik Ludolph szerint „a világon a leggazdagabbak”. „Mindent, ami csodálatos vagy különös a világon, ebbe a városba hordtak az itt lakó nemesek és fejedelmek kedvére.”

A fivérek terveit ismét dugába dőltek, mikor – jó néhány hónappal az esemény megtörténte után – hírért vették, hogy IV. Kelemen pápa 1268. november 23-án Viterbóban meghalt. Úgy tűnt, a fejetlenség miatt a Polo család visszaútja határozatlan ideig halasztást szenved. Marco azt írja, az elkeseredett fivérek „felkerestek egy bölcs egyházi férfiút, aki egész Egyiptom területének pápai követe volt, amellet nagy tekintélyű ember, név szerint Teobald, Piacenzából”, és térden állva előadták neki egész fantasztikus történetüket arról, hogy maga a Nagy Kán bízta meg őket a pápának szóló üzenet célba juttatásával.

A legátus (vagyis pápai követ) „meglepődött.” Ám, becsületére legyen mondva, „a dolgot az egész kereszténységre nézve igen megtisztelőnek és hasznosnak találta”, ezért azt javasolta a türelmetlen velenceieknek: „legyetek türelemmel mindaddig, míg megválasztják az új pápát; akkor teljesíthetitek megbízástokat.” A választás azonban elhúzódott, s nem látszott semmiféle előrelépés. A nyugtalanra vált Niccolò és Matteo ezért úgy döntött, feltűnés nélkül visszatérnek Velencébe, hogy majd akkor jöjjenek ismét Akkonba feladatukat végrehajtani, mikor már IV. Kelemen utódjával tudnak tárgyalni. Ezúttal gyorsan utaztak, s Akkonból Negroponte (a mai Euboiá, azaz Evia) szigetének érintésével végre hazajutottak a lagúnák városába.

Több mint tizenhat év telt el azóta, hogy Niccolò és Matteo Polo legutoljára látta szülővárosát – tizenhat év, melynek során nem egyszer, hanem kétszer szelték át a Föld legnagyobb kontinensét; tizenhat év, melynek során pusztán leleményességük tartotta életben őket, s tette lehetővé, hogy a világ legrettegettebb és leghatalmasabb uralkodójának vendégszeretettel élvezzék. Utazásuk

során így is egy egész életre elegendő élményt gyűjtöttek, ám bármily merészek és eredményesek voltak is, eddigi útjuk csupán a kezdete volt annak a híres expedíciónak, melyre az ifjú Marcót is magukkal vitték.

Megdöbbenő hírek fogadták őket. Niccolò megtudta, hogy felesége meghalt. De még jobban meglepődhetett azon, hogy az asszony távollétében egy fiút szült, „aki akkor már tizenöt éves volt, és a Marco nevet viselte” – s aki tizenöt éves koráig Velencében élt, s még az apját sem látta soha, sőt, Niccolò hazatértéig minden oka megvolt azt hinni, hogy árva.

Niccolò és Matteo két évig várakozott Velencében, hátha kiderül, ki lesz az új pápa. Érdekes lenne tudni, vajon az özvegy Niccolò felhasználta-e ezt az időt arra, hogy megismerje fiát, akiről eddig nem is tudott, ám a beszámoló csupán annyit mond, hogy Niccolò nemsokára ismét megházasodott, és felesége várandós lett.

Noha Marco eddig semmit sem tudott apjáról és nagybátyjáról, kalandjaik nyilván nagy hatással voltak rá, s bizonyos értelemben megszabták későbbi sorsát. Hallgatta történeteiket a Selyemútról és a mongolokról, a gerekről és a kumiszról, s mindenekfelett beszámolóikat Kubiláj kán rendkívüli személyéről, aki mellett még a nagyságos dózse is jelentéktelenné törpült. Idősebb rokonaihoz hasonlóan Marcóból is utazó lesz majd, a Kelet nagy vándora.

Niccolò és Matteo végül úgy gondolta, eljött az idő, hogy visszatérjenek Akkonba, és ott várják ki az új pápa megválasztásáig hátralévő időt. Ezúttal azonban a tizenhét éves Marcót is magukkal vitték. Mihelyt a pápát megválasztják, beszerzik tőle a Kubiláj kán által kívánt okleveleket. A megígért száz filozófusról már szó sem volt, sem a Szent Sír olajáról. Csupán az ifjú Marcót tudták felajánlani a Nagy Kánnak.

Míg a Mongol Birodalomba tett első útjuk inkább szerencsétlenségek sorozata volt, melynek során a sors fordulatai vetették Niccolòt és Matteót egyik kereskedőközpontból a másikba, ez a második utazás sokkal céltudatosabban indult. Ezúttal nem a Velencei Köztársaság, nem is a pápa követeként utaznak majd, hanem a mongol uralkodó képviselőiként, ami sokkal nagyobb magabiztossággal töltötte el őket. Náluk voltak a *paizák*, melyek

biztonságos utat nyitottak előttük Ázsia veszélyes vidékein át, ráadásul ismerték a mongol nyelvet is.

Marco 1271 tavaszán hagyta el Velencét Niccolò és Matteo társaságában. Megkezdte hosszú és viszontagságos vándorlását egy távoli fővárosba, hogy találkozzon egy elképzelhetetlenül nagy hatalmú fejedelemmel; útitársai apja és nagybátyja voltak, akiket csupán két évvel korábban ismert meg.

Az utazók csatlakoztak egy velencei hajókból álló flotillához (*mudához*), mely lassan haladt az Adriai-tenger keleti partja mentén, meg-megállva az ismerős kikötőkben, hogy feltöltse készleteit. Délkeleti útjuk során a *muda* öt konvojra bomlott, melyek mindegyike más cél felé vette útját.

A Polo családot hordozó konvoj Akkonba tartott. Utasai leginkább zarándokok voltak, akik a Szentföldre és Jeruzsálembe igyekeztek, s talán ügyet sem vetettek a két tapasztalt utazóra, akik esküvel megpecsételt küldetésben jártak, és a minden újra fogékony fiatalemberre, aki az otthonától távol érik majd férfitársa.

Akkon erődvárosa megrendítő mementója volt a Jeruzsálemi Királyság letűnt hatalmának: a 13. századra a várost a muszlimok és más csoportok uralták. Akkon negyedekre oszlott, elkülönítve a Velencéhez és Genovához hasonló vetélkedő városállamok képviselőit egymástól. A kicsiny kikötő olyan forgalmas volt, hogy sok hajó csak rajta kívül tudott horgonyt vetni. Keresztény zarándokok tömege áramlott keresztül a városon, útban Jeruzsálem felé.

Szűkössége ellenére Akkon abban az időben két neves személyiségnek is otthont adott. Az egyikük Edward angol herceg volt, a mongolok szövetségese, aki angol lovagokból álló kíséretével elszánt magánháborúját vívta a muszlimok ellen. A másik a pápai legátus, Piacenzai Teobald. Akkon elég kicsi volt ahhoz, hogy Edward és Teobald tudjon egymásról, sőt nem kizárt, hogy az angol herceg a Polo családról is hallott.

Mihelyt partot értek, Niccolò és Matteo azonnal régi barátjukhoz siettek, hogy felújítsák ismeretségüket a kétévi szünet után. Találkozásukkor engedélyt kértek, hogy olajat vehessenek a Szent

Sírról, így teljesítve Kubiláj kánnak tett fogadalmukat. Teobald hozzájárult, hogy a társaság Jeruzsálembe menjen, és beszerezze az értékes anyagot.

Jeruzsálem volt az a város, ahol Salamon király felépíttette a Templomot, ahol Jézust keresztre feszítették, és ahonnan Mohamed próféta felszállt a mennyországba. (A város arab neve El-Kudsz, „a szent”.) A szent város földjét ekkor már kétezer éve háborúk dúlták, egyik hódító jött a másik után, a rómaiaktól kezdve a muszlimokig. Minden vallás – és hadsereg – magának követelte Jeruzsálemet, ahol csupán a viszály és az ima volt biztos, a mindennapi élet bizonytalan.

Vezetők kalauzolták a zarándokokat egyik szent helytől a másikig; a muszlimok és a keresztények versengtek egymással a szentélyekhez és ereklyékhez való hozzáférésért. Marcóék csupán három újabb zarándok voltak a tömegben, még ha rendkívüli küldetésben jártak is. A Kubiláj kánnak ígért olajat megszerzendő felkeresték a Szent Sír az Olajfák hegyének tövében.

Bár a bibliakutatók vitatják, hogy a Szent Sír Jézus valódi nyughelye lenne, a közhiedelem mindig is így tartotta, s Marcóéknak sem volt semmi oka, hogy megkérdőjelezzék valódiságát, miközben az olajért alkudoztak.

Ludolph von Suchem így írja le a mai jeruzsálemi óvárosban fekvő épületet: „A Szent Sír templomában grúzok laknak, akik a Szent Sír kápolnájának kulcsát birtokolják, s a zarándokok a templom déli ajtajának apró ablakán át ételt, alamizsnát és mécseseket adnak nekik, meg lámpákba való olajat, hogy a Szent Sírban sose hunyjon ki a világosság.” E legszentebb szentélyben utazóink, akárcsak a többi zarándok, megkapták az olajat, amiért jöttek, s amiért cserébe valószínűleg nagylelkű felajánlást tettek. Azután olyan gyorsan, ahogyan lehetett, visszatértek Akkonba.

A Polo fivérek távolléte alatt nem sok minden történt. Teobald tájékoztatta őket, hogy a bíborosoknak – immár több mint kétévi tanácskozás után – még mindig nem sikerült egyetértésre jutniuk az új pápa személyét illetően. A türelmetlen utazók, akiket felbátorított a szent olaj sikeres megszerzése, úgy döntöttek, nem váraoznák

tovább a pápaválasztásra, hanem azonnal visszaindulnak Kubiláj kán udvarába.

Teobaldtól, aki a pápa legátusa volt, kikönyörögték, hogy állítson ki egy hivatalos választ a mongol uralkodó számára, melyben elmagyarázza, hogy a testvéreket Kelemen pápa halála és utódjának hiánya akadályozta meg küldetésük sikeres végrehajtásában. Marco leírása alapján kérésük így hangzott: „Mivel semmi jelét nem látjuk annak, hogy az új pápát megválasztanák, vissza szeretnénk menni a Nagy Kánhoz, mert máris olyan hosszan vesztegeltünk, hogy tovább nem késlekedhetünk. Jóindulatodat kérve szeretnénk útnak indulni. Előbb azonban egy kérésünk van: kegyeskedjél nekünk bizonyosságot kiállítani arról, hogy követségünk ügyében a pápa elé kívántunk járulni, de őt nem találtuk életben, és csak azért várakoztunk ilyen sokáig, hogy az új pápa megválasztása itt érjen minket. Bizonyítsd írásoddal, hogy hiába várakoztunk.”

E szavakból is látható, hogy a Polo testvérek értettek hozzá, miként kell tárgyalni nagy hatalmú személyekkel, s ennek megfelelően megkapták a kívánt választ: „Mivelhogy az a kívánságotok, hogy visszatérjetek, én nem ellenzem.” Bár Teobald valószínűleg kevésbé csodálta Kubiláj kánt, mint a Polo fivérek, szívesen kihasználta az alkalmat, hogy diplomáciai kapcsolatba lépjen a mongolok urával. Sőt, Teobald ígéretet tett, hogy értesíti Kubilájt, ha az új pápát megválasztják.

Most, hogy Marcóék a körülményekhez képest mindent összeszedtek, amit a mongol uralkodó kívánt tőlük, utazásuk kiindulópontjára, az örményországi Lajazzóba mentek, melyen egyszer, három évvel azelőtt már áthaladtak, útban hazafelé. Lajazzóban, bár kisváros volt, Marco szerint „élénk kereskedelem folyik... Velencének, Pisának, Genovának és más országoknak kereskedői pedig ide jönnek eladni áruikat és megvásárolni, amire szükségük van.”

Minden jól haladt egészen addig, míg egy felkelés nem tört ki. „A Nagy Kán egyik unokája – írja Marco – ...a sivatag minden útját feldúlta, hatalmas árkokat ásatva, hogy a hadsereg ne üldözhesse.”

A harcok miatt Marcóék kénytelenek voltak Lajazzóban vesztegelni. Míg tehetetlenül arra vártak, hogy a felkelés befejeződjön, követ érkezett hozzájuk, mégpedig rendkívüli hírekkel:

1271. szeptember 1-jén, harmincnégy hónapnyi tanácskozás után (ez volt a leghosszabb pápa nélküli időszak a történelemben), a bíborosok végre megválasztották Szent Péter új utódját, aki nem volt más, mint barátjuk és patrónusuk, Piacenzai Teobald – más néven Teobaldo Visconti. „A két testvért a hír mindenesetre nagyon megörvendeztette.”

Am útjuk folytatása ismét halasztást szenvedett, mert a küldönc átadta nekik az új pápa üzenetét, melyben arra kérte őket, térjenek vissza hozzá. Marcóék tehát ismét visszatértek Akkonba, ezúttal fegyveres kísérettel. Az utazás azonban megérte a fáradságot. Teobald, immár a keresztény világ fejeként, roppant szívélyesen fogadta őket, s áldással és lakomákkal tisztelte meg őket. Időközben átgondolta ugyanis a testvérek küldetését, s úgy határozott, ez kiváló alkalom lehet arra, hogy a kereszténységet elterjesszék a Mongol Birodalomban és különösen Kínában. Ennek megfelelően kíséretül ajánlott nekik két szerzetest, akik „kétségtelenül a legtanultabb egyházi férfiak közé tartoztak, kiket ama tartományban találni lehetett”, legalábbis Marco szerint. „Az egyik Niccolò barát volt Vicenzából, a másik Vilmos barát Tripoliból.” A pápa különleges felhatalmazással látta el őket: „meghatalmazta őket, hogy papokat és püspököket nevezzenek ki, és mindennemű feloldozást megadhassanak, mintha azt ő saját maga tenné; és ugyancsak sok finom kristályedényt küldött velük, egyéb ajándékokkal tetézve, a Nagy Kán számára.” Mindent összevéve, barátjuk és támogatójuk pápává választása hihetetlen szerencsét jelentett számukra, s így most már a legjobb kilátásokkal vághattak neki hosszú keleti útjuknak.

A jó szerencse azonban hamar elfordította arcát tőlük. Örményországban járva a testvérek felkeltették egy helyi hatalmasság, Bendoquedár (vagy Bibara) szultán haragját, aki börtönbe zárással vagy még rosszabbal fenyegette őket. A két tanult szerzetes, az életveszélytől megrettenve, kijelentette, hogy nem kívánja folytatni az utat. Utazóink azonban nem azért jöttek el idáig, s várakoztak ennyi éven át, hogy az első akadály miatt feladják. Bízva abban, hogy képesek lesznek szót érteni a helyi törzsekkel – vagy legalábbis drágaköveken megvásárolni a biztonságukat –,

Niccolò, Matteo és Marco kitartóan folytatta útját, immár a pápai követek nélkül.

1272. március 27-én Piacenzai Teobaldot Rómában X. Gergely néven pápává szentelték. Velencei barátai akkor már jócskán előrehaladtak útjukon. Küldetésük hihetetlen veszélyekkel jár majd, ám ugyanakkor nem jelentéktelen hatással lesz az egyház és a Mongol Birodalom, valamint a Kelet és Nyugat közötti változó és ingatag kapcsolat jövőjére is.

Niccolóék elhatározták, hogy minden akadály ellenére folytatják útjukat, mely a legtöbb keresztény szerint a biztos pusztulásba és kárhozatba vezetett. A józanul gondolkodók előtt lehetetlennek tűnt, hogy küldetésük sikerrel jár – már az is csodaszámba ment volna, ha egyáltalán életben maradnak.

Ők azonban máshogyan látták a dolgokat. Hajlottak arra a véleményre, hogy Keleten óriási üzleti lehetőségek várnak, s a kitartóak végül hatalmas nyereséget zsebelhetnek be. Nem a kereszténység bajnokaként vagy diplomataként tekintettek saját magukra, hanem kereskedőként. Az ő szemükben a kereskedelem végül minden civilizációs akadályt legyőz. Most be kellett bizonyítaniuk, hogy elméletük megállja a helyét. Ha igaznak bizonyul, akkor egy napon gazdag emberekként térnek vissza Velencébe. Ha viszont hamisnak, akkor jó eséllyel soha többet nem hallanak róluk.

HARMADIK FEJEZET

A TANÍTVÁNY

*...ott sötét erdők, vének, mint a domb,
öleltek napos pázsitfoltokat.⁴*

Immár nem volt visszaút. Marcóék most, hogy nem kellett bosszantó tétlenségben tölteniük az időt, mint korábban Velencében, Akkonban és Jeruzsálemben, hamar elérték Örményországot. Marco számára itt kezdődött igazán a Mongol Birodalomba vezető útjuk. Várakozásaik ellenére könnyebb volt a feltűnő pápai kíséret nélkül utazni: kevesebb figyelmet keltettek, és nem kellett törődniük a hivatalos formaságokkal.

Kis idő elteltével komoly kétségek merültek fel. Niccolò és Matteo ekkoriban inkább a tárgyalásban és a diplomáciában mozgott otthonosan, mintsem a távolsági kereskedelem útjain. Az előttük nyújtózó útvonalak sokasága zavarba ejtette őket. A középkorban egy sikeres expedíció előkészületet és tapasztalatot igényelt, no meg persze szerencsét, ami leginkább az utazás időzítéséhez kellett. Utazóinknak ezt a saját kárukon kellett megtanulniuk az elkövetkező hónapokban.

Tervük szerint Örményországból délnek indulnak tovább, tevé- vagy ökörháton, esetleg gyalog, ha szükséges. Több száz kilométernyi veszélyes hegyi útszakaszon kellett átjutniuk, hogy elérkezzenek a Perzsa-öböl stratégiai pontjában fekvő Hormuz kikötővárosba. Onnan egy vitorlás hajón utaztak volna tovább, át a Hormuzi-szoroson, ki az Indiai-óceánra. Hogy pontosan hol tervezték a partraszállást, Marco nem közli; talán akkor akartak erről dönteni, mikor elérnek Hormuzba, és felméri az ottani viszonyokat.

Az India nyugati partján fekvő nagyvárosok kedvelt célállomásai voltak az Indiai-óceánt járó kalmároknak. Marcóék onnan szárazföldön folytatták volna útjukat a mongol fővárosba.

Útitervük kidolgozatlansága veszélybe sodorta őket. Marco hamar rájött, hogy Örményországért, melyen átutazni kívántak, bizony óriási vetélkedés folyik. Bár úgy lett volna minden, mint Nagy Sándor idejében – Marco ugyanis gyakran említi csodálattal az iljú hadvezért, akinek az emléke erősen élt még ezen a vidéken. Kr. e. 330-ban Örményország (Armenia) Nagy Sándor egyik hadműveleti központja volt, leszármazottait szerte az országban meg lehetett találni, legalábbis szerzőnk szerint. A jelek szerint Nagy Sándor az egyetlen ókori személyiség, akiről Marcónak tudomása volt, valószínűleg a közkézen forgó Sándor-regények miatt, melyek kitalált, bár szórakoztató beszámolót nyújtottak a hódító hőstetteiről. Az efféle történeteket a világnak ezen a részén is ismerték, a mongoloknak saját Nagy Sándor-legendájuk volt.

Sándor hadait később muzulmán, bizánci, török, egyiptomi mameluk s végül kereszties seregek váltották fel, akik mind elődeik legyőzése árán tartottak igényt Örményországra. Mire a Polo család elérte az országot, az örmény király „a tatárok alattvalója” volt. „Az országot keresztények lakják – írja Marco –, csak hogy nem az igaz hitet követik, miként a rómaiak” – más szóval eretnekek voltak –, „ami bizonyos mulasztásoknak az eredménye, mert valamikor jó keresztények voltak.” Lakói manapság már a pusztá szórakozásnak élnek. Sok idővel azelőtt az örményeket vitéz és nemeslelkű harcosokként ismerték, „manapság nyomorult teremtések, gonosz hajlamúak, és semmire sem jók, hacsak nem részegeskedésre” – tapasztalatlan velencei utazónk ilyennek látta őket. Mindenesetre ártalmatlanok voltak, s a veszélyeknek kitett Polo-társaság különösebb baj nélkül vészelté át az Örményországon való átkelést.

Az óvatos távolságtartás, melyet Marco az örményekkel kapcsolatban mutatott, undorrá változott, mikor belépett „Turkomániába”, azaz a mai Törökországba. Az még csak hagyján, hogy a lakosok „Mohamedet imádják, és az ő törvényét követik”, bár már ez is idegenkedéssel töltötte el. Ezenfelül azonban „nyers emberek, a többiektől különböznek, és saját bárdolatlan nyelvüket

beszélük.” Ezzel valószínűleg csak azt akarta mondani, hogy a vidék lakói annyira különböztek mindattól, amivel addig találkozott, és olyan érthetetlenek voltak, hogy a szokásos európai megvetéssel viszonyult hozzájuk. Ám félretette negatív érzéseit, hogy megfigyelje nomád életmódjukat: „A hegyekben és völgyekben laknak, amerre juhaiknak jó legelőket találnak, mert a földet nem művelik, és csupán állattenyésztéssel foglalkoznak. Lakást ritkán építenek, legfeljebb a mezőkön, állataik mellett; bőrökkel fedik testüket, és sátraikat is bőrből vagy nemezsből készítik.”

Szőnyegek viszont felkeltették Marco, a kereskedő figyelmét, aki értékelni tudta a jó minőségű kézművesmunkát: „Tudjátok meg, hogy ... ők szövik a világ legfinomabb és legszebb szőnyegeit – írja, mintha vásári kikiáltó lenne – továbbá igen nagy mennyiségben finom és dús karmazsin vagy más színű selymeket és egyéb anyagokat.” Lelkes dicsérére alapján gyaníthatjuk, hogy szerzőnk belekóstolt a szőnyegkereskedelembé, s hogy „finom és dús” anyagaik révén Niccolòék nyereségesen jöttek ki az üzletből. A három velencei legalább olyan szívesen kereskedett, mint amennyire szívesen utazott.

Marco igyekezett hozzászokni az utazás nehézségeihez, de az a keveredés, melyet a kulturális és vallási hagyományok terén – az egyéb nyelvi, étkezési, öltözködési szokásokról nem is beszélve – tapasztalt, nyugtalansággal töltötte el. „Ezek a tatárok nem törődnek azzal, hogy területükön milyen istent imádnak. Ha hűségesek vagytok és engedelmeskedtek a Nagy Kánnak, megfizetitek a kiszabott adót, megtartjátok a törvényeket, azt tehetitek lelketekkel, ami tetszik.” A mongol uralom alatt élő emberek bántatlanul gyakorolhatták szokásaikat, legyenek bár „zsidók, pogányok, szaracénok” – azaz muszlimok – „vagy keresztények”.

Ez a vallási türelem csodálattal töltötte el az ifjú Marcót, de a mongolok viszonya a kereszténységhez értetlenséget váltott ki belőle. „Egyes tatárok elismerik Krisztus Urunkat, azonban gögös úrnak tartják, mert nem hajlandó közösködni más istenekkel, hanem az egész világon mindenki felett uralkodni akar. Bizonyos helyeken ládáikba rejtve arany- és ezüstoffszületeket őriznek, mondván, hogy ő a keresztények legfőbb ura.”

Marcónak bizony még tanulnia kellett az alkalmazkodást – a Selyemút nem az ortodoxia vagy a vallásos buzgalom helye volt.

Törökországban járva Marco hallott bizonyos meséket Noé bárkájáról, a „világhajóról”, mely állítólag az Ararát hegy tetején, az ország legmagasabb csúcsán nyugszik. Bár tudatában volt a körülötte lévő vallási változatosságnak, azonnal megragadta az alkalmat, hogy megnézhesse a bibliai események eme bizonyítékát. Valószínűleg emlékezetébe idézte a Teremtés könyvének szavait: „a hetedik hónap tizenhetedik napján a bárka megállt Ararát hegyén.”

Marco naiv hittel kereste a bizonyítékot, ám csalódnia kellett. A hegy egy valószínűtlen pontján „a bárka messziről látható, mivel a hegy igen magas, és majdnem egész évben hó fedí; bizonyos helyekről nézve úgy tetszik, hogy valami nagy fekete dolog sötétlik a hó közepette, közlelő azonban semmit sem látni.” A szívfájdító látvány valószínűleg egy fagyott lávamező lehetett, melyet a kavargó hófűvés el-eltakart a szem elől – s nem a bárka.

Mikor Marco elmeséli a bárka leőhelyének történetét, már nyoma sincs benne a hitbuzgalomnak. Közvetetten elismeri, hogy semmiféle bárka sem nyugszik az Ararát hegyen, legalábbis ő nem látott egyet sem – ámbár csodálatos is lett volna, ha lát...

A Moszulba, a Tigris folyó e nyüzsgő kereskedelmi központjába való megérkezés a valóságba való visszatérést jelentette Marco számára. Itt találkozott először egy sivatagi birodalommal – a bazárok és árucikkek színes kavalkádjába csöppent. Moszult egészen az 1182-es mongol hódításig muzulmánok uralták, s amikor Marcóék megérkeztek, már több vallás is otthonra lelt itt, beleértve a kereszténységet is. A város adott helyet Jónás, az ótestamentumi próféta sírjának, bár erről Marco nem tudott. Reménybeli kereskedőként valószínűleg inkább a muszlinzövet nyűgözte le, ez az erős, sűrűn szőtt, fehérítetlen textil, melyet a helyi kézművesek állítottak elő.

Moszulban Marco találkozhatott Nestorius követőivel is. Ez az 5. századi konstantinápolyi pátriárka azt tanította, hogy Jézus két természete, az emberi és az isteni külön-külön áll fenn, egymással laza kapcsolatban, melyet a nesztoriánusok *szünapheiának* hívnak.

Edward Gibbon történész szerint Nestorius „elegánsan megkülönböztette *urának*, Krisztusnak emberi személyiségét az *Úr* Jézus istenségétől.” Marco korában a római keresztények ezt a gondolatot eretnekségnek tartották, bár ez némiképp bonyolultabb kérdés volt, mint azt Gibbon felületes megjegyzése sugallja. A nesztoriánusok hite szerint Mária csupán az ember Jézus anyjaként tarthat számon tiszteletre, s nem pedig Isten Anyjaként. Róma viszont ragaszkodott Jézus két természetének lényegi egységéhez. A különböző irányzatok teológusai vég nélkül vitatkoztak erről a tárgyról, pedig nagyon is elképzelhető, hogy a nézeteltérés csupán néhány, a kérdés megfogalmazására használt görög filozófiai fogalom eltérő értelmezéséből eredt, mintsem valódi véleménykülönbségből. Ennek ellenére a nesztoriánusok és Róma között fennmaradt a szakadás.

A nesztoriánusok pátriárkátusa Bagdadban volt, befolyásuk pedig kiterjedt egész Szíriára, Kis-Ázsiára, Irakra, Perzsiára, sőt még Kínára is. 735-ben kéréssel fordultak a Tang-dinasztia császárához, engedélyezze nekik egy templom építését Csanganban (a mai Hszianban), a birodalmi fővárosban. Megkapták az engedélyt, s a város nemsokára nesztoriánus központtá vált, ahol az Ó- és Újszövetséget tanították követőiknek, s olykor kínaiakat és másokat is megtérítettek. Az egyházuk elleni fellépések dacára vallásuk virágzott egészen a Tang-dinasztia 907-es bukásáig, mikor is szétszóródtak.

Miközben a nesztoriánusok menedék után kutattak Ázsiában, Nyugat-Európa nagy része keveset tudott ezekről a rejtélyes, ám elszánt „keleti keresztényekről”, ahogyan néha nevezték őket. Marco gyakran említi őket beszámolójában, ám mindig titokzatosnak és „hamisnak” – azaz eretneknek – állítja be őket.

Bagdad, mely Marco Polo idején még a nesztoriánus egyház központja volt, Moszultól 350 km-re délkeletre fekszik. Marco meglehetősen magabiztossággal tárgyalja Bagdad nevezetességeit, ennek ellenére valószínűtlen, hogy saját maga járt volna a városban. Első kézből származó információk hiányában történetek elmondására szorítkozik. Rögtön az elején hosszadalmas beszámolót hallunk egy csodáról, melyben a 37. bagdadi kalifa és

egy alázatos keresztény varga kerül szembe egymással, s melynek fantasztikus végkimenetele az, hogy a kalifa titkon áttér a kereszténységre. E dagályos és némiképp émelyítő történet minden szava Rustichello keze nyomát viseli.

Marco könyve ugyanilyen szellemben folytatódik: élvezettel számol be arról, hogyan végezte az utolsó kalifa a mongolok kezei között. Ebben az esetben viszont a beszámoló nagyjából fedi azt, amit a tényleges eseményekről tudunk. Marco 1255-be helyezi a történetet – a valódi dátum 1258 –, amikor Hülegü, Dzsingisz kán egyik unokája esküt tett, hogy meghódítja az ősi kalifátust, s hozzácsatolja a gyorsan növekvő Mongol Birodalomhoz. Bagdad már nem ugyanaz a város volt, mint a négy évszázaddal azelőtti fénykorában, Harún al-Rasid idején, ám így is komoly kihívást jelentett a reménybeli hódítóknak. Hogy megelőzzék a támadást, a kalifa követei felkeresték Hülegüt, hogy figyelmeztessék: „ha a Kalifa meghal, az egész világmindenség a káoszba zuhan, a nap elrejtí arcát, többé nem esik az eső, s nem nőnek a növények sem.”

Hülegü nem rettent meg a vészjósló szavak hallatán. Talán még haragra is gerjedt: elhatározta ugyanis, „hogy inkább csellel, mintsem erővel veszi be a várost. Százezer lovassal bírt, s számolatlan sokaságú gyalogossal, ám be akarta csapni a Kalifát és városbeli híveit azáltal, hogy úgy tett, mintha kevesen lennének.” Hülegü néhány harcossal megrohanta a városkapukat. „A Kalifa, látván a had kicsiny voltát, nem is foglalkozott vele”, erre Hülegü „menekülést színlelt, s kicsalogatta [a Kalifát] a városból, egészen odáig, ahol a fák és bokrok között emberei rejtőztek lesben állva. Ott csapdába ejtette s lekaszabolta őket. Így esett el a Kalifa és a város is.” A mongolok nyolcezer embert öltek meg a támadás során; csupán a keresztényeket hagyták életben, Hülegü feleségének közbenjárására, aki maga is ezt a hitet követte.

Marco leírja a kalifa életének groteszk végét: Hülegü a kincsestornyába záratta a muszlim uralkodót, s hagyta, hogy a kincsei között éhen haljon. A valóságban azonban a kalifa még bizarrabb véget ért.

A mongolok, minden brutalitásuk ellenére, irtóztak a vérkiontásától. Több módszerük is volt a „vértelen” kivégzésekre, például amikor köveket vagy ürüléket tömtek az áldozat szájába, míg

meg nem fulladt. A kalifa esetében méltóságteljesebb, bár kegyetlenebb halálnemet ötöltek ki. 1258. február 10-én a volt uralkodót szőnyegbe csavarták, és agyontapostatták a lovaikkal. Állítólag a családját is kivégezték, egyetlen lány kivételével, aki rabnőként Hülegü háremébe került.

A mongol hódítás után Bagdad korábbi méretének tizedére csökkent. Ennek ellenére tartományi fővárosként még mindig híres kereskedelmi és tudományos központnak számított: számtalan *medreszének* (muszlim egyetemnek), könyvtárnak, óriási vizesárkoknak és – a szóbeszéd szerint – 27 000 közfürdőnek adott helyet. A Bagdad korábbi dicsőségéről és Harún al-Rasid udvaráról szóló legendák még Marco Polót is lenyűgözték.

Marco beszámolója ekkor hirtelen elhagyja Bagdadot, és Tebriz felé fordul. A várost állítólag Harún al-Rasid egyik felesége építtette – ez az a kalifa, kinek fényes udvarában *Az Ezeregyéjszaka meséi* játszódnak. Tebrizben velencei utazóink valóban jártak, s igen jó véleménnyel voltak a nyüzsgő kereskedelmi központról. „Nagy és nemes város” – írja róla Marco, mintha útikönyvet szerkesztené. „Indiából, Baudaszból [Bagdadból], Moszulból, Kremeszorból és sok más vidékről mind idehossz az árut.” De Tebrizt másért is érdemes volt felkeresni: „elbűvölő kertek övezik, tele sokféle kiváló és nagy gyümölcsfával.”

Ám Tebriz kereskedelmi életének felmagasztalása után Marco kétségeit fejezi ki a város lakóit illetően, akik „pipogya teremtések, és különböző felekezetek tarka keverékét alkotják.” A sokféle nemzetiség – „örmények, nesztoriánusok, jakobiták, georgiaiak, perzsák” – fáradhatatlanul viszálykodtak egymással, s a terület életét minden gazdagsága ellenére folytonos vallási villongások dúlták fel. A város muszlim lakóiról Marco azt írja: „elég gonosz népség”. Kivételesen nem tartja őket bálványimádóknak, sőt némi megértést tanúsít egynémely nyugtalanító szokásuk iránt: „Az átkozott törvény, melyet Mohamedtől kaptak, megparancsolja nekik, hogy minden hatalmukban álló módon kegyetlenkedjenek a többi néppel, különösen a keresztényekkel, fosztogassák javaikat, tegyenek velük minden rosszat, mivelhogy nem az ő törvényeiket követik. Ha pedig a keresztények megölnek vagy megsértenek közülük valakit, azt

kötelesek vértanúnak tartani.” Szerinte „azáltal térítették hitükre a tatárokat és sok más népet, hogy törvényük igen sok szabadosságot megenged, és semmilyen bűnt nem tilt.”

Marco megkönnyebbülten fedezte fel, hogy Tebriz közelében egy kolostor is áll, mely egy kolduló rendnek ad otthont. Ruházatukból ítélve karmelitáknak gondolta őket, s feljegyezte, hogy „szüntelen gyapjúkötelet fonnak”, melyeket misénél az oltárra tesznek, vagy „megajándékozzák velük barátaikat és ismerőseiket”, mivelhogy e kötelek megszüntetik a fájdalmat. Az efféle jelenségeket Marco úgy írja le, mintha a világ legtermészetesebb dolgai lennének.

Velenceiekkel nemigen találkoztak, ám a genovai kereskedők már régóta jelen voltak Tebrizben, ahol jól ismerték őket. Számukra, az ázsiai kereskedőkhöz hasonlóan, Tebriz fontos – ha nem a legfontosabb – gyöngypiacnak számított, melyet a Perzsa-öbölből láttak el bőséges kínálattal. Marcóék azt tapasztalták, hogy gyöngyre alkudni a tebrizi piacon igen komoly tevékenység, melyet szigorú szokások szabályoznak. A vevő és az árus leguggolt egymással szemben, kezüket tunikájukba rejtették. Alkudozás során egyetlen hangot sem adtak ki, nehogy a vásár részleteit kihallgatva mások előnyhöz jussanak, ehelyett a másik ujjainak és csuklójának megszorításával jelezték, milyen minőségű gyöngyről van szó, s mekkora árat kínálnak érte, illetve elfogadják-e azt. E szokatlan alkudozási forma miatt a közelben tartózkodóknak fogalmuk sem lehetett, pontosan milyen feltételekkel köttetett meg az üzlet, így az ár minden egyes tranzakciónál rugalmasan változott.

Marcóék Tebrizből a perzsiai Szábába, majd onnan Kermanba mentek tovább, mely utóbbi város perzszaszőnyegeiről volt híres. Itt Marco iszlámmal szembeni előítélete némiképp alábbhagyott; élvezte a kellemes éghajlatot, és a közeli hegyekben található türkizkőről ábrándozott. Csodálatát fejezte ki a helyi kézművesek iránt: „A nép igen ügyes a fegyverkészítésben; nyergeik, zabláik, sarkantyúik, kardjaik, íjaik, puzdráik és mindenféle fegyvereik valóban igen kitűnőek”. Még művészi hímzésük is felkeltette a figyelmét, mint ahogyan a solymászat látványa is.

Marco ekkor, Perzsia ragyogó kék egén követhette először szemmel azt a nemes sportot, mely később ázsiai útja során neki is

szenvedélyévé lesz. Ez egyike volt annak a kevés szokásnak, melynek Kelet és Nyugat arisztokráciája egyként hódolt; Marco és a többi nemes a hatalom és az elegancia megtestesülését látták benne. „Kerman hegyeiben vannak a világ legjobb sólymai, a legmegbízhatóbbak és a legjobb repülők” – írja. „Veresek a begyükön, úgyszintén a nyakuk alatt és combjuk közt. Olyan gyorsan repülnek, hogy semmilyen madár nem menekülhet előlük.” Így hát az ifjú Marco az égbolton kibontakozó légi küzdelmet figyelte, mely úgy tűnt, méltó tükörképe az ember ragadozó viselkedésének.

Perzsiáról szóló beszámolójában Marco sehol sem közli, mikor kereste fel mindazokat a helyeket, melyeket leír – ha egyáltalán felkereste –, időnként azonban a tapasztalt utazó pontosságával tájékoztat e korai utazásairól. Kerman perzsiái királyságából való elindulásakor jól érzékelteti a szeme elé táruló végtelen vidéket: „A várost elhagyva hét napig lovagolhattok, s az út mentén városokat, falvakat és csinos tanyákat találtok, úgyhogy az utazás igen kellemes. Vidám szórakozást nyújt útközben a vadászat és a solymászat, mert bőven van fogoly.” Ezután leírja, amint az utazó egy hegyre felhágva egy hosszú lejtőhöz ér, „melyen két naphosszat tart a leereszkedés. Itt mindenféle gyümölcsöket találtok, bőségesen és sokféle változatban. Valamikor nagyon sok lakott hely volt az út mentén, de ma már nincsen. Legfeljebb néhány embert láttok, akik marháikat terelgetik a legelőkön. Kerman városától a hágóig olyan szigorú a tél, hogy csak igen meleg ruhában és szőrmékben bírjátok ki, és így is számos utast elér a halál.”

Perzsiában a vidék intenzív geológiai aktivitását is megtapasztalhatta. A múltban az itteni geológiai törésvonalak és vulkánok igen súlyos katasztrófákat okoztak. Niccolò, Matteo és Marco csupán Rudbar kellemes városába érkezve érezhette magát biztonságban. Az északnyugat-perzsiái Elburz-hegységben fekvő Rudbar a kereskedők gyülekezőhelye volt; legelőin nagy nyájak híztak. A legelésző nyájak látványa Marcóból előhozta az eleven leírásra való képességet, mely idővel világhírnevet szerez neki. „Mindenekelőtt az ökrökről beszélek – írja. – Ezek igen nagyok és fehérek, mint a hó, szőrük rövid és sima, ami a vidék meleg voltának tulajdonítható. Szarvuk rövid, vastag és nem hegyes, válluk közt

kerek, körülbelül kétfenyérvnyi nagyságú púp van. Hasonló fajtából nincs szebb a világon. Mikor terhet raknak hátukra, letérdepelnek, mint a tevék, és csak akkor kelnek fel, ha a terhet eligazították rajtuk. Súlyos málhát képesek vinni, mert igen erősek. Vannak itt ezenkívül számár nagyságú fehér juhok, ezeknek farka olyan nagy és kövér, hogy egy fark harminc fontot nyom. Igen ízes húsú kövér állatok, és kitűnő minőségű gyapjút szolgáltatnak.”

Alighogy Marco kezdett megbarátkozni a perzsa hegyvidékkel, máris kénytelen volt tudomást szerezni a karaonáknak nevezett rablókról, akik „nagy számban élnek errefelé”. A karaonák a hegyi legelőkön kövérré hízott csordákra lestek. Ami még ijesztőbb volt, a hírek szerint képesek voltak valamiféle ördögi varázslattal éjszakává változtatni a nappalt akkora területen, melyet egy lovas hét nap alatt járhat be. „A sötétség nem számít nekik – írja Marco –, mert keresztül-kasul ismerik az országot, nyílegyenesen lovagolnak csendben előre, szorosán egymás mellett, néha tízezren is... Ilyen módon teljesen bekerítik és ellepik a vidéket, melyet ki akarnak fosztani, és elragadnak minden, a városokon vagy falvakon kívül tartózkodó élőlényt. Férfi, nő, állat – semmi sem menekülhet előlük!”

A Polo-karaván útja többször is keresztezte a martalócokét, mielőtt elérték volna Hormuz kikötőjének menedékét. Marco beszámolója kiemeli, hogy „ezek a banditák magát messire Marcót is körülvették volt a sötétséggel, amiről beszéltem, azonban Istennek úgy tetszett, hogy sikerült megmenekülnie és eljutnia egy közeli faluba, Konoszalmiba; kísérete azonban elveszett, két ember kivételével... A többit elfogták, közülük egyeseket eladtak [rabszolgának], másokat lemészároltak.”

Marco nem mond többet erről a veszélyes epizódról. Következő állomáshelyükön ugyanis még jelentősebb események vártak rájuk.

Hormuz messze földön híres kikötő volt a Perzsa-öböl partján. Niccolòék úgy tervezték, hogy felszállnak a kikötő számos hajója közül egyre, hogy Indiába menjenek, majd onnan tovább folytassák útjukat Kína felé. Marco dicséri a „kiváló kikötőt”, és magabiztosan írja le, hogy „indiai kereskedők látogatják, fűszerrel, drágakővel, gyöngyökkel, selyem- és aranybrokáttal, elefántagyarral és sok más

áruval megrakott hajókkal, hogy portékájukat eladják Hormuz kereskedőinek, akik azt szerteviszik a világ minden tájára. A város valóban igen nagy, és hatalmas kereskedelemmel rendelkezik. Számos falu és város veszi körül, minthogy egyben Kerman föld fővárosa.”

Utazóinknak a roppant tenger látványa a sivatagban töltött hónapok után Velencét és az Adriai-tengert juttatta eszébe. Hormuz azonban közelebbről nézve korántsem bizonyult olyan gyöngyszemnek, mint amilyennek első pillantásra tűnt. Először is, „ha egy idegen kereskedő meghal itt, a király minden vagyonát lefoglalja.” Az éghajlat szintén nagy megpróbáltatást jelentett a tapasztalatlan utazónak. A környező sivatag felől szél fúj, „mégpedig olyan tűrhetetlenül forrón, hogy mindenkit megölne..., ha az emberek, mikor a szelet észreveszik, nem merülnének nyakig a vízbe s maradnának ott, míg a szél meg nem szűnik.”

Hormuzban Marco rémtörténeteket hallott a halálos szélről, mely egy alkalommal nem kevesebb, mint hatezer katonát (ötezer gyalogost és ezer lovast) lepett meg a sivatagban, s „mindnyájan megfulladtak, úgyhogy hírmondó sem maradt közülük, aki urának beszámolhatott volna”. Hormuz lakói, mikor hírt kaptak a tömeges szerencsétlenségről, a fertőzés elkerülése érdekében el akarták temetni a halottakat. „De amikor a hullákat karjukba emelték, hogy gödrükbe vigyék, a testek annyira össze voltak aszva a szörnyű hőség következtében, hogy a karok lehulltak a törzsekről, ezért mindenkinek fekvőhelye mellett ástak sírt, és oda temették őket.”

A vitorlások, mikor Marco közeliől megvizsgálta őket, lehangoló látványt nyújtottak. „Veszélyes, nyomorúságos alkotmányok, és igen könnyen elpusztulnak, mert nincsenek vaserősítésekkel ellátva, ahogy nálunk szokás... Az indiai dió [kókuszdió] rostjából készült kötéllel kötik össze a deszkákat” – írja csalódottan. Egyébként sem tűntek túlságosan megbízható szerkezeteknek: „Egy árbocot, egy vitorlát, egy kormánylapátot szerelnek fel, és nem építenek fedélzetet, csupán takarót terítenek a rakományra. A takaró bőrből van, és tetejére hajtják azokat a lovakat, melyeket Indiában adnak el.” Egyszóval aggasztóan kezdetlegesek voltak – Marco a két kormánylapáttal, két árboccal és megfelelő fedélzettel ellátott hajókhoz szokott. E primitív alkalmatlóságok szinte kihívták maguk

ellen a sorsot az első komolyabb tengeri viharnál. „Nincsen vasuk, hogy szeget készíthessenek, és ezért csak fa alkatrészeket használnak a hajóépítésnél, és aztán, mint mondtam, hánccsal erősítik össze a deszkákat... Ezért veszélyes az ilyen hajókon utazni, és igen sok elpusztul közülük, mert az Indiai-óceánon gyakran rettenetes viharok dühöngenek.” És ha még mindez nem lett volna elég, „a hajókat nem szurkolják, hanem egyfajta halzsírral kenik be”, így tehát nem is voltak teljesen vízhatlanok.

Marcóéknak ennyi elég volt. Lemondtak az Indiába való áthajózásról. Az előre tervezés és a kockázat felmérése a hivatásuk része volt, és ezúttal a veszély túl nagyak tűnt.

Ugyanolyan sietve hagyták el Hormuzt, mint ahogyan érkeztek. Visszatértek Kermanba, ahol átgondolták útitervüket, s úgy döntöttek, más úton közelítik meg Kínát és Kubiláj udvarát. Nem bízzák életüket bizonytalan hajócskákra, hanem inkább végigzötykölődnek teveháton azon az ősi kereskedelmi útvonalon, melyet ma Selyemútként ismerünk.

Miközben tevéik és szamaraik a pusztát rótták, Marco némi aggodalommal jegyezte fel: „Az első három nap után egy sivatagba juttok, ahol semmi vizet nem találtok, vagy csak nagyon keveset.” Az út nagy megpróbáltatást jelentett mind Marcóék, mind hátasaik számára, amelyeknek az erején saját életük és szerencsájük is múltott. „És az a csekély [víz] is, amire rábukkantok, keserű és zöld, mint a mezők füve; olyannyira sós, hogy senki sem ihatja, s ha egy cseppet nyeltek belőle, legalább tízszer meghajt naponta. Ugyanez az eset a vizekből kicsapott sóval is.” A szomjazó állatok ugyanígy szenvedtek, mikor ittak a vízből.

A karaván azonban nem állt meg. Hátasállatuk ugyanaz a baktriai teve (*Camelus bactrianus*) volt, mely már a bibliai idők óta szolgálta a Selyemúton utazókat. Ez a tevefajta – Észak-Afrikában elterjedt egypúpú unokatestvérétől eltérően – két idomtalan púpban raktározza el a zsírt, ezenfelül hosszú nyaka, apró füle és erős foga van; fogainak némelyike hegyes. Szőrük színe ugyanolyan változatos, mint a sivatagé: a piszkosfehértől kezdve a mélybarnáig számtalan árnyalata előfordul.

A tevék ideálisak a sivatagi átkeléshez. Széles, hasított patájuk megakadályozza, hogy belesüppedjenek a homokba, tág orrlyukaikat szőr borítja és szelepszerűen elzárhatók, hogy ne lélegezzék be a levegőben sodródó homokszemcséket. A baktriai tevék különösképp szívós állatok, melyek hozzászoktak a kemény talajon való alváshoz, hiszen testüket sűrű szőrzet védi. Napokat tudnak menetelni víz nélkül, sőt még többet, ha legelnievalót találnak útközben.

Régen megfigyelték, hogy a tevék egyfajta „hatodik érzékkel” rendelkeznek, ami a sivatagi utazást illeti. A Kr. u. 3. században Kuo Pu kínai író a következőképpen dicséri az állatot: „A teve szokatlan háziállat: húsból való nyerget cipel a hátán, gyorsan lépeget a kavargó homokon, elkerüli a veszélyes helyeket, s titkos ösztönnel megérzi a vízforrásokat – igen kifinomult a teve tudása!”

Marco, valamint apja és nagybátyja már csak azért sem feledkezhetett meg soha háttasállataik jelenlétéről, mert a tevék orrfacsaró szaga betöltötte orrlyukaikat. Folyton dülöngéltek tevéik hátán, nem olyan elegánsan utaztak, mint lóháton. Mégis, e szívós baktriai tevék háromszáz kilót is elbírnak, és kedvező körülmények közepette ötven kilométert is megtesznek egy nap alatt. Sivatagi közlekedésben tehát e jószágok egyszerűen verhetetlenek.

Többnapig kényelmetlen, teveháton töltött utazás után kimerült és szomjas utazóink elérték az első oázist.

E csodás hely neve Szapurgán volt. „Ez termékeny vidéken fekvő nagyváros, ahol minden bőségesen akad.” Sok fa nőtt a környéken, valószínűleg nyárfa, leveleik élénken ragyogtak a sivatagi szélben, valamint dinnye is, méghozzá nem is akármilyen: „a világ legjobb dinnyéje”, írja Marco. E gyümölcsök az általa leírt tartósítási technikának köszönhetően hosszú ideig megőrizték ízüket: „Úgy teszik el maguknak, hogy párosával feltűzik, és kiszáritják a napon, mint a lopótököt. Megaszalva egész évben eltart, és édesebb a méznél.”

Perzsia hegyeit járva Marcót egy másik város, Tunokain is lenyűgözte. Mivel lassanként serdülőkorba lépett, figyelmét kezdték felkelteni a nők, akikről őszinte érdeklődéssel és bizalmas hangnemben ír – mindez erős kontrasztot alkot azoknak a jámbor

csodáknak a leírásaival, melyeket Rustichello illesztett a beszámolóba. A tunokaini nők a jelek szerint igencsak felkeltették a figyelmét: „véleményem szerint csodálatosan szépek” – írja róluk Marco. Muszlimok voltak, akiket korábban szimpla bálványimádókként intézett el, most azonban folyton körülöttük forogtak a gondolatai. Még ha figyelembe vesszük nagyotmondásra való hajlamát, e megjegyzés akkor is arra utal, hogy Marco felhalmozódó tapasztalata lassanként átalakította a körülötte lévő világról alkotott előítéleteit.

Tunokain közelében Marco egy másik szent helyet is talált: a Kiszáradt Fát. Bár ő maga nem vette a fáradságot, hogy elmagyarázza a fa jelentőségét hallgatóságának, a középkorban sokan hallottak legendákból és a Nagy Sándor-regényekből erről az ősi, halhatatlan és varázserővel bíró jelenségről. A száraz, sziklás vidéken valóban megdöbbentő látványt nyújtó Kiszáradt Fa kultusza valószínűleg valamiféle kezdetleges fa- vagy természetimádatban gyökerezik. Marco leírásának részletgazdagsága miatt elképzelhető, hogy a szerző saját szemével látta a fát: „Magas, vastag fa; levelei egyik oldalukon zöldek, a másikon fehérek. Olyan diószerű termés nő rajta, mint a gesztenye, de belül üres, evésre pedig teljesen alkalmatlan. Kérgéből balzsamot készítenek. A fája sárga, mint a puszpáng, és igen erős...” Ám az is lehet, hogy csupán hallomásból értesült e különös természeti jelenségről.

Miközben Marco elmerült a vidék hagyományaiban, társaival együtt veszélyes vidékre jutott: az asszaszinok földjére. A nagy hatalmú hadurakat és uralkodókat egyaránt rettegésben tartó szekta hírneve akkor jutott el Nyugatra, mikor az egyik késes gyilkosuk merényletet követett el Edward herceg ellen (aki nem sokkal később I. Edward néven trónra lépett) Jeruzsálemben, alig egy évvel Niccolòék távozása után. A súlyosan megsebesült Edward – aki több késszúrást is túlélt – hazamenekült Angliába, ám az ehhez hasonló incidensek megalapozták az asszaszinok hírét, mint olyan rejtőzködő terrorista testvériséget, akik képesek akkor lecsapni, mikor a legkevésbé számítanak rájuk. Marco és szerzőtársa felismerte az asszaszinok történetében rejlő drámai lehetőséget, és könyvükben maximálisan kiaknázzák a szekta baljós rejtélyességét.

Az apjától és nagybátyjától hallott történetek alapján Marco előadja, hogy ezek a hírhedt portyázók egy mesés nevű, ám nagyon is valóságos vezért, a Hegyi Öreget követik, aki egy Alamut („Sasfészek”) nevű erődből irányítja őket. Az asszaszinok neve, mint mondja, arabul azt jelenti: „hasisevők” – e szertartással készítették ugyanis fel magukat a küldetéseikre. Beszámol arról, hogyan kábította el és csalta lépre ifjú követőit a Hegyi Öreg: „Valahányszor az Öreg le akart győzni egy uralkodót, aki haddal támadt ellene, vagy ellensége volt, a fiatalemberek néhányát bevezette kertjébe, egyszerre négyet, hatot, tízet vagy húszat, ahogy kedve tartotta, de előbb megitta őket egy főzettel [ópiummal], amitől három éjre és három napra mély álomba merültek, majd elrendelte, hogy vigyék őket a kertbe. Amikor felébredtek, már a kertben találták magukat.” Ekkor csábító leányok vették őket körül, akik „egész nap ott hancúroztak, énekelve és bolondozva, minden elképzelhető dédelgetéssel és kedvességgel elhalmozva őket, a legjobb ételeket élvezve és a legfinomabb borokat kortyolva, tej- és borpatakok között, elragadtatásukban [a fiatalemberek] valóban úgy vélték, csakugyan a Paradicsomban vannak.” E gonoszság felidézésekor Marco talán eltúlozta a hasis jelentőségét az asszaszinok szektájában. Az ópiumfogyasztás elterjedt szokás volt ebben a térségben, nem csak az asszaszinok éltek vele, s hatása inkább rontotta, mintsem javította fogyasztója képességeit.

A fanatikus gyilkosok félelmet keltettek a szomszédos államokban. Marco szerint „éppen ezért minden fejedelem módfelett rettegett tőle [a Hegyi Öregtől], és adófizetőjévé lett, hogy békében és barátságban maradhasson vele.”

Ez egészen 1256-ig tartott, mikor Kubiláj kán fivére, Hülegü kiűzte az asszaszinokat a Sasfészekből. Marco beszámol egy három évig tartó ostromról, melynek végén a mongolok megsemmisítették az éhezéstől legyengült szektát, majd magabiztosan hozzáteszi: „Így végezte az átkozott Hegyi Öreg; azóta nem is támadt követője, és gazságainak vége szakadt.” Ez nem felelt meg teljesen az igazságnak, az asszaszinok maradéka ugyanis még Marco idejében is a hegyekben rejtőzött, s bár csapásmérő erejük jócskán megfogyatkozott, baljós hírnevük még nagyon is eleven volt.

Színes beszámolójával Marco tovább öregbítette az asszaszinok hírnevét Nyugaton, noha azt ő is elismerte, hogy a leírás hallomáson, s nem személyes tapasztalatokon alapszik. A valóságban a szekta, melyet Haszán ibn al-Szabbáh alapított 1090-ben, bonyolultabb volt, mint sejtette. Fanatikus tagjait – kalifájuk, Nizár ibn al-Szabbáh után – nizáriknak nevezték, vagy iszmáilitáknak, ami az iszlám síita irányzatának egyik ágát jelölte. Valóban egy Alamut nevű hegyi erődben éltek, mely a Kaszpi-tengertől délre emelkedett. A szekta gyarapodásával újabb támaszpontjaik épültek szerte Perzsiában és Szíriában, s a tagokat szigorúan elkülönítve osztályokba sorolták, ahol a potenciális mártírok és orgyilkosok alkották a legfelső osztályt. Ifjú velencei szerzőnk arról sem tudott, hogy maguk a muszlimok is rettegték és kiközösítették az iszmáilitákat, akik veszélyes eretnekeknek számítottak a szemükben.

Marco nyugtalansága nem csökkent, miközben csapata fokozatosan elhagyta a rettegett vár vidékét, s folytatta útját, mely „szép síkságon, gyönyörű völgyeken és kellemes domboldalakon vezet keresztül, melyeken friss, zöld legelők, dús gyümölcsöskertek és mindenféle más termények találhatók.”

Ezután lassanként keletnek fordultak, áthaladva a mai Afganisztánon, Közép-Ázsia szívéen. Hét évszázaddal később a híres angol utazó, Nancy Hatch Dupree így írja le a Balkh városába vezető utat saját, hasonló című könyvében: „Emitt nedvességtől megfeketedett, göcsörtös ágak nyújtóznak, absztrakt mintázatot rajzolva a csillogó hóra. E zord kép azonban hamarosan megszeli, amint a tavasz puha zöld takarót borít a tájra: tulipánok nyílnak, és a gyermekek sudárzsályákat készítenek az utazóknak. A tavasz előrehaladtával egyszerre virágzani kezd a cseresznye, a sárgabarack, a körte és a mandula, szépségüket kiemeli a tiszta kék, avagy fekete esőfelhőket hordozó égbolt. Nyáron a dús völgyben lázas tevékenység zajlik, mígnem eljön a hideg éjszakákat hozó ősz, s vele a sárga, arany és vörös árnyalatai, majd nyomukban ismét megérkezik a tél.” Ilyen varázslatos tájakon vezetett át a Polo család útja.

Hat napig tevegeltek keresztül ezeken az idilli völgyeken, melyeket békés muszlim falvak és városok pötyözték – így érkeztek el most már valóban Kína határához.

Következő állomásuk, Balkh Afganisztán leghíresebb és legzaklatottabb történelmű nagyvárosa volt. Marco szerint „most is nagy és előkelő város, noha hajdanában sokkal nagyobb volt. Nem is lehetett párját találni ezen a vidéken...”

Balkh (azaz régi nevén Baktria) az ókorban Zarathusztrának, a perzsa vallás megújítójának szülőhelye volt. A görögök által Zoroaszterként ismert próféta Kr. e. 628 körül született. Az általa alapított vallás, a zoroasztrizmus jellemző jegyei a tűz kultusza, az okkult erőkben és számtalan istenségben való hit, később pedig a Tűztemplomban örökké égő tűz voltak. Zarathustra vallása széles körben elterjedt. A hagyomány szerint a prófétát hetvenhét évesen nomádok ölték meg imádkozás közben a balkhi tűzoltár előtt. Jóval később arabok özönlöttek el a területet, és meghonosították az iszlámot, ám Balkh számukra is „a városok anyja” volt. Az is maradt egészen a mongolok inváziójáig, akik, Marco szavaival, „sokszor dúlták és pusztították”. A velencei az 1220. év eseményeiről beszél, mikor Dzsingisz kán százezer lovasával lerohanta Balkhot, egyszer és mindenkorra elpusztítva a várost.

A kán módszere különösképp kegyetlen volt. Dzsuvajní, a 13. századi perzsa történetíró szerint Dzsingisz „elrendelte, hogy Balkh lakóit, kicsit és nagyot, férfit és nőt, vezessék ki a pusztába, s a szokás szerint osszák fel századokba és ezredékbe, hogy karddal elveszejtsék őket.” Majd visszatérve Balkhba, megparancsolta, hogy „a hasadékokban és zugokban bujkáló menekülteket is... öljék meg. S bárhol is egy fal állva maradt, a mongolok ledöntötték... a kultúra minden nyomát eltörölték a vidékről.”

A mongolok szemében ezek a szörnyűségek a birodalomépítés szükséges lépései voltak. Áldozataik számára azonban a mongol hódítás szinte a világvégét jelentette. „Az ottani területek – írja Dzsuvajní – ezért egy csapásra sivataggá váltak, s az élők nagy része holtá; bőrük és csontjaik porrá omlott, s a hatalmasok a földre rogytak.” Bamiján muszlim város lerombolt erődjét ezentúl Sahr-i-Gholgholának, „Zajos Városnak” nevezték. Más nevei is voltak:

Néma Város, Sikoltó Város, sőt Elátkozott Város, hiszen a mongolok minden egyes férfit, nőt, gyermeket és állatot lemészároltak benne. Még a növények sem éltek túl a mongolok támadását. Bár Balkh továbbra is a Selyemút és a Kína kincseihez vezető út kapuja maradt, többé sosem nyerte vissza korábbi fényét.

Marco Balkhban érezte meg először a hódítás nyomában járó szenvedést. Növekvő empátiával nagyon is jól el tudta képzelni az áldozatok sikolyát, amint a mongolok megsemmisítik ezt a hajdan oly virágzó települést, s megrettent a gondolattól, hogy egy egész civilizáció hamuvá válhat kegyetlen hódítók csapásai nyomán. Inkább egy korábbi hódító, Nagy Sándor legendájában keresett vigaszt, s kisfiús lelkesedéssel gondolkodott azon, vajon a makedón hadvezér nyomában jár-e. Azt mesélték – s ennek Marco is hitelt adott –, hogy a vidék kék szemű lakói Nagy Sándor katonáinak leszármazottai (noha maguknak a katonáknak nem feltétlenül volt kék a szemük), s hogy a helyi juhok és lovak ugyanígy a makedón sereg állataitól származnak. Sándor lova, Bukephalosz állítólag számos csikót nemzett itt, ezek ivadékai még mindig a hegyekben kószáltak.

Marcót megnyugvással töltötte el Sándor emberfeletti teljesítménye: ha az ifjú hadvezér túlélte ezeket a veszélyes vidékeket, akkor neki is sikerülni fog. Ők persze kereskedők voltak, nem hódítók, ám számos hasonló akadályt kellett legyűrniük a roppant gazdagság felé vezető rögös úton. A történelem viharos örvényeitől körülvéve egyre csak törtek előre, mint egy kalmárhadsereg, s a szemük előtt távoli kincsek képe lebegett.

NEGYEDIK FEJEZET

AZ ÓPIUMFÜGGŐ

*...s itt tömjénfa nyílt, illat volt a lomb,
tündöklő kertek és kanyar patak;*

Marcóék Tajkánban (a mai Talikán nevű afgán tartományban) találták meg a gazdagságot, amelyet kerestek: itt ugyanis egy értékes anyagra, mégpedig sóra leltek. Sóhegyekre, hogy pontosak legyünk, mégpedig olyan sóból, „melynél jobb minőségű nincs a világon, és olyan kemény, hogy csak vascsákánnyal lehet fejteni”. A só fizetőeszköz volt (már a római katonák is sóban kapták a zsoldjukat), valamint tartósításra is szolgált, egyszóval ez működtette az ókori és középkori gazdaság gépezetét. De még több dolog is felkeltette utazóink figyelmét, mert a vidék piacain bőségesen találtak mandulát, pisztáciát és gabonát, melyek a város körüli szép fekvésű kertekből és földekről származtak. A velenceiek készen álltak az újabb nagy üzletre.

Marco nemigen szenvedhette a vidék lakosait: „gonosz indulatú, gyilkos fajzat”, írja róluk, kiknek aljas tetteit gyakran a részegség motiválja. „Mert jó boruk van, noha forralják, és igen iszákosak.” A vadászképességeik azonban lenyűgözték őt. A helybéliektől még a sündisznók sem lehettek biztonságban: „Ha kutyákkal vadásznak rájuk, legtöbbször egészen összegömbölyödik, a kutyára mereszti tüskéit, úgyhogy azok gyakran komoly sérüléseket szenvednek, sőt nemegyszer az embereket is összeszurkálják. De a vadászok addig nem tángítanak, amíg zsákmányukat meg nem szerzik.”

Marco, apja és nagybátyja csakhamar maguk mögött hagyták ezt a vidéket is.

Utazóink, akárcsak többi kortársuk, nem gondolhatták azt, hogy a Selyemúton utaznak, mivelhogy ez a fogalom akkoriban ismeretlen volt. A drágakővel, fűszerrel, selyemmel és egyéb kelmékkel megrakott karavánok – valamint kósza szerzetesek és hittérítők – évszázadok óta használták azt az utakból, ösvényekből és hegyi hágókból álló ősi útvonalat, mely Közép-Ázsián és Kínán kígyózott keresztül. A Selyemút azonban csak 1877-ben kapta máig használatos elnevezését, mikor Ferdinand von Richthofen báró, a német geográfus először használta az egzotikus, bár kissé hamis *Seidenstrasse* nevet. Noha a név kalandot, gazdagságot és érzékiséget sugall, az út bejárása a valóságban igen kemény és veszélyes vállalkozás volt, melybe csak azok vágtak bele, akik vagyona, hódításra vagy megváltásra áhítoztak.

A Selyemút kezdőpontját lehetetlen meghatározni. Mint egy nagy folyó, gyűjti magába a kisebb utakat Közép-Ázsiából és Kína keleti partvidékéről. Egyes részei egészen a messzi délen fekvő Indiáig nyúlnak. Marcóék valahol a nyugati végpontja közelében léptek rá az útra, és más kalmárokhoz hasonlóan egy nagy karavánnal haladtak (a *karvan* szó perzsa nyelven „társaságot” jelent). Életben maradásukat kizárólag a karavánszerájok rendkívüli hálózata tette lehetővé – ezek félig fogadók, félig istállók voltak, melyek kiszolgálták az utazó kereskedőket. A szerájok általában patak, oázis vagy mecsettel ellátott falu mellé települtek. Külsejük masszív, biztonságot sugalló tömb volt: több emelet magas fal vette körül őket, melynek egyhangúságát alul szellőzőnyílások, felül kicsiny ablakok törték meg. A belépő utazóknak először is a vastag kapun kellett áthaladniuk, ahol beengedték őket és tevéiket, s amelyet éjszakára vasláncokkal erősítettek meg. Odabent egy kockakövekkel borított udvarba jutottak, melyen több tucát kimerült teve és szamár pihent egy központi kút körül. Az udvart kolostorszerű épület vette körbe, azon túl pedig a raktárak és istállók sorakoztak. A négyszögletes építmény egyik sarkában tűz égett, a rajta készülő étel ínycsiklandó illata betöltötte az egész szerájt. A bejárat közelében egy őr állt, az ő feladata volt az étel és ital kiosztása, valamint a rend fenntartása. Lépcsők vezettek a kicsiny, puritán szobákba, melyek az utazók állatainak elszállásolására szolgáló istállók fölött kaptak helyet.

Afganisztánban a karavánszerájokat *robat*nak nevezték, ez egy régi, „kötél” jelentésű szóból származik (ti. amivel a lovakat kötötték ki). Marcóék több ilyen *robattal* is találkoztak a Selyemút afganisztáni szakaszán. Ezek ugyanis viszonylag közel estek egymáshoz: távolságuk átlagosan harminc kilométer volt, ami nagyjából egy nap alatt megtehető úttal egyenlő. A távolságot a helyi mértékegységben, *farszakh*-ban mérték, ebből öt tett ki egy teljes napi utat.

A karavánok hátsai tevék és szamarak voltak, melyeket egy *szarebán* nevű hajcsár irányított az első teve hátáról. A teve előtt gyakran egy biztos léptű szamár haladt, s a teve fejét a szamár farkához kötötték. Ezzel az egyszerű, de praktikus utazási móddal a kereskedők több ezer kilométeres utakat tettek meg Ázsián keresztül.

Marco nem az első utazó volt, aki bejárta a később Selyemútnak nevezett útvonalat; többnemzedéknyi mongol, török, arab katona és szerzetes előzte meg. Még nyugat-európaiként sem számított úttörőnek. Csaknem száz évvel előtte egy navarrai rabbi, Tudelai Benjámín is pergamenre vetette ázsiai utazásának eseményeit. Benjámín útja során helyi hivatalnokokkal, kereskedőkkel és egyéb színes alakokkal találkozott, s beszámolójában leírta, milyen árucikkkel kereskednek Barcelonától Konstantinápolyig, Bagdadig és még tovább keletre.

Benjámín Nyugat-Ázsia akkori központjában, Bagdadban írta meg *Utazásának könyvét*, mely az 1160 és 1173 közötti évekről szól. Megbízható információkat gyűjtött össze benne a palesztinai, thébai, antiochiai, türoszi és Parnasszus hegyi zsidókról, a zsidó kereskedőkről, kelmefestőkről, hajótulajdonosokról, parasztokról és munkásokról. Megfigyelte a rejtőzködő zsidó szekták szokásait is, s említést tesz egy Perzsiában élő zsidó ál-Messiásról és misztikusról, David Alroyról, aki nem sokkal Benjámín érkezése előtt vált ismertté. Összesen 248 zsidó közösség vezetőjét említi, akikkel a diaszpórában tett útja során találkozott.

Kíváncsisága őt is elvezette az asszaszinokhoz, akik később majd Marco Polo figyelmét is felkeltik. „Bármit parancsol nekik, megteszik, még ha élet-halál kérdésről is van szó” – írta Benjámín a

vezetőjükről, mely szavak a velencei későbbi beszámolójában is visszacsengnek.

Későbbi utazóktól eltérően Tudelai Benjámín nem hatolt be mélyen Ázsiába. Miután Bagdadig eljutott, biztonságban hazatért Spanyolországba, útközben Szicíliát is útba ejtve, így is jókora részét látta a világnak. Az ő beszámolója azonban – melyet egy szerzőtársával héber nyelven írtak – minden erénye ellenére ismeretlen maradt Európa szélesebb közönsége előtt, csupán maroknyi zsidó olvasta. 1543-ig nem is adták ki nyomtatásban, és csak a 17. században fordították le más nyelvekre.

Az akkori Európában roppant népszerű volt János pap legendája. Ez a keresztény fejedelem a mesék szerint hatalmas birodalmat kormányzott valahol Ázsiában vagy Afrikában – a pontos helyet illetően számtalan eltérő vélemény létezett. Az egyház szívesen felvette volna a kapcsolatot vele, hogy együtt szálljanak szembe a Kelet és Nyugat közti térséget uraló pogányokkal. János pap fiktív legendája igen tartósnak bizonyult, s több keresztény hittérítőt is arra ösztönzött, hogy keleti zarándokútra induljon. A pápák 1235-től kezdve bullák sorát adták ki, melyek e hittérítő barátoknak az európai püspököknél szélesebb jogkört biztosítottak. Saját hatáskörükben dönthettek az eretnekek megbüntetéséről, a pogányok megtérítéséről, a szakadások elsimításáról – más szóval, bármit megtehettek, amivel előmozdíthatták a kereszténység egységét azok között, akik nemigen tudtak Rómáról, vagy akik ősi, évszázadokkal azelőtt elszakadt felekezetekhez tartoztak.

A legkorábbi ismert hittérítő, aki Kínában járt – ily módon megelőzve a Polo fivéreket – egy Giovanni da Pian del Carpini nevű, Kölnben élő ferences szerzetes volt. A ferencesek, a buddhista szerzetesekhez hasonlóan, szigorú szegénységi fogadalmukat buzgó hittérítő tevékenységgel ötvözték, s ez mindkét csoport számára kellő erőt biztosított, hogy túléljék a Selyemút viszontagságait. Carpini és egy másik ferences, Lengyelországi Benedek 1245-ben a IV. Ince pápától kapott okmányokkal indult útnak. Rengeteg nélkülözés után eljutottak a Dnyeper folyó partján, azaz a Mongol Birodalom nyugati határán fekvő állomáshelyig, majd onnan a Volga alsó folyásánál fekvő újabb mongol előőrsig. Itt egy

megalázó szertartásra kényszerítették őket: mongol szokás szerint égő tűz közelébe kellett menniük, hogy megtisztuljanak.

Miközben arra vártak, hogy a magukkal hozott pápai leveleket latinról oroszra, arabra és mongolra fordítsák, csaknem éhen haltak, hiszen összes étjük hólével kevert köleskásából állt. E bánásmód miatt a két kimerült szerzetes nemigen sejthette, hogy a mongolok tulajdonképpen tisztelik a szent embereket, bármi legyen is a hitük. Mihelyt személyazonosságuk tisztázódott, szabadon folytathatták útjukat keletre.

Ötezer kilométeres út állt előttük, át a sztyeppén és Mongólia kihalt sivatagain. Az utazók tizenöt hónap alatt tették meg ezt a távolságot, s így érkeztek meg a mongol fővárosba, Karakorumba, éppen akkor, mikor beiktatták az új kánt, Gүjүköt. Gүjүk nyájasan fogadta a két nyugati hittérítőt, meghallgatta a kereszténység felvételére buzdító beszédüket, s azt felelte rá, hogy eleget is tesz neki, mihelyt a pápa és Európa összes világi fejedelme Karakorumba jön, hogy hűséget esküdjön neki. A kán szavaival: „Ti magatok vezessétek elém összes királyotokat, hogy esküvel bizonyítsátok hűségeteket és ragaszkodásotokat. S ha megszegitek Isten parancsát és a mi kérésünket, ellenségünknek tekintünk benneteket. Bárki követi Isten fiát birodalmunkban... elveszejtjük őt.” Ezekkel a nem éppen biztató szavakkal zárult hát le veszélyekkel teli utazásuk a mongolok birodalmában.

A két szerzetes 1246 novemberében – útközben hóviharakkal megküzdve – tért haza, hogy megvigye a lesújtó hírt IV. Ince pápának. Bár a küldetés nem érte el a kitűzött célt, felfedezőútként igen figyelemreméltó volt. 900 óta Carpini volt az első nyugati, aki a Bagdadtól keletre fekvő vidékeken járt, s élve tért vissza a hatalmas, ismeretlen ázsiai térségből.

Carpini tollából származik az első átfogó leírás a mongolok életéről, melyet Nyugaton olvashattak. Könyvének címe *História Mongalorum* (A mongolok története), de olykor *Liber Tartarorumként* (Tatárok könyve) is emlegették. Bár drámaiság tekintetében alatta marad Marco beszámolójának, Carpini könyve világosabb és érthetőbb amannál. Az első nyolc fejezetben a mongolok országát, éghajlatát, szokásait, vallását, jellemét, történelmét, politikáját és

harcmódorát tárgyalja, míg a kilencedikben gyűjtötte össze a többi, általa meglátogatott vidék leírását. A könyv érdeme, hogy közelebb hozza a nyugat-európaiakhoz a mongolokat, akiket nem vadállatokként, hanem emberekként ábrázol, sőt figyelemre méltó és leleményes népként mutatja be őket.

Carpini élénk színekkel festi elénk azoknak az embereknek a furcsa, de nemes külsejét, akiknek a sors kezébe adta az Ázsia és talán Európa feletti hatalmat: „Külsejükben a tatárok igen különböznek minden más néptől, mert szélesebb az arcuk a szemük között és a pofacsontjuknál. Pofacsontjuk ugyanis a szájuk fölött kiugró, orruk viszont lapos és apró, szemük kicsiny, szemhéjuk a szemöldökükig húzódik. Néhány kivételtől eltekintve karcsú derekúak és közép magasak. Alig néhányuk növeszt szakállat, bár egy-kettőnek bajusz nő az ajka felett és az állán, melyet nem vág le.”

Felfigyelt a mongolok legszokatlanabb szokására, a fejtető leborotválására is: „Fejük búbján tonzúrárt hordanak, mint a papok, s általában mindegyik fültől fülig háromujjnyi szélességben leborotválja a haját, amellet hogy a feje búbja is kopasz. Homlokuk felett ugyanígy kétujjnyi szélességben eltávolítják a haját, ám e fölött hagyják megnőni egészen addig, míg a szemöldökükig nem ér, s a homlokuk két oldalán rövidre vágják, középen viszont... hosszúra növesztik; fejük többi részén úgy hordják a hajukat, mint a nők, vagyis két fonatot kötnek belőle, egyet-egyét a fülük mögött.”

A mongolok ruházatáról is beszámol: „A férjes asszonyok teljes testüket fedő tunikában járnak, mely elöl egészen a földig nyitott. Fejükön vesszőkből vagy háncsból font kerek kalapot viselnek... tetején hosszú, vékony arany-, ezüst- vagy fapálca mered, néha toll is, s ezt egy sapkába varrják, mely a vállukig ér. A sapkát s a kalapot is kanavász, bársony vagy brokát borítja, s e fejfedő nélkül sohasem mutatkoznak férfiak társaságában, mert ez különbözteti meg őket a hajadon lányoktól.”

Noha, mint írja, a mongol férfiak némelyike ötven vagy akár száz feleséget is tart, Carpini elismeréssel szól a nők erényességéről, s általában a mongolok tisztességes jelleméről. Kevésbé magabiztosan, ám ugyanolyan érdeklődéssel tárgyalja sámánhitüket. Úgy tűnt számára, a mongolok nem ismerik az elkárhozás és az örök Pokol fogalmát, ám megkönnyebbüléssel

tudta meg, hogy igenis hisznek a túlvilági életben, még ha az erősen hasonlít is az e világi körülményeikre – evés, kumiszivás és a nyájak kísérése jellemzi.

Figyelmezteti az utazókat a Selyemút szélsőséges időjárási viszonyaira is: „Az ottani időjárás elképesztően szeszélyes; a nyár közepén ugyanis, mikor másutt rendesen óriási a hőség, itt mennydörög és villámok csapkodnak, melyek sok embert agyonsújtanak, ugyanakkor sűrűn esik a hó.” És ha még ez nem volna elég, „igen fagyos szél fúj, oly erősen, hogy néha az ember csupán a legnagyobb erőfeszítéssel képes megmaradni a ló hátán.” Ilyen félelmetes kilátások vártak Marcóra, miközben lassan közeledett Kubiláj kán székhelye felé.

Carpini személyes megfigyeléseken alapuló beszámolója kéziratos formában elterjedt egész Európában, s később bekerült egy népszerű középkori enciklopédiába, a Beauvais-i Vince által írott *Speculum historialébe* is.

Carpini *Historiája* mind felépítésében, mind tárgyában és szándékában megelőlegezi Marco Polo *Utazásait*. Noha Marco nem olvasta Carpinit, mielőtt útnak indult volna Kínába, mire saját, jóval nagyobb szabású könyve megírásához látott, már megismerte elődje beszámolóját, és több helyen fel is használta; erre számtalan utalásból következtethetünk. Marco ugyanis Carpinihez hasonlóan fejezetekre osztotta művét, melyek a mongolok életének egy-egy részletét tárgyalják, s abban is hasonlít Carpinihez, hogy emberekként ábrázolja e nemes vadembereket. Marco személyisége azonban jóval szertelenebb és érzékenyebb, mint a kötelességtudó, szerény ferences szerzetesé. Ő nem pusztán humanizálja a mongolokat, hanem az egekig magasztalja őket. S nem is csupán leírta a mongolok életmódját, hanem maga is benne élt.

Carpini példájától hajtva más utazók is bejárták a Selyemutat, s leírták mindazokat a csodás és megdöbbentő dolgokat, melyeket megtapasztaltak.

Rubrucki Vilmos ferences hittérítő nagy társasággal indult útnak: egy rendbéli társa, Cremonai Bertalan, egy Konstantinápolyban vásárolt rabszolga, egy tolmács és több ökrös szekér ment vele,

melyeket alaposan felkészítettek a mongol sivatagi viszonyokra. Részletes beszámolót hagyott hátra kalandjaikról, melyben leírja a furcsaságokat és sorscsapásokat, melyek a Keletre utazókra leselkednek. „Mikor megérkeztünk ama barbárok földjére, úgy tűnt, mintha egy teljesen más világba léptünk volna” – írja Vilmos.

Ő és társai idővel megszokták az állandó éhezést, szomjúságot és magányt, mely a Selyemút elhagyatott szakaszain várt rájuk, ám meglepő volt számukra „a lakott települések nyomorúságának látványa. Nem találok szavakat, hogy leírjam, milyen nélkülözéseket szenvedtünk a táboraikban.”

Vilmos úgy találta, a mongolokat sokkal jobban érdekli az ivászat és a mulatozás, mint a keresztények legyilkolása. Végül is csak emberek voltak, bár ez a felismerés önmagában is meghökkentő volt az európai olvasóknak, akik a mongolokban csupán szörnyeket láttak. Vilmos leírja a nők külsejét is; e szakaszok erős hasonlóságot mutatnak Marco későbbi pontos megfigyeléseivel: „Olyan pisze volt az orra, mintha levágták volna” – írta az egyik törzsfőnök feleségéről. „Az arca egyik részét valami fekete kenőccsel kente be, ugyanúgy a szemöldökét, amitől igen utálatos látványt nyújtott.” Szerzőnk nem jön zavarba akkor sem, mikor a mongolok házassági szokásait tárgyalja. A férfiak „annyi feleséget vesznek, ahányat csak tudnak”, és rabnőket tartanak, akik ágyasokként szolgálják őket. Mikor egy hajadon lány eléri a felnőttkort, vőlegénye erőszakkal elhurcolja, gyakran a lány apjának segítségével.

Az ehhez hasonló beszámolók megmozgatták annak a kevés tudósnak, nemesnek és papnak a képzeletét, akik egyáltalán el tudták azokat olvasni. Vilmos leírása is emberként ábrázolja a mongolokat, akik törődnek egymással, szívélyesek az idegenekkel, tisztelik a mások hitét – mennyire különböztek e tekintetben a „civilizáltabb” európaiaktól! –, és harmóniában élnek a természettel, az évszakokkal és a földdel. Kiderült, hogy a mongolok kultúrája bonyolultabb, mint Carpini gondolta volna.

Rubrucki Vilmos egy legendabeli keresztény kánt keresett, s a kutatás közben szörnyű megpróbáltatásokon ment át a Selyemút különböző részein. Carpinihez hasonlóan hideg köles evésére kényszerült, melyet csak néha egészíthetett ki félig fagyott nyers

hússal. Vilmos idővel eljutott Karakorumba, s művében igen realiztikusan ábrázolja a várost. Azt mondja róla, hogy egy kicsiny falu az egész, nincs akkora, mint a Párizs melletti Saint-Denis (a francia királyok székhelye). Ahelyett, hogy a mongolok egységes hatalmát demonstrálta volna, Karakorum inkább sokszínűségével tűnt ki. „Két negyed van benne. A szaracénok [azaz a muszlimok] negyedében piacokat találunk, s rengeteg tatár is lakik itt, az udvar költségére” – írja. „A másik a kathajiak [azaz a kínaiak] negyede, akik egytől egyig kézművesek... Különböző nemzetek bálványainak tizenkét szentélye található itt, két mecset..., és egy keresztény templom a város szélén.” Karakorum emellett nyüzsgő diplomáciai központ is volt, ahová nemcsak a pápa követei érkeztek, hanem Ázsia és Kelet-Európa császárainak, szultánjainak és királyainak delegációi is, amelyek tagjai mind szenvedtek az erős hidegtől.

A mongolok által pártfogolt vallási sokszínűség és tolerancia ellenére Rubrucki Vilmos csupán hat keresztelést végzett a városban. E távoli földön elveszítette teológiai tájékozódóképességét, hiszen az itteni vallási szokások nemigen fértek bele azokba a szűk kategóriákba, melyeket megszokott. Leírja, hogy egy férfiba botlott, akinek „tintával rajzolt kereszt volt a kezén”, amiért kereszténynek hitte, „mert keresztény módra felelt azokra a kérdésekre, melyeket feltettem neki.” Ám e férfi és a hozzá hasonlók olyan vallási jelképeket viseltek, amelyek Vilmos barátot nemigen győzték meg hitük ortodox voltáról. Végül arra a következtetésre jutott, hogy az illetők olyan keresztények, akik nem jutottak megfelelő tanításhoz a vallásuk gyakorlását illetően.

Karakorumot járva Rubrucki Vilmos egy „bálványimádó szentélybe” jutott, ahol „udvariasan behívnak és nyájasan ellátnak minden utazót, mindenkit a maga képességeinek és rangjának megfelelően.” Egy buddhista kolostorban járt ugyanis, melynek szent atmoszférája és vallási párhuzamai zavarba ejtették: „A templomaikat kelet-nyugati irányba tájolják; az északi végükben egy fülke van, mintha sekrestye volna. Olykor, ha négyszögletes a templom, a sekrestye vagy kórus az épület közepén kap helyet. E fülkébe egy hosszú, széles ládát helyeznek oltár módjára, s e mögött áll, délnek fordítva, legfőbb bálványuk... A fő bálvány köré körben

más bálványokat állítanak; ezek mind tiszta arannyal borítottak; a ládára pedig, mely oltárra hasonlít, gyertyákat és adományokat helyeznek... Nagy harangjaik is vannak, akárcsak nekünk.”

A buddhista papok ugyanúgy lenyűgözték Vilmos barátot, mint később Marco Pólót. „Papjaik teljesen kopaszra nyírják a fejüket és csupaszra az állukat, majd narancssárga öltözéket vesznek fel; és miután leborotválták a hajukat, tartózkodó életet élnek, százan vagy kétszázan együtt egy kolostorban. Mikor belépnek a templomaikba, két hosszú padot helyeznek el bennük. Ezekre ülnek le, szemben a kórus énekeseivel. Kezükből bizonyos könyvek vannak, melyeket olykor a padokra fektetnek, és addig hajadonfőtt maradnak, amíg a templomot el nem hagyják. Halkan olvasnak magukban, alig ejtve ki a szavakat. Mikor imádság idején kerestem fel őket, s mindet némán a helyén ülve találtam, próbáltam rávenni őket, hogy válaszoljanak a kérdéseimre, de sehogyan sem jártam sikerrel.”

A buddhista kódexekből többet megtudott: „A papír tetején kezdik az írást s lefelé haladnak a sorokkal; balról jobbra olvasnak és róják a sorokat. Bizonyos szövegeket és jeleket a varázsszertartásaikhoz használnak, és a templomaik tele vannak ilyen rövid tekercsekkel, melyeket felakasztanak.”

Vilmos élénk figyelmét nem kerülték el a másféle írásmódok sem. „A kathajiak olyan ecsettel írnak, mint amelyet a festők használnak, és egyetlen jelük több betűt is tartalmaz, egy egész szót jelképezve. Tibet lakói úgy írnak, mint mi, balról jobbra, és a betűik is hasonlóak a mieinkhez. A tangutbeliek jobbról balra írnak, akárcsak az arabok, és felfelé haladnak a sorokkal.”

Vilmos – Marco Pólót évtizedekkel megelőzve – tudósított egy különös fizetőeszközzel, melyet „gyapotból készült, egy tenyér hosszúságú és szélességű papírra” nyomtattak. A papírpénz annyival fejlettebb volt bárminél, amit Nyugaton használtak, hogy az európaiak nem tudták mire vélni.

Vilmos heves teológiai vitákat is folytatott a buddhista szerzetesekkel, ám ezek nem az általa várt eredményt hozták. Mikor megkérdezte tőlük, „miféle Istenben hisznek”, csalódására azt felelték: „Úgy hisszük, egyetlen Isten van.” Vilmos nem ezt várta:

arra számított, hogy ezek a pogányok mindenféle bálványimádó és istentelen szokással fognak előhozakodni.

Újabb próbát tett: „Hitetek szerint Isten szellemi lény, avagy valamiféle anyagi természetű dolog?”

„Szellemi lény” – válaszolták a szerzetesek.

Vilmos meg volt győződve arról, hogy be akarják csapni, ezért megkérdezte: ha egyszer Istent szellemi lényként képzelik el, akkor miért készítenek szobrokat róla. S még hozzátette: „Ha pedig abban sem hisztek, hogy emberi alakú, akkor a szobraitok miért inkább emberként, semmint valamilyen más élőlényként ábrázolják Őt?”

A szerzetesek felvilágosították, hogy téved; a szobrok, amikre hivatkozott, nem Istent ábrázolják, hanem gazdag halottak kegyhelyei, amelyeket a halott rokonai rendeltek meg. „A halottak emlékét ápoljuk, amikor tisztelettel fordulunk e szobrokhoz.”

Micsoda elítélendő szokás! Vilmos megvetően jegyezte meg: „Csupán embereknek akartok hízelegni ezzel a dologgal.”

„Nem, csak az emléküket tiszteljük.” Azzal a szerzetesek mentek át támadásba. „Hol van Isten?” – kérdezték a barátot.

„Hol van a lelketek?” – vágott vissza Vilmos. Vendéglátói azt felelték, hogy a lelkük a testükben lakozik.

Vilmos erre szónokolni kezdett. „Ott van testetek minden egyes részében, uralja és irányítja az egészet, s mégis láthatatlan! Ugyanígy Isten mindenütt ott van és minden dolog irányítója, mégis láthatatlan; Ő maga a megértés és a bölcsesség.”

Már éppen belemelegedett volna a prédikációba, mikor tolmácsa „kifáradt”, és emiatt a vita hirtelen véget ért.

Karakorum kemény telében valóságos szellemi olvadást jelentett Möngke kán politikája. Dzsingisz kán eme unokája ugyanis elmagyarázta Vilmosnak, hogy amiként Isten öt ujjat adott az embereknek, a Legfőbb Lény ugyanígy különböző vallásokat adott az egyes népeknek is. Ez a vallási tolerancia, mely mélyen gyökerezett a mongol pszichében, mindennek ellentmondott, amiben Vilmos keresztény misszionáriusként hitt – mégsem tagadhatta sem azt, hogy a kán álláspontja igen vonzó, sem azt, hogy az igazság bonyolultabb, hogysen egyetlen tanítás magában foglalja.

A Vilmossal folytatott érdekesítő társalgás nyomán Möngke kán óvatosan hangot adott ama óhajának, hogy birodalma felvegye a diplomáciai kapcsolatot – vagy legalábbis párbeszédet kezdjen – a keresztény Nyugattal. „Ha kedvemben akartok járni, küldjétek el követeiteket, hogy megtudjuk, békét vagy háborút akartok-e.”

Rubrucki Vilmos végül nem adta át ezt az üzenetet; 1253-tól 1255-ig tartó küldetése azonban mégis részleges sikert ért el. A Mongol Birodalom innentől kezdve nagyobb érdeklődést mutatott a Nyugat iránt – ha nem is vallási ügyekben, a kereskedelem terén mindenképp.

Az európaiak által ismert világ minden egyes utazással és minden egyes erről szóló beszámolóval egyre hatalmasabbá és bonyolultabbá vált, ahelyett hogy kisebbé és érthetőbbé vált volna. Az utazók mind hangsúlyozták az általuk megtett óriási távolságokat és az általuk megtapasztalt szörnyű nehézségeket, valamint azokat a kibékíthetetlen ellentéteket, amelyek a számtalan különböző ország, kultúra, nyelv, szokás és vallás között feszültek. A Tudelai Benjámint, Giovanni da Pian del Carpinit, Rubrucki Vilmost és a hozzájuk hasonló követeket által írott beszámolókból kiderült, hogy az Európán túli világ összetett, nyugtalan és fenyegető, ám nem kevésbé érdekes is.

Marco Polo teljesítményének nagyságát legkönnyebben úgy mérhetjük fel, ha leírását összehasonlítjuk az elődei által hátrahagyott munkákkal. A korai megfigyelések, bár csodálatuknak is hangot adnak, meglehetősen laposak és jellegtelenek. Marco azonban szabadon vegyíti a tényeket a képzelettel, a személyes tapasztalatot a legendákkal, és mindezt az általa látott személyek és helyszínek lényegre törő értékelésével támasztja alá, majd a rá jellemző energikus mesélőkedvvel tálalja.

Marco afganisztáni útja egy ideig különböző idilli helyeken vezetett át, míg el nem érték az északkeleten fekvő, eldugott Badakhsánt. E tartományban, mely az ókorban Baktria királyságához tartozott, visszatért Marco céltudatossága, hiszen itt kezdődtek a Kelet felé vezető kereskedelmi utak.

Marco Polo Afganisztánja észak felé Turkesztánig, északkeleten a mongolok által uralt Kínáig, délen az indiai szubkontinensig, nyugaton pedig Perzsiáig ért. Ez az ország mindig is kultúrák, nyelvek és vallások keresztútja volt, valamint kereskedelmi és szállítási központ, melynek száraz pusztáit, buja völgyeit és havas csúcsait gyalogutak, kaptatók és a Marcóékhoz hasonló kereskedők által használt karavánutak hálózta be.

Ez az ősi úthálózat régen felkeltette a betolakodók figyelmét, s Afganisztán a századok során egyre inkább csatamezővé vált: előbb a Szeleukidák, majd a heftalita hunok, s végül a törökök foglalták el, akik a 6. századtól uralták, egészen a Dzsingisz kán vezette mongol seregek megérkezéséig.

Am egyetlen korábbi hódító sem okozott akkora kárt Afganisztán kifinomult infrastruktúrájában, mint a mongolok. Létszámuk hatalmas volt: bármikor felbukkanhatott egy hatvan-hetvenezer mongol lovasból álló haderő, hogy kényére-kedvére lerohanjon egy tartományt. Egy mongol harcos akár hat nyílvesszőt is kilőhetett egy perc alatt, vágta közben, akár előre, akár hátrafelé. Nyilaik elsötétítették az eget, s a végsőig üldözték az elrejtőzni kívánó ellenséget. (Egy 1220-as hadjárat során Dzsingisz kán személyesen lovagolt be egy mecsetbe, hogy lekaszabolja azokat, akik ott kerestek menedéket. Később azokba a ládába, melyekben a Koránt tartották, zabot öntöttek a hódítók lovainak.) A mongolok hátborzongató hatékonysággal pusztították el a vidék öntözőrendszerét, s lovaik patája nyomán a termékeny földek kihalt sivatagokká változtak; Marcóék már csak az utóbbit láthatták. Noha a lakosság számához képest kevesen voltak, a mongolok nyers erejükkel és fejlett katonai képességükkel leigázták az egész országot. Gyors, drámai terjeszkedésük nyilvánvaló üzenetet hordozott minden lehetséges ellenfelük számára: az ellenállással csupán saját pusztulásukat siettetik. Így született meg az új, rettentő mongol világrend.

A Selyemúton való utazás közben, ahogy ez leírásából kitűnik, az ifjú Marco és kis családja számos veszélynek volt kitéve. A biztonságukat garantáló pápai leveleknek semmi hasznát nem vehették útonálló vagy vallási fanatikusok támadása esetén. Marco

leírásában sehol nem említi, hogy ő vagy útitársai viseltek-e fegyvert, vagy rendelkeztek-e másféle önvédelmi eszközökkel – az álcázáson és a ravaszságon kívül. Nem említi azt sem, hogy bármiféle rendkívüli óvintézkedést bevezettek volna az éhség, a betegségek vagy az ellenséges természeti erők ellen. Aszály, homokvihar, legyengítő betegség, gyilkos tolvajok bandája, irigy riválisok, a közeledő utazók szagát követő ragadozók, eltévedés, mérgezett kút, halálos kígyóharapás vagy rovarcsípés, az ételben vagy a lábuk alatt rejtőző parazita, meglepetésszerű hóvihar vagy villámcsapás – e gyakori események bármelyike hirtelen véget vethetett volna az expedíciónak. Egyetlen mentőcsapat sem jött volna keresésükre, s Velencében is kevesen gyászolták volna meg eltűnésüket.

E veszélyek ellenére Marcóéknak több előnyük is volt. Először is, a két idősebb Polo egyszer már megjárta ezt az utat. Másrészt a három velencei ritkán utazott egyedül. A később Selyemútnak nevezett utat járó többi kereskedőhöz vagy hittérítőhöz csatlakoztak; utóbbiak a nesztoriánus keresztényektől a buddhistákig sokfélék lehettek. A Selyemúton valójában a selyemnél jóval több dolog áramlott. A Polo család utazását segítette az a kiválóan megszervezett kereskedelmi és vendéglátói rendszer, amely – persze megfelelő fizetségért cserébe – kiszolgálta az utazókat, hogy azok a hajnal előtti szürkületben újult erővel vághassanak neki a végtelen, hideg pusztaságnak.

Marco és társai három napon át tevegeltek egy kietlen vidéken, ahol „emberi településre nem bukkantok, ételt vagy italt sehol nem szerezhetek be, ezért mindent magatokkal kell vinnetek, amire szükségetek van, viszont van fű, melyet lovaitok legelhetnek.” Végül nagy megkönnyebbülésükre megérkeztek Badakhsártba. „Nagy királyság ez, melynek hossza tizenkét napi járóföld”, s muszlimok lakják. Badakhsán királyai Marco szerint „Nagy Sándornak és Dareiosz lányának leszármazottai; Dareiosz Perzsia roppant birodalmának volt a feje.”

Marco Polo idején Badakhsán hasonló lehetett ahhoz, ahogyan ma fogadja az utazót: dús oázis a sivatagban. A poros, kanyargós karavánutakon megtett többhetes út után valóságos menedéknek

tűnhetett ez a hely az elcsigázott vándor számára, mely minden szükségletét kielégíti. Marco azonnal felismerte, hogy a város sokkal inkább köszönheti gazdagságát és hírnevét rubinköveinek, mint a Sándorral kapcsolatos legendáknak. E kövek, írja, „egy hegy bizonyos közeteiből kerülnek napvilágra, és mondhatom, nem csekély fáradsággal, mert kutatásuk közben nagy föld alatti gödröket ásnak, akárcsak az ezüstabányászásnál.” A király állítólag saját maga bányásztatja a köveket, melyek közül a legértékesebbeket megtartja, és halállal büntet mindenkit, aki engedély nélkül merészel bányászni. „A király ezt azért teszi – írja Marco –, hogy a *balasci* [rubin] ritkaság legyen, és értéke igen magasan álljon, mert ha mindenki bányászhatná, annyit vonhatnának ki a földből, hogy az egész világot bőven elláthatnák vele, és ekkor elvesztené értékét, aminek következtében a király csak kevés vagy éppenséggel semmilyen haszonhoz nem jutna.” Ugyanez az elv vonatkozott a hegyekben rejtőző zafírokra és a kövekre, „melyekből az azúr készül” (*lapis lazuli*), az ezüstre, a rézre, az aranyra és az ólomra. Bár Marco nem említi, apja és nagybátyja valószínűleg vásárolt a drágakövekből a király képviselőitől, a magukkal hozott arannyal és kövekkel fizetve a rubinokért és zafírokért. Ezeket köpenyük redőibe varrták, hogy éjjel-nappal velük legyenek, s mégse keltsenek feltűnést. A tevéknek vízre és fűre volt szükségük a túléléshez, a Polo családhoz hasonló kalmároknak pedig értékes kövekre.

Marco ifjúi képzeletét megragadták a vidék szilaj lovai, amelyek patkó nélkül vágtaztak a köves talajon. Csodálattal ír róluk: „Egyáltalán nincsenek patkolva, noha hegyek közt járnak, igen rossz utakon, mivel kitűnő lábuk és kemény patájuk van. ügetésben képesek levinni lovasukat olyan meredek helyeken, ahol más lovak nem tudnak és nem szeretnek járni.” Elégedetten közli azt a történetet, mely szerint réges-rég a helyi lovak „mindegyike születésekor holdat és csillagot viselt a homlokán, mintha Bucephalus [Bukephalosz, Nagy Sándor híres lova] maga fedezné a kancákat. Ez a fajta mindenestül a király nagybátyjának kizárólagos tulajdona volt. Mivel pedig megtagadta, hogy a királynak is juttasson belőle, ez utóbbi halálra ítélte. Az özvegy bosszúból az egész ménest elpusztította, úgyhogy írmagja sem maradt.”

Odafent az égen Marco rengeteg sólymot látott, a földeken búzáat és árpat, s a háttérben meredek, csipkézett hegygerinceket, melyekben a falvak úgy bújtak meg, mintha erődök volnának.

E rendkívüli tájon valami különös történt az ifjú Marcóval, amiről pusztán egy mellékesen odavetett mondatból értesülünk: „Mikor ezen a vidéken járt [mármint ő maga], már egy esztendeje betegeskedett, de amint a hegyekbe küldték,” – azt nem mondja meg, kicsodák – „azonnal meggyógyult.” E néhány szó nagy szenvedésre utal.

Bár gyakran feltételezik, valószínűtlen, hogy maláriától betegedett volna meg, mivel ebben a magasságban nincsenek szúnyogok, amelyek a kórokozót hordozhatnák. Gyötörhette szifilisz, esetleg lelki bánat is, de a legvalószínűbb mégis az, hogy tüdőbajt kapott. Ez a betegség gyermekkorra idején igen elterjedt volt Európában. Ha akkor elkapta a kórt, a fertőzés talán lappangott egészen addig, amíg az utazás okozta stressz miatt nem aktivizálódott. Marcónak láza lehetett és nem múló köhögése, melynek szokványos gyógyszere az ópium és ennek származékai voltak; elképzelhető, hogy felépülése után függővé vált az orvosságtól.

Marco idejében ugyanis Afganisztánon belül Badakhsánban termelték a legtöbb kerti mákot (*Papaver somniferum*), maga az ország pedig, akárcsak ma, a világ fő ópiumtermelő vidéke volt. A színes mezőkön, melyeket Marco bejárt, hatalmas mennyiségű pipacs nőtt, melyekről nem is gondolhatta, hogy ártalmasak lehetnek. Ezek az élénkpiros virágok, melyek lágyan lengedeztek a hús szellőben, ártalmatlannak tűnhettek a fiatalembernek. Részben azok is voltak, mivelhogy a kicsiny fekete mákszemeket főzéshez használták, édes sütemények fontos hozzávalóiként.

Akár gyógyászati célból, akár kíváncsiságból vált az ópium élvezőjévé, az első lépés a pipacs megevése lehetett, majd ezután következhetett a füstjének – pontosabban a pipacs gyantája füstjének – belélegzése. (Mivelhogy az injekciós tűt akkor még nem ismerték.) A Badakhsánban töltött szokatlanul hosszú idő egyik magyarázata az lehet, hogy miközben szabadulni igyekezett a magas lázzal járó betegségétől, ópiumfüggővé vált, és le kellett szoknia róla. Ez ma is hosszadalmas és fájdalmas folyamat,

számtalan elvonási tünettel járhat, például fejfájással, izzadással, görcsökkel, hányással, hasmenéssel, depresszióval, étvágytalansággal, nyugtalansággal és hirtelen hangulatváltozásokkal. Ingerlékenyebb, szeszélyesebb, a fényre érzékeny és befolyásolható lett. Ami apja és nagybátyja számára csupán egy út, egy híd vagy egy vihar volt, Marco számára láthatatlan kozmikus erők összecsapásának tűnhetett, mely elnyeléssel fenyegette őket.

De az afgán hegyek szerencsére gyógyulását is elősegítették: „E vidék levegője olyan tiszta és egészséges, hogy ha a városokban, a völgyekben és a síkságokon lakó embereket láz... vagy egyéb betegség támadja meg, nem késlekednek a hegyek közé vonulni; s két- vagy háromnapos itt-tartózkodás után a nagyszerű levegőtől teljesen meggyógyulnak” – írja csodálkozva Marco.

Állítását megalapozott orvosi tapasztalatok támasztják alá. A nagy magasság és a friss levegő régóta a tüdőbaj hatékony gyógymódjának számít. Az alacsony oxigéntartalmú hegyi levegő megakadályozza a mikrobaktériumok növekedését, köztük a tuberkulózis kórokozójáét is. A napfény pedig – mely a hegyekben bőségesen éri az embert – megnöveli a testben lévő D-vitamin mennyiségét, amely elpusztítja a kórokozókat. Összességében tehát az Afganisztán hegyei közt töltött idő vegyes hatással járt Marcóra: elősegítette gyors felépülését a tüdőbajból (ha ez volt a baja), ugyanakkor a függőség csapdájába csalta a fiatalembert.

Akármi is történt Marcóval Badakhsánban, tapasztaltabb utazóként hagyta el a vidéket, aki egyre jobban képes átvészelni a Selyemút veszélyeit és viszontagságait.

ÖTÖDIK FEJEZET

FENNSÍKOK VÁNDORAI

*...De óh, amott a cédrusfödte bércen
a mélybe milyen hasadék szakadt!
Micsoda vad hely!*

A Badakhsánban való késlekedéssel Marcóék egy teljes évet veszítettek: már 1273-at írtak, két év telt el indulásuk óta, s keleti utazásuk még éppen hogy csak elkezdődött. Mihelyt Marco felgyógyult, a társaság tovább kapaszkodott a Selyemúton felfelé. A hegyekben vadjuhokat (*Ovis ammori*) láttak. „Négyszáz, ötszáz vagy hatszáz van egyetlen nyájban – írja Marco. – Bármennyit is fognak el belőlük, sose látszik, hogy fogynának.” Ezek a szelíd állatok, melyek később a „Marco Polo-juh” nevet kapták, a vidék ügyes, bár kissé csüggedt vadászainak fő zsákmányát adták. „Az itt lakók kitűnő nyilasok, és igen szeretnek vadászni: mindenestre legtöbbször szinte rákényszerülnek, hogy állatbőr ruhákat viseljenek, mert a szőtt anyagok errefelé igen drágák. Az előkelő asszonyok azonban szövött kelmékbe öltöznek.”

Az említett nők felkeltették Marco figyelmét, még ha érdeklődését nem is, s leírásából kiderül, hogy alaposan megnézte őket. „Lábszárig érő gyapjúbugyogót viselnek, akárcsak a férfiak, amelyet a legfinomabb pézsmás gyapjúból vagy selyemből készítenek; a bugyogójuk belsejét pedig egy halom limlommal tömik tele. Vannak hölgyek, akik bugyogójukba száz könyök igen finom, hosszában a test körül csavart len- vagy selyemkelmét is beleraknak..., úgyhogy valóságosan dagadoznak a csípőjük körül.”

Lehet, hogy a széles farú hegyi juhok inspirálták a vidék asszonyait, hogy hasonlóképp emeljék ki testi adottságaikat: „Így

akarnak minél kövérebbnek látszani, amit ennek a vidéknek a férfiai a nőknél igen szépnek tartanak.” Marco itt, a lábadozása közben másodszer hoz elő erotikus jellegű témát – de még mindig igen szemérmes ahhoz képest, amit majd később fog papírra vetni.

Marco figyelme ezután a különösen öltözött nőkről az előtte álló út várható nehézségei felé fordult. Tizenkét napos menetelés állt előttük, felfelé a folyó mentén. Útközben idilli falvak mellett haladtak el, ahol muszlimok, nesztoriánus keresztények és buddhisták éltek, akik a Selyemúton jutottak el idáig. Végül tevékből és szamarakból álló karavánjuk megérkezett egy másik, kisebb tartományba, melyet Marco Vokhannak nevezett, amelynek fejedelme „a badakhsáni uralkodó alattvalója”. Rövid pihenő után a társaság folytatta útját a meredek ösvényen. „Ha pedig elhagyjátok ezt a kis országot, és három napig utaztok északkelet felé, mindvégig hegyek közt, egy olyan magas fennsíkra juttok, hogy azt a világ tetejének nevezik.” Marco ezúttal nem túlzott. Karavánja a Terak-hágón haladt át, a Pamír hegységen keresztül, mely hagyományosan elválasztotta a Keletet a Nyugattól, s az út innentől Kína legtávolibb és legvadabb nyugati határvidékén haladt.

A *pamir* szó török nyelven magashegyi legelőt jelent. A Pamír hegységen kizárólag a hűvös, száraz nyári időszakban lehet átkelni; ilyenkor kellemes, tágas rétek fogadják az utazót, melyekhez hasonlót Nyugat-Európában nem találni. Fákat ritkán lehet látni, akárcsak folyót, de az olvadó gleccserek elegendő vizet adnak. A napfény e vidéken nyers és szürke, alig szűri meg a vékony légkör. A puszta levegővétel is nagy nehézséget okoz, hiszen ez a „világ teteje”, átlagosan ötezer méterrel a tengerszint felett, körülvéve a Föld legmagasabb csúcsaival, köztük a Mount Everesttel. A rendkívül vékony légkör még a főzést, sőt a víz felforralását is szinte lehetetlenné teszi. Marco nem ismerte a Pamír hegység pontos magasságát, de észrevette, hogy „a vidék olyan magasan fekszik és olyan hideg, hogy madarakat sem lehet látni a levegőben, táplálék hiányában mind elpusztulnának.”

A Polo család kicsiny, de elszánt karavánjának a Pamíron való átkeléshez kitartásra és türelemre volt szüksége, hiszen oda merészkedtek, ahol még a madarak sem jártak. Ám nem ők voltak

az elsők, akik próbára tették erejüket ezeken az ősi hegyi hágókon. A nomádok már évszázadok óta járták ezt a kietlen tájat, s ezen az ösvényen vezette Kubiláj kán nagyapja, Dzsingisz kán is mongol csapatait gyilkos hódító útjukon.

A Pamíron való áthaladás közben Marcóék megcsodálhatták bolygónk néhány leglenyűgözőbb geológiai képződményét. A Pamír hegység ugyanis egy négyszöget alkot, melynek minden oldala körülbelül 200 kilométer hosszú, s hófödte csúcsok szegélyezik. Innen indulnak ki a világ legmagasabb hegyláncai: északnyugatnak a Hindukus, északkeletre a Tien-san – a „Mennyei Hegység” –, délkeletre pedig a Karakorum és a Himalája masszív tömbje.

A táj kialakulása mintegy 40 millió évvel ezelőtt kezdődött, mikor az indiai szubkontinens – a lemeztektonika, azaz a Föld köpenyét alkotó lemezek időnként igen erőteljes mozgása következtében – beleütközött Euráziába. A Pamír esetében ez a hatalmas ütközés akkora gyűrődést okozott, mely egészen Eurázsia belsejéig elért, felemelte Tibetet, és óriási törésvonalat képezett Mongólia határa mentén. (Az ütközés és a gyűrődés egyébként a mai napig tart.) A geológusok számára a Pamír a ritka vízszintes tektonikus mozgás tanulmányozására nyújt lehetőséget, amikor az összeütköző lemezek egymáson is elcsúsznak, nemcsak fel-, illetve lefelé. Ebben az esetben a vízszintes mozgást a lemezek lehülése és összezsugorodása is okozhatta az évmilliók alatt.

Itt, a világ tetején Marcóék egy fennsíkra jutottak, valamiféle lélegzetelállító Sangri-Lába, melyet ezek a geológiai erők alakítottak ki. Marco elismerő szavai erről az örökké változatlan tájról ma is helytállóak: „És ha elértétek ezt a magasságot, két hegy között nagy tavat találtok; abból tiszta vízű folyó ömlik ki, és szeli át a világ legfinomabb legelőjével borított síkságot, úgyhogy itt még az elképzelhető legsoványabb állat is meg tud hízni tíz nap alatt.” Nagyszámú vadjuhról tesz említést, melyeknek hatalmas szarvuk van, „gyakran jó hat tenyér hosszúságú”; ezekből a szarvából a pásztorok tálakat és egyéb edényeket faragnak, valamint az állatoknak való karámok kerítését. A természet azonban nem volt olyan szelíd a Pamíron, amilyennek mutatta magát. Éjszaka farkasok ereszkedtek le a hegyekből, „és ezek a farkasok sok vadjuhot elpusztítanak”.

Tizenkét napig vándoroltak utazóink ebben a vad Paradicsomban. „Nincs itt semmilyen település vagy szállóhely, csak lakatlan sivatag, ahol fű sem terem.” A gyorsan lehűlő levegő és az egyre vékonyodó légkör is gondot okozott. Tábortüzeik, oxigén hiányában, alig adtak valami meleget, még az ételüket is alig tudták megfőzni rajta.

A fennsík szegélyén újabb negyven napig követték az utat a völgyeken és lejtőkön át, s közben csupán az előttük itt járt utazók által elhelyezett állatcsonthalmok segítették őket a tájékozódásban. Magányuk ismét teljes volt. „Jó negyven napig utazhattok..., de útközben sehol sem találtok emberlakta vidékre vagy szállásra, sem zöld növényzetre, csak pusztaságra; tehát mindent magatokkal kell vinnetek, amire csak szükségetek van.” Egyetlen karavánszeráj sem nyújtott biztonságot a magányos utazóknak, és más vándorok sem bukkantak fel, hogy átmenetileg társaságot nyújtsanak.

A legutolsó emberek, akikkel Marco találkozott, hegylakók voltak, kiknek primitív életmódja csak növelte a velencei nyugtalanságát. „A nép a magas hegyek közt elszórtan lakik és bálványimádó, igen kegyetlen, csupán vadászatból él, az elejtett állatok bőrébe öltözik.” A hideg és a magasság ellenére a kicsiny Polo-karaván gyorsított tempóján, és baj nélkül haladt át a vidéken.

A Pamír legnehezebb részét maguk mögött hagyva Marcóék leereszkedtek Khotanba, ebbe a virágzó oázisvárosba, mely Kína nyugati részén, a Taklamakán-sivatag peremén feküdt, és a Selyemút fontos állomása volt. E vidék igencsak próbára tette az utazót – állítólag maga a Taklamakán szó is azt jelenti: „a halál sivataga” vagy „ahonnan nincs visszatérés”. Itt egyetlen nap során akár 20 °C-kal is ingadozhat a hőmérséklet. A kimerült és kiszáradt utazó, mint amilyen Marco is volt, könnyen hihette, hogy a semmi közepén van, és bizonyos értelemben igaza is volt: Khotan ugyanis távolabbra fekszik az óceántól, mint a Föld bármely másik pontja.

Ez a város, bár Kubiláj kán névleges fennhatósága alá tartozott, a buddhizmus központja volt. Az itteni buddhisták révén Marco először nyerhetett komolyabb betekintést abba a vallási és filozófiai rendszerbe, mely először elutasítást, majd érdeklődést, végül pedig csodálatot váltott ki belőle. A helyiek ősei nyugatról (Perzsiából vagy Indiából) és keletről (Kínából) vándoroltak ide, s letelepedtek a

Kunlun-hegységből észak felé haladó folyó partjának termékeny sávján. 73-ban Kína hódította meg Khotant, ezután csakhamar a nyugati Kusán Birodalom, majd a tibetiek vonták fennhatóságuk alá. A buddhizmus a tibeti uralom alatt jutott el ide keletről, a Selyemúton keresztül, s csakhamar virágzásnak indult. Több tízezer szerzetes lakta buddhista kolostorok jöttek létre és maradtak fenn egészen 1000-ig, amikor az iszlám előretörés rövid időn belül kiűzte a buddhistákat ősi fészükéből. Ennek ellenére a buddhizmus nyomai még Marco idejében is mindenütt jelen voltak Khotanban, például Buddha-képmások (Marco szóhasználatával „bálványok”) és a hegyi ormokra kapaszkodó távoli kolostorok képében.

Ha szerzőnk túltette volna magát a „bálványimádás” felett érzett utálatán, és vette volna a fáradságot, hogy jobban megismerje a buddhizmust, megtudhatta volna, hogy a Buddha tanítása szerint az élet szenvedés, melyet a saját énhez, a más emberekhez és a tárgyakhoz való ragaszkodás okoz, melyek múlandó dolgok, s a keletkező vágyakozást semmi sem képes kielégíteni. Megtudhatta volna, hogy a Buddha szerint minden élőlény, még az állatok és a rovarok is, csapdába estek az újjászületés körforgásában (a *szamszárában*), és tetteik következménye, a *karma*, csupán növeli ragaszkodásukat és ezáltal szenvedésüket. Megtudhatta volna, hogy a szenvedés nem ér véget a halál után sem, hiszen a buddhizmus szerint az élőlények újjászületnek. Azonban megkönnyebbülhetett volna, hallván, hogy van kiút a szenvedés körforgásából: el kell érni a megvilágosodást, a *nirvánát*. Ha ellátogatott volna a hegyekben rejtőző kolostorokba, láthatta volna, hogy férfiak és nők a ragaszkodást elvetve a szerzetesi, illetve apácai életet választják, éjjel-nappal a buddhista szent iratokat tanulmányozzák, és azokon meditálnak. Egy Marcóhoz hasonló vándor talán nem is találta volna mindezt olyan különösnek, s talán felismerte volna saját sorsát a buddhizmus rendszerében: végül is ő, hozzájuk hasonlóan, feladta saját otthonát, kényelmét és javait. Hozzájuk hasonlóan veszélyes és nyugtalan életet élt, magányosan, szenvedett a hidegtől és a melegtől, a szomjúságtól és az elhagyatottság érzésétől. Élete olyan üres volt, mint a karavánút, melyen járt, öröme csekély, kilátásai ismeretlenek, célja pedig távoli és látszólag elérhetetlen.

A világ tetején való átkelés gyötrelmei után Marco értékelni tudta azokat az örömeket, melyeket Khotan nyújtott az utazóknak. A városról igen elismerően ír. „Itt minden bőséggel terem, elsősorban sok gyapot, továbbá len, kender, olaj, búza, szőlő és egyéb.” Ám ezután a helybélielől írva önelégülten hozzáteszi: „katonák nincsenek köztük; általában alattomosak és gyávák.” Ez valószínűleg arra utal, hogy viszonylag biztonságban érezte magát közöttük.

Miután Khotanban feltöltötték a készleteiket, Marco és útitársai ismét útnak indultak Kubiláj kán udvara felé, megpróbálva behozni a Badakhsánban elvesztegetett időt.

Kelet felé mintegy hatezer kilométernyi füves síkság nyújtózott előttük, melyet helyenként hegyláncok szakítottak meg. Ezt a vidéket orosz szóval sztyeppének nevezik, és két részre osztják. A nyugati sztyeppe a Dunától a szibériai Altaj hegységig nyúlik, és gyakran fűtengerként írják le, melyen hatalmas folyamok és folyók hömpölyögnek. A nyugati sztyeppét keresztül-kasul behálózták az útvonalak, melyeken karavánok és lovasok közlekedtek.

A keleti sztyeppe azonban, mely Mongóliáig ér, szárazabb és kietlenebb terület. Kevesebb a legelni való fű, s a nagy folyók elszórt oázisoknak adják át a helyüket. A keleti sztyeppe nehézségeinek legyőzése kitartást és elszántságot követelt mindazoktól, akik ide merészkedtek.

Khotant elhagyva utazóink öt nap múlva Pem (vagy Pein) tartományba érkeztek, melyet muszlimok laktak és folyók öntöztek, „melyekben jelentős mennyiségű jáspist és kalcedont találnak”. Mindez rendkívül érdekes volt, ám Pem csábító asszonyai sokkal mélyebb hatást gyakoroltak az ifjú utazóra: „Ha egy asszony férje útra ment, és húsz napnál tovább marad, ezen idő lejárta után az asszony férjhez mehet más férfihoz, a férj pedig ott, ahová ment, szintén elveheti azt, aki neki tetszik.” Csupán idő kérdése volt, mikor adja be Marco a derekát a puszta magányos asszonyai csábításának.

Bárhol is jártak, úgy tűnt, minden mozgásban van. Csercsenben például Dzsingisz kán óta rendszeresen ismétlődtek a mongol fosztogatások. „Ha a vidéken nyaranta a tatár hadsereg átkel, mindent elvisz, amit talál; az állatokat leöldösi, a nyájakat felfalja.” Azok, akik nem szimpatizáltak a mongol uralommal, a támadások alkalmával feleségeikkel, gyerekeikkel, állataikkal és javaikkal a sivatagba menekültek két vagy három napra, „és mivel tudják, hol található víz, képesek megélni és állataikat életben tartani, míg a sereg elvonul.” Marco leírásából némi együttérzés sugárzik az elüldözött falusiak iránt, ugyanakkor túlélési módszerüket megdöbbenően szánalmasnak és gyávának találta. Persze ő még nem találkozott szemtől szembe a mongolokkal, s kegyetlenségüknek pusztán a nyomait szemlélhette meg.

Marcóék további öt napon át haladtak a sivatagban, időnként megállva az oázisokban – némelyik vize édes volt, másoké keserű és így érkeztek meg Lop városába, amely gyakorlatilag az ismert világ peremén feküdt. Ez a Kína északnyugati szegélyén elnyúló pusztaság, mely egy hatalmas, kiszáradt, sós tómederből alakult ki, különleges veszedelmeket tartogatott az utasok számára, melyek még a legtapasztaltabbakat is tévútra vezették.

„Lop nagy város annak a sivatagnak a szélén, melyet Lop sivatagának neveznek – írja Marco. – A Nagy Kán alá tartozik, és Mohamed hívei lakják. Azok, akik a sivatagon keresztül akarnak utazni, itt minden szükséges dolgot beszerezhetnek az útra; rendszerint egy héten át szoktak pihenni ebben a városban, hogy maguk és állataik erőre kapjanak. Aztán felkészülnek az útra, maguk és állataik számára egy hónapnyi élelmiszert szereznek be, mert az út éppen ennyi időt vesz igénybe.”

A sivatag mérete meghaladja a képzelet erejét, de Marco azért megpróbálja érzékeltetni ürességét európai hallgatósága számára, akik hozzászoktak a zsúfolt, változatos tájakhoz. Beszámolója szerint még a sivatag legkeskenyebb részén is egy hónapnyi kemény lovaglásba került az átkelés. A hosszában való áthaladás egyszerűen meghaladja az emberi képességeket és akaraterőt: „Hosszában nem lehet közlekedni rajta, mert annyi élelmiszert senki sem tud magával vinni. És mondják, szélességében haladva sem

találni lakott helyre. Csupa homokdomb és homokvölgy, sehol nem szerezhető egy falatnyi élelem.” Édesvíz ugyan akad, de csak „ötven-száz személyt és annak állatait képes kielégíteni, többet nem.” Ötven emberből állhat tehát a legnagyobb karaván; ötven emberből, akik ki vannak téve a hőségnek, a homokviharoknak és a víz hiányának. „De egy nap s egy éjszaka tartó út után friss vízre leltek... Végig az egész sivatagban hasonló módon lehet vízhez jutni... három vagy négy helyen pedig sós víz van, amely keserű és ártalmas.” Sem állatok, sem madarak nem élnek meg itt, „mert nem találnának táplálékot.”

Marco megdöbbenő leírása Lop sivatagáról teljes mértékben megfelel a valóságnak. Ez a nagyjából ezerméteres magasságban fekvő vidék szinte teljesen lapos. A finom sárga vagy szürkés-sárga kavics- és homokszemekből álló talaj minden irányban a horizontig nyúlik. Időnként olyan vad viharok tombolnak itt, melyek teljesen lefújják a homokot a közetről, s a szélfúttá homokszemcsék szétrepesztik a sziklát, akár nyolc méter mély árkokat szántva benne, majd hullámozó dűnéket alkotnak, melyek megigézik az utazót. Marco nem közli, az év melyik szakaszában keltek át, de ha ő és társai tavasszal érkeztek, akkor a sivatag levegője – egy másik utazó szavaival – „olyannyira telített porral, hogy valóságos fátyolnak látszik.” E holdbéli tájon szélsőségesen ingadozik a napi hőmérséklet. Nappal akár 40 °C-os hőség kínozza Marcóékat, míg éjszakára fagypontra alá zuhant a hőmérséklet.

Lop kietlen sivatagában ugyanakkor figyelemre méltó szépség és a természetfeletti szinte kézzelfogható közelsége várta az utazókat. Marco, mint egy ókori remete, a sivatagba ment, és látomásai támadtak, különösen éjszaka, mikor az érzékek kiélesednek és a félelem megnő. „Mindenki meg van róla győződve, hogy a mondott sivatagban számos szellem tanyázik; ezek meglepő érzéki csalódások segítségével csapdába csalják és elveszejtik az utasokat. Ha éjszaka utaznak, s egyik-másik kereskedő véletlenül lemarad..., szellemek hangját hallja, és azt hiszi, hogy bajtársai szólnak; mert a gonosz lelkek nemegyszer nevére szólítják, úgyhogy valóban társainak véli őket, és a hangok az ilyen utast gyakran tévútra vezetik, és bizony sosem találja meg társait. Sokan pusztultak el már így.”

Marco nem szeretné a nagyotmondás látszatát kelteni, ezért külön hangsúlyozza állításának valóságtartalmát: „És mondhatom nektek, hogy még napközben is lehet ilyen szellemhangokat hallani. Néha pedig fegyverek csörgése és különböző zeneszerszámok hangja jut fületekbe, ezek közül is leggyakrabban a dobé.” Máskor az éneklő homok olyan hatást kelt, hogy az „utasok nagy tömeg dobogását és kopogását vélik hallani a valódi útvonaltól távol, s mivel azt hiszik, hogy az ő társaságuk halad arra, elindulnak a hang után.” Ám hajnalban rájönnek, hogy reménytelenül eltévedtek. „Valóban sok ember fizette meg életével, hogy nem volt tudomása ezekről a szellemekről.”

A Selyemút ezen ijesztő szakaszát járó utazók különböző módszereket fejlesztettek ki a veszélyes látomások elűzésére: „Éppen ezért az utasok megszokták, hogy ilyen utakon szorosan egymás mellett haladjanak. Minden állatnak csengő van a nyakán, úgyhogy nem csatangolhatnak könnyen félre. Alváskor pedig jelet helyeznek el, hogy mutassa a következő napi menet irányát.” De a szellemhangok néha még így is túljártak az eszükön: olykor „támadó hadsereg lármáját keltették; vagy azt hitték [az utazók], hogy rablókat látnak, és futásnak eredtek; így letérve a jó útról, éhen pusztultak a nyomorultak, mert a sivatag a végtelenbe nyúlik.”

Hangsúlyozni akarván, hogy nem legendát, hanem tényeket közöl az éneklő homok keltette érzéki csalódásokról, Marco megismétli: „Csodálatos ezeknek a szellemeknek a munkája, és valóban nehéz elhinni. És mégis úgy van, ahogy mondom, sőt gyakran még különbül.”

Bár Marco beszámolója legalább annyira hihetetlennek tűnik, mintha napszúrás vagy vízhiány okozta volna, gyakran tapasztalt jelenséget ír le. Az „éneklő homok”-jelenség oka a dűnéken végigsöprő szél. A keletkező zúgást hol valami rejtélyes hárfá pengetéséhez, hol dörgéshez, hol énekléshez hasonlítják, de kétségtelenül egész Mongóliában találkozni vele; Kínában „dörgő homoknak” nevezik; de Brazíliában sem ismeretlen. Egy 13. századi kínai tudós, Ma Tuan-lin így írt erről az alattomos helyről: „Semmit nem látni egyik irányban sem, csupán az eget és a homokot, útnak semmi nyoma, s az utasokat semmi egyéb nem segíti, csak az emberi és állati csontok, s a tevék ürüléke. E vad tájon való

áthaladás közben hangokat hallani, néha énekszót, máskor jajveszékelést, s gyakran megesett, hogy az utasok, kik a hangok nyomán letértek az útról, teljesen eltévedtek, mert ezek szellemeknek és manóknak a hangjai” – éppen ahogyan Marco Polo leírja. A 19. században Charles Darwin a *Beagle* fedélzetén megtett útvjáról szóló beszámolójában említi ezt a jelenséget. Rio de Janeiro közelében talált egy hegyet, melynek neve El Bramador, azaz „Dörgő” vagy „Bömbölő” volt. „Tudomásom szerint” – írta – „a hegyet homok borítja, és a hang akkor keletkezik, mikor a felfelé kapaszkodók megmozdítják a homokot.”

Az éneklő homok ma is létezik, hipnotikus morajlásával megbabonázva az utazókat.

A Polo-társaság Kína északi határán bukkant elő Lop sivatagából, egy eldugott tartományban, melynek neve Tangut vagy Nyugati Állam. A vidék egy évszázaddal azelőtt szakadt el Kínától, s most a távoli Kubiláj kán fennhatósága alá tartozott. Marco még itt is rátalált a nesztoriánus kereszténység nyomaira, bár a régió uralkodó vallása a buddhizmus volt. Marco leírása alapján ez rendkívül vallásos ország, melyben „igen sok apátság és kolostor van.”

Marco először szentel egy-két szónál többet a buddhista „bálványokra”, s bármennyire is próbálja palástolni, mély hatást gyakoroltak rá. Leírása szerint némelyik szobor nagysága a tíz lépést is meghaladta. Fából, agyagból, kőből vagy bronzból készültek, s Marcót lenyűgözte finom kidolgozottságuk és aranyborításuk. Még néhány jó szava is volt a „bálványimádókra” (azaz a buddhistákra), akik szerinte „erkölcsösebbek másoknál, mert nem hódolnak érzéki vagy más élvezeteknek.” Ám ennek ellenére „ha egy nő felajánlkozik nekik, bűn nélkül hálhatnak vele, ám ha maguk kérik erre a nőt, azt már bűnnek tartják. S ha egy férfi természetellenes módon közösül egy nővel, elhihetitek: halálra ítélik őt.”

Minél jobban megfigyelte a „bálványimádást”, Marco annál több hasonlóságot fedezett fel közte és a kereszténység között: „Bálványaiknak különböző időpontokban ünnepeket rendeznek, ahogyan mi tesszük a szentjeinkkel, és van egyfajta naptáruk, amely rögzíti az egyes bálványok ünnepeinek napjait. ... Naptáruk a hold

mozgásán alapszik, mint a mi hónapjaink, így számolják az év múlását. Vannak bizonyos holdhónapok, mikor a bálványimádók papjainak a világ semmi kincséért sem szabad állatot vagy madarat megölni, vagy más módon vért ontani, a hét öt, négy, vagy legalább három napján; sem olyan állat húsból enni, melyet ezen öt napban öltek meg; e napok ugyanolyan tiszteletben állnak náluk, mint ahogyan nálunk, keresztényeknél a péntek és a szombat, meg más jeles napok. ... Tudjátok meg, hogy minden bálványnak megvan a maga napja, mely napon ünnepségekkel és imákkal tisztelik meg a bálványt; hasonlóképpen ahhoz, ahogyan a mi szentjeinknek is megvan a maguk napja.” A szent és a profán keveredett, sőt, elválaszthatatlannak tűnt ezen a helyen. Mindez roppant különös, ám ugyanakkor üdítő hatású volt az ifjú velenceire.

Marco beszámolója a buddhista kolostorok méretéről valószínűleg hitetlenkedést keltett Európában. Néhány ilyen kolostorban kétezer szerzetes is élt, „akik az ő szokásuk szerint szolgálják a bálványokat, és vallási szerepüknek megfelelően illendőbb ruházatban járnak, mint a többiek. ... Fejük búbját leborotválják, szakállukat szintúgy... emiatt szintén elűtnek a világiaktól. Bálványaik legnagyobb ünnepeit csodálatra méltó énekkel és világossággal ülik meg.”

A kolostorok falain kívül azonban zűrzavar uralkodott. Marco szerint „a világi férfiaknak akár harminc feleségük is lehet. Az első feleség áll a legnagyobb tiszteletben. Ha egy férfi úgy gondolja, hogy felesége megöregedett, haszontalan, és nem képes kielégíteni vágyait, elválhat tőle, és elveheti a nővérét, és azt tehet vele, amit akar, és másikat is vehet, ha úgy kívánja. Elvehetik az unokatestvéreiket is feleségül, sőt apjuk feleségét is, a saját anyjukat kivéve, és a fivérek vagy bármely más rokonuk feleségeit is.” Miután eltűnődött ezen a különös erkölcsi rendszeren, undorral nyilatkoztatja ki: „Így élnek, mint az állatok, törvények nélkül.”

Ezzel a kicsapongó és anarchikus életmóddal (mely Marco szerint „igen kemény és nehéz”) szemben állt a *szenszinek* életvitele. Ezek „olyan férfiak, akik szokásuk szerint igen nagy önmegettartóztatást gyakorolnak.” A *szenszinek* mindent megtettek, hogy elkerüljék az élvezetek bármilyen formáját; még ételük is ízetlen volt: „semmi más, csupán korpá, tehát a búzaliszt után maradt héj. ... Étélüket úgy

készítik, mintha disznók takarmánya volna; ugyanis fogják a korpát, és forró vízbe szórják, hogy megpuhuljon, és addig benne hagyják, míg a búza magva teljesen el nem válik a héjtől, akkor kiveszik, és megeszik az így elkészült, ízetlen ételt. Ezen élnek.” És itt még nem is ért véget az étkezéssel kapcsolatos önmegtartóztatásuk: „Évente több alkalommal böjtölnek” – ami, szűkös étrendjüket figyelembe véve, nem nagy lemondás lehetett –, „ilyenkor semmi mást nem fogyasztanak, mint korpát és vizet, és imával töltik az időt; ilyen kemény életmódot folytatnak.” A családi tűzhely melege sem enyhítette ezt a zord önmegtartóztatást, a szerzetesek ugyanis „semmi pénzért sem nősnének meg.” Még fekete és kék színű ruházatuk is „a legközönségesebb és legdurvább zsákvászonból készült”, mintha eleve kényelmetlenre szabták volna. Aludni, amint az elvárható, „kemény és olcsó gyékényeken” szoktak.

„Szigorúbb életet élnek, mint bárki más a világon” – jegyzi meg Marco, inkább lemondóan, mint csodálattal.

Miután kitárgyalta ezt a szélsőséges önmegtartóztatást, Marco rátér a bálványimádók legvisszataszítóbb szokására: a hamvasztásra. Ez a számára oly idegen szokás paradox módon emberibbé tette gyakorlóit Marco szemében: felismerte ugyanis, milyen mélyen hisznek a lélekben és a túlvilágban. Miután az első lépést megtette gondolatban, megpróbálta annyira megérteni az itteniek szellemi életét, amennyire csak képes volt rá. Feljegyezte, hogy a gyászolók teljes mértékben a csillagjósok és jövendőmondók számításaira hagyatkoznak, akik a születés időpontjától függően meghatározták a hamvasztás idejét. „Különféle ördögi praktikákkal és számításokkal [megállapítják], hogy milyen csillagállással, bolygókkal és jegyben született, mert ennek alapján határozzák meg a napot, amelyen szertartásaiknak megfelelően el kell égetni.” A temetést akár hetekig, sőt hónapokig halaszthatják, mialatt a halott családjának a házban kell tartania a holttestet, „és senki nem meri addig kivinni a holttestet a házból, míg meg nem várták az asztrológusok által előírt kedvező csillagállást.”

Hogy eleget tegyenek a csillagjósok és a bolygók igényeinek, a családtagok vastag deszkából egy festett koporsót készítenek, „gondosan összeillesztve”, belehelyezik a tetemet, majd szurokkal

és mésszel bekenik, selyemmel letakarják, és a koporsót kámforral és fűszerekkel illatosítják, „hogya a testet a romlástól megóvják.” Amíg a halott a házban van, a családtagok mindennap ételt készítenek neki, „majd hívják a lelket, hogy egyék és igyék, mintha élne.” Addig nem lehetett megszabadulni e kellemetlen vendégtől, míg a bolygók megfelelőképp nem álltak, mert „nagy szerencsétlenség száll a családra”, ha szembeszáll a csillagjósok szavával.

A család még az elszállítás közben is gondoskodott a halottról: „Miközben a holttestet máglyára viszik, a rokonok több, drága selyemmel és aranyhímes kelmével bevont, tornácos nád- vagy faházat építenek az út mentén. Mikor a testet elviszik az így felépített építmény előtt, megállnak, a halottat leteszik a földre, és bort, húst meg egyéb élelmiszereket helyeznek elébe; mégpedig azért cselekednek így, hogy az elhunyt szelleme megvigasztalódjék, és erőt merítsen teste elégetésének elszenvedéséhez.”

Egy másik szokás is felkeltette Marco érdeklődését; ennek célja az volt, hogy biztosítja az elhunyt rangját a túlvilágon: „Mikor eléri az égetőhelyet, a rokonok pergamenből és faháncspapírból” – ez szintén egy Nyugaton ismeretlen találmány volt – „kivágott ember-, ló-, birka-, teve- és egyéb alakokat, valamint aranypénzek formájára körülnyírt, bizánci garas nagyságú papírokat vesznek elő és égetnek el a holttesttel együtt; továbbá különböző színű gyolcsokat, ruhákat és aranytárgyakat. Mondják, azért, hogy a halottnak annyi rabszolgája, tevéje és pénze legyen a túlvilágon, mint amennyi papírt elégettek vele. A temetés fényessége pedig a halott előkelőségétől és vagyoni helyzetétől függ.”

Ezen a ponton finoman, de jól érzékelhetően megváltozik a szöveg hangneme, mintha Marco kivette volna a tollat Rustichello kezéből, és saját szavaival kezdené mesélni kalandjait, ahelyett hogy egy írakra hagyatkozna. Eddig a szöveg narrátora hűen követte a zarándokirodalom hagyományait. Innentől azonban még Rustichello keze sem képes visszafogni Marcót, aki egyre inkább rádöbben beszámolójának és tapasztalatainak valódi léptékére – arra, hogy könyve minden eddiginél epikusabb és nagyívűbb, Hérodotosz történeti művéhez fogható alkotás lesz, letűnt civilizációk

és bukott birodalmak leltára. Az *Utazások* látóköre fokozatosan tágul térben és időben, mintha a szerzője előtt felvonuló végtelen táj és annak lenyűgöző lakói ösztönöznék.

Minél tovább időzött Marco a tangutok földjén, annál jobban levetkőzte félszepségét és szemérmességét, s egyre szabadabban beszél a helyiek életviteléről. Ez egybeesik a saját szexuális ébredésének időszakával. Lassanként egy új Marco Polo lép elé, aki kevésbé jámbor és önmegtartóztató, és nyitottabb arra, hogy többet megtudjon a körülötte örvénylő ismeretlen, ám csábító világról, s idővel annak részévé is váljon.

A Tanguttal szomszédos Kamui tartomány (mai neve Hami) asszonyai végül előhozták Marco igazi énjét. A vidék lakosai csodálatosan kedves gyerekeknek tűntek számára, hiszen kéretlenül is megosztották ételüket és italukat „az áthaladó utasokkal”. A helyiek „igen könnyen veszik a dolgokat”, s napjaikat zenéléssel és énekléssel, olvasással és írással, valamint szórakozással töltötték. Ám a nők teljes mértékben meghódították Marco szívét.

„Ha egy külföldi megszáll valamelyikük házában, a gazda rendkívül örvendezik, és mindent megtesz, hogy kedvében járjon. Megparancsolja feleségének, lányainak, nővéreinek és minden rokonának, hogy álljanak a vendég rendelkezésére, míg ő maga félreáll az útból, elmegy esetleg vidékre ügyeit intézni két-három napig is”, miközben a vendég „addig élvezheti az asszony társaságát – ágyát megosztva, mintha felesége volna –, amíg kedve tartja. És bizony mondom, átkozott emiatt az egész város és az egész tartomány. Ám a férj egyáltalán nem szégyenkezik, sőt inkább megtiszteltetésnek veszi... Ilyenformán az ország minden asszonya felszarvazza a férjét.” Egy dologban szinte biztosak lehetünk: a férfikora küszöbére érkezett Marco élt is ezzel a lehetőséggel.

Elismeri persze, hogy ez a parázna életmód nem válik éppen becsületére Kamui férfi és női lakosainak, de nincs mit tenni, mert „azt tartják, bálványaik kedvében járnak, ha ilyen jó fogadtatásban részesítik a fáradt utasokat.” A család egységét különös módon a legkevésbé sem érintette ez a szokás: „Maguk az asszonyok szépek, vidámak, hiúk, és nagyon örülnek ennek a szokásnak, készségesen teljesítve férjük parancsát.”

Noha ez a leírás inkább tűnik képzelet szülte, ironikus példabeszédnek, mint valódi, megbízható beszámolóknak, Marco valójában egy olyan szokásról számol be, mely hosszú múltra tekintett vissza ezen a vidéken, s amelynek értelme az volt, hogy ideiglenesen hatályon kívül helyezze a „falusi endogámia” törvényét, mely szerint a közösség tagjai maguk között házasodnak, hogy megőrizzék javaikat és vérvonalukat. Az endogámia ugyanis hosszú távon a vérfertőzés és a születési rendellenességek megnövekedésének veszélyével jár, míg az exogámia – a közösségen kívüli házasság – felfrissíti a génállományt. Ha az idegenek nomádok voltak, mint arra Marco utal, a génállományt anélkül lehetett rajtuk keresztül felfrissíteni, hogy az veszélyeztette volna a fennálló rendet. A velenceihez hasonló magányos utazók magvuk hátrahagyása után odébbálltak.

A Marcóék által bejárt falvakra azonban hatással volt a rajtuk kívüli, jóval tágasabb világ. A vérszomjas mongolok, akiknek tetteiről Marco már hallott komor beszámolókat, még erre az eldugott hegyvidékre is kiterjesztették fennhatóságukat. Nyugtalanító történetek keringtek a vidék korábbi ura, Möngke kán állásponjtjáról az exogámiával kapcsolatban, mely itt azt jelentette, hogy a vendégül látott idegenek lefeküdhetnek mások feleségeivel.

Möngke kán, Dzsingisz egyik unokája, 1250-ben szerezte meg a hatalmat, tehát nagyjából húsz évvel Marco érkezése előtt. Rövid uralkodása során Möngke kán egy megbízható postaszolgálat felállításán fáradozott, mely nélkülözhetetlen egy ekkora birodalom igazgatásához. Ezért visszafogta a katonai akciókat, melyek korábban rémületben tartották a sztyeppe több ezer kilométeres pusztaságát és a hegyi régiókat. Tiszteletben tartotta a helyi szokásokat is. A kialakuló mongol társadalomban a nők nagyobb szabadságot élveztek, mint a Nyugaton vagy az iszlám világban élő társaik. Szolgálhattak a hadseregben: harc közben rejtve maradtak, s csak vészhelyzet esetén bocsátkoztak a küzdelembe. Möngke alatt mindenki azt a vallást követte, amelyiket akarta, s virágkorukat éltek a buddhizmus, az iszlám és a kereszténység helyi változatai.

A kán türelme azonban nem terjedt ki a kamuli nők esetére. Az asszonyok parázna viselkedése – Marcóval ellentétben – egyáltalán

nem hitetlenkedést és jókedvet váltott ki Möngkéből: amikor tudomást szerzett a szokásról, „igen megbotránkozott miatta; törvényt hozott tehát, mely szerint súlyos büntetés terhe mellett megszüntette ennek további folytatását.” Innentől a Polo családhoz hasonló utazók csupán „nyilvános fogadóiban” szállhattak meg, magánházakban nem, hogy megvédjék a nők becsületét.

Möngke parancsa három évig volt érvényben, de Kamui lakói nehezen viselték a tilalmat. Mikor a termés rossz lett, és egyik család a másik után betegedett meg, e csapásokat úgy értelmezték, hogy vissza kell térniük ősi szokásukhoz, ha ismét egészségben és bőségben kívánnak élni. Marco szerint „uruk, Mongu [Möngke] számára nagy ajándékot adtak össze, kegyéért esedezve, hogy állíthassák vissza a régi szokást, melyet őseik hagytak rájuk; mert e szokás miatt árasztották el őket isteneik minden jóval..., mert amióta kénytelenek megtagadni az idegenektől jóságukat és kedvességüket, házaikba beköltözött a romlás és a pusztulás.”

Möngke „szívesen” fogadta a kamuli küldötteket, meghallgatta kérésüket, s még együttérzőnek is mutatkozott. Azután így szólt: „Mivelhogy szükségetek van szégyenetekre, ám legyen úgy, én megtettem a magamét”, s azzal visszavonta a parancsot. A kamuli követek örvendezve hazatértek, visszaállították a szokást, „és valóban tovább gyakorolták és gyakorolják ma is.”

Marco igyekszik Möngke kánt bölcs és együttérző uralkodóként bemutatni, ám a történelmi tények tükrében a kán inkább tűnik lobbanékony és kegyetlen fenevadnak.

Egy alkalommal Möngke elhatározta, hogy megbünteti hetven tisztjét, akiről azt hitte, összeesküvést szőtte ellene. Hagyományos mongol kivégzési módot választott: köveket nyomott le a torkukon. 1252-ben egy másik felforgató csoport felett ítélkezett. Egy hercegnő, Ogul Gajmis különösen kivívta haragját, mikor nem volt hajlandó hűségesküt tenni neki. A kán megparancsolta, hogy a nő kezét és lábát varrják egy bőrsákba, majd a teljes udvar előtt meztelenre vetköztette. A hercegnő tiltakozott, mondván, még egyetlen férfi sem látta őt így, csupán egy király. Möngke kijelentette, hogy Ogul Gajmis és anyja bűnösök, mert varázslatokkal akarták elveszejtetni őt, majd azonnal megparancsolta, hogy a két nőt

csavarják szőnyegbe és vessék vízbe. Ogul Gajmis két fő tanácsadója szintén halál fia lett.

Kamuitól tizenhat napi járóföldre, egy kisebb sivatagon túl Marcóék egy természeti ritkaságra bukkantak. Ez az azbeszt volt, amelyet – oly sok kínai dologhoz hasonlóan – Nyugaton alig ismertek. Manapság a levegőben szállongó azbesztszálak amiatt hírhedtek, hogy komoly légúti megbetegedéseket, például rákot okoznak, Marco idejében azonban az azbesztből készült szőtteket nagy becsben tartották: értékük az arannyal vetekedett, s méltók voltak rá, hogy keleti királyok halotti leplei legyenek. A kor szokásának megfelelően Marco „szalamandernek” (vagyis szalamandrának) nevezi az anyagot – ez annak az apró, gyíkszerű állatnak volt a neve, melyen állítólag nem fog a tűz. A velencei azonnal felismerte egy tűzálló anyag katonai hasznát: „És tudnotok kell, hogy ugyanebben a hegyben van egy másik kőzet is; ebből készítik a szalamandert, amely nem ég el a tűzben... Mert az az igazság, hogy a szalamander nem állat vagy kígyó, miként mifelénk tartják, hanem anyag, melyet a földben találnak.”

Marco megpróbálja eloszlatni azt a kitartó európai mítoszt, mely szerint az azbeszt a szalamandra bőréből készülne. Elmondja, hogy „volt egy Zulfikár nevű török kereskedő ismerősöm, egy báró, aki igen okos és szavahihető fickó volt”, s aki három évig felügyelte az azbesztkészítés folyamatát e hegyi bányákban a kán számára. Hogy meggyőzze olvasóit arról, hogy az azbesztnek semmi köze természetfeletti élőlényekhez, Marco részletes leírást ad a gyártási folyamatról.: „Addig ástak a hegyben, míg a keresett kőzetre nem találtak. A kőzetet kibányászták és törni kezdték, amitől úgy hasadt, mintha gyapjúsálakból volna; majd száradni tették. Megszárítva a szálakat nagy rézmozsárba dobták, aztán mosni kezdték, hogy minden földszerű anyag, ami semmit sem ér, a vízbe merüljön, és csupán a gyapjúsálhoz hasonló anyag maradjon meg. Majd ezeket a szálakat könnyűszerrel összefonták, és terítőt szőttek belőlük. A terítők először nem voltak valami fehérek, de tűzben hevítve olyanná lettek, mint a hó.”

Mivel a történet kissé hihetetlennek hangzott, megerősíti: „Így láttam én is tulajdon szememmel. Minden egyéb állítás a dologról

mesébe illő képtelenség”. Az efféle beszámolókkal Marco bemutatja, hogy ugyanolyan könnyedén tud szétoszlatni régi mítoszokat, mint kitalálni újakat.

Kampicsuban, a Selyemút egy másik nehezen meghatározható állomásánál utazóink ismét megálltak pihenni. Marco, aki rendesen nem fukarkodik a szavakkal, ezúttal csupán ezt a tömör megjegyzést közli: „Messire Matteo, messire Niccolò és messire Marco Polo egy küldetés alkalmával teljes évig lakott ebben a városban bizonyos ügyek intézése végett, melyek szót sem érdemelnek.”

A keresztény naptár már az 1274-es évet mutatta, mikor újra felültek tevéik és szamaraik hátára. Marco időközben húszéves lett. Apjával és nagybátyjával három éve járták a népek nagy országútját, s még mindig háromezer kilométerre voltak céljuktól, Kubiláj kán udvarától.

HATODIK FEJEZET

A MONGOLOK TITKOS TÖRTÉNETE

*Kubla kán tündérpalotát
építtetett Xanaduban,
hol roppant barlangokon át
örök éjbe veti magát
az Alph, a szent folyam.*

Minden egyes mérfölddel, melyet a Selyemúton megtett, egyre nyilvánvalóbbá vált Marco Polo számára a Mongol Birodalom nagysága. A mongol uralkodóház alapítójának, Dzsingisz kánnak alakját a titokzatosság fátyla lengte be Európában. Marco meglepő módon így jellemzi e kegyetlen harcost: „Hatalmas, ügyes és ékes beszédű embernek ismerték.” Majd ugyanebben a merészen újszerű hangnemben folytatja: „És mondhatom nektek, nagy mértéktartással és igazságosan uralkodott, úgyhogy a szeretet és tisztelet, melyet irányában tanúsítottak, olyan volt, mintha nem is embernek, hanem istennek járna. És mihelyt királlyá választásának híre elterjedt az országokban, a világ minden tatára elébe járult, és urának ismerte el.”

Marco saját szemével láthatta mindazt a pusztítást, melyet Dzsingisz kán seregei Badakhsánban és máshol végeztek – városokat döntöttek romba, házakat égettek porig, hontalan bujdosóvá téve egész népeket, miközben a mongol hódítók javaikon dőzsöltek. Ám a Selyemúton töltött három hosszú év során a mongol dinasztiaalapító kivívta Marco tiszteletét. Az ifjú velencei számára csupán Nagy Sándor teljesítménye érhetett fel Dzsingiszéhez.

Temüdzsin (ez Dzsingisz eredeti neve) 1162 körül született Mongólia egyik legelőkelőbb családjában. Ifjúkora törzsi viszályok

közepette telt. Apját vetélytársai mérgezték meg, s így Temüdzsin kilencévesen árvaságra jutott. Fokozatosan megismerkedett a mongol harcászattal, például a táborok kifosztásának és a lovak elhajtásának módjával. Tekintélye egyre növekedett, s hamarosan csatlósok (mongolul *nökhör*) sereglettek zászlaja alá, hogy kövessék őt a hódítás útján. *Nökhörre* válni komoly elhatározást jelentett: az embernek el kellett vágnia minden szálát, mely a törzshöz és a rokonsághoz kötötte őt, s kizárólag a választott vezért követnie. Abban a kultúrában, ahol az árulás mindennaposnak számított, Temüdzsin *nökhörje* hűen szolgálta őt.

1206-ra Temüdzsin diplomáciával és katonai erővel minden mongolok urává vált, s felvette a Dzsingisz kán nevet. A „Dzsingisz” szó feltehetőleg a török *tengiz* szóból ered, mely egyszerűen „tenger”-t, „óceán”-t jelent, mely a nagyságra és mélységre utal. (A „kán” egyszerűen „urat” jelent.) A kortárs perzsa történetíró, Vasszaf al-Hazrat – az ő nevének jelentése: „udvari dicshimnusz-szerző” – így írja le Dzsingisz trónra léptét: „Rubinvörös ajkú felszolgálók öntötték a bort aranyserlegekbe, s a Kán trónja mellett szűk, testhezálló ruhát és csillogó gyűrűket viselő, elragadó leányok álltak mozdulatlanul. Tulipán-orcájú rabszolgák térdeltek a trón előtt, miközben gazdáik, különböző méltóságok megcsókolták a Kán kezét. Ezután egy hét örömteli lakomázás és szórakozás következett.”

Dzsingisz szülőföldje a sztyeppe zord világa volt: füves puszták, magasba nyúló hegyek, hideg tavak és a Góbi-sivatag kihalt síksága. Szarvasmarhák, juhok, tevék, kecskék és lovak vették körül. A nomád mongolok évente kétszer összecsomagoltak és arrébb költöztek; ilyenkor nappal kocsikon, éjjel hordozható sátrakban laktak, követték a nyájukat új legelők felé, és vadászgattak.

Az ifjú Dzsingisznak vigaszt adott a tudat, hogy a mongolok égistene, Möngke Tenggeri őrá bízta azt az emberfeletti feladatot, hogy egyesítse a széthúzó mongol törzseket, és leigázza a világot. A mongolok hódításaik során olyannyira készek voltak átvenni a leigázottak szokásait, hogy végül elmosódott a határ győztesek és legyőzöttek között. Noha kemény harcosok és ügyes lovasok voltak, s igen alkalmazkodóképesek, létszámuk sosem volt nagy: tízszer,

hússzor, harmincszor akkora lakosságon uralkodtak. Korlátozott belső erőforrásai miatt a mongolok birodalma végül lehanyatlott, ám rövid fénykora idején messze földre elterjesztette a mongolok kultúráját és hitét.

Dzsingisz Tenggeri, az Ég imádatát tette meg a Mongol Birodalom hivatalos vallásának, és saját magát nevezte ki főpapnak. A mongolok számára az Ég volt a legfőbb szentség – nagyobb a hegyeknél, a folyóknál, még magánál a sztyeppénél is. Tőle származott az élet, a lélek, s az egyetemes hatalom is. Az Ég kultusza közös volt minden mongol törzsnél, s arra ösztönözte őket, hogy hódítsák meg az egész alatta elterülő világot. E feladat végrehajtása közben a mongolok egyfajta korai globalizációt valósítottak meg, hiszen az egész világot össze akarták kötni. Hódítók és fosztogatók voltak, ám ugyanakkor egyesítők is.

Küldetéstudatától hajtva és katonai zsenijén felbátorodva Dzsingisz elhatározta, hogy véghezviszi a mongolok régi célját: a tőlük délre és keletre elterülő, az övéknél sokkal nagyobb és erősebb birodalom, Kína meghódítását. Kielégíthetetlen terjeszkedési vágyában a kán egyre több lehetséges riválisát győzte le a mongolok között – s ilyenekből sok volt –, majd szövetségeket kötött távoli hadurakkal. Ezután, kihasználva a kínai belpolitika ingatagságát, diplomáciával és katonai erővel kijátszotta a különböző klikkeket egymás ellen. A legyőzhetetlennek látszó Kína hamar elbukott Dzsingisz ravasz hadjárata nyomán. A kán mesterévé vált az ostromlás technikájának, s egymás után foglalta el a városokat, bármilyen eszközzel. Csapatai felégették a városokat, vagy kiéheztették a lakosokat. Hatalmas parittyái és kőhajító gépei (katapultok és *trebuchet*-k) óriási kövekkel vagy égő naftával bombázták őket, sőt, olykor járványban meghaltak tetemeit lőtték a falak mögé, a csapdába szorult, rettegő városiakok közé. „Néha még a zsírt is kiolvasztják az általuk megöltek teteméből – írta Carpini –, és a házakra hajítják; és a zsírtól táplált tűz csaknem kiolthatatlan” – hacsak nem borral próbálkoznak, ami a csata közben nemigen jutott eszébe az áldozatoknak. „Ha valakinek a bőrére hullik” – még szörnyűbb lehetőség, ám Carpini higgadtan azt tanácsolja: „kioltható, ha kézzel megdörzsöljük” – e módszer elkerülte Marco Polo figyelmét.

Kína képtelen volt visszaverni az elszánt mongol ellenséget, ezért behódolt a mongolok egyesítő akarata előtt, s próbálta a legtöbbet kihozni az elkerülhetetlen helyzetből. Vasszaf alábbi szavaival valószínűleg Dzsingisz is egyetértett volna: „Amint igazságos uralmának híre elterjedt a földön, Kína boldog népe, s az azon túli területek, egészen Egyiptom partjaiig és a távoli nyugati részekig, szívesen hajtották fejüket igazságos jogara alá.” – Keserű ironia színezi e szavakat.

Dzsingisz kán tudta, mikor fékezze meg erejét, s tiszteletben tartotta a kínai hagyományokat és vallást. Ahol nagyobb ellenállás nélkül fogadták, ott megparancsolta a tábornokainak, hogy nyilvánítsák ki a vallási szabadságot, és tiltsák meg a mézszárlást. A mongolok legalább annyit vettek át a leigázott népektől, mint amennyit maguk átadtak. Kínában elsajátították a helyi étkezési szokásokat, öltözetet, jogot és vallásgyakorlatot.

Dzsingisz kán 1227-ben, hatvanöt évesen halt meg. Nagy álma, Kína mongol uralom alatti egyesítése a megvalósulásához közeledett. Fiára, Ögödejre hagyta hatalmas birodalmát, valamint az ismereteknek azt a kincsesbányáját, mely egyedülálló a világirodalomban.

Dzsingisz halála után egy évvel mongol írások egy csoportja elkészítette *A mongolok titkos történetét*, a mongol történelem, vallás, folklór és szokások e rendkívüli gyűjteményét, melyet kevert mongol és ujjur nyelven szerkesztettek. (Az ujjurok Közép-Ázsiában élő török népcsoport.) 1228 és 1240 között három-öt alkalommal komoly változtatásokat végeztek a művön, mire elkészült a végleges változat. Az eredeti elveszett; a *Titkos történet* későbbi változatai mind egy rövidített kínai átiraton alapulnak.

Miért „titkos”? A mű olyan történeteket tartalmaz Dzsingiszről, melyeket a mongolok nem kívántak a nyilvánosság elé tárni, valamint kormányzási tanácsokat, melyeket legjobb, ha kevesen ismernek. Bár a mongolok rejtve akarták tartani az idegenektől, ők maguk ismerték a benne leírt törvényeket és elveket, s egymás között egyszerűen a *Történet*ként hivatkoztak rá.

E kevert, verses és prózai formában íródott eposz alapja egy sámánisztikus világkép, mely összeköti az Eget a földdel, az embert az állattal. A történet így kezdődik: „Csinggisz [ez pontosabb átirata

lehet a mongol vezér nevének; valószínű jelentése: „erős”] Qahan sorsát születésekor elhatározta az Ég. Apja Börte Csino volt, kinek neve azt jelenti: »szürkésfehér farkas«, anyja pedig Choai Maral, a farkas hitvese, kinek neve azt jelenti: »szépséges őz«, s ők ketten átkeltek a tavon és az Onon-folyó forrásánál telepedtek le.”

A szöveg a továbbiakban felidézi az ősi mongol életmódot, a Dzsingisz előtti huszonkettedik nemzedéssel kezdve. Az egyik rettenthetetlen ősről például ezt őrizte meg a *Titkos történet*: „Egyszer megfigyelte, hogy egy fiatal nőstény sólyom elkap és megeszik egy fekete fácánt” – ilyesmit Marco Polo is látott később. „Piszkosfehér, kócos farkú, sebekkel borított lova farkszőrével, s az állat fekete csíkos hátát csalétekként használva elfogta a sólymot és felnevelte. Mikor nem volt mit ennie, lesben állt, s nyilával elejtette azokat a vadakat, melyeket farkasok szorítottak a sziklafal lábához. A sólyommal abból élt, amit a farkasok meghagytak. Így élt egy esztendőn át, kielégítve saját étvágyát és a sólyomét is.”

Időnként a *Titkos történet* egészen olyan, mintha egy Vadnyugatról szóló történetet olvasnánk: hősei lovakat terelnek és alkudoznak benne, időnként megcsillogtatják leleményességüket és hősiességüket, s mindezt egy ősidők óta változatlan tájon. A történetnek azonban minden eleme, a lovaktól a solymászatig, visszhangot vert a mongolok lelkében, hiszen a *Titkos történet* azt az életmódot őrizte meg, melyet Dzsingisz kán, a harcos testesített meg.

A gyűjteményből is kiderül, hogy a mongolok életét szüntelen viszályok színezték – előbb a testvérek, később a törzsek között –, mígnem Dzsingisz kán, minden vetélytársát legyőzve, egyesítette a birodalmat. A *Titkos történet* elmesél egy szimbolikus csatát Temüdzsin és féltestvérei között, melynek tétje „egy kicsiny hal”, egy ponty. „Nemes anyjuk” ekkor így szólt hozzájuk: „Hagyjátok abba! Báty és öcs miért viselkedik így egymással?... Miért nem működtek együtt? Nem szabad többé így viselkednetek!”

Temüdzsin és Kaszar, testvére és szövetségese így felelt: „Tegnap is lelőttünk egy pacsirtát csonthegyű nyílvezzőnkkel, de ők elvették tőlünk. Most ugyanezt teszik. Hogyan élhetnénk együtt?” S azzal a két fiú kirohant a gerből, felpattant a lovára, és elvágtatott, hogy megtorolja a lopást: nyilakat lövöldöztek a testvéreikre, akik

gyötörték őket. Ám mikor visszatértek, sokkal rosszabbal kellett szembenézniük: haragvó anyjukkal. „Ti gyilkosok!” – kiáltotta, s vadállatokhoz hasonlította őket:

Mint a kaszar [vadkutya], mely saját méhlepényét rágja, mint a párduc, mely a sziklás hegyen ólálkodik, mint az oroszlán, mely képtelen dühét visszafogni,... mint a vadászsólyom, mely saját árnyékára támad,... mint a hím teve, mely ivadéka patáját harapdálja,... így öltök ti!

Az árnyékunkon kívül nincs más barátunk.

A farkunkon kívül nincs más zsírunk.

Az utolsó sor a vastagfarkú juhokra utal, melyen éltek, valamint a rokonságukra is. Nemeslelkű anyja kemény leckéinek hála Temüdzsin idővel megtanulta, hogy együtt kell működnie másokkal – így válhatott belőle Dzsingisz kán, aki felülemelkedett a mongol történelmet és gondolkodást jellemző kicsinyes viszályokon, s fegyvereivel békét és nyugalmat teremtett.

A mongolok úgy hitték, Dzsingiszt az Ég küldte nekik, s halála után ugyanoda tért vissza. Ám a földön családtagjai követték a trónon. Unokája, [Kubiláj] viszonylag jelentéktelen tagja volt e dinasztiának – talán éppen ez a körülmény óvta meg az életét. Felemelkedését nem Dzsingisz kán akarátának köszönhette; saját esze és ravaszsága segítségével emelkedett a mongol hierarchia legfelső fokára. Kubiláj legveszélyesebb ellenfele egy fiatal kán, Kaidu volt. Bár unokatestvérek voltak, Marco szerint „Kaidu király soha sincs békében nagybátyjával, a Nagy Kánnal”. Ennek oka egyszerű: „Kaidu követelte a Nagy Kántól az atyai hódításból őt megillető részt”. Kubiláj erre azt felelte, hogy megkapja, „de előbb költözzék a káni udvarba, és megjelenve a tanács előtt vallja magát a kán hűbéresének”. Kaidu ezt elutasította, mert „attól félt, hogy – mivel többször fellázadt a Nagy Kán ellen – az kihasználja az alkalmat, és eltéteti láb alól.”

A kenyértörésre 1266-ban került sor, mikor Kaidu megtámadta Kubiláj két báróját, Csibait és Csibant, akik áttértek a keresztény hitre. Az ellenfelek hatalmas ütközetet vívtak egymással, melyben

kétszázezer lovas harcolt, s ebből Kaidu került ki győztesen. „Kaidu király büszkeségtől és felfuvalkodottságtól duzzadva tért haza” – írja Marco.

Néhány évvel később Kaidu közvetlen kihívást intézett Kubilájhoz: több tízezer lovasával Karakorumba, a mongol fővárosba ment. A csata mongol szokás szerint vette kezdetét: „Mikor mind a két fél felkészült az ütközetre, hangosan megszólaltak a nakkarák (dobok). Mert az a szokásuk, hogy addig nem bocsátkoznak csatába, míg meg nem ütik a nagy nakkarát.”

Az ellenséges seregek előbb nyílzáport zúdítottak egymásra, majd mikor közelebb értek, buzogányokkal estek egymásnak. Marco szemtanúk beszámolóira hivatkozva azt mondja, „a földet elborították a sebesültek és az elesettek teste, emberek és lovak egyaránt, miközben a csatazaj olyan erős volt, hogy a mennydörgést sem lehetett volna hallani”, és „a csata olyan sokáig tartott, hogy a legkeményebbek közé tartozott, melyet valaha a tatárok vívtak”. Óriási volt az emberveszteség: „Sokan elestek; sok gyermek lett árva, sok asszony lett özvegy, és igen sok asszonynak hátralevő napjait borította el a könny meg a bánat; itt az anyákra gondolok, vagy azokra, kik az elesettek mátkái voltak.”

A kimerült Kaidu a hajnal első fényénél megszemlélte a véres csatamezőt. Kémei nyugtalanító híreket hoztak: Kubiláj kán máris egy friss sereget küldött ellene. Kaidu erre összegyűjtötte hadereje maradványait, „maga is lóra ült, és visszaindult országába”. Kubiláj, amikor ellenfele visszavonulásáról tudomást szerzett, nem üldözte őt. Kaidu meg sem állt Közép-Ázsiáig.

Később Kubiláj haragra gerjedt, „és azt mondta, ha nem volna az unokaöccse, és nem származna császári vérből, bizony megbűnhődnek” a lázadó Kaidu – valószínűleg arra célzott, hogy a lázadót beletekernék egy szőnyegbe, és agyontapostatnák a lovakkal.

Marco leírását olvasva úgy tűnik, mintha a mongol hódítás nem több ezer ember kegyetlen lemészárlását jelentette volna. Inkább tündérmesére hasonlít, ahogyan a mongolok előtörnek a szélfúttá sztyeppéről: „A tatárok bámulatos tömegben sereglettek köréje [Dzsingisz kán köré], és mikor ezt a roppant sokaságot látta, nagy

szívében feltámadt a vágy, hogy elhagyja a sivatagos és vad helyeket; tehát rengeteg dárdát és nyilat meg más fegyvert készíttetett... És mondhatom nektek, igazságosságának és jóságának híre mindenütt megelőzte, és mindenki boldog volt, aki kegyét elnyerhette. Így rövid idő alatt megszerzett vagy nyolc tartományt.”

Marco előadásában Dzsingisz kán hadjárata csodálatosan békés terjeszkedésnek tűnik: „Mikor a kán egy tartományt meghódított, nem tett kárt sem a népben, sem annak vagyonában; megelégedett azzal, hogy saját emberei közül néhányat az ország élére állított... És mikor a meghódított népek tudatára ébredtek, hogy a kán milyen biztonságosan és jól védi meg őket mindenkivel szemben, és hogy így semmi káruk nem származik, és meggyőződtek róla, hogy milyen nemeslelkű fejedelem odaadó követőivé lettek, és szívvel-lélekkel csatlakoztak hozzá.” Ezen elferdített változat szerint a meghódítottak hűsége ösztönözte Dzsingiszt újabb hódításokra: „És amikor már akkora volt a serege, hogy úgy tetszett, a Földet is elborítja, arra gondolt, hogy meghódítja a világ nagy részét.”

Marco beszámolója Dzsingisz kán lenyűgöző felemelkedéséről nem beszél a mongol vezér gyilkos hatalomvágyáról; ehelyett egy epikus és teljesen valószínűtlen küzdelemről mesél a mongol harcos és János pap, a nagy keleti keresztény fejedelem között. Dzsingisz ellenfele, János pap a valóságban sohasem létezett, Európában azonban tényként kezelték, hogy valahol Ázsiában, esetleg Afrikában létezik egy varázslatos és gazdag keresztény bástya. A János papról szóló szívós legenda a szerzetesek termékeny képzeletének gyümölcse volt: ők szerkesztették azt a levelet, melyet állítólag e fejedelem intézett a Nyugat keresztény uraihoz. Ebben sok olyasféle dolog szerepelt, melytől remény költözött a mongoloktól rettegő európaiak szívébe, például hogy János pap megesküdött rá, hogy „személyesen fogja el Dzsingiszt és halállal bünteti őt”.

Marco nem foglal állást János pap létezésével kapcsolatban. Nem állítja, amint oly sokan mások tették, hogy személyesen ismerte volna a keresztény vezért. Ám ez az információhiány nem akadályozza meg őt abban, hogy elmesélje Dzsingisz kán és János

pap, vagyis Kelet és Nyugat összecsapásának mitikus történetét. János pap életét vesztí a harcban, s ezt a ténytet Marco inkább örvendetesnek, mintsem gyászosnak írja le – ez újabb bizonyíték rá, hogy a velencei egyre inkább azonosult a mongolokkal. Melyik Marco lehetett az igazi? A buzgó keresztény, aki a pápa követeként érkezik, s akinek a szemében minden nem keresztény bálványimádó vagy még rosszabb? Vagy a mongolok lelkes csodálója? Mindegyik egy-egy oldala Marco Polo érzékeny személyiségének. Marco számára a kereszténység egyenlő a hagyományos világrenddel, amely megnyugtató, ám korlátozó is egyben; a mongolok viszont a merészséget, a varázslatot, a nagyságot jelentették számára. Az ifjú utazóra nagy hatást gyakorolt az általuk képviselt életmód és hit.

Dzsingisz unokájáról, Kubilájról Marco kizárólag az elragadtatás hangján tud nyilatkozni. Hirtelen előrelépve a történetben, így ír az általa egyszerűen a történelem legnagyobb uralkodójának tartott kánról: „Ha együvé vennék a világ minden keresztényét, császáraikkal és királyaikkal, mindezek a keresztények – sőt csapjuk hozzá a szaracénokat is – nem rendelkezének akkora hatalommal, hogy képesek lennének mindazt véghezvinni, amit Kubiláj, aki ura minden tatároknak a világon”.

Marco itt a középkori dicshimnuszok hagyományos hangnemében ír, amelytől elvárták, sőt megkövetelték a túlzásokat. Ám tudott ő ironikus is lenni, ha akart, még akkor is, amikor előkelő és hatalmas személyekről beszélt – a genovai börtön viszonylagos biztonságában ez nem is esett nehezére. Ha leszámítjuk a költői túlzásokat, akkor is nyilvánvaló, hogy a nagy hatalmú uralkodóval való találkozás lehetősége az izgatottság és céltudatosság érzésével töltötte el. Minden, amit hátrahagyott Nyugaton, jelentéktelenné törpült Kubiláj kán és nomád alattvalói nagyszerűsége előtt, akik véghezvitték a lehetetlent, és meghódították Kínát.

„Minthogy már beszélni kezdtem a tatárokról, elmondok egyet-mást erről a tárgyról.” Marco lelkes beszámolóját a mongolok nomád életmódjának – meglehetősen pontos – leírásával kezdi, mely hasonlít az észak-amerikai indiánokéhoz, akik talán a rokonaik lehettek. „A tatároknak az a szokásuk, hogy meleg síkságon töltik a telet, ahol állataik – a szarvasmarhák, lovak, birkák – számára jó

legelő kínálkozik, míg nyáron a hidegebb éghajlatú hegyekbe és völgyekbe vonulnak, ahol víz található, úgyszintén erdő és legelő. Mivel pedig a vidék hideg, nincs errefelé se légy, se szúnyog vagy hasonló teremtmény, mely őket vagy állataikat kínozná.” Marco bemutatja európai olvasóinak a *ger*, a hordozható mongol lakóhely belsejét is: „Sátorszerű, kör alakú házakban laknak, melyeknek falait nemezzel borítják. Ezeket, bármerre mennek is, négykerekű szekereiken magukkal viszik. A hosszú tartópóznákat olyan szép rendben rakják össze, mint egy rőzseköteget, és oda szállítják, ahová tetszik. Akárhol állítják fel kunyhóikat, az ajtó mindig délre néz.” Ezek a lakóhelyek lehetővé tették akár az egész falu arrébb költözését, s Marcóból érezhető csodálatot vált ki a mongolok szabad életmódja: „Vannak még kétkerekű kocsijaik, melyeket olyan ügyesen borítanak be fekete nemezzel, hogy az eső soha nem esik be. Szekereiket ökrök és tevék húzzák; bennük utaznak az asszonyok és gyermekek. Ide pakolják az élelmiszereket és egyéb dolgaikat is, úgyhogy útközben soha nem látnak szükségét.”

Mikor hozzászólt a *ger*ben való élethez, Marco észrevette, milyen szokatlan a mongol háztartás: „Az asszonyok foglalkoznak az adás-vevéssel és mindazzal, amivel férjüket és a háztartás szükségleteit ellátják” – jegyzi meg helyeslően; „tartásuk a férjüknek semmi terhet nem jelent, sőt munkájukból igen nagy hasznot húznak.” Minél tovább figyelte a mongol nőket otthonaikban, annál jobban csodálta szorgalmukat és a házimunkához való hozzájárulásukat. „Fölöttébb körültekintők a háztartás gondjainak viselésében, elkészítik az ételt, és elvégeznek minden munkát. A férfiek minden gondot rájuk hárítanak, mert a férfiak mind úri életet élnek, és akárcsak a mi nagyuraink, semmi mással nem törődnek, mint vadászattal és solymászattal, csupán kerecsenjeik, galambászhejjaik és sólymaik érdeklik őket, és legföljebb a fegyverforgatás.”

Marcót ösztönösen vonzotta a mongolok vadászati eljárása, mely kettős célt szolgált: élelemszerzést és sportolási lehetőséget a végtelen sztyeppén. „Nagyszerű sólymaik és vadászkutyáik vannak” – ez oldalvágás Európának, ahol a solymászat nemesi előjog lévén az arisztokraták rendkívül büszkék voltak sólymaikra. E kiváló állatokkal a mongolok bőséges zsákmányt tudtak szerezni. Marco

ezután a mongol ételek felsorolásába kezd, azzal az érezhető szándékkal, hogy irigységet keltsen európai közönségében, amely olykor az éhínség küszöbén élt. „Eledelük tej és hús, amit nyájaikból nyernek, vagy vadászaton szereznek. Mindenfajta húst megesznek, beleértve a ló-, teve- és kutyahúst is, úgyszintén a minálunk »fáraó patkányának« nevezett nyúlfajtáét is, mely utóbbiból rengeteg tenyészik üregekben azon a síkságon” – valószínűleg a préríkutyához hasonló rágcsálókról lehet szó. „Italuk a kancatej vagy a tevetelj.” A kumisz, a savanyú, erjesztett lótej a mongol étrend alapja volt, mely megerősítette a harcosok közötti kapcsolatot. Fogyasztása szinte meghatározó jelentőségű volt a mongol kultúrában.

A kumisz igen ősi eredetű ital, már a Kr. e. 5. században alkotó Hérodotosz is megemlíti a mongolok nomád ősei, a szkíták kapcsán. A neve talán egy másik ősi ázsiai néptől, a kunoktól (kumánoktól) származik. Készítéskor a kanca tejében lévő szénhidrátokat két organizmus, az élesztő és a gomba átalakítja tejsavvá és alkohollá.

Marco idővel megszerette, vagy legalábbis megszokta ezt az alkoholos italt. Egy helyütt azt írja, hogy egy bizonyos mongol család által készített kumisznak olyan az íze, mint a fehérboré. Persze más választása nem volt, mint hogy megkedvelje, mivel a mongolok nemigen fogyasztottak mást; még télen is, mikor a tejből kevés volt, savanyú aludttejet kevertek össze forró vízzel, és azt itták.

A mongolok életmódja, bármilyen nehéz is volt, fokozatosan kivívta Marco elismerését. A mongol asszonyok – az erkölcstelen kamuli nőktől eltérően – hűek maradtak férjükhöz. „Nagyon ügyelnek arra, hogy egymás asszonyaira szemet ne vessenek, és semmi kincsért nem tennének így, mivel ezt gonosz és utálatos dolognak tartják.” Marco rendkívül pozitívan nyilatkozik a mongol családok harmóniájáról: „Az asszonyok is igen jók és hűségesek férjükhöz, és híres háziasszonyok. Tíz vagy tizenkét feleség lakik együtt kedves békeességben és egyetértésben, és soha csúf szót nem hallotok szájukból.” Veszekedés helyett „minden gondjuk a háztartásé, a házé és a gyermekeké”. Mindezek alapján az ifjú Marco az alábbi markáns – a keresztény füleknek meglehetősen sértő – véleményt fogalmazza meg: „A világ minden asszonya közül ők érdemlik meg leginkább a dicséretet.”

E figyelemre méltó családi összetartás mélyén persze más tényezők is munkáltak, mint ami Marco beszámolójából eddig kiderült. „Tisztaságuk is dicséretet érdemel – noha a férfiak annyi feleséget vehetnek, amennyi nekik tetszik –, a keresztény asszonyok, hogy ne mondjam, a mi országunk asszonyainak nagy szégyenére. Mert ha egy férfinak csak egy felesége van, az ilyen házasságban páratlan tisztességnek és hűségnek kell uralkodnia, különben gyalázatot hoznak egy ilyen magasztos szentségre; és én meg vagyok botránkozva a keresztény asszonyok hűtlensége láttán, összehasonlítva azoknak az asszonyoknak hűségével, akik századmagukkal feleségei egyetlen férfinak, és mégis erényesek maradnak a világ minden más asszonyának nagy szégyenére.”

Miután ezt megállapította, Marco leírja a mongol házasság sikerének receptjét is: „Minden férfi, ha kedve van hozzá, vehet akár száz feleséget is, ha el tudja őket tartani. De mindig az első feleséget tartják a legnagyobb tiszteletben, és neki van a legtöbb joga; ugyanez érvényes az általa szült fiúra is. A férj házassági váltságot ad felesége anyjának, és az asszony semmi hozományt nem visz férjéhez. Több gyermekük van, mint más népeknek, lévén ilyen sok feleségük, és csoda látni, hány gyermeke tud lenni egy férfinak, úgy értem, olyannak, aki sok feleséget tud eltartani.” A poligámia a rokonokra is kiterjedt: „Nőül vehetik unokatestvéreiket, és ami a legfurcsább, ha az apa meghal, a fiú apja összes feleségeit elveheti, kivéve saját anyját; de azt is meg kell mondanom, hogy erre csak a legidősebb fiúnak van joga, senki másnak. Feleségül vehetik még fivéreik asszonyait is, azok halála után. A házasságot nagy sokadalommal és mulatozással ünneplik meg.”

A mongolok házassági és szaporodási szokásai maradandó nyomot hagytak. Dzsuvajni perzsa történetíró is feljegyezte: „Dzsingisz kán fajtájából és véréből ma több mint húszezren vannak, akik mind bőségben és kényelemben élnek. Erről többet nem beszélek..., mert a végén még történetem olvasói túlzással és a dolgok felnagyításával vádolnának meg, azt kérdvén: hogyan származhat egyetlen férfi ágyékából ilyen rövid idő alatt ekkora sokaság?”

A mai genetikai kutatások szerint Dzsuvajni nem túlzott. Minden tizenkettedik ázsiai férfi – azaz a világ férfinépességének 0,5%-a – hordozza azt az Y-kromoszómát, mely Dzsingisz kán korából, Mongóliából származik. A genetikai kutatók szerint Dzsingisz kán katonái terjesztették el ezt a kromoszómát Ázsia-szerte folytatott fosztogatásaik és erőszakolásaik révén, az általuk legyilkolt férfiak DNS-ét a saját magukéval helyettesítve, az általuk nemzett gyermekek által. Néhány tudós azt állítja, hogy a ma is kimutatható Y-kromoszóma magától Dzsingisz kántól származik. (Mikor a sperma DNS-e egyesül a petéével, az Y-kromoszóma szinte semmilyen örökítőanyagot nem ad át az X-kromoszómának, s így nagyrészt változatlanul örökítődik tovább.) Az Oxfordi Egyetem egy kutatócsoportja felmérést végzett, melynek során Ázsia különböző részein élő férfiak genetikai markereit vizsgálták meg, s a vizsgált emberek 8%-át gyakorlatilag egyformának találták, ami igen közeli rokonságra utal, még ha mérföldek ezrei választják is el őket. A kutatók arra jutottak, hogy ez a 8% Dzsingisz kán közvetlen leszármazottja. Mikor az eredményt publikálták, a sajtó – Dzsuvajni szavait visszhangozva – egykettőre felkapta a hírt, s Dzsingisz kánt „a világtörténelem legnagyobb szeretőjeként” méltatta – bár, ha pontosak akarunk lenni, inkább „csak” a legtermékenyebb volt.

Marco Polo olyannyira megkedvelte a mongolokat, hogy még sámánisztikus hitüket is valódi elismeréssel írja le, ahelyett hogy megvetéssel kezelné, mint a többi ismeretlen vallást. Megnyugtatóan azzal kezdi: „[A mongolok] azt állítják, hogy van egy legmagasabb Égisten, akit naponta füstölő áldozattal ünnepelnek, de csupán a test és a lélek egészségéért imádkoznak hozzá.” Elismeri, hogy tulajdonképpen bálványimádók, ám emellett különös tisztelettel adóznak egy istennek, akit Natigájnak neveznek, s „akiről azt mondják, hogy a föld istene, és gondot visel asszonyaikra, gyermekeikre, állataikra és vetéseikre.”

Marco már régen nem azzal a szkepticizmussal beszél a bálványimádók vallásairól, mint az elején. A mongolok vallási szokásai az ő előadása alapján hátborzongatóan hasonlítanak a keresztény szertartásokhoz: „Minden házban az egyik szoba falán lóg a legmagasabb égisten képmása, vagy legalább egy tábla,

amelyre felírták az isten nevét. Ebben a helyiségben mindennap tömjén füstölésével és karjuk magasba emelésével imádkoznak, s közben fogukat háromszor megcsikorgatva hosszú életért, boldogságért, megértésért és egészségért fohászkodnak hozzá, semmi másért. Van azután még a padlón egy másik képmás is, Natigájé, a földi dolgok istenéé. ... Ennek az istennek felesége és gyermekei is vannak, őket ugyanúgy, tömjénfüstöléssel, fogcsikorgatással és karemelgetéssel imádják; őrle jó időt és jó termést kérnek, gyermekáldást, és hasonlókat.”

A mongolok vallása azonban egy dologban élesen különbözött a kereszténységtől: „Leükükről semmit sem tudnak és nem is törődnek vele, hanem csak a testüket táplálják és az élvezetekért élnek.” Ennek ellenére a mongolok is hittek a lélekben, melyet „halhatatlannak tartanak, mégpedig a következő módon. Úgy hiszik, ha valaki meghal, azonnal új testbe kerül át, és aszerint, hogy életében tisztességgel vagy bűnösen élt-e, jobb vagy rosszabb állapotba jut; azaz ha teszem azt egy szegény emberről van szó, aki tisztelen élte le életét, halála után egy nemesasszony méhében születik újjá, és nemes lesz, azután egy báró feleségének méhében, és maga is báró lesz; ha egy lovag fia volt, és tisztelen élt, halálakor egy grófné méhében születik újjá ..., és így tovább, egyre felfelé emelkedve, mígnem egyesül Istennel. Ugyanakkor ha bűnösen viselkedett, a nemes fiából újjászületése után paraszt lesz, majd parasztból kutya, s egyre alacsonyabb rendű formát ölt.” Alapos és tiszteletteljes leírás ez a mongol vallásról – könnyen elképzelhető, hogy Marco maga is hitt benne.

Bár vallási szokásaikat figyelemmel kísérte, Marco a mongol szellemi világnak csupán a felszínét kapirgálta. Natigáj alakja valójában közvetítő a családi tűzhely és a hatalmas kozmikus erők között. A mongolok hite szerint isteneik hierarchiát alkotnak, melyben legfelül a legfőbb istenség, az Örök Kék Égbolt áll, alatta pedig egy 99 istenből álló panteon, melynek csupán egyik tagja volt Natigáj, a nők, a nyájak és a termés őrzője.

A mongol vallás illetően ábrázolásával Marco megkérdőjelezi azt a képet, mely a gyilkos mongol vademberekről az európai közvéleményben meggyökeresedett. Ez a kép Marco szerint teljesen

hamis. A mongolok ugyanis „udvariasan és szépen beszélnek, üdvözlésnél illendően nyájasak és mosolygósak, viselkedésük méltóságteljes, étkezésnél ügyelnek a tisztaságra” – bár ugyanez nem mondható el saját testükről. „Igensak tisztelik apjukat és anyjukat. Ha egy fiú bármi olyat tesz, ami kedvük ellenére van, vagy nem segíti meg őket szükség idején, van egy tisztviselő, akinek semmi más dolga nincs, mint hogy az ilyen hálátlan fiakat, akikről köztudott, hogy megbántották szüleiket, megbüntesse.” A mongol társadalom így biztosította saját stabilitását. Bár Marco feltehetőleg nem értett egyet a hálátlan fiak megbüntetésének intézményesítésével, a mögötte lévő gondolatot ő is helyeselte.

Ennyit a jámborságról. A valóságban viszont semmi sem nyerte el annyira Marco csodálatát, mint a mongol harcosok. A mongol katonákat az egész világon rettegték, s kitűntek a lovaglásban, az erőszakban és a pusztításban. A harcosok leginkább egy nagyszerű férfiakból álló, ám veszélyes útonállóbandához hasonlítottak: erősen kötődtek egymáshoz, s egyéni sorsukat a mongol világhatalom szolgálatába állították. Tevékeny életet éltek, és saját nyers törvényeiken kívül semmilyen más parancsnak nem engedelmeskedtek. A szelíd Marco számára sokkal közelebb álltak a természet vad erőihez, mint kifinomult kínai alattvalóik. Nem csoda, hogy varázsuk hatása alá került.

Leplezetlen rajongása még Rustichello formális irodalmi stílusán is átsüt. „A gazdag tatárok ruházata arannyal átszőtt selyem, továbbá drága szőrmék, többek közt coboly-, hermelin- vagy rókaprém, a legkülönbözőbb változatokban, többnyire bélésnek használva; prémmel szegélyezett ruháik mind igen szépek és értékesek” – írja. „Fegyvereik íj és nyíl, kard és buzogány; legfontosabb ezek közül az íj; ugyanis kitűnő nyilasok, a legjobbak a világon, mert a nyilazást gyermekkoruktól fogva szenvedéllyel űzik. Testükön bölény és egyéb állatok szívósra cserzett bőrével fedett, igen erős páncélt viselnek. Kitűnő katonák és híres harcosok, életükkel nem sokat törődnek; vakmerően kockáztatják, és amelletten igen kegyetlenek.” Az európaiak megremegtek félelmükben, ha ezekre a harcosokra gondoltak, Marco Polo azonban olyan közel élt hozzájuk, hogy látta

a csillogást a szemükben, és érezte leheletükön a kumisz szagát; mindez részegítő hatással volt rá.

A mongolok úgy igázták le az egész ázsiai kontinenst, hogy jóval kevesebben voltak a legyőzött népeknél, ráadásul nem volt közös vallásuk és közös nyelvük. Lehetetlennek tűnt, hogy véghezvigyék e hatalmas hódítást, de mégis képesek voltak rá, méghozzá néhány év alatt. Marco számára a rejtély kulcsa a mongolok teljes odaadása a harcos életmód iránt. E férfiak, kiknek egyetlen életcélja uraik szolgálata volt minden körülmények között, keményebb és szívósabb katonáknak tűntek európai társaiknál. Hódítási filozófiájuk egyszerű és durva volt: egyfolytában mindenkivel háborúztak. S a háborúból mindenki kivette a részét. „Náluk nincsenek civilek” – írja a történész David Morgan. A mongol haderő a társadalom minden rétegéből verbuválódott. Dzsuvajni szavaival: a mongol hadigépezet tagjai „katonának öltözött parasztok, akikből, ha szükséges, a legkisebttől a legnagyobbig, a legmagasabb rangútól a legalacsonyabbig, kardforgató, íjász és lándzsás válik.”

Ez a céltudatosság mélységesen lenyűgözte Marcót: „Ha valamilyen vállalkozásba kezdenek vagy hadba vonulnak, igen messzire, ha kell, egy hónapos útra is elmennek élelem nélkül, és csupán kancáik tejét isszák, s csak azoknak az állatoknak húsát eszik, amelyeket vadászat közben ejtenek el... Ha a szükség úgy kívánja, akár két nap és két éjjel nyeregben maradhatnak, teljes fegyverzetben.”

Leírása végén hangot ad leplezetlen csodálatának: „A világ összes seregei közül ők állják legjobban a nehézségeket és a fáradságot, ezenfelül a legkevésbé költségesek. Ugyancsak ők a legalkalmasabbak messze országok és városok meghódítására.” Ez a kemény, de eleven életmód maga a testet öltött hatalom volt, a szabadság – minden, amit az ifjú vándor kívánt.

Marco többször is említi a mongol hadseregek iszonytató létszámát. „Ha például egy tatár fejedelem háborúba indul, magával visz, mondjuk, százezer lovas” – ekkora seregről Európában még csak nem is hallottak. Nagyságuk ellenére a mongol lovas seregek meglepően egyszerű elvek mentén szerveződtek. „Ilyenkor [a fejedelem] minden tíz ember fölé egy tisztet állít, ugyancsak minden száz, minden ezer és minden tízezer fölé, úgyhogy csupán tíz

embernek kell hogy parancsot adjon.” S így tovább, végig a parancsnoki láncon: minden tiszt tíz beosztottjának tevékenységéért tartozott elszámolással egyetlen feljebbvalójának. E rendszer lehetővé tette, hogy a mongolok mindig a megfelelő nagyságú haddal támadjanak meg egy síkságot, egy hegyet vagy egy völgyet; kifinomult kémhálózattal is rendelkeztek, ezek felderítették az eldugott utakat és völgyeket, mielőtt a hadsereg áthaladt rajtuk, „úgyhogy minden oldalról jól védekeznek a meglepetés ellen.”

Marco további mongol túlélési technikákat is ismertet. A mongol harcosok tejet isznak, írja, s „ha távolabbi vállalkozásra indulnak, egy emberre mintegy tizennyolc ló jut, és ha az egyik az úttól elfáradt, a másikkal cserélik fel; különben nem visznek magukkal más poggyászt, csupán egy-két bőrtömlőt a tej számára, továbbá egy kis fazekat, amelyben megfőzik a húst; ha nincs ilyen fazekuk, megölik az első útkukba kerülő állatot, szügyét kivágják, kiürítik, majd megtöltik vízzel; a húst pedig, amelyet meg akarnak főzni, darabokra vagdalják, és a vízzel telt szügybe teszik; aztán a tűzre teszik és megfőzik; mikor megfőtt, megeszik a húsos tartályt mindenestül.”

A kemény, igénytelen életmódhoz hozzászokott mongol harcosok napokig elvoltak anélkül, hogy főtt ételt ettek vagy akár tüzet gyújtottak volna. „Lovaik vérével is táplálkoznak, mégpedig úgy, hogy felvágják az állat egyik erét, s a vért szájukkal kiszívják, míg csak meg nem elégszenek vele, aztán bekötik a sebet.” De a lovak vérének más rendkívüli módon is hasznát vették. „Vért is visznek magukkal, és ha megéheztek, tüzet gyújtanak, feloldják lángján a megfagyott vért, majd megisszák. Fogyasztanak még egy szárított tejfajtát is, amelyet pástétomszerűen elkészítve visznek magukkal; ha élelemre van szükségük, ezt vízbe dobják, és addig keverik, míg felolvad, majd megisszák. Készítési módja a következő: felforralják a tejet, s ha a kövére már a tetején úszik, lefölik egy másik edénybe, és ebből vaját készítene, mert a tej mindaddig nem válik szilárdná, míg a zsírosát el nem távolították. Aztán a tejet a napra teszik, hogy száradjon. Ha kalandozni mennek, minden ember tíz font ilyen szárított tejet vesz magához. Reggelente pedig fél fontot tesz belőle bőrtömlőjébe, s annyi vizet vegyít hozzá, amennyi tetszik. Lovaglás közben a tejpástétom és a víz a tömlőben pépfélévé köpülődik össze, amiből a harcos megebédelhet.”

Ha a körülmények engedték, a mongol konyha azért a harcosok eledelénél változatosabb és ízletesebb étkeket is ismert. A korszak hagyományos ételei közé tartozott egy gyógyhatású főzet, a borbi-leves („Harmincvalahány birkacsontot addig főzz egy vödör vízben, míg a víz háromnegyede el nem fő; szűrd át, fölözd le a zsírt a tetejéről, távolítsd el az üledéket, és egyél belőle, amennyi jólesik.”); az orosz olívaolaj-leves („Egy ürü combját nyúzd le, vagdald fel, adj hozzá öt kardamomot és csicseriborsót héjastul. Főzd meg, szűrd le, adj hozzá orosz olívbogyót, vagdalt juhmellet és kínai káposztát vagy csalánlevelet.”); valamint a vajás *jukba* („Vagdald apróra az ürühúst, a juhfaggyút, a juhfarkat, a mandarinhéjat és a fiatal gyömbérhajtást. Sózd és fűszerezd meg, majd keverd össze. Növényi olaj, rizsliszt és fehér búzaliszt keverékével kend meg a tetejét.”) A tészta török hatásra került be a mongol étrendbe, ezt gyakran birkahússal, tojással, fiatal gyömbérrel, juhbéllel és gombával fogyasztották, s mindezt tiszta erőleves formájában tálalták, melyet borssal, sóval és ecettel ízesítettek. Marco nem lepődött volna meg, ha tésztával kínálják Mongóliában, hiszen ez az étel már jóval az ő utazása előtt elterjedt Törökországból a Selyemúton mindkét irányban. A közkeletű mítosszal ellentétben nem Marco Polo honosította meg a tésztát Itáliában; ezt már korábban megtették névtelen elődei.

Marco felismerte, hogy a mongolok katonai fölénye – legalábbis a szárazföldön, ha a tengeren nem is – nem kegyetlenségükből fakad, hanem kifinomult stratégiájukból. Sok kínai és európai számára meglepetést jelentett, hogy a mongolok „látszólagos megfutamodás közben is éppen olyan jól harcolnak, mintha szemtől szemben állnának az ellenséggel”. Számukra nem jelentett szégyent megfutamodni a csatamezőről, hiszen ily módon becsalhatták az ellenséget egy szorosba vagy sziklapárhányra, ahol körülvették és rázúdították – eddig gondosan tartalékolt – nyilaikat. „Amikor az ellenség futni látja őket, és már azt képzei, hogy megnyerte a csatát: tulajdonképpen akkor veszi el”, hiszen a sztyeppe vad harcosai ekkor megfordultak, és mérgezett hegyű nyilakkal kilőtték az üldözők lovait. Ezután visszafordulnak és lekaszabolják a megzavarodott, kifáradt ellenséget.

Ám Marco annak is tudatában volt, hogy mindaz, amit az előzőekben írt az igazi mongol életmódról, már nagyrészt a múlté: „Napjainkban már nagymértékben elfajzottak; mert azok, akik Kathajban telepedtek le, átvették az ország bálványimádóinak életmódját” – azaz feltehetőleg buddhistákká váltak –, „...míg azok, akik keletre látogattak, a szaracénok szokásait tették magukévá, és felvették Mohamed hitét.”

Hittől függetlenül a mongol igazságszolgáltatás gyors, kíméletlen és következetes volt. „Ha valaki vassal vagy karddal ütötte meg társát, vagy akár csak készült erre, sőt ha csak megfenyegette, kezét vesztí. Ha valaki megsebesít valakit, ugyanúgy megsebesítik. Ha valaki kisebb lopást követ el, a bírák parancsára hét botütést kap, illetőleg ha kettőt [lopott], tizenhetet, ha hármat, huszonhetet”, és így tovább, a büntetés mindig tízzel nőtt. „A verésbe néha bele is hálnak.” Aki lótolvajlásra vetemedett – a mongolok ugyanis gondosan megjelölték lovaikat –, vagy egy ökröt ellopott, a büntetésként kirótt botozásba mindenképpen belehalt volna, ezért az eljárás gyorsítása érdekében egyszerűen kettévágták egy karddal.

A bűnös azonban néha kegyelmet is kaphatott, ha pénzzel megváltotta bűnét. A lótolvajnak például kilencszeres kártérítést kellett fizetnie, hogy megmenthesse az életét – ha a becsületét nem is.

A mongolok szokásai közül egy különösen megdöbbentette Marcót: a halott gyermekek összeházásítása. Részletesen elmagyarázza az ehhez kötődő szertartásokat, nehogy európai hallgatói groteszk koholmányoknak tekintsék az egészet. „Ha egy embernek van egy leánya, aki házasság előtt meghal, a másiknak meg fia, aki szintén házasság előtt hal meg..., az elhunytak szülei, mikor a fiú a házasságra alkalmas kort eléri, nagy lakodalmat csapnak, összeházásítva a halott legényt meg leányt. Sőt, szabályos házassági szerződést is kötnek.”

Ezután a halottidéző – egy sámán vagy vajákos, aki képes volt kommunikálni a halottakkal – elégette a papírokat, hogy a füst elvigye a két halott házasságának hírét a holtak szellemeihez. A lakoma után a két család elkészítetteti az új házások képmásait, egy ló vontatta szekérré helyezik őket, melyeket virágokkal díszítenek, s

végighordozzák őket a környéken, majd az ünneplés végén a tűzre vetik őket, „majd buzgó imádsággal kérik isteneiket, hogy ismétlődjen meg ez a házasság a túlvilágon.”

A halott ifjak házassága által összekötött két család megajándékozta egymást, sőt még hozományt is adnak, mintha a menyasszony és a vőlegény életben volna. Ez a szokás teljesen eltörölte az élet és a halál közötti választóvonalat. „Ettől kezdve a szülők nászoknak tekintik egymást, mintha gyermekeik továbbra is élnének és házasok lennének.”

Marco azonban még csak most melegedett bele az elbeszélésbe. Az igazán csodálatos dolgok még hátravannak, hiszen „beszélünk majd a Nagy Kán kormányzásáról és udvaráról, amelyről az a véleményem, miután a világ különböző részeit bejártam, hogy nincs birodalom a földön, mely vele hatalomra, gazdagságra és erőre nézve összehasonlítható volna”. Marco ezután ígéretet tesz az olvasóknak: „kötelezem magam arra, hogy csupán a színtiszta igazságot írom.”

Marco izgatottan számol be az „igen vad” meszkriptekről: ezek nomádok voltak, akik ló nagyságú szarvasokat szelídítettek és lovagoltak meg; lelkesen ír Ergiuul királyságáról, mely országot „háromféle nép lakja: nesztoriánus keresztények, bálványimádók és Mohamed követői”. Szindzsu tartomány kapcsán az ottani, „csaknem elefánt nagyságú” ökrökről és tehenekről beszél elragadtatással: „részben feketék, részben fehérek, és csakugyan bámulatosan formás állatok, gyapjuk pedig... szebb és fehérebb, mint a selyem. Messire Marco hozott belőle ritkaságként Velencébe, s mindenki elbámult, aki látta.” Emellett pedig „ebben az országban található még a legjobb pézsma is a világon.”

A pézsma nem csak Marco Polót nyűgözte le: illatszerek alkotórészeként, afrodiziákumként és általános orvosságként Európa-szerte mesés hírnévnek örvendett. Marco most megtudta, hogy a varázslatos anyagot tulajdonképpen a pézsmaszarvas tojás nagyságú hasi mirigyéből nyerik. Elmondja, hogy a pézsmaszarvas „egy gazellához hasonló vadállat, a farka és a lábai olyanok, mint a gazelláé, a szőre a vadszarvaséra emlékeztet, de sűrűbb, szarva nincs. Négy agyara van, kettő alul és kettő felül; ezek körülbelül

három hüvelyk hosszúak, fehérek, mint az elefántcsont, formájuk karcsú, az egyik pár fölfelé nő, a másik pedig lefelé.” Mint írja, mongol nyelven *gudder*-nek nevezik ezt az állatot.

A mirigy vörösesbarna, mézsűrűségű, átható szagú váladékot termelt, melynek szexuális csáberőt tulajdonítottak. Marco részletesen leírja, hogyan jutnak hozzá a mongolok a pézsmához: „A vadászok telihold idején indulnak a vad elejtésére; ha az állatot elfogták, köldöktájon a hús és a bőr között vérrel telt hólyagfélélet találnak, amely telihold idején keletkezik, ezt kivágják a hozzá tartozó bőrrel együtt, és a napon megszárazítják. A hólyagban lévő vér a pézsma, amelyből igen erős illatszert készül.”

A pézsmaszarvas olyannyira lenyűgözte Marcót, hogy évekkel később „száritva magával hozta Velencébe ennek az állatnak fejét és sonkáját, egy kis pézsmát a pézsmazsákjában és egy pár agyarárt.” A trófea kézzelfogható módon emlékeztette őt élményekben gazdag múltjára – mely múltat azonban, némi erőfeszítéssel, képes volt szavakkal is újraéleszteni genovai börtöncellájában.

A vidék lakosairól vegyes képet alakított ki, s úgy tűnik, a leírás közben is változtatta a véleményét. Az ittenieknek pisze orruk és fekete hajuk volt, a férfiaknak nem nőtt szakálla, csupán néhány szál az állukon. A nők „haját nem viselnek, legfeljebb fejük tetején... mindenképpen csinos teremtések.” Noha Marco saját magát világi beállítottságú embernek tartotta, egyszerre vonzotta és taszította az, hogy „a férfiak igen szenvedélyesek és fényűző hajlamúak, sok nőt vesznek feleségül, amit vallásuk megenged.” Sőt, „nem számít, ha az asszony bármilyen alacsony származású, az ország legelőkelőbb emberei is elveszik, ha szép; a férfi az apának és anyának a leányért jókora összeget fizet: annyit, amennyiben éppen megegyeznek.” Marcót talán a velencei hozományokra emlékeztette ez a szokás, mely a házasságot egyben gazdasági tranzakcióvá és a családok közötti politikai szövetséggé tette.

Kelet felé haladva Marco Polo Tenduk tartományba jutott, melyről hamisan feltételezte, hogy a mitikus János pap egykori birodalmának része. Inkább legendákra, mintsem tényekre épít, mikor közli, hogy „az ország királya János pap leszármazottja, név szerint György, és

személy szerint keresztény pap, mint ahogy hívei is keresztények.” Rajtuk kívül egy *argonnak* nevezett, kevert fajú népcsoport is lakott itt – ez a megjelölés Marco idejében azt jelentette, hogy különböző valláshoz vagy kultúrához tartozó szülők leszármazottjairól van szó. Az argonok is két fajtából, „nevezetesen a tenduki bálványimádókéból és Mohamed tisztelőiből” származnak. Ennek ellenére Marco elismeréssel szól róluk:

„Tisztességesebbek és fehérebbek, mint a többi bennszülött, és mivel tehetségesebbek, nagyobb részük van az uralomban is. Ők a legjobb kereskedők is.”

Marco újra átlépi a tények világának határát, mikor Tendukot nemcsak hogy János pap székhelyével azonosítja, de egyenesen azt mondja: „itt van az az ország, amelyet mi Góg és Magógnak nevezünk.” Ez minden alapot nélkülöző, ám Marco számára hihető utalás a bibliai királyra, Gógra, aki Magóg országában uralkodott.

Ezen a ponton Marco reménytelenül belegabalyodik a legendákba és az ősi történelem töredékeibe. Szerzőnk, noha általában megbízható, hiszen személyes tapasztalatait adja elő, olykor túlságosan nagy hitelt ad félig elfeledett történeteknek és legendáknak.

A történelemről a solymászat témakörére áttérve visszatér Marco jellegzetes élénksége és pontos megfigyelőkészsége. A solymászat mind az európai, mind a mongol társadalomban nemesi sportnak számított, s Marcót megragadta pompája és nagyszerűsége. Kubiláj kán, meséli, minden évben ellátogat erre a tájra, hogy vadásszon. „A szomszédos hatalmas síkság tele van... vadmadarakkal, úgyhogy a császár nagyon szívesen jár ide, mert kerecsensólymaival és más sólymaival sokat vadászhat, ami egyik fő kedvtelése.”

A Nagy Kán, hogy a vadászidőszakban szállása legyen, „kőből és fából több kis házat építtetett, és igen sok katort tenyészt; minálunk ennek a neve nagy fogoly. Hogy legyen mindig táplálékuk, a Nagy Kán árpát, kölest meg kendermagot vett el a dombok oldalán, amit bárkinek is tilos learatni.”

Kubiláj kán vadászházai, bármily kellemesek is voltak, csupán nyári menedékként szolgáltak. A mongol uralkodó háromnapi utazással eljuthatott híres nyári rezidenciájába, Sangtuba – vagyis a

Samuel Taylor Coleridge csodálatos verséből, a *Kubla kán*ból ismert Xanaduba.

Sangtu, bár Nyugaton inkább költői leleménynek tartják, a valóságban is létezett, és Marco Polónak alkalma volt alaposan bejárni. „Csodálatos, márványból és kőből rakott palota áll itt” – írja, majd olyan leírást közöl, mely bizony még Coleridge ópiumgőzös képzeletét is felgyújtotta volna.

„Termei, szobái és folyosói aranyszínűek, és festett emberi, állati és madáralakokkal díszesek, sokféle fával és virággal vannak ékesítve, olyan művészién, hogy gyönyörűséggel és ámulattal szemlélhetitek. A palotát fal veszi körül, melynek kerülete tizenhat mérföld, úgyhogy mind a kimenetel, mind a bemenetel csak ennek kapuin keresztül történik, mivel az egész vár módjára van megerősítve; a körülzárt parkban források, folyók és vízesések vannak, gyönyörű rétekkel és bokrokkal.”

Ezeken az elíziumi mezőkön kapott helyet a pompás uralkodói vadaskert is: „Szarvasok, vadkecskék és bölények, amelyeket a császár hozatott ide és helyezett itt el; az állatok húsból kerül ki a kerecsensólymok és ölyvek tápláléka, melyeket seregestül tart itt.” Ezenkívül a Nagy Kán – aki még mindig nem jelenik meg közvetlenül, alakja csak a távolból sejlik fel, noha minden egyes mérfölddel egyre kézzelfoghatóbbá válik – „a fallal körülvett parknak egy másik pontján, ahol kies liget van, egy palotát épített bambusznádból... Aranyozott és lakkozott oszlopokon áll, melyeknek mindegyikén arany sárkányalak foglal helyet, farkuk az oszlopokra csavarodik, míg fejük a főgerendát tartja, a karmaik pedig hasonlóképpen kinyúlnak jobbra és balra, és szintén a főgerendát fogják... A tető is nádból van, de olyan sűrű és kiváló minőségű lakkréteg borítja, hogy az eső egyáltalán nem képes rajta áthatolni, vagy megrothasztani, s nem mossa le a belső festményeket.”

Marco bámulatos megfigyelőkészségről tesz tanúságot, mikor leírja a mongol építőművészet eme remekművét, melyet Coleridge ötszáz évvel később oly emlékezetesen „kéjpalotának” (az eredetiben: „*stately pleasure dome*”) nevezett. „A nádak, hogy erről is szóljak, három tenyér szélességűek és tíz-tizenöt lépés hosszúságúak. A darabok minden csomónál át vannak metszve, és

úgy vannak hosszában hasítva, hogy egy üres, zsindelynek használható csövet kapnak minden vágásnál, vagyis inkább kettőt, s ezek fedik a házat; minden ilyen nádcső le van szegelve, nehogy a szél elvigye. A legvastagabb bambuszokat oszlopként vagy gerendaként használják fel. Egyszóval az egész palota ilyen nádból épült, amely, mellékesen megjegyezve, igen sokféle célra használható fel.”

S ami még csodálatosabb: az egész bonyolult épületet szét lehetett szedni és arrébb szállítani, ugyanúgy, mint a *pereket*, melyekben a nomád mongolok laktak. (Végül is egy nomád kultúráról van szó – minden szinten.) Marco így folytatja: „Ráadásul a kán parancsára a ház építésmódja olyan, hogy a legnagyobb gyorsasággal szét lehet szedni, és újra össze lehet állítani; darabokban lehet vinni, és a császár oda szállíttathatja, ahová akarja. Ha fel van állítva, több mint kétszáz selyemkötéllel rögzítik meg, sátorszerűen, nehogy a szél elvigye, mert a bambusz igen könnyű.”

„A császár szeret itt lakni parkjában, s hol a márványpalotában tartózkodik, hol a nádpalotában, ebben különösen június, július és augusztus hónapokban. Az utóbbit azért kedveli, mert cseppet sem meleg. Valóban, a forró évszakban is jó hűvös hely.” Bár Marco nyelvezete bámulatosan színes, leírása, mely az európai hallgatók számára nyilván csak szórakoztató mesét jelentett, személyes megfigyelésen alapszik.

Birodalmában Kubiláj kán maga volt a törvény, rettegett és mindenható úr, akinek jelenléte minden alattvalóját elkápráztatta, ám a fontos döntések előtt neki is szüksége volt a jövőmondók szolgálataira. „Az évnek azon három hónapja alatt, míg az uralkodó a palotában lakik – írja Marco –, bizonyos halottidézésben és ördögi mesterkedésekben jártas ügyes varázslók és csillagjósok vannak mellette, akik, mikor köd van, vagy az idő elborul, képesek megakadályozni, hogy felhők támadjanak és vihar legyen azon a vidéken, ahol az uralkodó palotája áll;... valóban, szél, eső, vihar tombol körös-körül, de a császár palotájához mindebből semmi sem jut.”

Másodszorra Marco már azt is észrevette, hogy tulajdonképpen kétféle csillagjós lakik az udvarban: egyik csoportjuk „Tebetből”, a

másik „Kesimurból” (talán a mai Pakisztánból) származik. Ezek feketemágiát űztek, s úgy tűnt, ravaszságukkal magát Kubiiáj kánt is befolyásuk alatt tartották: „Minden más embernél jártasabbak az ördögi mesterkedésekben és varázslatban, és a démonok is engedelmeskednek parancsaiknak. De bármit érnek is el ilyenformán, az ördög segítségével sikerül nekik, noha a néppel igyekeznek elhitetni, hogy saját tiszta életük, szentségük és Isten segedelme következtében történik.” S mintha jellemüket hirdetnék, „állandóan szennyesek és tisztátalanok, megjelenésük illendőségével mit sem törődnek és azzal sem, ki látja őket; az ember visszariad mosdatlan, fésületlen és elhanyagolt állapotuktól.”

Hogy a varázslók gonoszságát bemutassa, Marco szörnyű dologról számol be hallgatóinak: „Ha egy embert halálra ítélték s törvényesen kivégeztek, testét nekik adják, ők pedig elviszik, megsütik és megeszik. De ha valaki természetes halállal múlik ki, nem esznek testéből semmi kincsért.”

Ördögi erejüket egy hihetetlen történettel demonstrálja, melyet megdöbbenéssel olvasnak majd az elkövetkező századokban: „Ha a Nagy Kán fővárosának hatalmas palotájában tartózkodik, egy körülbelül nyolckönyöknyi állványra helyezett lakomaasztal mellett ülve, serlegei egy nagy tálalóasztalon vannak a csarnok kövezetének közepén, asztalától legalább tízlépésnyi távolságban, tele borral, tejjel és egyéb fűszeres italokkal, melyeket igen kedvel. Ha mármost az uralkodó inni kíván, a varázslók bűvölő hatalmuk erejével elmozdítják a serlegeket az asztról, anélkül hogy bárki egy ujjal hozzájuk érne, és itallal telve a császár elé varázsolják.”

Hogy megelőzze a kételkedést, Marco megerősíti, hogy az eset a teljes udvar előtt történik: „Erről mindenki tanúskodhatik, aki jelen van, és gyakran tízezer ember is látja, ha a kánnak úgy tetszik. Igazság ez, nem hazugság, és naponta megtörténik!”

A velencei úgy számol be a jelenetről, mintha saját szemével látta volna. Lehetséges, hogy ebben az esetben túlzott lelkesedése felülkerekedett a józan eszén, vagy talán a varázslók ideiglenesen megcsalták az ő érzékeit is, mint ahogy mindenki másét az udvarban.

A nyári palota látványosságai közül messze kiemelkedett Kubiláj kán albínó ménese. „A kánnak van egy óriási, hófehér csődörökből és kancákból álló ménese”, mely Marco szerint több mint tízezer állatot számlál. E földöntúli kancák tejét „senki más nem ihatja, csak ő és családja, kivéve egy nagy törzset, mely kiváltságként élvezi a kancatej ivását.” Ennek a törzsnek, a Horiatnak még Dzsingisz kán engedélyezte a tej fogyasztását, „mert hajdan nagy győzelemhez segítették őt.” Ezért a kán „úgy rendelkezett, hogy mind ők, mind leszármazottaik ugyanolyan táplálékban részesüljenek, mint a nagy kán és családja. Így csupán két nemzetség élvezi eme fehér állatokat, helyesebben mondva: tejüket.”

Mindenki más különleges tiszteletet tanúsított a nemes fehér állatokkal szemben. Marco így folytatja: „Amikor ezeket a fehér kancákat erdőn, mezőn legeltetik, vagy áthajtják az országon, akárki találkozék is velük, legyen bár az ország legnagyobb ura, ki kell hogy térjen az útból, míg a kancák el nem haladtak;... tehát vagy ott kell vesztegelnie, ahol van, vagy, ha siet, félnapi kerülő utat kell tennie, mert nem szabad az állatok közelébe kerülnie; ilyen nagy gonddal vigyáznak rájuk.”

A mongolok ugyanis varázserőt tulajdonítottak a ménesnek: „Amikor az uralkodó augusztus 28-án, mint mondtam, elhagyja a parkot, minden kancát megfejnek, és tejét a földre öntik. A szertartás alkalmából nagy ünnepi kupákban gyűjtik össze a kancatejet, és a Nagy Kán személyesen önti bőven a földre az istenek tiszteletére. Mert a csillagjósok azt mondják, hogy az istenek megisszák a kiöntött tejet.... Úgyszintén a földön és a levegőben lakó szellemek is. Mert ezek a lények megoltalmazzák és megáldják a kánt, gyermekeit, asszonyait, egész népét, poggyászát, szarvasmarhát, lovait, szántóföldjét, gabonáját, egyszóval mindenét.”

Miután bőven ittak a kumiszból, az uralkodó és udvara részeg álomba merült.

Az ünnepség utáni kijózanodást követően az udvar elhagyta Sangtut. Szétszerelték a nyári palotát, s ezzel a nomádok odébbálltak.

Az európaiak nyilván hitetlenkedve hallgatták a beszámolót a palotáról, mely bambuszból és más, könnyű, ám tartós anyagokból

épült, így egyszerűen darabjaira szedhető és elköltöztethető, mintha csak egy bútor lenne, ám Marco ebben az esetben sem túlzott. A látszat csalt: a velencei nem primitív, pogány harcosok közé érkezett; a valóságban ősi civilizációk csomópontjában volt, mely fejlettségben több évszázaddal megelőzte Nyugat-Európát. Hogyan tudja majd elmagyarázni mindezt szkeptikus közönségének? A jövő hihető leírása még Marco türelmét és meggyőzőerejét is nehéz feladat elé állította.

Utazóink rendkívüli idő alatt, nehézségek és veszélyek közepette jutottak el idáig, s most biztonságban érezték magukat a kán mindenütt jelen lévő hatalmának árnyékában. Idővel felismerik majd, hogy akaratlanul is csapdába sétáltak – ez akkora volt, mint egész Ázsia, de akkor is csak csapda. Kubiláj kán legyőzhetetlen uralkodónak tűnt, szinte istennek, ám valójában hiú és sebezhető zsarnok volt, s a Polo-társaság pozíciója a birodalomban ennek megfelelően igencsak ingatag volt. Mivel személyes biztonságukat csupán a kán jóindulata garantálta, nem hagyhatták el őt, ha valaha is épségben akarták viszontlátni Velencét. S ha a kánnal valami történik, ők ott állnak majd, kiszolgáltatva ellenségei kényének-kedvének.

Egyelőre azonban Marcót túlságosan is elkábította a világ leghatalmasabb uralkodója közelségének tudata, hogy ilyesmi miatt aggódjon: története ugyanis csúcspontjához közeledett. „Beszéljünk a nagy Urak Urának hatalmas országáról és felséges személyéről. Kubiláj kánra, a tatárok nagy fejedelmére és uralkodójára gondolok, a legnemesebb és leghatalmasabb úrra.”

Kiváltságos helyzetét Marco Polo arra használta fel, hogy Kubiláj kán birodalomépítő művészetét példaként állítsa a velenceiek elé. Hosszú beszámolóját úgy is értelmezhetjük, mint értekezést arról, miként lehet a leghatékonyabban irányítani egy birodalmat, s e tekintetben az *Utazások* egy másik olasz államtudományi mű, Machiavelli *A fejedelem* című munkája középkori elődjének tekinthető. Marco szemében Kubiláj kán e művészet mestere volt: részben harcos, részben zsarnok, részben bölcs. Hús-vér ember, ugyanakkor kimagasló, csak Nagy Sándorhoz mérhető egyéniség,

uralkodó, aki képes átformálni a világot és a történelmet. Kubiláj kán maga volt a testet öltött erő – katonai, szexuális és vallási téren egyaránt.

„A Nagy Kán tartózkodási helyének fél mérföldes körzetében csendesen és alázatosan viselkednek az emberek, az iránta való tiszteletből, és semmilyen hangos zaj, beszélgetés vagy kiáltás nem hallatszik. ... Minden báró és nemes magával visz egy szép visvázat, melybe beleköphet, miközben a csarnokban tartózkodik, mert senki nem venné a bátorságot, hogy a padlóra köpjön a palotában.”

A palota kifinomult légköréhez illően a látogatók különleges lábbelit viseltek: „fehér bőrből készült, gyönyörű papucsokat, melyeket mindig magukkal visznek. ... Mikor megérkeznek az udvarba, ha a csarnokba készülnek, mert az úr hívatta őket, felhúzzák ezeket a csodás fehér papucsokat és eddigi cipőiket a szolgálknak adják; mindezt azért, hogy ne piszkítsák be a gyönyörű, mesterien csomózott, arany és más színekben pompázó selyemszőnyegeket.”

Eljött az idő, hogy az illő ruházatba öltöztetett Polo család megismerje mindeme fényűzés és hatalom forrását: a mongolok vezérét, Kubiláj kánt.

„Amikor a testvérek és Marco a nagy városba [Kambalukba] érkeztek, tüstént a császári palotába mentek, ahol az uralkodót nagyszámú báróinak körében találták. Itt térdet hajtottak, és minden lehető módon kifejezték tiszteletüket, arcra borulván előtte.”

A mindenható mongol kán előtt leborulva várakoztak, tiszteletteljes, ám nyugtalan csendben, míg „a felség megparancsolta, hogy álljanak fel, és nagy ünnepséget rendelt tiszteletükre, igaz örömet mutatva érkezésükön.” Kubiláj kán ezután szívélyes beszélgetésbe kezdett Niccolòval és Matteóval: „számtalan kérdést tett fel hogylétüket illetően, és érdeklődött, miként viselték az út fáradalmait. Azt felelték, nagyon siettek, hogy a kánt még jó erőben és egészségben találják.”

Miután az udvariaskodáson túl voltak, Kubiláj kán rátért a lényegre: „érdeklődött, találkoztak-e az egyház főpapjával.” Marco szerint Niccolò és Matteo erre „az igazsághoz híven elbeszélték a pápával folytatott beszélgetéseiket, amit a kán és bárói csendben

hallgattak, ámulva a sok kiállott viszontagságon és veszélyen.” Elbeszélésük végeztével a fivérek átadták Kubilájnak a pápai okleveleket, melyeket Akkonból hoztak el Kambalukba. A mongol uralkodó megdicsérte buzgóságukat, mellyel véghezvitték ezt az emberfeletti feladatot.

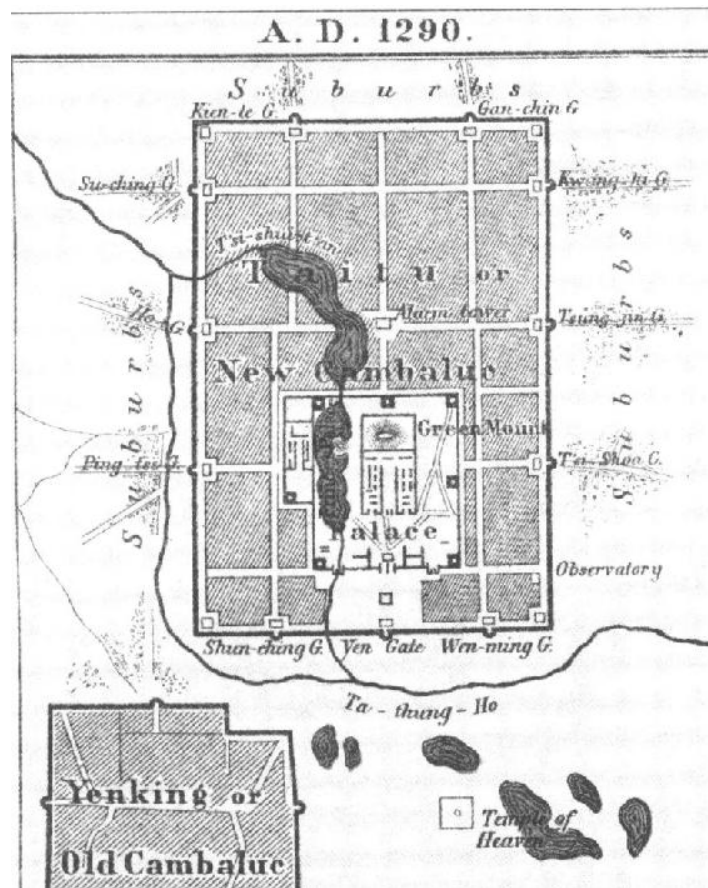
Ezután a velenceiek, nyilván megfelelő szóvirágok kíséretében, elővették a jeruzsálemi Szent Sírról hozott olajat. Nem is maradt el a várt hatás: „A kán nagyon megörült, és megparancsolta, hogy gondosan őrizték.”

Ezután Marco került sorra. Apja és nagybátyja hivatalosan bemutatta a fiatalembert a mongol vezérnek. A kán „Marcóra pillantva, ki akkoriban ifjú siheder volt, megkérdezte, ki legyen ez a társuk. »Uram – szólt messire Niccolò, az apa –, ez az én fiam és a te szolgád, nagy fáradoalmak és veszélyek közepette hoztam őt ide egy messzi országból, mint legfőbb kincsemet, amim a világon van, hogy bemutassam neked, és szolgálatodba léphessen.«” Képzeltük, hogy lángolhatott az ifjú arca a jelenet ünnepélyessége és intimitása miatt – meg a jelentősége miatt is, hiszen apja éppen most ajánlotta be őt Kubiláj kán szolgálatába.

„Üdvözlöm őt is – mondta a császár –, igen tetszik nekem.”

MÁSODIK KÖNYV

ÁZSIA



HETEDIK FEJEZET

AZ EGYETEMES URALKODÓ

*...felépítném csupa
muzsikából azt a szép
fénydómot! a jégtermeket!*

Kubiláj kán jóindulatának elnyerése fordulópontot jelentett az ifjú Marco életében: ezután kilépett idősebb rokonai árnyékából, és a saját életét kezdte élni. Érzelemgazdagsága, kíváncsisága és nyitottsága révén tökéletesen illett az uralkodóhoz és a birodalomhoz, s így a rejtélyes Nyugat eme éles szemű, ifjú utazója szép kilátások elé nézhetett a Föld legnagyobb uralkodója mellett. Segítségével levetkőzhette magáról szűkössé vált velencei neveltetését, s a kán befolyása révén az az utazó válhatott belőle, akire méltán emlékszik a történelem. Marco Polo és Kubiláj kán e szokatlan együttműködése tizenhét esztendőn át tartott: úr és szolga, tanár és diák, sőt apa és fia voltak ők.

Marco állítása szerint Kubiláj kán „kegyébe fogadta őket. Így éltek az udvarban a többi báróval együtt”. Cserébe az ifjú velencei gyorsan átvette szokatlan vendéglátóinak kultúráját. „Marco, messire Niccolò fia, csodálatos gyorsasággal haladt előre a tatárok szokásainak, úgyszintén nyelvének, írásmódjának és hadi taktikájának elsajátításában. Valóban igen rövid idő alatt több nyelvet és négy különböző írásmódot tanult meg.” Majd a rá jellemző szerénységgel így folytatja: „Ügyes és okos volt mindenben, amiért az uralkodó igen nagyra becsülte.” E tudás birtokában megismerhette Kubilájt – talán még jobban, mint amennyire a kán ismerte saját magát s alakját mindörökre belevéshette a nyugati emberek képzeletébe.

Az európaiak számára Kubiláj kán, akárcsak az elődei, inkább volt valamiféle démoni erő, mint hús-vér ember. Marcónak azonban, bár rajongása a mongolok vezére iránt nyilvánvaló, feltett szándéka volt, hogy emberként ábrázolja őt – ami önmagában is a bálványdöntögetéssel volt egyenértékű.

„Most el fogom mondani, milyen a megjelenése a Nagy Kánnak, az Urak Urának, kinek neve Kubiláj” – kezdi Marco. „Igen jó alakú, se nem magas, se nem alacsony, hanem középtermetű. Húsa egyenletesen van elosztva: se nem kövér, se nem sovány, és minden tagja formás. Bőrszíne fehér és piros, mint a rózsa, szeme fekete és szép, az orra rendes és szabályos metszésű.” Ez a leírás némiképp idealizált: az ábrázolásokból tudjuk, hogy idős korára a kán látványosan meghízott és tokát eresztett, bár továbbra is rendkívül impozáns megjelenésű maradt.

Marco rajongással telve festi tovább e magasztos személyiség portréját. „A káni cím azt jelenti: »a nagy Urak Ura«, vagy pedig császár. És joggal élvezi ezt a címet, mert mindenki tudja, hogy ő a világ leghatalmasabb embere, akár haderejét, országát vagy kincsét tekintjük” – ami nem is volt túlzás. Később pedig ezt írja: „Kubiláj kán a természetes öröklés jogán bírja hatalmát, lévén egyenes leszármazottja Dzsingisz kánnak, a tatárok első uralkodójának. Ő a hatodik uralkodó ebben a sorrendben.” Bár Kubiláj már hatvanas éveit elején járt, mikor a Polo testvérek másodszor is felkeresték Kambalukban, addigi életútja igen rögzös volt, s már trónra kerülésében is legalább akkora szerepet játszott ravaszsága és a csatamezőn tanúsított bátorsága, mint születési előjoga.

Kubiláj Dzsingisz kán negyedik fiától, Tolujtól és egy figyelemre méltó asszonytól, Szorghaghtani Bekitől származott. A későbbi császár nagylelkű jellemének kialakulásában nagy része volt anyjának, aki férje távollétében nevelte, s beleoltotta azt a misztikus, széles látókörrrel párosuló szellemiséget, mely felnőttkorában is jellemezte.

Miután Toluj halálra itta magát, Szorghaghtani bizonyoságot tett független szelleméről. Visszautasította Toluj fivérének, Ögödejnek és másoknak házassági ajánlatait, s minden erejével gyermekei jövőjének biztosításán fáradozott. Politikai érzéke és csendes céltudatossága miatt nagy csodálatot váltott ki. A korszak egyik

bölcse, a Szíriai Gregorius Bar Hebraeus – egy zsidó orvos fia, akiből püspök és Biblia-kommentátor lett – azt mondta róla: „Ha még egy ilyen asszonyt látnék az asszonyi rendből, mint amilyen ő, azt mondanám, hogy az asszonyok rendje messze megelőzi a férfiakét.”

Szorghaghtani nesztorianus keresztény volt, s így Kubiláj kán is többre értékelte a kereszténységet, mint ahogyan azt az őt gyalázó európaiak sejtették. Mindenki, még Marco is tudott a nő keresztény voltáról, s ezért a velencei úgy hitte, megtalálhatja a közös pontot fiával, az idegen birodalom urával. Ám Kubiláj kán anyjának bonyolultabb volt a hite, mint ami vallási hovatartozásából adódna: részben meggyőződésből, részben politikai okokból aktívan pártolta a vallási türelmet. Támogatta a buddhizmust, a taoizmust és az iszlámot is, hogy megnyerje a családja által uralt lakosság rokonszenvét. Miközben a kereszténységet gyakorolta, nagylelkű adományokat tett mecsetek és muszlim akadémiák számára. S miközben Kubilajt megtanította arra, hogyan vadásszon mongol módra, rávette, hogy tanuljon meg ujgur nyelven is, mely egyike volt a mongolok által átvett nyelveknek.

Az asszony hasonlóképp felvilágosult politikát folytatott abban az észak-kínai tartományban, melyet kormányzott. A mongolok ugyanis egy óriási akadállyal szembesültek, mikor megpróbálták alávetni Kínát: ez a letelepedett kínai földműves és a nomád mongol életmód különbözőségében rejlett. Szorghaghtani nem erőltette rá kínai alattvalóra a nomád életmódot – melynek alapja az intenzív művelésre alkalmatlan föld bősége hanem megengedte nekik, hogy földműves hagyományaiknak megfelelően éljenek, s ez a politika meg is hálálta magát, az adóbevételek növekedése formájában.

Kubiláj örökölte anyjától a kínai tartományok igazgatásában bevezetett újszerű politikát. Átvette tőle politeista gondolkodását is, mely biztosította alattvalói együttműködését és gazdasági alkalmazkodását. Ám a fiatal uralkodó gyakran volt távol a fővárostól, s nem tudhatta, hogy a mongol kormányzók sokszor jóval keményebb eszközökkel irányítják a tartományokat. Áttelepítik a kínai földműveseket, szétszakítva törékeny családi rendszerüket; büntetésként megemelik az adókat; és minden alkalmat megragadnak, hogy a kínaiakat munkára kényszerítsék. Mire ezek a

kihágások eljutottak Kubiláj kán fülébe, a kínaiak nagy tömegekben hagyták el lakóhelyüket.

Kubiláj azzal próbálta jóvátenni a kárt, hogy a mongol adószedők helyébe kínaiakat ültetett, akiket „békét hozó megbízottaknak” nevezett. Idővel egyre több kínai került be a közigazgatásba, s 1250-re a kivándorlók egy része visszatéréssel jelezte, hogy feltételesen bár, de elfogadja a mongol uralmat.

Kubiláj kán egyre inkább külföldiekre bízta a birodalom igazgatását, s így fokozatosan a legkevésbé mongol nagykán lett belőle. A mongolok gyakran bírálták is, amiért elhagyja a mongol szokásokat, és átveszi a kínai civilizáció összes megnyilvánulását: a nyelvet, az öltözködést, a vallást (azaz a buddhizmust) és a kormányzati módszereket. A vád nem volt teljesen alaptalan, hiszen tanácsadói különböző népek szülöttei közül kerültek ki. Egy Haj-jün nevű szerzetes vezette be a kánt a kínai buddhizmus tanaiba. Ő adott kínai nevet Kubiláj második fiának, Dzsincsimnek, „valódi aranyak” nevezve őt. Hamarosan más kínaiak is követték őt, s a fiatal mongol uralkodó ismerkedni kezdett a konfucianizmussal is. Udvarában török ujugurok, muszlimok és nesztoriánus keresztények jelentek meg, és nyertek el különféle tisztségeket. Egy adat szerint Kubiláj negyven ilyen, eltérő származású tanácsadóra támaszkodott. Évekkel később, mikor a Selyemúton muszlimok és európaiak érkeztek hozzá, természetes volt, hogy Kubiláj kán meghívta őket: szolgáljanak az udvarában. Idővel négy nagyobb csoportra osztotta alattvalóit. Az első csoportot a mongolok alkották, akik a legmagasabb tisztségekre is jogosultak voltak. Őket az úgynevezett „kifestett szeműek”, azaz a Perzsiából és a Közel-Keletről érkezettek követték. A harmadik csoportba az észak-kínaiak, s végül a negyedikbe a dél-kínaiak tartoztak – ez volt a két legnépesebb, de legkevésbé befolyásos csoport.

Bár Kubiláj kán átvette a kínai udvari etikett szabályait, megtartotta a mongolok megrögzött szokásait is: a hordozható lakhelyek, a vadászat, a lovaglás és a hódítás szeretetét. Időnként hangot adott aggodalmának, vajon kínai tanácsadói nem tettek-e szert túlságosan nagy befolyásra, s hogy a régi dinasztiák bukását nem siettetten-e a buddhizmus és a konfucianizmus átvétele. Nem tudott elég jól

kínaiul ahhoz, hogy hosszadalmas beszélgetéseket folytasson a körülötte élő konfuciánusokkal; ha azok meg kívánták ismertetni vele a konfucianizmus tanításait, mongol tolmácsra volt szükségük. A kán irányítani akarta a világot, de a saját módszereivel.

Ifjú uralkodóként Kubiláj négy nagy háztartással rendelkezett, melyeket egy-egy felesége vezetett. Második hitvese, Csabi, mind az alattvalók közti népszerűségben, mind nagy hatalmú férje feletti befolyásban túltett a többin. 1240-ben vagy röviddel az előtt házasodtak össze, mikor Kubiláj huszonöt év körül járhatott. Csabi a tibeti buddhizmus követője volt; ékszereit buddhista kolostoroknak adományozta, és hatására hamarosan Kubiláj maga is a buddhizmus felé fordult.

Kubiláj kán hitt benne, hogy tekintélyének erejével minden akadályon – vallási, nyelvi és más különbségeken – úrrá lehet, és ezért szövetségeket kötött a Mongol Birodalom egyéb uraival. Lassan megmutatta, mennyit ér vezetőként. 1252-ben elkísérte fivérét, Möngkét egy hadjáratra Délnyugat-Kínába. A feljegyzések szerint három éven belül megbízott egy híres kínai tudóst, hogy hozzon létre iskolákat, melyekben a kínai nyelvet és tudományokat oktatják mongol gyermekeknek. 1256-ban egy másik tekintélyes kínai tudós, Liu Ping-csung kapta azt a feladatot, hogy válasszon megfelelő helyet a Mongol Birodalom fővárosának. Választása Sangtura esett – a név, mely a nyugati ember számára oly romantikusnak és egzotikusnak hangzik, egyszerűen „északi fővárost” jelent, merthogy északra feküdt Kambaluktól, a téli fővárostól.

Möngke halála 1259 augusztusában megnyitotta az utat Kubiláj felemelkedése előtt. 1260 májusában a mongol bárók összehívták a *kuriltájt*, a nagygyűlést, hogy megválasszák a következő nagykánt. Döntésük értelmében a trónt Kubiláj nyerte el, aki negyvenöt éves volt ekkor.

Egy hónappal megválasztása után Kubiláj öccse, Arig böge – néhány elégedetlen mongol báró támogatásával a háta mögött – saját magát is nagykánnak kiáltotta ki. Karakorumi székhelyéről Arig böge megfogadta, hogy legyőzi Kubilájt és megosztott táborát.

Kubiláj, mikor vetélytársa terveiről tudomást szerzett, azonnal félbehagyta hadműveletét Közép-Kínában, és tábornokaival tanácsot ült, hogy miként válaszoljon e tekintélye elleni kihívásra. A tábornokok azt javasolták, hogy Kubiláj hívjon össze egy új gyűlést, s a mongolok egysége érdekében ismételjék meg a kánválasztást. Kijelölt utódként kötelessége volt alávetni magát a családtagok és a legfőbb bárók döntésének. A gyűlés vegyes eredménnyel zárult, mert mindkét kánjelölt elszánt hívekkel rendelkezett, így hosszú polgárháború következett a vetélkedő mongol urak és követőik között.

Kubiláj, hogy pozícióját megszilárdítsa, szerződést kötött a Kína nagy részét uraló Szung-dinasztiával. A Szung-császár beleegyezett, hogy Kubiláj támogatja, és évente nagy összegű adományt fizet: 6000 kilogramm ezüstöt és 200 000 vég selymet. Kínai tanácsadói szavára hallgatva Kubiláj a kínai lakossághoz fordult, s biztosította őket, hogy az ő adói alacsonyabbak, mint kínaiellenes vetélytársáé; ezenfelül mindent megtett, hogy öltözkéivel és szokásaival a kínai császárok méltó utódjának mutakozzon. Politikája sikeres volt, ám Arig böge továbbra is zaklatta őt Közép-Ázsiában és másutt, ahol éppen gyengeséget észlelt.

A vég nélküli portyázás azonban kikezdte Arig böge seregét. Járvány, dezertálás és éhínség ritkította soraikat, mígnem 1264-re az „ellenkán” annyira meggyengült, hogy megadta magát Kubilájnak. Sangtuba érve Arig böge kegyelemért könyörgött fivérénel. A két testvér, akik eddig halálos ellenségek voltak, megölelték egymást, s a történet szerint Kubiláj gyengéden letörölte a könnyeket ellenfele arcáról.

Kubiláj, a rá jellemző együttérzéssel, nem büntette meg sem Arig bögét, sem követőit. Ehelyett egy évre száműzte öccsét az udvarból, amivel számos báró haragját kiváltotta, akik sokkal keményebb büntetést követeltek. Hogy ezeket lecsendesítse, Kubiláj vizsgálatot indított, hogy megállapítsa, ki biztatta fel Arig bögét a lázadásra. Végül „rátaláltak” egy egykori tanácsadóra, Bolghajra, akit, Arig böge kilenc másik szerencsétlen hívével együtt, Kubiláj parancsára kivégeztek.

1266-ban Arig böge meghalt. Mivel egészen a legvégsőig jó egészségnek örvendett, felmerült a gyanú, hogy Kubiláj kán érdekében megmérgezték, ám a feltételezett büntettré vonatkozóan semmiféle bizonyíték nem került elő. Kubiláj immár egyedüli nagykánként uralkodhatott, bár a kisebb kánok közül sokan meglehetősen lagymatagon támogatták uralmát. A Marco Polóhoz hasonló külföldiek számára a mongol hierarchia egységesnek látszott, a valóságban azonban a nagykán hatalma ingatagabb volt, mint az idegenek hitték, s legalább annyira befolyásolták a szerencsés körülmények, mint a katonai erő vagy a feltételezett erények.

Nagykánként Kubiláj azonnal széles körű reformokat vezetett be. 1260-ban, uralma első évében elrendelte, hogy a kínaiak ezentúl ne használják addigi réz-, arany- és ezüstérméiket, hanem álljanak át a papírpénzre. Az addigi kínai papírpénzt pedig, mely legalább a 9. század óta létezett, felváltotta egy mongol változattal. Kínát hamarosan háromféle mongol papírpénz is előzönlötte; az egyik a selymen, a másik kettő az ezüstön alapult. A kísérlet, a kínaiak ellenállása dacára, működött.

A mongolok pénzügyi rendszere és technikája, mely a kínai modellek átvételén alapult, és jóval megelőzte a nyugatit, egyszerre nyugtázta le és ejtette zavarba Marcót, aki nagy erőfeszítéssel igyekezett megérteni a velenceitől olyannyira különböző pénzügyi fogalmakat. *Utazásaiban* kitér Kubiláj kán kambaluki pénzverdájének csodáira is. „Berendezését látva azt hinnétek, hogy eljutott a titkos alkímia legtökéletesebb fokára, és teljesen igazatok lenne!” – ami alatt azt értette, hogy a pénzverde képes volt vagyont előállítani a semmiből.

A papírpénz fogalmát nem ismerő európaiak számára Marco pontosan leírja, hogyan nyomtatják a pénzt Kubiláj pénzverdájében: „Egy bizonyos fának, nevezetesen a szederfának... a kérgéből készítetteti, melynek levelei a selyemhernyók fő táplálékát szolgáltatják... Azt a finom fehér hártyát választják ki belőle, mely a fa törzse és a kéreg vastagja között van, s ebből olyasmit készítenek, ami a papírhoz hasonlít, éppen csak fekete a színe. Ha a hártyákat kidolgozták, különböző nagyságú darabokra vágják.” A

darabokat ezután megjelölik: „Minden darabon rajta van a Nagy Kán pecsétje, különben semmit sem ér... Minden papírdarabon egy sereg hivatalos feljegyzés van, a hivatalnokok pecsétjeivel és névaláírásaival.” E pénzforma nagyszerűsége abban áll, hogy „a kán minden évben rengeteg pénzt bocsát ki, ami neki semmibe sem kerül, és mégis felér a világ minden pénzével.”

Marco a következőképpen próbálja meggyőzni szkeptikus európai közönségét – és saját magát is – Kubiláj kán papírpénzének gyakorlati hasznáról és hatékonyságáról: „Ezt mindenki szívesen fogadja, mert bármerre jár az országban, mindenütt papírpénzt talál, s ennek segítségével éppen olyan jól lebonyolíthatja az áruk eladását és vételét, mintha színarany pénze volna. És amellet olyan könnyű, hogy tíz bizánci arany értékű papír nem teszi ki egy bizánci arany súlyát.”

Újítási láztól fűtve Kubiláj szívesen fogadott be idegen mestereket, kézműveseket és kereskedőket az udvarába, ami éles ellentétben állt a kínai gyakorlattal. A Közel-Keletről muszlimok fűszert, tevéket és szőnyegeket hoztak. A kalmárok pompás selymet és lakkot, sőt orrszarvú-szarvat és tömjént vettek, melyek nagy része a muszlimok ízlése szerint készült.

Kubiláj kán kincstára óriási hasznot húzott ebből a kereskedelmi fellendülésből. A mongol kormányzat rendkívül alacsony kamattal kölcsönzött pénzt a mongol nemességnek, miközben vámokat vetett ki a kereskedőkre. Függetlenül attól, hogy milyen jellegű üzlet köttetik, Kubiláj kormányzata előírta, hogy a kalmárok szolgáltatassák be saját, általában értékes érméiket, sőt olykor drágaköveiket, cserébe a mongol fizetőeszközt. Marco Polo ezt írja: „Az Indiából vagy más országokból évente többször is érkező kereskedőknek, kik arannyal, ezüsttel, ékszerrel és gyöngyökkel, aranyszőttes kelmével megrakodva jönnek, tilos az árut másnak, mint a császárnak eladni. A kán tizenkét öreget alkalmaz becsüsként erre a célra... Ezek megbecsülik az áruk értékét, a császár pedig papírpénzben kifizeti az árát.” S ha pedig „ezeknek a papírpénzeknek bármelyike megrongálódik – noha nem szakadnak könnyen –, a tulajdonos a pénzverdébe viszi, és az érték három százalékát levonva vadonatúj darabot kap érte cserébe.”

Noha Marco maga sem hitte igazán, hogy a papírpénznek valódi értéke volna, láthatta – saját szemével, amint azt olyan szívesen hangoztatta –, hogy ez a fizetőeszköz egy rugalmas és hatékony gazdasági rendszer alapja, mely hatalmas távolságokra kiterjeszti a Mongol Birodalom gazdasági befolyását. A papírpénz nagyobb erejű találmány volt Marco számára, mint a rakéták vagy az óriás parittyák, s meggyőzőbb bármely vallásnál. Nem kevesebb volt, mint Kubiláj kán titkos hódító fegyvere.

Uralma során Kubiláj mindvégig számíthatott egy különleges segítségre: első feleségére, Csabira, aki égett a vágytól, hogy az egységes mongol világbirodalom császárnője lehessen, s aki minden erejével támogatta férjét, amikor az belegabalyodott a mongol belharcokba. Csabi volt az, aki hazahívta Kubiláj kánt a Szungok elleni hadjáratáról, hogy megvédje trónját. S ő volt az is, akinek tanácsára Liu Ping-csung meggyőzte Kubilájt, tegyen le tervéről, hogy a főváros körüli kínai szántóföldeket legelővé alakítja a mongolok lovainak. „Ti, kínaiak olyan okosak vagytok” – mondta a császárné Liu Ping-csungnak. „Ha te beszélsz, a kán meghallgat. Miért nem tiltakozol nála?” A tanácsadó közbelépésére aztán Kubiláj meggondolta magát, és békén hagyta a kínai földeket.

Az udvarban, ahol a külső számított, Csabi diktálta a divatot. A takarékoságáról ismert császárné összegyűjtötte a kidobott állatbőröket, és a többi nő hamarosan követte példáját. Saját maga alakította át a hagyományos mongol fejdísz: hozzáadott egy szemellenzőt, hogy védje a szemet az erős kínai napsütés ellen. Még egy ujjatlan harci tunikát is tervezett.

Gyakorlatias tevékenysége mellett férjével együtt nagy tisztelettel adózott az öt évszázaddal azelőtt, a Tang-dinasztia idején uralkodott Taj-cung császár emlékének. Arra ösztönözte Kubilájt, hogy nyilvánosan is azonosítsa magát e tiszteletre méltó személyiséggel, s rajta keresztül a kínai néppel. Részben Csabi tanácsának és példájának köszönhető, hogy Kubiláj – az utánpótlás révén – uralma végéig népszerű maradt a kínaiak körében.

Kubiláj kormányzati módszerei egyre erősebb kínai hatást mutattak; ennek forrása különösen Csing Hao konfucianus tudós volt, aki a kormányzás elveivel kapcsolatban adott tanácsokat.

Kubiláj azonban ragaszkodott a sajátos mongol szokásokhoz. A konfuciánusok nyomása ellenére nem szigorú köztisztviselői vizsga letételéhez kötötte a kormányzati posztok betöltését, hanem fenntartotta magának a hivatalnokok kijelölési jogát, nehogy közigazgatásának mindennapi működése túlságosan függjön a kínaiaktól. Ily módon Kubiláj megpróbálta beilleszteni dinasztiáját a kínai hagyományba, miközben megtartotta mongol örökségét is.

Kubiláj olyannyira mesterévé vált az ellentétes követelmények közötti egyensúlyozásnak, hogy azt hitte: minden nép ura, egyetemes uralkodó lehet. E célját soha nem érte el: Közép-Ázsiában több mongol tartomány, például Perzsia és az orosz területek a gyakorlatban a maguk útját járták, bár névleg elismerték a keleten uralkodó Nagy Kán fennhatóságát. Ami még rosszabb, uralma végére látnia kellett, mint bomlik fel a Mongol Birodalom, miközben az ő bázisa megerősödött Kínában – hatalmas és gazdag bázis volt ez! Itt sikeresen folytatta a Szungok és a virágzó déli városok „pacifikálását”, különösen Hangcsouét, e nagyvárosét, mely Kína legműveltebb és legszebb részén, a Tóvidéken feküdt.

Ilyen volt hát a nagyszerű birodalom, melybe Marco belecsöppent. Nyelvérzéke révén felkeltette Kubiláj figyelmét, aki „fontos ügyben követségbe küldte messze földre.” Marco első útja Karadzsan városába vezetett, Kambaluktól hat hónapi útra.

Az ifjú követ alaposan felkészült a feladatra, s arra, hogyan tűnjék ki a többi követ közül. Ezek ugyanis „valahányszor... a világ különböző részeiről visszatértek, nem tudtak egyébről beszámolni, csupán arról az ügyről, amire megbízatásuk szólt; ennek következtében a császár ostobáknak és faragatlanoknak tartotta őket, és azt szokta mondani: »Sokkal szívesebben hallgatnám az idegen országoknak és tartományoknak különös szokásait, ahol jártatok, mint pusztán a rátok bízott ügyek beszámolóját«, mert igen nagy gyönyörűséget talált más országok dolgainak megismerésében. Éppen ezért Marco jövet és menet nagy fáradságot fordított arra, hogy a bejárt országok szokásait megfigyelje, mert mindenről be akart számolni a Nagy Kánnak.” S ezzel megszületett Marco Polo, az utazó és mesélő, valamint a

nagyotmondó és a hengegő is, akit a több olasz – legalább annyira csodálatból, mint gúnyból – úgy nevezett: Il Milione, azaz „a millió”.

Ő ellenben saját magát lelkiismeretes követnek és krónikásnak tartotta. A látottakról jegyzeteket is készített, hogy visszaérkezve mindent pontosan elmondhasson. E jegyzetek nem maradtak fenn, de állítólag mialatt Genovában raboskodott, elküldetett érték, hogy felhasználja őket az *Utazások* szerkesztéséhez. A részleteket pedig nyilván emlékezetében őrizte.

Marcónak kivételes képessége volt arra, hogy távoli, alig ismert helyeket megidézzon hallgatósága előtt, s egyszerre láttassa őket csodálatosnak és érthetőnek. Kubiláj egyszerre volt első munkaadója, első és legfontosabb hallgatója, valamint legérdekesebb témája is. Marco leírja, milyen volt kettejük együttműködése, s közben akaratlanul is érzékelteti, milyen elégedettséggel töltötte el saját mesélői képessége: „Mihelyt Marco küldetéséből visszatért, az uralkodó színe elé járult, majd befejezve beszámolóját az úgyról, melyet rábíztak, és amelyet sikeresen elintézett, élvezetes és okos modorban kezdett beszélni az útján látott vagy hallott furcsaságokról és különös dolgokról. Ugyannyira, hogy mind a császár, mind a többiek, akik a beszámolóját hallották, meglepetve szóltak: »Ha ez az ifjú életben marad, bizonyára igen értékes és talpraesett ember lesz.«” Ő maga természetesen egyetértett ezzel az értékeléssel: „És ettől az időtől kezdve viselte a messire Marco Polo nevet, jogos tehát, hogy könyvünk következő részeiben mi is így hívjuk. Mindez pedig helyénvaló, mivel igen bölcs és körültekintő ember volt.”

Kubiláj kán bárói között nem aratott osztatlan sikert Marco tetszelgése. Számukra a velencei csak egy idegen volt, aki megmagyarázhatatlan módon behízelegte magát vezérük kegyeibe. Marco tudatában volt, milyen irigységet kelt viselkedése az udvarban. A Nagy Kán, állítja, „személyéhez olyan közel engedte, hogy néhány báróban dühödött irigység támadt emiatt.”

Dzsingisz kán trónjának örököséként Kubiláj először vallási téren kívánt egyetemes uralkodó lenni. Marco beszámolója szerint a kán a keresztények iránti gesztusként megünnepli a húsvétot, azonban „használékppen viselkedik a szaracénok, zsidók és bálványimádók

fő ünnepein. Mikor a dolog okát kérdezték, így felelt: »Négy prófétát imádnak a világon, akiknek mindenki tisztelettel tartozik. A keresztények Jézus Krisztust vallják uruknak, a szaracénok Mohamedet, a zsidók Mózeset, a bálványimádók pedig Szagamoni Borkant [azaz Buddhát], mint első istent a bálványok közt. Én mind a négyet tisztelem és becsülöm.«»

Természetesen a négy, Kubiláj kán által felsorolt vallás között óriási különbségek voltak, s tanításaik több ponton különböztek, sőt ellenkeztek egymással. A szaracénok muszlim hite következetesen monoteista, míg a mongolok sámánisztikus világnézete hemzsegett az istenektől, és vallási türelmet hirdetett. E teológiai különbségeken túl áthidalhatatlan kulturális szakadék is tátongott közöttük. Az Ázsiát elfoglaló muszlimok városlakók voltak, s főleg kereskedelemmel foglalkoztak; a nomád mongolok ezzel szemben megvetették a városokat, és elpusztították őket, ha útjukba kerültek. A mongolok még saját fővárosuk, Karakorum esetében is szívesebben éltek a falakon kívül, a nyílt sztyeppén, míg odabent kínaiak, európaiak és muszlimok zsúfolódtak össze.

Kubiláj kán kormányzata először elismerte a különbségeket, majd megpróbálta kiegyenlíteni őket. Bár ő maga leginkább a buddhizmus felé hajlott, mely mindenütt egyre népszerűbbé vált, és gyorsan terjedt, azért ügyesen meggyőzte Marcót, hogy minden vallás közül a kereszténységet tartja a legtöbbre: „A Nagy Kán mégis a keresztény hitet tartja a legjobbnak és legigazabbnak, mert véleménye szerint minden parancsa merő jóság és szentség.”

Marco apja és nagybátyja – mint „a pápa követei” – gyakran feltették Kubiláj kánnak a nyilvánvaló kérdést: ha a kereszténységet tartja a legtöbbre, miért nem veti el a többi vallást és keresztelkedik meg?

„Miért akarjátok, hogy keresztény legyek?” – kérdezett ilyenkor vissza a kán. Számára a kereszténység csupán egy volt a vallások közül, s még csak nem is a leghatalmasabb. Még udvari varázslóinak is nagyobb befolyásuk volt. „Jól látjátok, hogy ennek az országnak keresztényei mennyire tudatlanok; semmit nem csinálnak, és hatalmuk sincs. Azt is látjátok, hogy a bálványimádók mindent véghezvisznek, amit akarnak, és amikor asztalomnál ülök, a terem közepén levő kupák borral vagy más itallal tele szállnak kezeimhez,

anélkül hogy bárki hozzájuk érne, én pedig iszom belőlük. Megparancsolják a szeleknek, hogy az ő akaratuknak engedelmeskedjenek, és még számos csodát visznek véghez; mint tudjátok, bálványaik megszólalnak, és kívánságukra feltárlják előttük a jövőt.” E hatékony sámánisztikus praktikákkal szemben a kereszténység, mely a megváltásra és a túlvilági jutalmakra helyezte a hangsúlyt, s nem a jelenre, csupán gyenge vigaszt nyújthatott. Kubiláj így folytatta: „Ám ha felveszem a keresztény vallást, báróim és a nép, minthogy nem hisznek benne, így szólnának: Miért keresztelkedtél meg? Miért választottad Krisztus hitét? Milyen hatalmat tapasztaltál náluk, milyen csodát láttál tőlük?” A keresztény hit a kán szerint még arra sem lenne elegendő, hogy megmentse őt, amennyiben a varázslók vagy a sámánok gonosz varázslattal vagy méreggel az életére törnének.

Míg a kereszténység felvétele gyengítette volna Kubiláj hatalmát a Mongol Birodalomban, az őt szolgáló mongol hadurak, vagyis „bárók” megjutalmazása mindenképpen erősítette azt. Kubiláj kán ugyanis rendkívül nagylelkű ajándékokkal hálálta és tartotta meg hűségüket. Azokat a bárókat és urakat, akik megvédték Kubilájt a harcmezőn, „szép ezüstedényekkel és más értékes dolgokkal [jutalmazta meg]..., magasabb rendfokozatról tanúskodó igazoló táblákat adott nekik, gyönyörű arany és ezüst ékszerekkel, gyöngyökkel és drágakövekkel halmozta el őket”. A táblák, mongol hagyomány szerint, az illető rangját bizonyították. Azok, akik száz harcosnak parancsoltak, ezüsből, akik ezernek, aranyból készült táblát kaptak, „tízezer ember parancsnoka pedig aranytáblát oroszlánfejes domborművel”. Azok a magas rangú tisztek, akik alá százezer ember tartozott, nehéz aranytáblát kaptak, rajta oroszlán, sólyom, valamint a nap és a hold képével.

Minden, a Nagy Kán által adományozott táblán a következő felirat állt: „A nagy isten ereje és császárotokra szálló kegyelme áldja meg a Nagy Kán nevét, és öljön és pusztítson el mindenkit, aki nem engedelmeskedik neki.” A megadományozottak emellett „írásos bizonyító levelet” is kézhez kaptak, mely kötelességeiket és előjogaikat tartalmazta.

A százezer embernek parancsoló tiszteket már messziről fel lehetett ismerni: egy ilyen úrnak a kán engedélyével „joga volt arra,

hogy bármerre megy is, feje fölött kis arany mennyezetet vitessen lándzsákra erősítve, ami napernyőhöz hasonlít, és a magas állás jelképe, továbbá, ha leül, ezüstszék illeti meg.” Sőt, bizonyos bárók még magasabb méltóságnak örvendtek: nekik a kán megengedte, hogy bármilyen lovat használjanak; elvehették bármely, alattuk szolgáló tisztől vagy közkatonától, sőt magától Kubiláj kántól is. A rangtáblák tekintélye igen nagy volt, mindenki engedelmeskedett nekik, mert „ha... valaki a tábla tulajdonosával szemben megtagadja az engedelmisséget, halállal lakol, mintha a Nagy Kán ellen lázadna”.

Fejlett harcmódoruk és hihetetlen győzelmi sorozatuk ellenére a mongolok a kínaiakhoz képest elmaradtak a technika, a művészet, az irodalom, az építészet, a filozófia és az öltözködés terén. Még közös nyelvvel sem rendelkeztek, mellyel kontinensnyi birodalmukat igazgathatták volna. A mongol udvarban bábeli zűrzavar uralkodott: a hivatalnokok mongol, arab, perzsa, ujjur, tangut, kínai, tibeti és más nyelveken intézték az ügyeket, és állították ki az okleveleket. Az írnokok nagy jártassággal fordították más nyelvekre a hindu istenek, kínai tábornokok, muszlim szentek és perzsa előkelőségek neveit. Hogy minél több alattvalóhoz eljussanak az üzenetek, az udvari írnokok az ujjur nyelvet – mely talán a birodalom legszélesebb körben használt nyelve volt – egyszerűsített kínai írásjegyekkel írták le, ám ez a megoldás korántsem szüntette meg azt a bonyolult kommunikációs dilemmát, amellyel Kubiláj kánnak és minisztereinek szembe kellett néznie.

Marco, Kubiláj kán hű szolgájaként, vagy a hódítók nyelvét, a mongolt használta, vagy az udvarban élő külföldiek *lingua francáját*, a perzsát. Ez az oka annak, hogy Marco gyakran alkalmaz perzsa helyneveket a beszámolójában – nem azért, mert perzsa forrásokat használt fel, amint azt némely szkeptikusok állították, hanem mert a Mongol Birodalomban bevett szokást követte.

Kubiláj az „egyetemes uralkodóvá” válás érdekében közös írott nyelvet kívánt adni birodalma minden népének. Hogy rendet teremtsen a mongol kommunikáció káoszában, megbízott egy befolyásos tibeti szerzetest, Matidhvadza Sríbhadrát azzal, hogy alkosson egy teljesen új nyelvet: egy ábécét, mellyel minden ismert

nyelv leírható. Ez a kiemelkedő szellemi képességgel megáldott szerzetes a legenda szerint születése után nem sokkal önállóan megtanult írni-olvasni, s háromévesen emlékezetből felmondta a Hévadzsa Tantra nevű tömör buddhista szentírást. E teljesítményei révén kapta a Phagpa nevet, amely tibetiül azt jelenti: „kiemelkedő (ember)”. Phagpa 1253-ban, tizennyolc éves csodabogárként került a mongol udvarba, s idővel Kubiláj kán első felesége, Csabi kegyeltje lett, és így nagy befolyásra tett szert.

Bár Kubiláj kán hivatalosan mind a négy vallást tiszteletben tartotta, Phagpa jelenléte garantálta, hogy az ő buddhista irányzata, a szakjapa élvezi az első helyet az egyenlők között. A kínaiak szemében a buddhizmus mongol változata hitvány és romlott volt; ugyanis a tibeti tantrikus buddhizmusból származott, ahol a lámák, a „felsőbbrendűek” varázslók is voltak, kiknek hatalma a mongolok számára egyszerre volt nevetséges és ijesztő, és még a szkeptikus Marco Polót is lenyűgözte.

Egy ideig minden vallási kérdést Phagpa felügyelt az udvarban, s még Kubiláj kán is kikérte a véleményét. Hatalmának vallási igazolásáért cserébe egy aranymandalával ajándékozta meg az ifjú szerzetest, melyet állítólag „birkaürülék nagyságú” gyöngyök ékesítettek. Mikor vallási kérdésekről beszélgettek, Phagpa magasabban foglalt helyet, mint a kán, míg világi tanácskozásaihoz helyet cseréltek. Ez a váltakozó kapcsolat volt hivatott demonstrálni a vallási és világi ügyek harmonikus egyensúlyát.

Phagpa 1269-ben, feladatát elvégezve, bemutatta Kubiláj kánnak saját tervezésű szótagábécéjét – ez egy olyan ábécé, melynek jelei mássalhangzók és magánhangzók kombinációit jelölik –, amely negyvenegy betűből állt, s a hagyományos tibeti íráson alapult. Az új írott nyelv a betűk alakjáról a „négyzet-írás” nevet kapta. Függőlegesen írták, felülről lefelé és balról jobbra, s az alábbi jeleket tartalmazta:

Phagpa-ábécé

ᠠ ka	ᠨᠠ ṭa	ᠯᠠ pa	ᠵᠠ zsa	ᠬᠠ ha	ᠠᠢ i
ᠬᠠ kha	ᠬᠢ ṭha	ᠯᠢ pha	ᠵᠢ za	ᠬᠢ 'a	ᠠᠤ u
ᠭᠠ ga	ᠭᠠ ḡa	ᠯᠡ ba	ᠵᠡ -a	ᠬᠡ q	ᠠᠨ e
ᠨᠠ na	ᠨᠠ ṇa	ᠮᠠ ma	ᠮᠠ ja	ᠬᠢ xa	ᠠ᠎ o
ᠴᠠ csa	ᠬᠢ ta	ᠴᠠ ca	ᠢ ra	ᠬᠢ fa	ᠠᠡ é
ᠴᠢ csha	ᠬᠢ ṭha	ᠴᠢ cha	ᠬᠢ la	ᠬᠢ gga	
ᠳᠠ dzsa	ᠳᠠ da	ᠳᠠ dza	ᠰᠠ sa		
ᠨᠠ nya	ᠨᠠ na	ᠬᠢ va	ᠰᠠ sza		

Ez a rendszer az előző, rögtönzött módszereknél sokkal pontosabban volt képes visszaadni a beszélt mongol nyelvet, sőt más nyelvek, különösen a kínai hangjainak lejegyzésére is alkalmas volt. Kubiláj kán ezt a nyelvészeti újítást büszkén a Mongol Birodalom hivatalos nyelvévé tette, és akadémiákat alapított, hogy használatát elterjessze. Már abban az évben létrejött a Mongol Nyelviskola, melyet két évvel később az Állami Egyetem követett. Phagpa írását papírpénzen, porcelánon és a Jüan-birodalom hivatalos okiratain használták, ám a tudósok és írnokok, akiket érzelmeik és képzésük révén a kínai, perzsa és egyéb nyelvekhez kötődtek, nemigen hajlottak az átvételére. Marco sem adja jelét, hogy ismerte volna az új mongol nyelvet.

1274-ben, körülbelül ugyanakkor, mikor Marcóék beléptek Mongóliába, Phagpa visszatért szakjapa kolostorába, Tibetbe, ahol 1280-ban meghalt. Addigra a buddhizmus általa képviselt változata elveszítette befolyását a mongolok között, leleményes ábécéje pedig sohasem terjedt el, csupán maroknyi rajongója használta hivatalos alkalmakkor. Értékes, ám kudarcba fulladt kísérlet volt ez egy mesterséges nyelv megteremtésére.

Kubiláj kán szerelmi élete ugyanolyan szervezett és extravagáns volt, mint birodalmának egésze. Marco magas pozíciója révén megismerhette Kubiláj tágabb családját, amely elég nagy volt ahhoz, hogy az európaiak szája tátva maradjon a csodálkozástól: „Négy felesége van, akiket mindenkor törvényes hitveseinek tekint; a négy asszony elsőszülött fiait illeti meg a trón joga; úgy értem, atyjuk halála után. A négy hölgyet császárnénak hívják, de mindegyik még

saját névvel is rendelkezik. Saját palotájában külön udvartartása van mindegyiknek, mégpedig igen nagy és fényes. A szép és bájos udvarhölgyek száma egyikben sem kisebb háromszáznál.” Ez utóbbi szám Marco beszámolójának némely verzióiban ezerre, sőt tízezerre duzzad. „Számos apródot és eunuchot, továbbá tekintélyes mindkét nembeli kíséretet tartanak maguk körül; úgyhogy a hölgyek mindegyikének udvartartása legalább tízezer személyt számlál.”

Marco eléggé bizalmas kapcsolatban állt Kubilájjal, hogy bepillantást nyerhessen e magasztos személyiség nem mindennapi hálószobáiba is. „Mikor a császár négy hitvese valamelyikének társaságában óhajt lenni, akkor vagy elküld a hölgyért, és magához hivatja, vagy pedig ő látogatja meg. Van azonban ezenkívül még sok más ágyasa is.” Marco szerint ezek többsége Afganisztánból, Kungurat tartományból érkezik, melynek lakossága „finom bőrű és szépségéről híres... asszonyai gyönyörűek, és viselkedésük valóban választékos”. E nők szokatlan hajlékonysággal mozogtak, viselkedésük macskaszerű, vonzó és csábító volt, megjelenésük pedig kihívó: fejdíszükről hosszú, csillogó gyöngysorok ereszkedtek alá, arcukat keretezve. A fejük révén szemöldökük egyetlen vízszintes, fekete vonallá vált; s ezek az előreszegeződő tekintetek sokáig kísértették a császár – vagy az ifjú velencei – álmait.

Mint oly sok minden a mongol udvarban, a kán szolgálatára alkalmas leányzók kiválasztása is szertartásos módon történt. Marco azt írja, a Nagy Kán minden második évben elküldi követeit a mondott tartományba, és e „követeknek a feladatuk, hogy kiválasszák a legszebb lányokat egy megadott szépségminta alapján”, összesen körülbelül négy-ötszázat.

Ezután a kiválasztott lányokat összegyűjtik, és „az erre a célra rendelt bírók szemügyre veszik külön-külön a test minden tagját, szemet, haját, arcot, szemöldököt, száját, ajkat, kezet, lábat, felbecsülik a hajadonokat 16 karátra vagy 17-re, 18-ra, 20-ra, aszerint, hogy milyen szépek.” A 20 vagy több karátra becsült szerencsés lányokat az udvarba vitték, ahol újabb szigorú vizsgálatnak vetették alá őket. Az eljárás végén a negyven legmagasabb értékűnek tartott lány elnyerte a jogot, hogy a kán hálószobájába kerüljön.

Ám még ezeknek a kiválasztottaknak is át kellett esniük egy végső, bizalmas vizsgáztatáson, mielőtt Kubiláj ágyába kerülhettek. „Majd a palotának néhány idősebb hölgyére bízzák őket. Az öreg hölgyek, bárók feleségei, együtt alszanak a lányokkal, hogy meggyőződjenek róla, jó illatúak-e, kellemes-e leheletük, nincsen-e tagjaikban valami fogyatkozás.”

Ezt a leírást, amely annyira szókimondó, amennyire csak Marco merészségétől telt, általában úgy értelmezik, hogy a bárók feleségei szeretkeztek a kiválogatott lányokkal, hogy „betörjék” és megtanítsák őket a szerelem művészetére. Ha ezen a végső válogatáson is átjutottak, azaz „szépségüket kipróbálták és egészségükről meggyőződtek, sorban kijelölik őket a császár számára.”

E mongol szépségverseny győztesei közül háromnaponta hatot küldtek el Kubiláj kán szállására, „hogy szolgálják őt szobájában és ágyában, úgy, ahogy éppen kívánja, és kövessék minden parancsát.” A három nap leteltével a kimerült lányok távoznak, s helyükre újabb hatos csoport kerül, „így megy ez egész évben állandóan, hatos váltással, minden három napra és éjszakára, míg a száz kitelik; aztán kezdődik az egész előlről.”

Ezen „orgiák” során Kubiláj kánhoz csak a fiatal ágyasok mehettek be. „Míg egyik részük az uralkodó szobájában tartózkodik, a többiek a szomszéd szobában lesik, hogy nincs-e a nagyúrnak valamire szüksége, italtra, ételre vagy egyébre; a kán szobájában levő kisasszonyok parancsolnak a kintieknek, amit azok tüstént teljesítenek. Így az uralkodó körül személyes szolgálatot csak ezek a kisasszonyok teljesítenek.” Közben a kevesebb karátra becsült lányok „a kán feleségei körül szorgoskodnak a palotákban. Az asszonyok megtanítyják őket varrni, kesztyűt készíteni és más előkelő munkát végezni.”

A kán ágyasait a báróival is megosztotta, amivel elnyerte azok jóindulatát és megerősítette hűségüket. „Ha egy nemes házasodni készül, a Nagy Kán közülük választ számára feleséget, szép hozományt is ad, és így mindnyájan rendes férjhez jutnak.” Marco leírása alapján tehát ez a bonyolult rendszer minden résztvevő fél érdekét szolgálta.

Marco ugyanakkor felismerte, hogy ez a szokás nagy adag belenyugvást igényel Kubiláj kán alattvalói részéről, akik lányaik

elvesztéséért a bolygók ellenállhatatlan mozgásában kerestek vigaszt. „Nem bántja-e a tartomány férfait, hogy a Nagy Kán elviszi leányaikat?” – teszi fel a kérdést Marco, majd egyből meg is válaszolja: „Természetesen nem. Sőt ellenkezőleg, nagy kegyet és megtiszteltetést látnak benne, és boldogok, hogy olyan lányaik vannak, akiken megakad a Nagy Kán szeme. Azt mondják: »Ha lányom jó csillag alatt született, és szerencse kíséri, az uralkodó úgy kiházásítja, ahogy én sose tudnám.«”

Kubiláj kán úgy hitte, az Ég akaratát követi azzal, ha minél több örököszt nemz. A kánnak Marco becslése alapján huszonkét fia született négy feleségétől, és huszonöt másik az ágyasaitól. (Lányait Marco említésre sem méltatja.) A velencei szerint persze Kubiláj minden egyes fia örökölte apja bátorságát és éles elméjét. És mindegyik a következő Nagy Kán akart lenni. Kubilajt szándéka szerint legidősebb életben maradt fiának, Dzsincsimnek kellett követnie a trónon. Dzsincsim mind a lovaglásban, mind a tanulásban kitüntette magát, és közvetlen vetélytársai kivételével mindenki szerette az udvarban. Mikor apja az adószedő kényes feladatát bízta rá, a herceg megpróbálta visszafogni a korrupciót, miközben bőkezű támogatást nyújtott azoknak a családoknak, akiket aszály, áradás vagy más természeti csapás sújtott. Ebből a szempontból apja méltó utódjának bizonyult.

Vasszaf perzsa krónikás szerint „mikor Kubiláj hetvenedik évéhez közeledett, még életében örökösévé kívánta tenni Dzsincsimet, ezért kikérte a főméltóságok véleményét.” A többi kán – nem meglepő módon – kijelentette, hogy Kubiláj szándéka sérti a Dzsingisz kán által lefektetett törvényt, mely szerint Dzsincsim nem lehet Nagy Kán az apja életében; ám megesküdtek rá, hogy őt fogják támogatni, ha Kubiláj kán meghal. Ez a nap persze az ifjú Marco számára még nagyon távolinak tűnt.

Ám még maga Kubiláj kán sem volt halhatatlan.

NYOLCADIK FEJEZET

A NAGY KÁN SZOLGÁLATÁBAN

*A kéjpalota nézte sok száz
lengé tornyát a vizen
és egy zene volt a forrás
és a barlang, egy ütem.*

Kubiláj kán birodalmának központja Kambaluk nagy városa volt; itt töltötte a kán a telet. A város nem túl régóta töltötte be ezt a szerepet. A Dzsingisz kán vezette mongolok 1220-tól kezdve a mongóliai sztyeppén fekvő Karakorumot tekintették fővárosuknak, ám Kubiláj kán úgy döntött, a központot délebbre helyezi, hogy a mongolok jobban ellenőrizhessék Kínát.

Kubiláj kán egy muszlim építészre bízta meg Kambaluk építésének felügyeletével, noha magát a várost annak bizonyítására szánta, hogy dinasztiája azonosul a kínaiakkal, és elfogadja hagyományait. A munkálatok 1267-ben kezdődtek, és évekig tartottak. Az elkészült városnak tizenegy kapuja volt, melyeket impozáns, háromemeletes bástyák védtek; ezek megfigyelőposztként szolgáltak.

A többnyelvű Mongol Birodalomban az új fővárosnak is több neve volt. A kínaiak Ta-tunak, „nagy fővárosnak” hívták. Török neve Hanbalik, „a kán városa” volt – ezt írja át Marco Kambaluk alakban. A mongolok, a kínai nevet átvéve, Taidunak nevezték. Manapság a várost Pekingnek hívják.

Marco ottléte idején az új város keleti részét a csillagászatnak szentelték, ez a tudomány ugyanis különösen érdekelte a világra nyitott Kubiláj kánt. A kán régóta szeretett volna egy saját

csillagvizsgálót, az azerbajdzsáni perzsa város, Maragheh mintájára, amely az égi jelenségek feltárásáról és az ott tervezett bonyolult csillagvizsgáló berendezésekről vált híressé.

A megvalósítás érdekében Kubiláj magához hívatta a perzsa csillagászt, Dzsamal al-Dint. A tudós elhozta magával számos korszerű eszköz tervét: napórakét, asztrolábiumokét, ég- és földgömbökét, valamint armilláris (azaz gyűrűs) gömbökét – ez utóbbi, az oktatásban használatos modellek a Naprendszert ábrázolták, középen a Föld vagy a Nap gömbjével. Mindeme eszközök jóval fejlettebbek voltak európai társaiknál.

A Nyugat mai értelemben vett csillagászata sokat köszönhet a kínai és arab elődöknek. A hagyományos kínai felfogás szerint, melyet Nyugaton is átvettek, az Egyenlítő egy kör a földgolyó körül, és az Északi-sark van legfelül – ez persze manapság természetesnek és nyilvánvalónak tűnik. Ám Marco korának európai csillagászaik máshogyan képzeltek el a világot. Felfogásuk alapja a horizont és a Nap égi mozgása (az „ekliptika”) volt. Az Egyenlítővel nemigen foglalkoztak egészen a 16. század végéig, amíg Tycho Brahe dán csillagász át nem vette a kínai felfogást, mely már legalább Kr. e. 2400 óta érvényben volt.

A kínai rendszer szerint az égbolt egy középpontból kiinduló huszonnyolc cikkre oszlik, ezek neve *hsziu*, azaz „holdház”. Minden *hsziu*hoz megfelelő csillagok és konstellációk tartoztak. A kínai szemlélet szerint az ég nem véletlenszerű, hanem rendezett. Már a 7. században – egy évezreddel az európaiak előtt – felfedezték, hogy az üstökösök csóvjaja mindig a Nappal ellentétes irányba mutat, s így megsejtették a napszél létezését. A Hold krátereit már jóval az európaiak előtt ismerték; Nyugaton ugyanis a kopernikuszi fordulatig a Holdat, a többi égitesttel együtt, tökéletesen gömb alakúnak képelték.

A Marcóék érkezését megelőző évben, 1271-ben Kubiláj kán a perzsa csillagászok teljesítményének elismeréseként megalapította a Muszlim Csillagászati Intézetet. A Jüan-dinasztiára jellemző kultúrák közti kölcsönhatás példája volt, hogy a kán egy tekintélyes kínai mérnököt és csillagászt, Kuo Sou-csinget kérte fel a berendezések megépítésére, és arra, hogy alkossa meg a kínai holdnaptáron alapuló új mongol naptárat. A kínai tudós ezután

perzsa terveket is felhasznált munkájához. A tizenkét éves ciklusokat használó mongol naptárban minden évhez egy állatot rendelnek, mely állítólag jellemzi az évet; ezek az egér, a tehén, a tigris, a nyúl, a sárkány, a kígyó, a ló, a juh, a majom, a kakas, a kutya és a disznó. E rendszerben például a Majom Éve majomszerű tulajdonságokat mutat, azaz zajos és szertelen, tehát nem könnyű időszak.

Marco persze nemigen foglalkozott a mongol és a kínai csillagászat rejtjelmeivel, hiszen e világi dolgok érdekelték elsősorban. A többi európaihoz hasonlóan számára a csillagászat és a csillagjósítás (az asztrológia) ugyanazt jelentette, és Kubiláj kán csillagászainak felfedezései nem keltették fel az érdeklődését. Sokkal inkább lenyűgözték a mindenütt jelen lévő varázslók és jövendőmondók. Számításai szerint csupán Kambalukban ötezer „csillagjós és jövendőmondó” működik, ezek különböző felekezetekhez és népcsoportokhoz tartoznak, tehát akadnak köztük muszlimok, keresztények és kínaiak is.

Marco azért megismerkedett a Mongol Birodalomban használatos különböző holdnaptárakkal. Beszámolójában azt írja: a keresztény, muszlim és kínai csillagjósok minden évben „kivizsgálják az esztendő folyását és jellegét, hogy minden egyes holdváltozás, a bolygók természete és helyzete meg az égbolt egyéb jellegzetességei alapján kiderítsék: milyen lesz a havi időjárás, a termés, és milyen különös dolgok adódnak az év hónapjaiban; például melyik hónapban lesz égzengés és vihar, melyikben lesz járvány, száj- és körömfájás, földrengés, esőzés, háború, elégedetlenség, árulás vagy akármilyen.”

Ezután „vizsgálódásaik eredményeit havonként részletezve, az egész évre vonatkoztatva összegezik egy bizonyos írásban, melynek neve takuin” – ez olyasmi lehetett, mint Benjamin Franklin *Poor Richard's Almanack*-ja (Szegény Richard almanachja), melyben a 18. századi tudós időjárás-előrejelzéseket és egyéb gyakorlati információkat gyűjtött egybe és adott ki.

Marco szerint „ha valaki nagy vállalkozásba akar kezdeni, vagy pedig hosszú üzleti útra indul, és tudni kívánja ügyének kimenetelét, elmegy az egyik asztrológushoz, és így szól: »Nyisd fel könyvedet,

és mondd meg, milyen az Égnek állása a jelen pillanatban, mert ilyen és ilyen ügyben útra kelnek.« A csillagjós ilyenkor megtudakolja a kérdezőtől születésének évét, hónapját, napját, óráját és percét.” Ez utóbbi adatokat minden újszülött esetében feljegyezték a szülők, hogy később elmondhassák a gyermeknek. Miután a csillagjós megtalálta a bolygót, mely a kérelmező születésekor domináns volt, „szép rendben közli vele útjának eseményeit, valamint azt, jól vagy rosszul üt-e ki vállalkozása.” Egy kereskedő például, mint Marco, kaphatta azt a tanácsot, hogy halassza el útját, míg egy akadályozó bolygó arrébb nem vonul, vagy legalább az ártó hatás elkerülése érdekében azon a kapun keresztül távozzék a városból, mely a láthatatlan égi fenyegetéssel ellentétes irányba vezet.

Az, ahogy Marco az „írásokról”, illetve „könyvekről” beszél – bár az ezekre vonatkozó megjegyzések nem minden korai kéziratban szerepelnek –, arra indította a szkeptikusokat, hogy kétségbe vonják, hogy a szerző egyáltalán járt Kínában, hiszen láthatólag mit sem tudott a könyvnyomtatásról. Marco azonban ismerte ezt az eljárást, csak éppen nem ismerte fel a jelentőségét. Emiatt nemigen kárhoztathatjuk, hiszen a mozgatható betűs nyomtatás feltalálása még csaknem két évszázadot váratott magára Európában, s a velencei nem tudhatta előre, milyen jelentékeny szerepe lesz a Biblia és más fontos művek elterjesztésében. Kereskedőként azonnal felismerte a papírpénz jelentőségét, ám a csillagászati könyvek csupán kuriózumok maradtak számára. Őt inkább a helyek érdekelték – és egyetlen hely sem nyűgözte le annyira, mint Kambaluk, a mongol civilizáció új központja.

„Körös-körül mély árokkal kerített fal védi négyszög alakban, melynek minden oldala nyolc mérföld hosszúságú. Minden oldal közepén kapu van; azokon át jutnak be a mindenfelől gyülekező emberek. Továbbá a falak belső oldalán mindenhol egy mérföld szélességű térség található, ahol katonák állomásoznak. A térség után másik négyszögletes fal következik, melynek minden oldala hat mérföld.” A város és a falak méretei minden bizonnyal ámulatot keltettek Marco európai hallgatóinak körében. A képzeletükben élő varázslatos főváros helyett egy masszív erődről hallhattak, mely a Mongol Birodalom erejéről tanúskodott.

Ez a jól szervezett főváros Kubiláj kán nagyszabású kísérlete volt a mongol hagyomány – és így a mongol történelem – megváltoztatására: az uralkodó megpróbálta a nomádokat letelepült pásztorokká tenni. Kambaluk és Kubiláj kán nagyszerűségét dicséri, hogy a kísérlet bevált. Marco dicsősége csúcsán láthatta ezt a metropoliszt, és élénk színekkel ecseteli Kubiláj kán palotáját, mely a későbbi kínai császári rezidencia, a Tiltott Város elődjének tekinthető, hiszen az utóbbi ugyanitt épült, és magában foglalta a Marco által részletesen leírt épületek és terek egy részét is. „[A fal] mind a négy sarkán egy-egy pompás palota áll, melyekben a császár hadfelszerelését tartják: nyilakat, íjakat, lándzsákat, nyergeket, lószerszámot és mindent, ami a hadakozáshoz szükséges. Középponton minden ilyen sarokpalota között van egy másik palota is, úgyhogy a fal mentén összesen nyolc nagy palota található, telve fegyverekkel és hadiszerszámokkal. Tudnotok kell, hogy mindegyik palotában csak egyféle hadieszközt őriznek, így az egyikben csupa nyerget, a másikban nyilakat, a harmadikban kantárokat és így tovább.”

Az egész épületegyüttest egy újabb fal vette körül, rajtuk kapuval, mely azonban „mindig zárva van, és csak akkor nyitják ki, ha a Nagy Kán át akar rajta haladni.” A falakon belül pedig Kubiláj kán palotája állt, amely Marco szerint „a legnagyobb és legcsodásabb palota, amely valaha is létezett.” Szárnyaló leírása nyomán hihetetlen pompájú, álomszerű épület bontakozik ki előttünk. „A palota falait... arany és ezüst borítja. Belül vésett vagy aranyozott sárkányalakokat is lehet látni rajta, továbbá madarakat és vadakat, lovagokat és bálványokat, meg más különböző ábrázolásokat. A mennyezet is mindenütt arannyal, ezüsttel és festményekkel ékes. Mind a négy oldalon nagy márványlépcső vezet a márványfal tetejére, ahonnan a palotába lehet jutni. A palota főcsarnoka olyan nagy, hogy hatezer embert könnyűszerrel vendégül látnak benne; és szinte csodával határos, hogy ezenkívül még négyszáz más helyiség és terem található itt. Mindent összevéve az épület olyan hatalmas, gazdag és szép, hogy felségesebbet senki a világon nem tudna kitervezni.” Marco Polo ezúttal sem túloz, hanem a mongol palota valódi méreteit írja le.

Mikor tekintetét a tetőre emelte, újabb csodák bontakoztak ki szeme előtt, amelyek már a Tiltott Város pompáját idézik: „A tető külső része karmazsin, sárga, zöld, azúr, pávakék és más színekkel van festve, melyeket olyan finom lakk borít, hogy kristályként csillog, és már nagy távolságból is úgy tetszik, hogy az egész palota fényárban úszik. A tető is olyan erős és szilárd, hogy örök időig megmaradhat.” De a belső részeket is alaposan megfigyelte: „A palota belső oldalán nagy építmények vannak csarnokokkal és szobákkal, ahol a császár magánvagyonát tartja, arannyal, ezüsttel, ékkövekkel, gyöngyökkel és aranytáblákkal telt kincstárát; feleségei és ágyasai ugyanitt laknak. Ide senkit sem bocsáthatnak be hozzá, itt csupán saját dolgaival és kényelmével törődik.”

A Tiltott Város eme elődjének talaja is méltó kiegészítője volt az épületeknek. Míg Velence alattomosan kanyargó csatornákból és szűk, mocskos utcákból állt, a mongol fővárosban széles, tiszta, biztonságos sugárutakat találhatott a látogató; azontúl fejlett csatornarendszert, mely az esővizet a szántóföldek felé terelte; továbbá halaktól hemzsegő tavakat és folyókat – minden sarok mögött egy újabb csoda várt. Nem csoda, hogy Marco lelkesen említi, hogy „a falak övei között... szép parkok és gyönyörű gyümölcsök vannak, a fák különféle fajtaival. Ezenkívül igen sokféle állat található itt, például fehér szarvasok és dámvadak, gazellák és zergék, mókusok különböző fajai, számos pézsmaállat és sok egyéb gyönyörű négy lábú teremtmény.”

A város kialakítását is dicsérettel illeti: „A parkos részeket dús pázsit borítja: rajtuk kövezett utak vezetnek át, melyek kétkönyöknyire a felszín fölé emelkednek, így soha nem sárosak, az eső sem önti el őket, hanem lefolyik a gyepre, megöntözi a talajt, s ezáltal dús fűvet nevel. A palota egyik sarkánál... igen nagy és mély tó terül el, melyben bizonyos halfajták élnek; ezeket a Nagy Kán tenyészti, hogy mindenkor hozzájuthasson húshoz, ha megkívánja.” A tó kimélyítésével nyert földből pedig arrébb egy mesterséges dombot emeltek.

Marco nem tudott betelni Kambaluk csodáival: „A tóba egy nem túl bővizű folyó is ömlik, hogy feltöltse; partjára járnak inni a vadak. A folyó a távon túl is folytatja útját; ám a befolyó és kifolyó olyan

ügyesen el van rekesztve vasrostélllyal, hogy egyetlen hal sem szökhet meg. Hattyúkat és más vízimadarakat is láthatunk itt.”

Marco Polo láthatólag nagyon szeretné, hogy hallgatói a legapróbb részletekig elhiggyék a pompás városról szóló leírását.

A városrendezés, ahogy a velencei siet leszögezni, igen fejlett volt Kínában. „A város alaprajza hálószerű”, széles és egyenes utakkal. „Szerte a városban a főutak mentén mindenhol gyönyörű paloták emelkednek, számos előkelő vendéglátó ház, kereskedőbazár és rengeteg csinos lakóház.” És mindez szigorú szabályok szerint megtervezve: „Ilyenformán az egész város négyzet alakú, mint egy sakktábla, olyan tökéletes és mesteri kivitelben, hogy szinte lehetetlen az igazságot híven visszaadó képet festeni róla.” A tervezés nem csupán esztétikai célokat szolgált, hanem a bűnözés elé is akadályokat gördített. A kapuk bezárásával le lehetett zárni egész utcákat és tereket, búvóhely pedig nemigen akadt.

Marco megborzongott Kambaluk „nagy óratornyának” harangszavát hallván, amely minden éjjel háromszor megszólalt, s ezután „senkinek sem szabad kimenni a városba, csak a vajúdo nőhöz siető bábaasszonyoknak vagy betegnek segítséget vivő orvosoknak.” És még ezeknek a gyógyító személyeknek is lámpást kellett vinniük magukkal, hogy felismerhetők legyenek.

Minden kapunál ezer őrszem vigyázta a város békéjét a tolvajok és rablók ellen. „Harminc-negyven főből álló lovas őrszolgálat nyargal éjszaka szünet nélkül a városban, ellenőrizve, nem csatangol-e valaki az utcákon a tilos órákban, a harmadik harangozás után. Ha valaki útjukba akad, letartóztatják és börtönbe vetik. Másnap reggel szakértő bírák vizsgálják meg ügyét, és ha valamiben vétkesnek találják, bűne nagyságának arányában bűnhődik, több-kevesebb botütés elviselésével, amibe egyesek bele is halnak.” A kán és feleségei, szolgálói és ágyasai közben békén alhattak a gigantikus palotában, s feltehetően még maga Marco is nagyobb biztonságban érezte magát ebben a különös városban, mint odahaza Velencében.

Ez az utópiába illő, mesterséges város kiáltó ellentétben állt Velencével, amelynek kígyózó sikátoraiban és csatornáiban bűn és ármány lapult, s a hidak és a szabálytalan épületek árnyékában ragadozók leselkedtek. Marco beszámolója olyan, mint egy

hihetetlen híradás a jövőről, mely a múltban ragadt honfitársaihoz szól. S a jövő – Kína.

Hogy minél inkább elképesse hallgatóit, Marco Polo leírja a mongol udvarban tartott lakomákat, melyekhez nem érhetek fel az európai udvarok ünnepei. „Mikor a Nagy Kán valamilyen nagy udvari ünnepség alkalmával asztalánál ül, a következő szokásokat követi. Asztala a csarnok északi végén jóval magasabban áll, mint a többieké; arccal dél felé fordulva ül, balján első asszonyával; jobbán fia, unokaöccse és császári vérből származó más rokonai foglalnak helyet, de alacsonyabban, úgyhogy fejük a császár lábának magasságában van... Ez érvényes az asszonyokra is; az első királynő lábánál vannak a többi királynő és a Nagy Kán fiatalabb gyermekeinek asztalai, mert a felség fiainak, unokaöccseinek és más rokonainak asszonyai a jobbjánál lévő alacsonyabb asztal mellett ülnek; ezek alatt foglalnak helyet a többi báró és lovag asszonyai, mindnyájan az uralkodó által előírt rendben. Az asztalok elrendezése olyan, hogy a császár a terem egyik végétől a másikig mindenkit láthat.”

Ezeken a lakomákon elképzeltetlenül sok vendég volt jelen. Először Marco meg sem meri becsülni a számukat, de aztán enged a kísértésnek: „Nehogy azt higgyétek, hogy mindenkinek jut asztal; sőt ellenkezőleg: a katonák és a tisztek nagyobb része a szőnyegeken ül étele mellett. A főcsarnokon kívül számos oldalcsarnok van, melyekben több mint negyvenezer ember tanyázik. Vannak köztük olyanok, akik az udvarhoz tartoznak, másokat az ének és multság csábít az ünnepre; mert a nép mindenhol állandóan idesereglik... Ez az oka, hogy mindig olyan nagy a sokadalom, valahányszor a kán udvart tart.” Bár őszintén beszél, valószínűleg Marco sem gondolja, hogy hallgatói elhiszik e számokat, ám ettől függetlenül kedvét leli abban, hogy megdönti a mongolokkal kapcsolatos nyugati elképzeléseket.

A hatalmas lakomaterem közepén „igen szép mívű, nagy, négyszögletes, ládaszerű emelvény áll..., tele remekbe véselt és aranyozott, finom kivitelű állatfigurákkal. Belseje üreges és nagy medencét foglal magában színaranyból, borok és egyéb italok számára, befogadóképessége nagyjából akkora, mint egy átlagos

hordóé. A nagy medence mindegyik sarkán egy-egy kisebb medence található, körülbelül egy kis hordónyi úrtartalommal”, ebben a bort, a „fűszeres italokat” és az elmaradhatatlan kanca-, valamint tevetetjet tárolták.

A tiszteletre méltó vendégek lakkozott serlegekből ittak arany merítőkanalakkal; e serlegekbe annyi ital fért, amennyi egyszerre nyolc vagy tíz ember szomját is csillapíthatta. Marco itt ismét valami olyasmiről számol be, amiben a Kelet a Nyugat előtt járt: a lakkozás ugyanis szintén egy Ázsiában tökélyre fejlesztett, Nyugaton azonban ismeretlen technika volt. A lakk tulajdonképpen egy finom máz, amely az ázsiai szömörce (*Rhus verniciflua*) gyantájából készül; ezt a fát Kínában lakkfaként ismerik. Mikor a gyantát – amely hasonlít a mérges szömörce gyantájához – vékony rétegben felkenik, kemény réteggé szilárdul, ám csakis sötétben; ha napfény éri, ragadós marad. Marco a jelek szerint nem ismerte a lakk készítésének módját, de azért leírja, hogy a merítőkanalak aranyból készültek; talpas, füles csészéhez hasonlítanak, s a vendégek ezzel mernek maguknak a lakkozott edényben lévő borból. Ezeknek a kancsóknak és kupáknak az értéke óriási; a kánnak olyan tömördek arany- és ezüstedénye van, a legkülönbözőbb formákban, hogy aki meglátja, leesik az álla.”

Az udvarban tartózkodó külföldiek nyilván nem voltak tisztában mindeme előírásokkal, ezért Kubiláj kán előzékenyen megbízott néhány bárót, hogy vezessék be a látogatókat a mongol etikettbe. „Szüntelenül ide-oda járnak a csarnokokban, figyelnek az asztal körül ülő vendégek kívánságaira, és utasítják a szolgálakat, hogy azonnal vigyenek nekik bort, tejet, húst, vagy amit éppen kívánnak.”

És ami még különösebb, a kánnak ételt és italt felszolgáló nemesek száját és orrát „arannyal és ezüsttel átszőtt, finom fátylak borítják, nehogy leheletük vagy testük illata érintse az uralkodónak átnyújtott tálat vagy serleget. És mikor a császár inni készül, rázendít az összes zeneszerszám, pedig ugyancsak rengeteg és igen sokfajta található itt belőlük. Amikor pedig megfogja serlegét, az összes báró és az egész nép térdre hull, és a legmélyebb hódolatot mutatja előtte. Erre a császár iszik.” Ezután a lovagok és bárók ételt hozatnak az első feleségeiknek, s mindeme szertartások végeztével kezdetét veheti a lakoma.

A vendégek szórakoztatásáról számos módon gondoskodtak. Pompázatos ruhákba öltözött zenészek igéző dallamokat varázsoltak elő hárfáikból, amitől minden jelenlévőt boldog elégedettség töltött el. Az ismétlődő, kissé monoton mongol zene kábítóan hatott az agyra, miközben érzéki dallamaival kellemes érzést keltett. A zenészeket látványos öltözetű zsonglőrök és akrobaták követték, majd vándorszínészek következtek, akik verseket adtak elő, ezután csillagjósok, akik tetszésük szerinti tárgyról beszéltek. „[A művészek] a császár meg a társaság előtt játszani kezdenek, nagy jókedvet gerjesztve, úgyhogy az egész terem harsog a kacagástól.”

Marco nem felejt el megemlíteni, hogy a mongol báróknak még a legféltelenebb mulatozás közben is szigorú szabályokat kellett betartaniuk. A csarnok ajtajainál például „minden oldalon egy-egy hatalmas termetű, óriáshoz hasonló ember áll husángokkal felfegyverezve.” Ijesztő külsejük emlékeztette a vendégeket, „hogy bejövetelkor senki se lépjen a küszöbre; ha ez mégis megtörténik, a bűnösről leráncigálják a ruhát, melyet csak váltság ellenében kaphat vissza; előfordul néha, hogy a ruha elvétele helyett néhány ütést mérnek rá.” Ám a külföldieket legalább figyelmeztették erre a szabályra a bárók, akik szerint a küszöb érintése rossz ómen. A mongolok azonban nemcsak babonások, hanem gyakorlatiasak is voltak: ha valaki részegség miatt lépett rá a küszöbre, mikor elhagyta a csarnokot – és legalább nem esett végig rajta –, megbocsátást nyert.

„Ha a mulatságnak vége van, a társaság felkerekedik, és mindenki visszatér otthonába.”

Kubiláj kán, írja Marco, a mongol naptár szerint szeptember 28-án született. (Ez a mai naptárunk szerint 1215. szeptember 23-ának felel meg.) Nagyapja, Dzsingisz kán éppen akkoriban ostromolta Kambaluk városát. Kubiláj uralkodása alatt a kán születésnapja az egész holdév legnagyobb ünnepévé vált. Az eseményre készülődve a Nagy Kán „legdrágább ruhájába öltözik”. Az ő tiszteletére ugyanígy tett nem kevesebb, mint tizenkétezer bárója is, azaz selyem- és aranyszőtt ruhákat vettek fel, bár az övéik nem voltak olyan

értékesek, mint a Nagy Kánéi. Marco, a kalmár, nem állhatta meg, hogy ne tegyen árcédulát az ünnepi öltözékekre: „Kezeskedhetem róla, hogy némelyik ruhát annyi gyöngy és drágakő ékesíti, hogy egyetlen darab megér vagy tízezer bizánci aranyat.”

Ezeket az értékes ruhákat évente tizenháromszor vették fel: a mongol naptár minden holdhónapjában egyszer. Ilyenkor a Nagy Kán megajándékozta a tizenkétezer bárót; Marco becslése szerint összesen 156 000 ruhadarabot osztott ki ezekre az alkalmakra. A bárók „minden alkalommal ugyanolyan színűbe öltöznek, mint ő maga, viszont minden ünnepségre más az előírt szín.” Ilyen gyakori használat mellett az egyes darabok legfeljebb tíz évig bírták, utána félre kellett tenni őket.

A nyugati olvasók, akiket Marco eláraszt a fentihez hasonló leírásokkal, bizonyára úgy gondolták, hogy Il Milione mindenképpen túloz, hogy hízelegjen Kubiláj kánnak, vagy egyszerűen képzelgésekkel szórakoztatja saját magát. A Jüan-dinasztia évkönyvei azonban bizonyítják Marco beszámolójának hitelességét, például a királyi öltözékekbe szőtt gyöngyökről.

„A fejék és az öltözék finom fekete selyemből készül” – így kezdődik a Kubiláj kán ruhatáráról készített hivatalos kimutatás. „A fejék avagy szertartási föveg lapos, és ugyanolyan anyag borítja, valamint szalagok lógnak le róla. A külső palást azúrkék, bélése bőrszínű posztó. Négy szalag veszi körül, rajtuk sárkányok és fellegek. A föveg vagy fejék nyílását pompás gyöngyök sora keretezi. Elöl és hátul tizenkét függő, melyeket tizenkét-tizenkét felfűzött gyöngy alkot. Balra és jobbra két, sárga selyemből kötött csomó, erről bojtok lógnak, rajtuk jáde- és drágakő függőkkel; a fejék tetejéig gyöngyökkel díszített sárga selyemcsíkok vezetnek körbe. Selyemszállal felvarrott gyöngyök alkotta sárkányok és fellegek díszítik a felszínét. Itt-ott fecskék és fűzfák rajzai, felül pedig a gyöngyök sora egy folyót formáz. Az öv jobb- és baloldalt a földig ér. Gyöngyökből varrt virágok, fecskék és fűzfák rejtőznek csomóiban. Két selyemzsinór tartja azokat a túket, melyekkel a fejék vagy korona lelógó függőit rögzítik; sárga selyemből vágott csíkok fecskéket és fűzfákat formáznak, köztük elszórt gyöngyökkel. A fejéken vagy koronán keresztben jádetük vannak... Az alsóruha

vörös vagy skarlátszín selyemből készül, és alakja olyan, mint a szoknyáé; különféle hímzések díszítik sorokra rendezve, összesen tizenhat; minden sorban kétféle vízínövény, egy rizsszár, két hímzett csatabárd és két kínai írásjegy található. A rendes vagy hétköznapi ruha hófehér selyemből áll, szegélyén selyemmel odaerősített sárga bőrszíjakkal. A térdet fedő darab (a felső csizma) vörös selyemből készül, a lábak körül a selyem rugalmas. A ruha alakja rövid tunikához hasonlít, tetejébe kéttestű sárkány alakját varrták...

A lábszárvédők vörös selyemből készülnek. A cipők szintén selyemből, rajtuk aranyszállal szőtt ábrázolásokkal; két fülük van, szegélyük varrott, és gyöngyök díszítik. A harisnyák finom vörös selyemből készülnek.”

Ilyen volt Kubiláj kán, Marco patrónusa. Nem csoda, hogy pompája megszedítette az ifjú velenceit.

Kubiláj kán születésnapján „a világ minden tatárja és az összes ország meg tartomány, mely a Nagy Kán birodalmához tartozik, dús ajándékokkal kedveskedik az uralkodónak.” Kérelmezők érkeztek az udvarba, olykor nagy kegyet, például magas hivatalokat vagy tartományokat kérve a kántól. Kubiláj, szokott előrelátásával, egy bizottságot jelölt ki, hogy a tartományokat szétossza az arra érdemes kérelmezők között. Marco ismét hangsúlyozza, hogy Kubiláj kán döntéseit nem vallási és kulturális alapon hozta, különösen ezen a napon, amikor „minden ember, legyen bár bálványimádó, szaracén, keresztény vagy akármi más, bemutatja ünnepélyes hódolatát, nagy hajbókolás, lámpalengetés és tömjénégetés közben, mindegyik saját istenének szertartása szerint, imádkozván, hogy az Úr áldja meg a császárt hosszú élettel és boldogsággal.”

Marco rövid leírása azonban – minden részletessége dacára – csupán érzékeltetni tudja, milyen bonyolult szertartásokkal ünnepelték meg a Nagy Kán születésnapját. Hiába ismerkedett meg oly alaposan a mongolok életével, sok minden elkerülte a figyelmét – vagy egyszerűen kiesett az emlékezetéből, mikor lediktálta mindezt Rustichellónak. A mongol évkönyvek egyik része, *A mongol udvar*

fogadásainak általános szertartásai teljes részletességében élénk tárja Kubiláj kán rendkívüli születésnapj ünnepét.

„Mikor eljön a fogadás napja, a szertartásmesterek hajnaltól kezdve bemutatják a vendégeket, és kijelölt helyükre vezetik őket. Az örök főnökei, akik mind különleges öltözéket viselnek, belépnek a nagy pihenőterembe. Kezükből tartva elefántcsont asztalkáikat (melyeket magukkal hoznak az udvar felé jövet) végrehajtják az előírt térdhajtást. Ezután a külső szolgák és a belső szolgák belépnek, és közlik, milyen előírásoknak kell megfelelni a szertartás során. Meghajolnak, leborulnak, majd felkelnek. A császár kijön belső szállásáról, felszáll a császári kocsira. Azután kiáltások hangzanak, az örök megcsördítik ostoraikat. Három segéd bal- és jobbfelé fordítja a nézőket, majd kézenfogva a helyükre vezetik őket. Az örök főnökei nyitják a menetet, előttük szolgák, kezükben csatabárddal. Elhagyják a Nagy Fényesség Termét. A bárdhordozók elfoglalják helyüket a bejáratnál, és állva maradnak, arcuk észak felé néz, majd intésükre a tömeg leborul; ezután átmennek a nyílt terem keleti és nyugati oldalára. Ezután várakozásra intik a falon kívül oszlopokba rendezett tömeget.”

Miután mindez megtörtént, Kubiláj kán és első felesége – akiket a hivatalos szöveg kínai módra császárnak és császárnének nevez – felemelkedik kerevetéről. Ekkor „örömujjongás és ostorcsördítés hallható. Három bárdos szolga utat nyit a tömegben, majd visszatér helyére, a Harmat Lépcsőinek keleti oldalára” – ez utóbbi név a palotához vezető lépcsősort takarta.

Órákon át tartott ez a gondosan megtervezett fohászkodás és hajbókolás, melyet a kijelölt hivatalnokok irányítottak. Méretében és bonyolultságában egyetlen európai udvari ünnep sem vehette fel a versenyt ezekkel a ceremóniákkal, Marco így kellő ámulattal figyelte őket. A szertartások kínai mintákat vettek át – a mongolok között egyébként is terjedt az a vád Kubilájjal szemben, hogy elveti az egyszerű mongol szokásokat (például a nomadizálást), s helyükbe finomkodó és mongolokhoz egyáltalán nem illő viselkedésmódokat állít. Ez azonban túlzás volt. A kán – a hagyományokban járatos kínai tanácsadói segítségével – valóban átvette a kínai udvari etikett

külsőségeit, ám szívében és a csatamezőn nagyon is mongol maradt.

Marco felismerte, hogy a mongoloknál a tekintély alapja a katonai erény, és nem az udvari viselkedés. „A Nagy Kán tizenkét bárót választott, akikre rábízta a katonasággal kapcsolatos összes ügyeket, mint a helyőrség-változtatás, tisztek kinevezése; hadsereg küldése, ha a szükség úgy kívánja; ilyen alkalmakkor a kívánatos létszám meghatározása. Azonkívül ők állapítják meg, kik a bátor és kik a gyáva harcosok; az előbbieket kinevezik, az utóbbiakat lefokozzák.” Ha például egy ezer embernek parancsoló tiszt gyáván viselkedett, száz ember parancsnokává fokozták le, míg ha vitézül küzdött, tízezer ember fölé emelkedhetett.

A tizenkét báró, akik a Nagy Tanácsot alkották, közvetlenül Kubiláj kán alá tartoztak. Szoros csoportot alkottak; Kambalukban éltek, „egy igen szép és díszes palotában.” E bárók alá tartozott az összes tartomány, és „minden tartománynak jut egy bíró sok jegyzővel és írnokkal, kik mindnyájan ebben a palotában laknak, külön-külön, elválasztott lakosztályokban.”

Marco ugyanilyen logikát és rendezettséget tapasztalt a híres mongol postaszolgálat esetében, amely nélkülözhetetlen volt a nagy kiterjedésű birodalom igazgatásához. „Az általuk elért sebesség csodálatra méltó” – írja a mongol futárokról. A postaszolgálat megszervezésének leírásakor még a szokottnál is nagyobb figyelmet fordít a részletekre. „Ezek az emberek száz, kétszáz, sőt kétszázötven mérföldet tesznek meg, nappal és éjjel is úton vannak. Elmondom nektek, hogyan.”

Minden, Kambalukból kivezető út arról a tartományról kapta nevét, amelyikbe vezetett. Rajtuk huszonöt mérföldenként lovakkal felszerelt postaállomások sorakoztak, és „az állomások mindegyikén szép és tágas épület áll a küldöncök rendelkezésére, ahol díszes szobákban finom ágyakat találnak, kitűnő selyem ágyneművel, meg minden egyebet, ami a kényelemhez kell, s ellátják őket minden szükséges dologgal.” Marco szerint akár még egy király is megfelelő szállást kaphat ezeket az állomásokon.

Az állomások fő feladata az volt, hogy friss lovakat tartsanak; e célból mindegyikben nem kevesebb, mint négyszáz háta „áll a küldöncök használatára, hogy amikor szükségük van rá, lovat válthassanak.”

Marco úgy látta, ez az összetett rendszer, melynek elemei egymástól függenek, zökkenőmentesen működik, és képes a fontos információkat nagy távolságokra szállítani, kulturális és nyelvi határokon át. „És ez így van szabályozva a Nagy Kán uralma alatt álló összes főbb tartományban.” Sőt, Kubiláj kán még a fő utaktól távolabb is kialakított kisebb állomásokat, az eldugottabb helyeken egymástól harminc-negyven mérföldnyire. Marco szerint tízezer ilyen állomás volt szerte az országban, melyek mindegyike gazdagon berendezett, és húsz vagy több ló tartására képes. Ezek az állomások nyújtottak biztonságot és szállást azoknak a futároknak, akik az üzenetek szállításának létfontosságú feladatát végezték. Hivatalukhoz természetesen megkülönböztető öltözék is dukált: „Mindegyike széles övet visel, teletűzdelve csengettyűkkel, és míg egyik állomástól a másikig... futnak, messzire lehet hallani csengésüket.”

Marco alaposan megfigyelte ezeket a csodálatos állomásokat. „Mikor a király kengyelfutóval akar levelet küldeni, átadja egy ilyen futárnak, aki száguldva eliramodik vele, de nem fut tovább három mérföldnél... Társa a harmadik mérföld végén már messziről hallja a csengettyűket, s haladéktalanul felkészül, hogy hasonlóképpen felszerelve tovább futhasson. Mikor találkoznak az állomáson, az új futár átveszi az üzenetet, s egyúttal menlevélként egy papírdarabot kap az írnoktól, aki éppen ezért állandóan kéznél van... A következő állomásnál őt is hasonló módon mentesítik; így továbbítják a postát három mérföldenkénti váltással. Ilyen módon a császár, akinek rengeteg futára van, tíznapi járóföldre levő helyekről híreket kaphat egy nap és egy éjszaka.” Hosszabb távolságok megtételéhez a futárok lóra szálltak. Lovas küldöncöket használtak, „ha igen sietve kell küldeni üzenetet valamelyik tartomány kormányzójának, vagy hírt adni arról, hogy egy főúr fellázadt, vagy egyéb eseményekről.” E küldöncök különös ismertetőjegye egy tábla volt, rajta sólyom ábrájával, „annak jeléül, hogy útja milyen sietős.”

Marco leírása alapján ez a rendszer a hatékonyság netovábbja volt. „Az állomáson levő istállóból kiválasztanak egy felnyergelt lovat, mely teljesen pihent és gyors, mint a szél, a hátára pattannak, és a legsebesebb vágtába kezdenek. Ha a következő állomáson meghallják a csengő hangját, már készen állnak az új lóval és egy hasonlóképpen felszerelt lovassal, aki átveszi a levelet vagy üzenetet, és lóra pattanva teljes vágtában folytatja útját a harmadik állomás felé, ahol ismét pihent ló és lovas várja. Az üzenet ilyen módon jut el állomástól állomásig, mindig teljes vágtában, a lovak szabályos váltása mellett... Ha a dolog nagyon fontos, éjszaka is folytatják útjukat. Éjszaka azonban nem tudnak olyan gyorsan haladni, mint nappal, mert ha a hold nem világít, gyalogos kengyelfutóknak kell előttük szaladni fáklyával, s ők nem tudnak olyan sebesen haladni, mint a lovasok.”

De nem a futárszolgálat volt az egyetlen dolog Kubiláj kán nagyszerű birodalmában, amire Marco fel kívánta hívni hallgatói figyelmét. Magas fák jelezték a Kubiláj küldöncei által használt utakat. Marco maga is látta ezeket, miközben nyilván kényelmesebb tempóban követte a futárok nyomát: „Ezeket a fákat már messziről látni lehet, tehát senki sem véti el az utat sem éjjel, sem nappal.” A fák ráadásul árnyékot is adtak az utazóknak. „Még a lakatlan pusztákon át vezető utakat is fákkal szegélyezik, ami az utasok legnagyobb megnyugtatóására szolgál.” A fák még egy meglepő előnnyel jártak: Marco szerint „a Nagy Kán annál is szívesebben rendeli el fák ültetését, mert csillagjósai és bölcsei szerint a fák ültetői sokáig élnek.”

A mongolok szervezői teljesítményeinek leírása közben Marco időt szakít arra is, hogy dicsérőleg említse a helyi rizsbort, melyet felforrálnak, és erős fűszerekkel ízesítenek. Szerinte ennek „jobb íze van, mint bármilyen más bornak; nem csupán kellemes ízű, de átlátszó és szemnek tetsző is. És mert igen erős ital, hamarabb be lehet tőle rúgni, mint más bortól.” Valóban, könnyen elképzelhetjük az ifjú velenceit, amint bortól kótyagosan szemléli Kubiláj kán futárait, fáit és birodalmának egyéb csodáit – például az örökké égő köveket.

„Egész Kathajban a hegyek belsejében fekete kövek találhatóak, melyeket kibányásznak, és úgy égetnek, mint a tűzifát. Teljesen úgy hamvadnak el, mint a faszén. Tartják a tüzet, és jobban lehet velük sütni-főzni, mint fával. Ha éjszakára megrakjátok vele a tüzet, és gondoskodtok róla, hogy lángot kapjon, még reggel is parázsban találjátok.” Ezek a fekete kövek tartós, intenzív meleget adtak. Hasznosságuk miatt Kubiláj kán alattvalói ritkán használtak fát tüzelésre, amelyből egyébként sem lett volna elegendő, különösen ha a kínaiaknak a mongolokétól és a velenceiekétől merőben eltérő fürdési szokásait is számításba vesszük. „Ilyen tömör néesség mellett, hozzávéve, hogy mennyi fürdőt tartanak fenn – mert mindenki legalább hetente háromszor megfürdik, sőt télen, ha lehet, naponta, és minden nemes vagy gazdag ember saját fürdővel és izzasztókamrával rendelkezik –, a fa nem tudná kielégíteni a szükségletet.”

A rejtélyes fekete kő, amelyet főzésre, fűtésre és fürdésre használtak, természetesen kőszén volt. Ezt az energiaforrást már legalább ezer éve használták Kínában. Marco Európájában azonban gyakorlatilag ismeretlen volt, így hőt csupán fa elégetésével nyerhettek. Bár a fekete kőszén létezéséről időnként említés esik a nyugati művekben is, a római kori Britanniától kezdve egészen Marco idejéig, a kőszén egészen a 18. századig nem vált általánosan használt energiaforrássá az európai országokban.

Az ehhez hasonló részletek közlése révén Marco Polónak sikerül valós képet festenie Kubiláj kán birodalmáról, amely nem valamiféle távoli, vademberek lakta tündérország volt, hanem egy életerős állam, mely mindig résen állt – egy birodalom, mely sosem pihent, ahol gyors lábú futárok szállították a híreket akár éjszaka is, útjukat fák sora mutatta és fáklyafény jelezte. Velence vajon hasonlóan éber volt? Ez a kérdés kimondatlanul is ott van Marco beszámolójában. A velenceiek képesek lennének ekkora erőfeszítésre, akár ha az életük múlna rajta?

A postaállomások, küldöncök és gyors lovak hálózata, amely behálózta az egész mongol birodalmat, Marco szemében óriási teljesítményt jelentett. „Soha császár, király vagy főúr nem büszkélkedhetett ilyen gazdagsággal... [Az állomások berendezése]

olyan csodálatra méltó és drága, hogy az ember kifogy a szavakból, ha pontosan le akarja írni.” Nagyszerűségük Marcót egyenesen keresztényellenes kirohanásra indítja.

Marco az istenkáromlás határát súroló könnyedséggel magyarázza el hallgatóinak, hogy a postahálózat – és rajta keresztül a Mongol Birodalom – fenntartásának kulcsa a poligámia áldásos szokása: „Ha valakiben kétség támad, honnan vesznek ennyi feladat elvégzésére elegendő embert, s azokat hogyan etetik, hát csak azt felelem, hogy a bálványimádók, és elsősorban a szaracénok el tudnak tartani hat-nyolc-tíz feleséget és még egy csomó gyermeket; tömérdek embernek van harmincnál is több fia, kik mindnyájan követik apjukat a harcba; ennek oka pedig a feleségek nagy száma.”

Nem is haltak éhen, hiába voltak ennyien. Marco szerint a rizs Kínában százszoros termést hoz, így „az ottaniak kenyeret nem is fogyasztanak, hanem a mondott gabonafajtát, vízben megfőzve, hússal és tejjel eszik.” A búzából és más gabonából tésztaféléket is készítettek. (A közkeletű legendával ellentétben a makarónit nem Marco Polo hozta be Kínából; azt már korábban is ismerték Itáliában.) Az éhes szájak etetése állandó serénykedést kívánt: „Mégművelhető földet nem hagynak parlagon, és állataik számlálatlanul szaporodnak: ezért is vihetnek magukkal a hadrakelők hat-nyolc vagy még több lovat.”

A keresztények csak irigykedhettek e pogányok kellemes és termékeny életmódja hallatán. „Nálunk viszont egy férfinak csak egy felesége van, s ennek meddősége esetén gyermektelenül hal meg; következésképpen nem vagyunk olyan sokan, mint ott.” Ezen a ponton eléggé egyértelművé válik, melyik oldalon áll Marco. A lehető legbuzgóbb megtért lett belőle.

Ám a mongolokat európai szemszögből látta. Minden újító kedve ellenére osztotta azt a középkori nézetet, mely szerint az egyén helyzetét vallási, születési helye, neme, társadalmi rangja és – testvérek esetében – születési sorrendje határozta meg. Ugyanígy a Mongol Birodalmat is merev hierarchiának látta, ahol Kubiláj kán van legfelül, alatta pedig szépen elrendezve következnek a különböző rendű-rangú bárók. Marco és szerzőtársa ragaszkodott az általuk ismert kategóriákhoz, még akkor is, amikor a tapasztalat mást

mutatott. A nomád mongolok kevésbé ragaszkodtak a hierarchiához, mint ahogyan Marco gondolta: egész uralmuk az alkalmazkodóképességre épült, amivel átvették az általuk alávetett kultúra jellemzőit. Bár Marco elég figyelmes volt ahhoz, hogy magát a folyamatot leírja, következményeinek egy része elkerülte a figyelmét. Az itteni előkelők nem egyszerűen az európai nemesség helyi megfelelői voltak, hanem egy teljesen más típusú társadalom tagjai: a földből éltek, folyton vándoroltak, ráadásul zavaróan egalitáriánus és heterogén csoportot alkottak.

A zord éghajlatú és élelemben szűkölködő sztyeppén Kubiláj kán miniszterei Európában ismeretlen érzékenységgel kezelték az élelemkészleteket. Mikor bőséggel volt gabona, nagy mennyiséget vásároltak fel, és akár négy évig is elraktározták. Marco szerint a kán „magtárai állandóan tele vannak, hogy az ínség napjaiban eleget tudjon tenni a kívánságoknak, és ha aszály vagy rossz termés miatt éhínség fenyeget, olcsó pénzért elrendeli a kiosztást”. Kambaluk lakosságát pedig külön is támogatta Kubiláj. „Kiválogat egy csomó családot városában és külvárosaiban a szűkölködők és éhezők közül; hat-, néha nyolc-, néha tíz- vagy még többtagú családokat... Elrendeli, hogy a magtárakból egész évre elegendő búzát és más gabonát adjanak nekik.”

A jóléti szolgáltatások ugyanolyan figyelemre méltó szervezettséggel működtek, mint a mongol állam más részei. A szűkölködő családok jelentették helyzetüket az erre kijelölt hivatalnokoknak. Itt a család „írást kap a segítségről, amelynek alapján azt a következő években is folyósítják számára.” Továbbá a kán „a szegényeket még ruhával is ellátja, mert dézsmát vet ki a gyapjúra, selyemre, kenderre és minden más anyagra, amelyből ruhát készítenek... Mivel minden iparos hetenként egy napon neki köteles dolgozni, a kán az anyagokból ruhát készített a szegények számára, nyárit vagy télit, az évszak természete szerint.”

Marco tudta, hogy az európaiak nehezen hiszik majd el mindazt, amit a mongolok könyörületességéről írt. De erre is volt magyarázata. „Tudnotok kell, hogy a tatárok, míg csak bálványimádók nem lettek, sohasem gyakorolták az alamizsnálkodást. Sőt, ha valaki kért tőlük, elkergették, azt mondvá

neki: »Menj Isten átkával, mert ha ő úgy szeretne téged, mint engem, gondoskodott volna rólad.«” A mongolok tehát valóban olyanok voltak, mint Nyugaton tudni vélték – de csak addig, amíg Kubiláj kán saját feladatává nem tette a szegények felkarolását.

Bárhová nézett, Marco mindenütt Kubiláj jótékony uralmának jeleit látta: „Mindazok, akik naponta elmennek az udvari alamizsnaosztásra, fejenként teljesen ingyen egy nagy cipót kapnak, amelyen még érezni lehet a kemence melegét; mert így rendelte el az uralkodó.” Becslése szerint az év minden egyes napján húsz-harmincezer ember kap kenyeret és gabonát az udvartól. A leírás alapján könnyen elképzelhetjük az alamizsnaosztó állomások előtt sorban álló nélkülöző mongolokat; arcukon éhség, várakozás és nyugtalanság tükröződik, tudván, hogy mindössze a Kubiláj kántól kapott kenyér áll köztük és az éhhalál között. Elképzelhetjük, milyen csodálatot érezhettek ezek az emberek a jótékony uralkodó iránt, akitől életük függött.

Kubiláj kán tekintélye szó szerint az egekbe szökött a könyörületessége miatt. Marco ugyanis azt írja: „Senkitől sem tagadja meg a segítséget, és annyi jót tesz velük, hogy istenként imádják.”

Marco tartózkodása idején a Mongol Birodalom minden lakója élvezhette Kubiláj kán uralmának áldásait. A kán minden évben felméréste a gabonakészleteket. Ha emberei úgy találták, hogy valamelyik tartományban eső, vihar, sáskajárás vagy más csapás pusztította el a vetést, „parancsot ad, hogy a károsultak adóját abban az évben el kell engedni, őket el kell látni élelem és vetőmag gyanánt szolgáló gabonával.” Télen pedig „kivizsgálhatja, kik vesztették el szarvasmarháikat... és ezeket abban az évben nemcsak hogy mentesíti az adótól, hanem még állatokkal is megajándékozta, melyeket olyan tartományból hozat, ahol nem sújtotta a lakosságot szerencsétlenség.”

Sőt, Kubiláj kán jótékonykodása még ezzel sem ért véget. A nagyrészt fátlan sztyeppén, ahol a mongolok és a kínaiak egy része élt, a villámcsapás állandó veszélyt jelentett, mely elől nemigen volt menekvés. „Ha véletlenül villám sújt egy vagy akár több személy birtokában levő nyáját, bármilyen nagy is annak állománya, három

évre mentesíti az adótól. Hasonlóképpen, ha a villámcsapás élelmiszer-szállító hajót talál el, a rakomány után nem kell adót fizetni, mert szerencsétlenségnek tartják, ha bárkinek a tulajdonát villám éri.” Ennek az engedékenységnek az oka inkább a babonában keresendő, mint a könyörületességben. „A Nagy Kán... azt mondja, hogy Isten ellen való véték lenne olyan tulajdont, melyet már az Ég haragja sújtott, megadóztatni. Azonfelül óvakodik attól, hogy olyasmi kerüljön kincstárába, amin az Isten bosszúját kitöltötte.”

A teljesen Kubiláj kán bűvkörébe került Marco hangsúlyozza, mennyire önzetlen célok vezetnek a nagy mongol uralkodót: „Évről évre segíti népeit, gondoskodik róluk, és azon van, hogy vagyonukban gyarapodjanak.” A velencei ugyanakkor azt sem tévesztette szem elől, milyen szigorú rend és szertartásosság uralkodik a mongolok családi életében, gazdaságában és hadseregében.

A mongolok rend- és pompaszeretete leginkább az ünnepeik során nyilvánult meg. A mongol újévet februárban ünnepelték, és egyszerűen „Fehér Ünnepek” nevezték. Az esemény tiszteletére „mindenki fehérben van, férfi és asszony, nagy és kicsi, mégpedig azért, hogy egész esztendőben minden sikerüljön nekik, mert úgy tartják, a fehér ruha szerencsét hoz.”

Az ünnepi ruhába öltözött mongol bárók ismét ajándékokkal halmozták el a Nagy Kánt: „aranyból, ezüsből, gyöngyből, drágakőből és különféle értékes szövetekből...; de mindennek fehérnek kell lennie.” Ezenkívül százezer (más változatok szerint öt- vagy tizenkétezer) fehér – vagy legalábbis nagyrészt fehér – tevét és lovat is hoznak ajándékba neki.

Az emberek ilyenkor megölelik és megcsókolják egymást, e szavak kíséretében: „Sok szerencsét kívánok neked, és jól végződjék, akármibe kezdesz.” Ezután felvonulnak Kubiláj kán elefántjai, összesen ötezer állat, „melyeket gyönyörűen kidolgozott és értékes állat- és madárrajzokkal díszített takaró borít, hátukon pedig két ragyogó ládát visznek, az uralkodó edényeivel és egyéb tárgyaival, melyekre az udvarnak a Fehér ünnepen szüksége van.” Utánuk fehér selyemmel borított tevék jöttek. A pompás felvonulástól

lenyűgözött Marco kijelenti: „ez a világ egyik legnagyobb látványa”.

A Fehér ünnep napján az udvarba érkezik a birodalom összes jelentős méltósága: „királyok, hercegek, márkik, grófok, bárók, lovagok, csillagjósok, filozófusok, felcserek, solymászok és a környező paloták minden rendű és rangú hivatalnokai megjelennek a nagy csarnokban a császár előtt”. Kubiláj kán a trónján ült, amelyet minden irányból jól lehetett látni. A nyüzsgő tömeg elhelyezkedett a falak mentén, és felkészült a tiszteletadásra. „Mikor már mindegyik letelepedett a saját helyére, a főpap feláll, és emelt hangon megszólal: »Hajoljatok meg, és imádjátok uratokat!« Amint ezt kimondta, a társaság meghajlik, homlokkal a földet érintve, a császár iránti imádat jeleként, mintha Isten lenne. Majd ismét megszólal a főpap: »Isten tartsa meg sokáig a mi uralkodónkat örömben és boldogságban!«... Az imádást négyszer megismétlik, majd utána a fényesen díszített oltárhoz járulnak, melyen cinóbervörös tábla áll a kán nevével, s mellette gyönyörű, tömjénnel telt aranyfüstölő.”

Marco azt állítja, Kubiláj kán tizenkétezer bárójának mindegyikét tizenhárom öltözéssel ajándékozza meg; ezek mind különböző színűek és ékkövekkel díszítettek, ezenkívül „egy értékes és súlyos aranylánccal, hasonlóképpen egy pár kamutcipővel vagy más szóval borgállal és egy díszes és értékes főveggel, melyet különleges módon, ezüstszalakkal varrnak össze.”

Ezeket az európaiak számára elképzelhetetlennek tűnő adatokat megerősítik a mongol és a kínai évkönyvek. A bárók a holdév tizenhárom nagy ünnepének mindegyikén különböző ruhákat viseltek. Marco számítása alapján a mongol udvarban összesen 156 000 ruhát hordtak, „melyeknek mindegyike értékes és drága”.

A díszes öltözékek háttéré előtt különös jelenet játszódott le. „Ünnepnapokon hatalmas oroszánt vezetnek a császár színe elé, mely mihelyt megpillantja őt, azonnal lefekszik előtte, a legnagyobb tisztelet minden jelével, mintha csak urának ismerné el. Mint egy kutya, így marad fekvé mindvégig, teljesen láncolatlanul, annyira megszeliédítették. Ez valóban különös lehet azok fülének, akik nem láthatták saját szemükkel.”

A kán előtt fekvő oroszlánról Marcónak eszébe jut, milyen kedvelt szórakozása Kubiláj kánnak a vadászat Kambaluk környékén a tiszta, hideg, száraz téli hónapokban. A szokás szerint az ebben az időszakban „elejtett nagyobb vadakból, tehát vadkanokból, dámvadakból, szarvasokból, őzekből és medvékből a nagyobb részt kell beszállítani, úgyszintén a szárnyasokból is.” A vadak belső részeit kocsikon szállították a kán elé, mintha ezzel is vadászatra akarnák ösztönözni őt. Kubiláj ugyanis maga is nagy vadász volt, s e célra számos leopárdot, hiúzt és oroszlánt idomítottatott be vadak elejtésére. „Az oroszlánokat fedett kocsikban szállítják a vadászat színterére, s mindegyik oroszlán mellett egy kis kutya is van, melyet vele együtt idomítottak. Ugyanis a szél ellenében kell megközelíteniük a vadat, máskülönben az állatok megérezik az oroszlán szagát és elillannak.”

Két testvér, név szerint Baján és Mingán kapta azt a feladatot, hogy felügyeljék a kán vadászebeit: szelindekeket, vizslákat és agarakat. (Nevük Marco szerint *kujukcsi*, azaz „a szelindekek őrzői”.) Mindegyikük alá tízezer ember tartozott, akiknek egyetlen feladata a királyi ebek őrzése volt; az egyik fivér emberei vörös, a másikéi égszínkék ruhát hordtak. „És mikor a császár vadászni megy, báróinak egyike tízezer emberével és mintegy ötezer kutyájával tőle jobbra halad, míg a másik hasonlóképpen helyezkedik el a bal oldalán.”

A fivéreknek igen jó vadászoknak kellett lenniük, hiszen Marco úgy értesült, „az említett két testvérnek hivatali kötelességénél fogva el kell látnia a Nagy Kán udvarát októbertől március végéig napi ezer vaddal, akár állattal, akár madárral, nem számítva a fürjeket”. A szerződés teljesítése minden idejüket lefoglalta, így Marco ottjártakor éppen bódult álomba merültek, hogy visszanyerjék erejüket.

Kubiláj kán maga hasonló nagyságrendben vadászott: „magával viszi tízezer solymászt, továbbá mintegy ötszáz vadászsolymot: vándorsólymokat, kerecseneket és más sólyomfajták nagy tömegét, úgyszintén ölyveket a vízimadarak elejtésére.” Solymászai jól

képzettek és jól felszereltek voltak, amint az egy ilyen hatalmas úrhoz illő.

Kubiláj kán és a bárók madarainak „lábára kis ismertető táblát csatolnak... így ha a sólymot elfogták, azonnal megállapíthatják tulajdonosát, akihez nyomban visszajuttatják.”

Ugyanez vonatkozott a vadászat egyéb kellékeire: lovakra, kardokra és más eszközökre is. Bárki, aki egy elveszett tárgyat megtalált, azt vissza kellett vinnie vagy a tulajdonoshoz, vagy egy ezzel megbízott báróhoz, különben „rablónak tartják, és megbüntetik”. Marco szerint ez a szigorú rendszer hatékonyan működött: „Így semmi el nem vész, amit rögtön meg ne találnának, és vissza ne adnának.”

A Mongol Birodalom egyszerű lakosainak nem volt joga vadászsólymokat tartani vagy azokkal vadászni. „Senki közrendű, bárki legyen is, nem tarthat sólymokat, ölyveket vagy vadászskutyákat... És sem báró, sem lovag, sem bármilyen más nemes nem kockáztathatja meg, hogy külön vadásszon ezen a területen, hacsak a solymázmestertől nem nyert rá engedélyt, vagy nem rendelkezik külön kiváltságlevéllel.”

A vadásziidény kezdetén a társaság délnek indult Kambalukból, a vadászmezők felé. A bárók és alacsonyabb rangú hivatalnokok lovon vagy gyalog utaztak; Kubiláj kán mindegyikük fölé emelkedett, hiszen négy elefántjának valamelyike vitte, amelyek nagy ügyességgel keltek át szűk szorosokon is. Az uralkodó „deszkából szerkesztett ékes alkotmányban” utazik, melyet a legfinomabb selyem és aranydíz borít. Kubiláj ritkán hagyta el pompás kerevetjét, mert Marco szerint testét köszvény gyötri. Mellette tizenkét báró lovagolt, s ugyanannyi szép udvarhölgy. „Valóban nincs ehhez hasonló multság a világon” – sóhajt Marco.

Elfüggönyözött utazófülkéjéből Kubiláj olykor beszélgetett a mellette lovagló bárókkal és lovagokkal, akik közben az eget is fürkészték. Mikor darvakat vagy fácánokat pillantottak meg odafönt, felkiáltottak: „Felség! Darvak!”, s ekkor Kubiláj félrehúzta a függönyöket, és szabadjára engedte a vadászsólymait.

Kubiláj és vazallusai gyönyörködve figyelték, amint a kecses jószág felfelé siklik, majd szárnyait behúzza lecsap, mint egy

üstökös, egy-egy szerencsétlen darura vagy más madárra, mely későn kap észbe, és hiába próbálja kikerülni támadóját. A sólyom gyorsasága mindig győzött, s amint a két állat összeütközött, a ragadozó borotvaéles karmát belemélyesztette kábult áldozatába, majd ketten pörgő haláltáncba kezdtek az égen. A halálos ölelésbe zárt madarak végül a földre zuhantak, s a vadászok odaügettek, ahol földet értek, hogy felszedjék a győztes sólymot.

Kubiláj kán elefántja hátáról figyelte a szeme előtt zajló égi küzdelmet, „ami számára, miközben ágyán fekszik, a legnagyobb gyönyört és szórakozást jelenti; a vele levő bárók hasonlóképpen gyönyörködnek.”

A vadászattal töltött órák kifárasztották Kubiláj kánt, aki „szép és pompás” sátraiban keresett menedéket. Ebben a sáttáborban gyűltek össze bárói, lovagjai és solymászhai, valamint feleségei és ágyasai, összesen akár tízezer ember is. Némelyik sátor elég nagy volt ahhoz, hogy ezer lovagot befogadjon, ám nagyságtól függetlenül mindegyiknek a bejárata dél felé nyílt, a mongol hagyományak megfelelően.

A legnagyobb sátor a kán magánszállásához kapcsolódott, amely két csarnokból és egy hálóteremből állt. Marco leírja Kubiláj kán pompás pusztai hajlékának fényűző berendezését: „A kihallgatási sátrak mindegyikét szerszámfából készült rudak tartják, és fehér, fekete meg vörös csíkos... oroszánbőrök borítják, úgyhogy nem kell bennük az idő viszontagságaitól szenvednie. Mind a három lakosztályt kívülről is hasonló csíkos oroszánbőr borítja... belülről pedig hermelin- és cobolyprém béleli, melyek a létező legdrágább és legfinomabb szőrmék, mert egy köpenynek szolgáló cobolyruha... megér kétezer bizánci aranyat...; ezt a prémfajtát a tatárok »a szőrmék királynőjének« nevezik.... A sáttörkötelek selyemből vannak. Egyszóval elmondhatom, hogy az említett sátrak, vagyis a két kihallgatási csarnok és a hálóterem, olyan drágák, hogy a világ egyetlen királya sem győzné pénzzel.”

Kubiláj kán persze nem egyszerű „király” volt, hanem a mongolok Nagy Kánja, a világ leghatalmasabb uralkodója.

A solymászat szokása meglepően hasonló volt Keleten és Nyugaton. Mindkét kultúrában több mint egy évezrede nemesi sportnak számított. Egy régi nyugati mondás szerint egy jól felszerelt nemesúrnak két dologra van szüksége: egy gyors kutyára és egy pompás sólyomra. Ázsiában és Európában királyok és parasztok egyaránt örömet lelték abban, ha ragadozó madarat láttak elröppenni a füves síkság felett, alatta vágózó vadászokkal, akik a zsákmányért igyekeztek.

Európában Hohenstaufen II. Frigyes német-római császár volt a legbefolyásosabb sólyomrajongó. 1229-ben a VI. keresztes hadjáratról képzett arab solymászokkal tért haza, akiknek részük volt e kedvtelés elterjesztésében Európa-szerte. Frigyes császár éppen Marco Polo külföldi utazásának éveiben írta meg a sport bibliáját, a *De arte venandi cum avibus*, avagy *A sólymokkal való vadászat művészete* című könyvet. Ez volt az egyik legelső mű, amely a madarak anatómiáját tárgyalta. A császár, úgy tűnik, sportszeretében még Kubiláj kánon is túltett: egy alkalommal félbehagyott egy fontos hadjáratot a solymászat kedvéért. A sólymok rajongói nyilván megértik döntését.

Kubiláj kánnal kapcsolatban Marco ugyan nem említ efféle kilengéseket és hibás döntéseket, ám nyilván ő is felismerte, hogy amíg Kínában van, addig ki van szolgáltatva a nagylelkű, ám szeszélyes uralkodó kegyeinek. Nem tudhatta azt sem, ott-tartózkodása meddig tart majd. Apja és nagybátyja azt tervezték, hogy nem sokáig maradnak, hanem átadják a pápa üzenetét Kubiláj kánnak, majd az ifjú Marcóval, no meg drágakövekkel, selyemmel és más értékes árucikkkel visszatérnek Velencébe. Ám most úgy tűnt, mindhármukat behálózták a mongol udvar intrikái.

Marcóéknak három évébe került, hogy Velencéből eljussanak Kubiláj kán udvarába, de rá kellett jönniük, hogy a hazaút még hosszabb ideig fog tartani. Kínában kellett maradniuk mindaddig, amíg Kubiláj úgy akarta. Noha a kán már hetvenedik esztendejéhez közeledett, és fiát felkészítette az öröklésre, semmi jelét nem adta, hogy le kívánna mondani hatalmáról. Ha pedig hirtelen végez vele a halál, a velenceiek komoly veszélybe kerülhetnek, hiszen elveszítik védelmezőjüket, és védtelenné válnak a Mongol Birodalom nyugodt

felszíne alatt szunnyadó nyílt erőszakkal szemben, így tehát foglyok voltak – bár megbecsült foglyok – a világ legnagyobb birodalmában; sorsuk, hogy beláthatatlan ideig szolgálják a Nagy Kánt.

A túlélés érdekében Marcónak lehetőséget kellett találnia arra, hogy hasznossá tegye magát a kán számára, és a mongol nők és lovak után meg kellett ismerkednie a hatalomgyakorlás művészetével is. Ha sikerül kivívnia egy helyet a maga számára, bármilyen magasra felemelkedhet. A mongol társadalom ugyanis – minden különössége ellenére – mindig nyitva állt a használni tudó idegenek előtt. Lehet, hogy a végén a bárók közé emelkedhet, sőt egy gazdag tartomány kormányzója lehet, mint ahogy más megbízható külföldiek őelőtte. Kubiláj kán követeként ezreknek parancsolhat, talán még saját udvara is lehet, végtelen lehetősége lesz a meggazdagodásra, s annyi ágyast tarthat, amennyi tetszik. Vagy pedig áldozatul esik a durva mongol törvényeknek, és sosem látja viszont szülőföldjét.

Mikor már úgy tűnt, Marco semmilyen pozíciót nem tud betölteni a Mongol Birodalomban, Kubiláj kán maga elé kérette, és útra bocsátotta azzal a feladattal, hogy szedje be az adót, s ami még fontosabb, gyűjtsön adatokat a birodalomról, melynek jókora részeit még nem tárták fel. Marco tehát ugyanaz lett a nagy birodalom határain belül, mint ami a Kubiláj kánnal való találkozás előtt volt: utazó.

KILENCEDIK FEJEZET

HARC A TÚLÉLÉSÉRT

*Öt mérföldet átkanyarogva szállt a
szent Alph a völgybe, nagy erdők alatt,
aztán elérte a barlangokat...*

Marco Polo Kubiláj kán követeként hagyta el Kambalukot. Bár még csak húszas évei elején járhatott, apja és nagybátyja nélkül indult útnak; őket utazásainak ebben a szakaszában egyáltalán nem is említi. Mint mindig, most is a kán védelmét és áldását élvezte, ami garantálta biztonságát – cserébe az uralkodó feltétlen lojalitást várt el. Az előtte álló nehézségek ellenére az ifjút elégedettséggel töltötte el újsütetű fontossága, ami teljesen érthető: célja ugyanis Kína legnagyobb, leggazdagabb és leghíresebb városa, Hangcsou volt.

Ugyanolyan arany *paizát* hordott magánál, akárcsak apja és nagybátyja a Mongol Birodalomban tett korábbi útjain. Ez egy nagyjából harminc centiméter hosszú és tíz centiméter széles tábla volt, rajta felirattal: „Az Ég nevében szenteltessék meg a kán neve. Aki nem engedelmeskedik neki, halállal lakoljon.” Birtoklása jelezte, hogy Marco a mongol állam fontos személyiségei közé tartozik, és teljeskörűen igénybe veheti a kán kiterjedt postahálózatát, lovait és útjait.

A Nyugati-tó partján fekvő Hangcsout jellegzetes kínai táj vette körül: égbe törő hegyek egy nyugodt tó partján, melynek vizében mintha az Ég tükröződne. A metropolisz a Szung-dinasztia hagyományos székhelye volt, melyet nemrég hódított meg Kubiláj kán fő tábornoka, Baján, körülbelül akkor, amikor Marco útnak indult a kán ügyeit intézni.

Semleges európaiként Marco pontosan olyan ember volt, akire Kubiláj kán rábízhatta egy ellenséges vagy lázongó lakosságú terület pénzügyeit. Minden, amit Marco Velence elhagyása óta látott, még Kambaluk csodái, sőt maga a Nagy Kán is mintha csak bevezetőként szolgáltak volna a Kína szívébe tett útjához.

A két várost Kína egyik legnagyobb szabású közműve, a Nagy Csatorna köti össze, amely több mint ezerötyszáz kilométeren át fut délnek Kambalukból Hangcsouba. Ez a vízi út volt a kínai (és a mongol) hajózás és kereskedelem fő artériája. Építése – kisebb megszakításokkal – évszázadok óta tartott, de Marco idejére már befejezéséhez közeledett. Bár Marco nem hagyott ránk pontos útinaplót, Hangcsou felé vezető útján valószínűleg a Nagy Csatornát követte.

Kambalukot elhagyva egy „igen szép kőhídhöz” ért, mely egy széles és gyors sodrású, az óceánba futó folyón ívelt át. Marco becslése szerint a híd „háromszáz lépés hosszú, és legalább nyolc lépés széles; tíz lovas tud rajta egy vonalban haladni. Huszonnégy pillérje és íve van, hogy erős alapokon nyugodjék, finom szürke márványból.” A hídon túli nyílt terület oly tágasnak tűnt, mint Kína maga, és a fiatal velencei könnyen azt képzelhette, hogy az egész világ a lábai előtt hever – bizonyos értelemben igaza is volt. A híd nemcsak mérnöki remekműnek tűnhetett számára, hanem egyfajta szimbólumnak is: átjárónak egy új világba, egy új tudatállapotba, talán még egy új életbe is. Marco érezhette, hogy innentől minden egyes lépéssel ő maga is megváltozik, mikor a hídra lépve maga mögött hagyta a mongolok erősségét, és megérkezett Kínába.

A hídon való áthaladás közben azért arra is felfigyelt, milyen ügyesen és alaposan építették meg: „Fent a hídtesten mindkét oldalon márvány mellvédekből és oszlopokból álló korlát húzódik”, ezeket oroszlánok díszítik, és az összesen hatszáz oszlop között „szürke márványból készült, domborművekkel televesített korlát húzódik, hogy az emberek vízbe ne essenek. Így követik egymást másfél lépésnyire az oszlopok a híd mindkét oldalán, úgyhogy az egész valóban szemet gyönyörködtető alkotás.”

Ezt a hidat ma Kuang-li hídnak vagy Marco Polo hídnak nevezik, és szerkezete lényegében Marco kora óta változatlan. Az 1192-ben

épült híd a Lu-kou folyó felett ível át. A történeti feljegyzések szerint a Lu-kou egykor rendkívül gyors, vad folyású folyó volt, ám a mai építkezések csillapították sodrását. A híd közelében vívták a második világháború egyik fontos ütközetét, mikor a japán csapatok elérték idáig Kína elleni háborújuk során.

Harminc mérfölddel a majdan a nevét viselő híd után Marco Polo bájos vidékre érkezett, melyet kellemes, nyájas falvak, árnyékot vető fák, szép gyümölcsöskertek, források és buddhista kolostorok tarkítottak; utóbbiakban a szerzetesek selyemszövésével és arany ékszerek készítésével foglalkoztak. Marco végre megfeledkezhetett négy évvel ezelőtti, Kambalukba vezető veszélyes útjáról: itt biztonságban érezte magát, és szívélyesen fogadták, bárhová is ment. „Számos fogadó várja az utasokat – írja –, mivel rengeteg kereskedő fordul meg errefelé.” Innentől Marco beszámolója, melyet feltehetőleg a Kínából Itáliába hazavitt jegyzetei alapján készített, lendületes útleírássá válik: szerzőnk egyik kényelmes fogadótól a másikig utazik, s mindig megdicséri a „gyönyörű” falvakat, kisvárosokat, szántóföldeket és utakat, melyeken kereskedők hada nyüzsög.

Marco mindenütt találkozott a selyemmel – s nem is csak magával az anyaggal, hanem a selyemhernyókkal is; ezek léte az európaiak számára a teljes újdonság erejével hatott – valamint az eperfákkal, amelyeken a hernyók éltek. Európa évszázadokig semmit sem tudott a selyemkészítés tudományáról és művészetéről; ez valószínűleg az ókori történelem egyik legsikeresebben őrzött ipari titka volt.

A selyem eredete Kínában is a legendák ködébe vész. A hagyomány Hszi Ling-sinek, a mitikus – állítólag Kr. e. 3000-ben uralkodó – Sárga Császár feleségének tulajdonítja a selyemhernyó-tenyésztés bevezetését és a szövőszék feltalálását. Bár a hölgy nem volt valóságos történelmi személy, a selyem valóban nagyon ősi: a régészeti feltárások már a Kr. e. 3000 körüli időszakból találtak selyemszálakat, -szalagokat és -gubókat. Egy Kr. e. 5000-ból származó elefántcsont edénykén pedig selyemszövésre alkalmas fonóeszközöket, valamint selyemszálakat ábrázoltak.

Kínában egyetlen háziasított lepkefaj, a vak és repülésképtelen *Bombyx mori* termel selymet; ennek őse, a *Bombyx mandarina* Moore a fehér eperfa levelein élt. Ez a hernyó olyan szálát termelt, amely gömbölyűbb és simább volt a többi lepkefaj szálánál, és az évezredek során ebből tenyésztették ki kitartó kínai kezek a specializáltabb *Bombyx mori* fajt.

Ez a lepke akár ötszáz petét is rakhat, melyek mindegyike egyetlen gramm súlyú; majd miután ezt néhány nap alatt megtette, elpusztul. Innentől a selyem története gyorsan növekvő számok sorozata. Egy uncia (kb. 30 gramm) petéből idővel harmincezer selyemhernyó kel ki, amelyek egyetlen táplálékon élnek: az eperfa levelén. Ez a harmincezer hernyó körülbelül egy tonna eperfalevelet eszik meg, s cserébe hat kilogramm nyersselymet termel.

A *Bombyx mori* fokozatos nemesítése során a kínaiak megtanulták, hogy a petéket 18 °C-on tárolják, és 7 °C-kal növeljék a hőmérsékletet, hogy a kikelést gyorsítsák. Ám az igazi munka csak itt kezdődik: a hernyókat ugyanis félóránként etetni kell, éjjel-nappal, kézzel szedett és gondosan összevágott eperfalevéllel, miközben a hőmérséklet állandóságára is figyelni kell. A tenyésztőkunyhók rekeszeiben a selyemhernyók hamar hízásnak indulnak; a csámcsogó lények olyan hangot keltenek, mintha eső verné a bambusztetőt. Közben védeni kell őket a zajtól, a huzattól, a hal vagy a hús, sőt az izzadság szagától is. Ideális körülmények között a dédelgetett állatkák eredeti súlyuk több ezerszeresére növekednek, miközben folyton vedlenek és változtatják színüket.

Védelmesítő gubóik elkészítéséhez a selyemhernyók kocsonyás anyagot bocsátanak ki, amely a levegőn megszilárdul. Három-négy nap alatt gubót szőnek maguk köré, amely végül egy körülbelül hüvelykujnyi kis fehér golyóbissá alakul. Ezeket forrásban lévő vízbe mártják, hogy fellazítsák a selyemszálakat, melyek akár a fél kilométeres hosszúságot is elérhetik, majd orsóra tekerik őket.

A selyemgubóknak két fajtája van. Az egyik szálainak átmérője körülbelül nyolcada egy emberi szőrszálénak, ugyanakkor elképesztő szakítószilárdsággal bír. Ennek oka molekuláris szerkezete, az ún. béta-redőzött réteg.

Egyetlen selyemszál általában öt-nyolc ilyen szálból áll, amelyek szorosan egybefonódnak. Feldolgozás után a nyers szálak készen

állnak a festésre. Mivel a festékmolekulák jól beleilleszkednek a redőkbe, a selyem sokkal jobban megtartja színét, mint más természetes anyagok, és a színek sokkal teltebbek, élénkebbek a selyem kellemes tapintású felszínén.

A másik gubófajta sokkal nagyobb és bolyhosabb. Ezt gyakran „boldog család”-nak nevezik, mert mindegyikben két lárva található. Ennek szálai gubancosabbak, ezért kevésbé értékes anyag. Miután kiterítették száradni, ruhák kitömésére szokták használni, mert meleg és leheletkönnyű.

Kínában a selyemkészítés elsősorban női munka volt. Tavasszal a császárné feladata volt megnyitni a selyemidényt, és az otthonokban, valamint a szövőműhelyekben is nők fonták, szőtték és varrták a selymet. A selyemben gazdag vidékeken egy-egy család nőtagjainak három generációja etette és felügyelte a növekvő selyemhernyókat. Kína tartományainak fele foglalkozott selyemgyártással, amely – a fonást, szövést, festést és varrást is beleszámítva – igen munkaigényes iparág volt. Annak ellenére, hogy a selyem mindenütt előfordult, gyártásának technikáját gondosan őrizték a kínai hatóságok halállal büntették, ha valaki külföldinek elárulta a titkot, s azt is, ha valaki gubókat vagy akár csak petéket átvitt Kína határán.

A selyem viselése először a császár és családja előjoga volt. Idővel azonban a kínai társadalom egyre szélesebb rétegei is rászoktak a selyemruhákra, még később pedig a selymet már az iparban is alkalmazták: halászhálót, hangszerhúrt és papírt készítettek belőle. A Han-dinasztia idejére (Kr. e. 206-Kr. u. 220) a selyem annyira elterjedt Kína-szerte, és annyira alapvetőnek számított a kínai gazdaságban, hogy fizetőeszközzé is vált, amellyel akár tartozásokat is ki lehetett egyenlíteni. A földművesek az általuk készített selyemmel rótták le adójukat a kormánynak. A kormány viszont selyemmel fizette ki a közhivatalnokokat, és selyemmel jutalmazta a rendkívüli szolgálatot tevő alattvalókat. A selyem hamarosan átvette az arany szerepét, mint általános értékmérő: az egység már nem az „egy font arany”, hanem az „egy vég selyem” volt. Idővel egyfajta pénzzé vált, s nem is csak Kínában, hanem az idegen országokkal folytatott cserében is. A selyem olyannyira

részévé vált a kínai gazdaságnak, életmódnak és kultúrának, hogy a mandarin kínai írás jeleinek 5%-a a selyemhez kapcsolódik.

A kínaiak selyemmonopóliumát később megtörték a vetélytárs országok. A koreaiak már Kr. e. 200-ra elsajátították a selyemkészítés alapjait, azoknak a kínai bevándorlóknak köszönhetően, akik magukkal hozták ezt a specializált ismeretet. Ötszáz évvel később különböző „selyemutakon” már Indiába is eljutott a technológia, ahol ugyanolyan lelkesedéssel kezdték művelni. A selyem még Rómába is megérkezett, s a rómaiakat ugyanúgy elbűvölte a csábító kelme. A Kr. e. 4. századi római feljegyzések említik Serest, a félig-meddig mitikus Selyemkirályságot.

Elképzelhető, hogy a római légiók először az Eufrátesz folyó közelében, Kr. e. 53-ban vívott carrhae-i csatában találkoztak selyemmel. A beszámolók szerint a párthusok élénk színű, szél lengette selyemlobogói lenyűgözték a római katonákat, akik hamarosan megfutamodtak a csatamezőről. Néhány évtized kellett csak hozzá, és a római előkelők már kínai selyemruhákban pompázva hirdették státusukat, mint ahogyan a kínai császárok tették évezredekig. Heliogabalus római császár, aki a Kr. u. 3. század elején uralkodott rövid ideig, kizárólag selyemruhát volt hajlandó viselni. A 4. század vége felé pedig egy római ezt jegyezte fel: „A selyem viselése, amely azelőtt a nemesség joga volt, most különbségtétel nélkül minden rétegben elterjedt, még a legalacsonyabbban is.”

A selyem elkerülhetetlen elterjedése ellenére a kínaiak éberek maradtak, és sikerült is megőrizniük a selyemgyártás bonyolultabb műhelytitkait egészen Kr. u. 550-ig. Ekkor két nesztoriánus szerzetes jelent meg I. Justinianus császár udvarában, akiknek sikerült selyemhernyópetéket kicsempészniük úgy, hogy üreges bambusz sétatöbajaikba rejtették azokat. A petékből hamarosan kikeltek a hernyók, amelyek gubókat szőttek – a *Bombyx mori*, s vele a selyem, megérkezett a Bizánci Birodalomba. Kínához hasonlóan Bizánc is igyekezett monopolizálni a selyemgyártást, és féltékenyen őrizte a selyem készítésének titkát. Bár a bizánci selyem hamar kiszorította a hagyományos kínai változatot az európai piacról, a nemes kínai textil továbbra is keresett árucikk maradt Közép-

Ázsiában, és mindenütt sok pénzt adtak érte. A selyemgyártók versenyébe hamarosan Perzsia is beszállt India és Bizánc mellé. Noha a kínai selyem nem vetélkedhetett a rosszabb minőségű külföldi vetélytársakkal, azért továbbra is jókora hasznot hozott, valamint hozzájárult a birodalom gazdasági és kulturális egységének tudatához.

A selymet éppen Marco Polo kínai tartózkodása alatt kezdték gyártani Itáliában – több mint négy évezreddel az után, hogy a selyemszövés módszere először megjelent Kínában. A II. keresztes hadjárat során (1144-1149) kétezer selyemszövő emigrált Konstantinápolyból Európába, elterjesztve azokat a gyártási titkokat, amelyeket a kínaiak évezredek óta őriztek. Az ifjú Marco számára azonban a selyem még mindig egzotikus újdonságnak számított, mely Kínához kapcsolódott.

Az utazás idilli körülmények között zajlott egészen addig, amíg Marco meg nem érkezett egy „kietlenül elpusztított tartományba”: Tibetbe. Utazásának e pontján Marco túllépett az európaiak által valaha is ismert világ határán, s emiatt olykor nehéz megállapítani, melyik mai területet kell érteni az általa felsorolt királyságok és népek alatt. „Tibeti” útja valószínűleg inkább a dél-kínai Jünnanba, Mianmarba (Burmába), Vietnamba és más, nehezen azonosítható északi vidékekre vezetett.

„Tibet” egyszerre vonzotta és taszította Marcót. Kalmárként azonnal feltűnt neki a fűszerek bősége: gyömbér és fahéj, valamint egyéb, általa addig sohasem látott és meg nem nevezett fűszerek. A borostyán, a selyem és a korall szintén felkeltette érdeklődését: amint írja, az ittenieknek „gyönyörűségük telik abban, ha asszonyaik vagy bálványaik nyakába akaszthatják” a korallt.

A vidék zűrzavaros viszonyai és babonás hite eléggé zavarba ejtették Marcót, ám a csillagjós-varázslók lenyűgözték. Ezt írja róluk: „Ördögi művészettel olyan csodákat és boszorkányságokat művelnek, hogy elámul, aki látja vagy akár csak hallja. De én könyvünk folyamán erről nem számolok be részletesen. Az embereket szórakoztatná, ha hallanák, de semmi jóra nem vezetne.” Miután így felcsigázta hallgatósága érdeklődését, Marco nem kéreti tovább magát, és elárulja, mire képesek a csillagjósok: „Vihart tudnak támasztani, és villámot tudnak csiholni – mennydörgéssel

együtt! –, amikor kedvük tartja, vagy meg is szüntethetik, és egyéb hallatlan csodákat művelnek.”

Szerzőnk ezután ismét olyan témához kanyarodik vissza, amely egyszerre volt lenyűgöző és visszataszító számára. Ijesztő részletekkel ecseteli a bonyolult szertartást, amellyel a varázslók a gonosz szellemeket igyekeznek kiűzni a betegekől. „Ha a javasemberek megérkeztek – mondhatom, vannak elegenden –, a beteg elmondja nekik baját, mire a varázslók táncolva és énekelve rögtön játszani kezdenek hangszerükön. A varázslók addig táncolnak, míg egyikük szájából habot túrva halottként elterül a földön. Ekkor az ördög belép a testébe. Mikor pedig társai ezt látják rajta, kérdéseket tesznek fel a beteg állapotáról. Mire ő így felel: »Ez vagy az a szellem támadta meg a beteg embert, mert magára haragította, és nem mutatott irányában tiszteletet.« Megnevezi a szellemet, mire tízszer ezt mondják: »Kérünk téged, bocsáss meg neki, és végy vérből vagy javaiból annyit, amennyit akarsz, s ennek fejében gyógyítsd meg.«”

Marco bátran idézi fel a „tibetiek” eksztatikus vallási rítusát:

„Miután hosszan imádkoztak, a révületbe esett ember testében levő gonosz szellem még hozzáteszi: »A beteg ember még egy másik szellem iránt is tiszteletlen volt, aki annyira neheztel rá, hogy semmi körülmények közt meg nem bocsát.« Ha ezt a feleletet kapják, akkor a betegséget halálosnak ítélik. De ha a beteg sorsa az, hogy felépüljön, akkor a felelet úgy hangzik, hogy noha vétke nagy, mégis meggyógyul; hozzon azonban két vagy három birkát, és készítsen elő tíz vagy tizenöt korsó igen finom és bőven fűszerezett italt... Tehát levágják az előírt számú birkát, vérét a szellem tiszteletére és táplálására bizonyos helyeken elhintik. Ekkor jönnek előírt számban a javasemberek és javasasszonyok; mikor valamennyi összegyűlt, és minden készen van, táncolni, énekelni és zenélni kezdenek...

Miután egy ideig ezzel foglalatostkodtak, a javasemberek egyike ismét révületbe esik, habot túr a száján, a többiek pedig megkérdik tőle, hogy megbocsátott-e már a beteg embernek. Néha igennel felel, néha nemmel. Ha a felelet: nem, újra megisméttlik a szertartásokat egészen addig, amíg meg nem bocsát. Mikor pedig nagy szertartásossággal véghezvitték azt, amit a szellem parancsol,

kijelentik, hogy az ember bocsánatot nyert, és hamarosan meggyógyul. Azután nagy vidámsággal és jókedvvel nekiesnek az enivalónak, s az, aki eddig élettelenül feküdt a földön, felkel, és versenyt eszik a többivel. Miután mindnyájan ettek és ittak, az emberek felkerekednek, és hazamennek. A beteg pedig tüstént jobban érzi magát, és meggyógyul.”

Időnként persze előfordult, hogy a gyógyultnak nyilvánított ember hamarosan mégis meghalt. A szertartást nem is végezték el bárki kedvéért: csupán a gazdagok számára állt rendelkezésre, így Marco számítása alapján – aki még a mágia terén sem feledkezett meg az anyagiakról – egy hónapban egy vagy két alkalommal került rá sor.

E feketemágusok népe Marco szerint „gonosz hajlamú fajta”. Ráadásul „akkora vérebeik vannak, mint egy szamár, ezekkel vadászni szoktak.”

Marco Tibetben megtapasztalhatta a mongolok ázsiai hódításainak sötét oldalát. Becsületére legyen mondva, hogy nem habozik részletesen leírni a Kubiláj fivére, Möngke kán által okozott pusztítást. A Möngke nyomában járó Marcót ezen a helyen olyan nyugtalanság és félelem kerítette hatalmába, amilyenről a Góbi-sivatagon való átkelés óta nem számolt be. Ez a tapasztalat megváltoztatta véleményét a Mongol Birodalomról és a saját helyzetéről. Egyedül volt egy elhagyatott világban, csupán a *paízában* bízhatott, mint egy varázserejű talizmánban, amely Kambaluk kényelmére, élvezeteire és nagyszerűségére, s különösen Kubiláj kánra emlékeztette – mindezek azonban több ezer kilométerre keletre voltak tőle. Bár a *paiza* Marcót a kán követeként különleges státussal ruházta fel, nem töltötte el teljes megnyugvással, amikor a körülötte lévő – részben a Möngke által okozott, részben a tibetiek zavaró és első látásra perverz viselkedéséből adódó – káosszal szembesült. Mindenütt az eredeti mongol kultúra nyomai vették körül – nomád ragadozóké, amely teljesen más értékek mentén szerveződött, mint Kubiláj kán jótékony uralma.

Marco kietlen tájon haladt át, melyben nem talált sem színeket, sem harmóniát, s amely még a nemrégiben lezajlott hódítás komor emlékét viselte. Viszolygással írja le, mit látott ezen a vidéken: „Húsz

napig tart az út lakatlan területen keresztül, ahol se szálláshoz, se élelemhez nem jutni; tehát az utasoknak mindent magukkal kell vinniök, és szüntelenül hadakozniuk kell a vadállatokkal, melyek igen számosak és veszélyesek.” És a veszélyek csak növekedtek, minél beljebb hatolt Tibetbe.

Reccs! Reccs!

A robbanásszerű hang felveri az éjszaka csendjét, ijedtséggel töltve el Marcót és mindenki mást is a vidéken. Senki nem menekülhetett előle. Marco hamarosan kiderítette az okát: „Rengeteg nagy nád nő ezen a vidéken, a folyók közelében; kerületük teljes három tenyér, magasságuk pedig tizenöt lépés... A kereskedők és más utazók estefelé, ha le akarnak pihenni, nádat vágnak, és nagy tüzet raknak belőle; mert olyan villámló fénnel és hangos pattogással ég ez a nád, hogy hangjától az oroszlánok, medvék és egyéb vadállatok igen megijednek és elmenekülnek. Valóban ettől kezdve nem követik a karavánt, és semmi áron nem közelítenék meg a tüzet. Az utazók tehát önmagukat és állataikat védik így a ragadozóktól, melyek a vidék lakatlansága folytán hallatlanul megsokasodtak ebben a lerombolt országban.”

Természetesen Marco is elsajátította a nád meggyújtásának fortélyát: „Az utas levágja a zöld nádat, melyből rengeteg terem, és egyszerre nagy csomót vet tűzre belőle. Miután egy darabig égnek, széthasadnak, s ez olyan zajjal jár, hogy éjnek idején tíz mérföld távolságból is hallható.”

Reccs!

A zaj Marco állítása szerint akkora, hogy akik nem szoktak hozzá, nagyon megriadnak hallatán. Szerzőnk, engedve a túlzásokra való hajlamának, azt írja, hogy aki „váratlanul hallja, könnyen eszméletét vesztheti ijedtében, és szörnyet is halhat” a hangzavartól. Marco legalább ennyire hihetetlen megoldást javasol e következmény ellen: akik először járnak itt, tömjék be fülüket gyapottal, és ruhával kössék be a fejüket és az arcukat, amíg meg nem szokták a pattogó nád hangját.

A lovak reakciója még komolyabb gondot okozhatott. Az állatok ugyanis „annyira megrémülnek, hogy elszakítják kötőféküket és

kitépi cövekeiket”, majd elmenekülnek. A Marcóhoz hasonló tapasztalatlan kereskedőknek ezért, hogy megelőzzék hátasaik elvesztését, meg kellett láncolniuk a lovak lábát. A tapasztaltabb kalmárok e célból vasbilincseket is vittek magukkal az útra. Idővel a lovak megszokják a hangzavart, és már nem kell őket mindig megkötni, amikor meggyújtják a nádat.

Az eladósorban lévő tibeti lányokat Marco ugyanolyan visszataszítónak találta, mint az egész országot: az itteniek ugyanis különös, a természet törvényével ellenkező házassági szokásoknak hódoltak. „Az ország egyetlen férfiája sem venne feleségül semmi áron olyan lányt, aki szűz, mert azt mondják, a nő semmit sem ér, amíg nem volt jó néhány férfinak ágyastársa.” Marco kissé rögeszmésen ismételteti ugyanannak a témának a variációit: a szűz menyasszonyokat rossz szemmel nézik a helyiek által imádott istenek; a szeretők nagy száma bizonyítja, hogy a leendő ara kívánatos; s a menyasszony értéke annál nagyobb, minél több férfi lelte benne örömét.

A vidéket járó kereskedők, mint Marco, hamar áldozatul estek a falusiak mesterkedéseinek, mellyel „ágyastársakat” kerestek leányaiknak. „Mikor utasok érkeznek más országból, és sátrat vernek valamelyik tanya vagy falu közelében..., a helység öregasszonyai felkészülnek, magukkal viszik eladó hajadon lányukat és azok leányismerőseit, az áthaladó idegen elé járulnak, és rimánkodnak, hogy itt-tartózkodása idejére vegye magához együttálásra azt a fiatal nőt, amelyik megtetszik neki.”

Marco leírásának száraz hangneme azt sugallja, hogy a vidék leányai nem nyerték meg a tetszését, vagy talán a tranzakció kereskedelmi jellege riasztotta el. Ám mindez nem akadályozta meg abban, hogy részletesen leírja e bizarr szokást: „Az utasok pedig kedvük szerint válogathatnak és mulathatnak. Aztán a lányok visszamennek az öregasszonyhoz, aki hozta őket, mert az idegeneket nem szabad hazájukba követni. Tehát ily módon az utasoknak, ha egy falvat, tanyát vagy egyéb lakott helyet ejtenek útba, néha húsz-harminc lány is rendelkezésükre áll. És ha az utasok hosszabb időre ott maradnak, annyi fiatal nő udvarol nekik, amennyit csak kívánnak! Tudnotok kell, hogy az utastól elvárják,

hogy a lánynak, akivel hált, gyűrűt, függőt, láncot vagy más csekélységet adjon, melyet szerelmi ajándékként mutathat fel, mikor férjhez kell mennie.... Mert minden lánytól elvárják, hogy legalább húsz ilyen ajándékot hordjon a nyakában láncon, mielőtt férjhez megy. Azok, akik a legtöbb ajándékkal rendelkeznek, a legkedvesebbek szülei szemében, és a férfiaknál is a legkapósabbak... Nagyobb ajándékot nem adhat egy mátka vőlegényének, mint az idegentől kapott ajándékokat.” Marco kellenül elismeri, hogy „tizenhat-huszonnégy esztendő ifjaink” – azaz az ő korosztálya – „szívesen utaznának egyet abban az országban! Annyi lányt kapnának, amennyit szemük-szájuk megkíván, és szinte teljesen ingyen!”

Marco gyakran bizonyítja, hogy távol áll tőle a prűdéria, ám a tibeti stílusú szex még az ő gyomrának is sok volt. Erkölcsi tanulságot keresve emlékezteti európai hallgatóságát, hogy a tibeti nép „egyébként bálványimádó és elvetemült fajzat; nem tartja bűnnek a rablást és a gonoszságot, és valóban ők a Föld legnagyobb haramiái.”

Nos, az asszonyaik legalább az ágyban vérmesek voltak.

A szomszédos tartomány, Kaindu asszonyai még bizarrabbnak tűntek Marco számára, mint a tibeti leányok. „Senki sem érzi sértve magát, ha feleségét, lányát, nővérét vagy családjának bármely tagját egy idegen, vagy akármilyen férfi megszeplősíti, sőt ellenkezőleg, jó szerencsének tartja.” Ha egy idegen, például egy Marcóhoz hasonló kalmár érkezik hozzájuk, „a ház ura elmegy, figyelmeztetve feleségét, hogy tegyen mindent a vendég tetszése szerint, s miután így szólott, kimegy a mezőre vagy a szőlőjébe és földjére, s vissza sem jön addig, míg az idegen el nem ment. Az utóbbi pedig ennek a bitagnak a házában lakik három vagy akár négy napig is, és a fickó feleségével, lányával, nővérével vagy a család bármelyik nőtagjával szórakozik, ahogy kedve tartja. Mindaddig, amíg a házban tartózkodik, azzal jelzi ottlétét, hogy kitűzi az ajtóra kalapját vagy valami más holmiját; a gazda ebből tudja meg, hogy még mindig ott lakik. Míg ez a pimasz fent látja a jelt, haza sem megy, nehogy megzavarja őket mulatságukban.” Végül, miután az idegen távozott, „a gazda hazatér, örömtől és reménytől megittasulva találja háza

népét; maga abban leli kedvét, hogy elmeséli az asszonyéppel, hogyan tobzódott az idegen velük; aztán egyértelemmel hálát adnak isteneiknek!”

Bár élvezettel piszkálja fel hallgatói képzeletét efféle érzéki leírásokkal, Marco végül „becstelenségnek” titulálja ezt a szokást, amelyet egyébként Kubiláj kán be is tiltott – nem mintha bárki ebben az eldugott régióban figyelembe vette volna a távoli uralkodó rendeleteit.

Marco sejteni, hogy Kainduból kifelé menet kínos helyzetbe került e szokás miatt. „Falvaik kietlen hegyek közt vannak, de mégis az út közelében, úgyhogy felajánlhatják asszonyaikat az idegeneknek. Az utóbbiak – többnyire kereskedők – az asszonyoknak egy kevés gyengébb minőségű kelmét adnak.” Marco valószínűleg éppen ezt tette, ám vendéglátói igen furcsán reagáltak. Elbeszéli, hogy mikor egy kereskedő, felszállván lovára, éppen indulni készült, a ház ura és felesége kiabálva gúnyolódni kezdett vele: „Ejnye, hová mégy? Nem mutatnád meg, mit viszel el tőlünk?... És nézz csak körül, nem feledtél-e valamit nálunk!” – kiáltották utána. „Ezt kaptuk mi tőled, te ostoba, de te mit kapsz tőlünk? Semmit!”

E megalázó szavak még hosszan csengtek a távozó, zaklatott idegen fülében.

Marco éppen csak annyi időre állt meg, hogy szemügyre vegyen egy érdekesnek tűnő növényt, amelyet szegfűszegnek hitt. Nem ismervén valódi mibenlétét, kötelességtudóan feljegyzi, hogy ez a fa „elég kicsi, levele a babéréhoz hasonlít, de hosszabb és keskenyebb, kis fehér virága pedig a szegfűre emlékeztet, csak hogy éretten feketés színű.” A 19. századi francia tudós és szerkesztő, M. G. Pauthier ebből azt a következtetést vonta le, hogy Marco Polo a fekete teáról beszél – ami annál is érdekesebb, mert a beszámoló olvasóinak régóta szöveget ütött a fejébe: miként lehetséges, hogy a velencei ennyi évet töltött Kínában, soha egy szóval nem említve a teát? Más kutatók erre azzal válaszoltak, hogy Marco valójában a kasszia-fáról beszél, amelynek kérgéből a fahéj készül. Ez kevésbé valószínű, mert Marco a következő mondatban külön szól a fahéjról, ami arra utal, hogy világosan megkülönböztette a két növényt.

Marco valószínűleg tényleg a teáról írt, anélkül hogy tudta volna, mi az. A mongolok, a kínaiakkal ellentétben, inkább kumiszt ittak, teát csak nagyon ritkán. Nem csoda, hogy Marco sem ismerte ezt az italt.

A mongol gazdaságról alkotott pontos képe okán feltételezhetjük, hogy Marco adószedőként szolgált Kubiláj kánt, sőt azt is, hogy e jövedelmek legnagyobb része sóban folyt be, ami rendkívül jelentős árucikk volt a birodalomban. Kubiláj gyakran adta ezt a feladatot azoknak a külföldieknek, akik megbízásából a birodalom útjait rótták, s Marco kiválóan alkalmas volt annak elvégzésére. Beszámolójában itt is, ott is igen magabiztosan tárgyalja a só használatát és gazdasági értékét.

Az *Utazások* előző részében már beszélt papír-, illetve selyempénzről, ami az európaiak számára meglehetősen hihetetlennek tűnhetett. Most sópénzről lesz szó, ami talán még elképesztőbb hangzott olvasói számára. Leírja, hogyan készítik a vidék lakói ezt a fizetőeszközt: „Sót főznek ki, majd mikor tézstaszervé vált, egyfajta öntőformába rakják, melynek alja lapos, teteje viszont kerek; a benne kiformált sódarab fél fontot nyom. Utána az öntvényeket egy erősen felforrósított kőre teszik a tűz mellé, ahol kiszáradnak, és igen megkeményednek. A pénzt ellátják az uralkodó pecsétjével, de ezt csak az uralkodó tisztviselői tehetik.”

Mihelyt megismerkedett e házilag készült, kemény sótümbök használatának mikéntjével, Marco hamar felismerte, hogy segítségükkel egy olyan anyaghoz is hozzájuthat, melynek értékéhez nem kellett magyarázatot fűzni: „A kereskedők tehát behatolnak ide Tibet hegyei közé, ahol szintén a sópénz járja, és óriási haszonra tesznek szert, mert a bennszülötteknek a hús mellé szükségük van sóra és egyéb dolgokra, amiket szintén meg kell venniük. A városokban is ezzel a pénzzel sózzák az emberek ételüket, úgy, hogy előbb darabokra törik.” Érezhető Marco csodálkozása e különös kereskedelmen, amelyből mindkét fél azzal az áruval került ki, melyet hasznosnak ítélt. A sómonopólium Marco számára a papírpénzhez hasonlított: a kormány mindkét esetben szabadon nyomtathatott (illetve főzhetett) pénzt.

Marco figyelme ezután a mai kínai Jünnan tartomány felé fordul, melyet ő a terület török neve alapján Karadzsanként említ.

Noha Kubiláj kán fia, Temür fennhatósága alatt állt, Karadzsanban kevés nyugalmat lelt a gyanútlan utazó. A tartományban ugyanis „olyan hatalmas kígyók tenyésznek, hogy elrémül, aki látja őket, és megborzad, aki hall róluk”. Marco érezhető undorral írja le visszataszító külsejüket: „Állítom, hogy némelyik tíz lépés hosszúra is megnő... Hordónyi vastagok... Fejüknél két talpuk nő, de nincs ujjas lábuk, csupán karmaik, egy nagyobb és két kisebb, mint a sólyomnak vagy az oroszlának. A fejük igen nagy, a szemük pedig világít és nagyobb, mint egy jókora cipó. A szájuk olyan széles, hogy egészben le tudnak nyelni egy embert, és tele van hegyes fogakkal. Röviden: olyan rémítőek és szörnyen csúnyák, hogy ember és állat félelmében egyformán megdermed előttük.”

Ezek a szörnyetegek természetesen nem kígyók voltak, hanem krokodilok; Marco nem mulasztja el, hogy megossza olvasóival, hogyan lehet elkapni egyet anélkül, hogy felfalná az embert: „Folyókhoz, tavakhoz és forrásokhoz járnak inni. Olyan súlyosak, hogy... farkuk barázdát vés a talajba... A vadászok tehát, akik nyomukat kutatják, egy bizonyos tör segítséggel fogják meg őket, melyet arra a barázdára fektetnek rá, melyet a kígyó maga után hagyott, tudva azt, hogy ugyanazon az úton tér vissza. Egy cölöpöt vernek mélyen a földbe, ahol éppen lejtteni kezd a talaj, s tetejére élesre fent acélpengét erősítenek, mely tenyérynire áll ki, és olyan, mint egy borotva vagy lándzsahegy. Aztán az egészet beborítják homokkal, hogy a kígyó ne láthassa... Mikor az állat odaér, nekimegy az acélpengének, mégpedig a lejtő miatt olyan erővel, hogy felhasítja mellét egészen a köldökéig, amitől azonnal megdöglik; a varjak, látva, hogy az állat már nem él, káromni kezdenek, amiből a vadász tudja, hogy a kígyó elpusztult, és keresésére indul.”

A vadászok a krokodil testében lévő orvosságért kockáztatják az életüket: „Azok, akik elejtik őket, belsejükből azon nyomban kiszedik az epét, amit nagy pénzért adnak el, mert tudnotok kell, hogy ebből az anyagból igen értékes orvosságot készítenek, melynek három kiváló tulajdonsága van. Először: ha valakit veszett kutya mar meg, és... adnak neki inni borba vegyítve ebből az italból, azonnal

meggyógyul. Másodszor: ha az asszonyok nehezen vajúdnak, az előbbi mennyiséggel megítatva könnyen hozzák világra gyermeküket. Harmadszor: ha valakit kelések vagy fekélyek lepnek el, és egy kevés ilyen epével bekenik, gyorsan meggyógyul.”

Groteszk külseje ellenére a krokodil más okból is keresett árucikknek számított: „A kígyó húsát is eladják, mert igen ízletes, és a nép nagyon kedveli.” Sőt, bizonyos módon még segítik is az embereket azáltal, hogy felfalják a farkasok, oroszlánok és medvék kölykeit, „anélkül hogy az apa- vagy anyaállatok megakadályozhatnák.”

Marco tehát fáradságos tanulmányozással kiderítette, hogy a krokodilok, minden vadságuk ellenére, hasznos szövetségesei lehetnek a túlélésért folytatott mindennapos küzdelemben.

Kubiláj kán követeként Marco tudomást szerzett a mongolok korábbi véres hadjáratairól, melyek célja Karadzsan leigázása volt. Ezt a vidéket különböző törzsek lakták, s ide nemigen sugárzott el a kínai civilizáció fénye. Különbözőségük és elszigeteltségük dacára a törzsek kénytelenek voltak behódolni a szomszédos Kínának a Csin- (Kr. e. 221-206) és a Han-dinasztiák idején, ám a tényleges hatalom a helyi törzsfők kezében maradt, akik a saját törvényeik szerint éltek. A kevés kínai telepes feltűnő idegen maradt a tartományban.

A Tang-dinasztia idejére (Kr. u. 618-907) egy Nancsao nevű királyság vált a régió domináns politikai és kulturális hatalmává; ez egyesítette a széthúzó hadurakat, és némi civilizációt erőltetett erre a máskülönben primitív vidékre. A Nancsao Királyság röviddel Marco érkezése előtt élte virágkorát; ekkor ügyes kézműveseiről vált híressé, akik gyapotból és selyemből értékes kelméket szőttek. Só és arany is megtalálható volt itt – talán az előbbi lehetett az oka, hogy Marco adószedőként idelátogatott. A kínai politika egy ideig támogatta Nancsaót, részben hogy ütközőállamként szolgáljon a környező agresszív törzsek ellen, ám a Szung-dinasztia korában (960-1279) Kína ereje hanyatlani kezdett. Mire Marco megérkezett a mongol udvarba, Kubiláj kánban megérett a döntés, hogy e távoli királyságba is elviszi a Pax Mongolica áldásait. A nancsaói hadurak kitartása azonban megnehezítette dolgát, s a teljes sikert elérhetetlenné tette.

Marco szerint az elkerülhetetlen ütközet 1272-ben zajlott le, ám ez a dátum téves; talán hibás másolás következménye, vagy a szerző rosszul számolta át a mongol holdnaptár adatait az európai Julianus-naptárra. A megbízhatóbb kínai források 1277-re teszik az eseményeket, éppen Marco ideérkezése előttre. Bárhogyan is, ottjártakor a rendkívüli mézszárlás emléke még igen friss volt, mintha a lovak nyerítése és a nyilak suhogása még csak az imént csendesült volna el.

Mint Marco megtudta, a vidék leigázásához Kubiláj seregeinek több véres csatát is kellett vívniuk. Ezen a változatos, gyakran hegyvidéki terepen a mongolok nem voltak elemükben, és helyi zsoldosokra kellett hagyatkozniuk. Hadseregük szembe találta magát egy helyi hadúrral, akit Marco Mien és Bangala – azaz Mianmar (Burma) és Bengália – királyának nevez. (Néhány változat szerint két különböző uralkodóról van szó.) Ez a fejedelem elszánta magát, hogy visszaveri Kubiláj kán hadait úgy, „hogy a Nagy Kánnak örökre elmenjen a kedve sereget küldeni ide.”

Mien és Bangala királya a csata előkészületeként hatalmas haderőt gyűjtött össze: „ezek között volt... kétezer nagy elefánt, melyeknek mindegyike jól és keményen ácsolt gerendatornyot hordozott a hátán, benne tizenkét-tizenhat, nyíllal és egyéb felfegyverkezett, válogatott harcossal. Emellett legalább hatvanezer gyalogossal és lovassal” rendelkezett.

Ez az óriási sereg – lovak, elefántok, katonák, kíséret, s maga a király – addig üldözte Kubiláj hadait, míg háromnapi járóföldre megközelítették őket. Ott a sereg megállt és táborot vert, hogy a katonák kipihenhessék magukat az ütközet előtt. A mongol hadvezér, Neszkradin herceg csupán tizenkétezer lovast tudott csatasorba állítani, akiket buzdítani igyekezett, hogy tegyenek meg minden tőlük telhetőt a harcban. Elmagyarázta nekik, hogy Mien és Bangala királyának katonái, bár túlerőben vannak, „járatlanok a hadviselésben, ők viszont állandóan gyakorolják. Ne ijedjenek hát meg az ellenség nagy számától, hanem bízzanak saját ügyességükben, mert oly sok helyen és alkalommal állták ki a próbát, hogy nevüket rettegi nemcsak az ellenség, hanem az egész világ. Bizonyítsák be ezt újra, és ő ígéri, hogy győzni fognak.”

Ám Meszkradin ravasz is volt, nem csak ékesszóló. Embereit bölcsen egy nagy síkságon állította fel, szárnyukon dzsungellel, amely túl sűrű volt ahhoz, hogy a harci elefántok behatolhassanak. Meszkradin úgy tervezte, ha a fenevadak közelebb jönnek, mongol katonáit beküldi a dzsungelbe, „és onnan nyilazhatnak rájuk”.

Európában az elefántok harci alkalmazását haszontalannak és veszélyesnek ítélték, hiába voltak a Föld legnagyobb szárazföldi állatai. Ázsiában viszont a szelídített elefántok már évezredek óta szerepet játszottak a harcmezőn. Szállították a menetelő hadsereg nehéz poggyászait; csatában 25 km/órás sebességgel vágottak az ellenség felé, bár a megállással voltak gondok. Egy tomboló elefántokból álló csapat könnyedén összetiporhatta az ellenség katonáit, akik védekezésre nem is gondolhattak a fenevadak előtt. Az elefántoktól megrémültek és elfutottak a lovak és a tevék. Méretük révén a hátukon hordozott harcosok előnyös helyzetből támadhattak, s a magasból dárdákat és nyilakat szórhattak a földön menekülő ellenségre. Noha bevetésük hátrányokkal is járt – a sebesült elefántok megvadulva saját hadseregüket is eltaposhatták –, így is méltó ellenfelei voltak akár a legjobb mongol lovasoknak.

A két sereg napokig méregette egymást, s ezalatt akcióba léptek a mongol képek. Megfigyelték, milyen hosszúak az ellenség nyílvesszői, hogy a mongol katonák biztosan ennél rövidebbet használjanak. Az ellenség így majd nem tudja felszedni és újra használni ezeket a hosszabb nyílvesszőre tervezett íjaihoz.

A mongolok nyílvesszői az aerodinamikai kecsesség és a sebészi pontosság mintapéldányai voltak. Egy méter hosszúra faragták és tökéletesen kiegyensúlyozták őket, végükön három sor toll biztosította repülési stabilitásukat. A mongolok időnként méreggel kenték be vagy sóba mártották a hegyét, hogy maximális fájdalmat okozzon. A halálos lövedék a mongolok katonai technikájának szimbóluma volt, s kiváló lovastudományukkal együtt szinte garantálta a győzelmet.

A csata előtt a két had közelebb húzódott egymáshoz, mígnem csak egy mérföldnyi sík terep választotta el őket. Itt Mien és Bangala királya „minden elefántháton levő erődöt csatába rendelt, mire a

harcosok elfoglalták bennük a helyüket, majd mögöttük hadirendbe állította gyalogosait és lovasait is, ahogy bölcs királyhoz illik.” Majd rázendítettek a zenészek, a király felszállt lovára, s erre a jelre megindult az ütközet.

A mongolok figyelték, hogyan közeledik a király és serege, de nem mozdultak, míg a közelükbe nem értek. „Mikor már közel voltak, és nem maradt más hátra, mint megkezdeni a csatát, a tatárok lovai annyira megrémültek az elefántoktól, hogy nem voltak képesek szembe ügetni, hanem felágaskodtak és megfordultak.” A mongolok, lovaik miatt, menekülni kényszerültek, a király hadai pedig a nyomukban voltak.

Neszkradin ekkor „azonnal parancsot adott, hogy mindenki szálljon le lováról; kössék lovaikat a közeli erdő fáihoz, aztán pedig vegyék elő nyilaikat, mert ezt a fegyvert jobban kezelik, mint a világ bármely más népe. A sereg engedelmeskedett a parancsnak, megfeszítették íjaikat, és annyi nyilat lőttek ki az előnyomuló elefántokra, hogy rövidesen nagy részüket megsebesítették és megölték, a hátukon ülő emberekkel együtt. Az ellenség is nyilazott a tatárokra, de a tatárok fegyverei jobbak voltak, s amellet jobban is bántak velük.”

A nemes vadak nem sokáig bírták a nyílzáport: „Mikor az elefántok érezték a rájuk zuhogó nyílesőt, megfordultak, és menekülni kezdtek: most már senki sem volt képes rábírní őket, hogy szembeforduljanak a tatárokkal. Olyan robajjal és dübörgéssel menekültek, hogy azt gondolhattátok volna: itt a világ vége! Sőt az erdőbe is berontottak, s a rajtuk levő erődökkel a fákhöz dörgölöztek, úgyhogy minden felszerelés és fegyverzet lehullt róluk, amit rájuk raktak”, természetesen a bennük álló harcosokkal együtt. A mongolok megvárták, amíg a megzavarodott állatok elhagyják a csata helyszínét.

Ezután Neszkradin kiadta a parancsot az immár védtelenné vált mieni-bangalai sereg megtámadására. A mongolok lóra pattantak, és az ellenségre rontottak, látván, hogy annak „sorai közt teljes a zavar”. A király, előnytelen helyzete dacára, kitartott, s a szemben álló hadseregek kemény harcban csaptak össze.

A jól felszerelt mongol katonák igen jó eséllyel indultak bármilyen közelharcba. A harcosok különleges mongol páncélingben vágtattak a csatába: ez fémlemezkből állt, melyeket kemény állatbőrökre erősítettek. A mongol vértzet közepén, a szív fölött egy tükör volt, ezt abban a hitben szerelték fel, hogy a tükör visszaverje, eltérítse az ártó hatásokat, például az ellenséges dárdákat. A katonák ezenfelül finom szövésű lánc tunikát is viseltek, melyről lepattantak a gyengébb nyílvesszők, és kampók is voltak náluk, amelyeket az ellenfél vértjének láncszemeibe akasztva földre ránthatták őt. Még csizmáik is a sztyeppe szigorú viszonyaihoz készültek: orruk felfelé kunkorodott, hogy az alatta lévő levegőréteg szigetelőként védje lábujjaikat a fagy marásától.

Marco ékes szavakkal ecseteli a bekövetkezett mészárlást: „Vadul csapott össze a két sereg, és halálos ütések váltottak... Csak láttátok volna, hogyan zuhogtak a kardok és buzogányok csapásai; láttátok volna, hogyan dőltek le a lovasok és gyalogosok; láttátok volna, hogyan repültek gazdátlan kezek, lábak, fejek szerteszét! A halottak mellett rengetegen voltak olyan sebesültek, akik soha többé nem kelhettek fel, mert összetiporták őket a földön. A zsvaj és kiabálás mindkét oldalon akkora volt, hogy az égzengést sem lehetett volna meghallani. Mindkét részről nagy volt a kavarodás és öldöklő a küzdelem, de a végén a tatárok győztek...

Egészen délig harcoltak, akkor a királyok [vagyis Mien és Bangala királyának] csapatai nem voltak képesek tovább ellenállni a tatároknak; érezték, hogy vereséget szenvedtek, és menekülni kezdtek. Mikor a tatárok a futást látták, utánuk eredtek, és olyan könyörtelenül mészárolták őket, hogy látni is szörnyű volt.”

Marco a vereségért Mien és Bangala királyának balszerencsését okolja, akiknek inkább egy síkságon kellett volna megütközniük a mongolokkal, ahol azok nem tudtak volna ellenállni az elefántok első rohamának; akkor a két szárnyon bekeríthette és elpusztíthatta volna a mongol sereget. Ám nem így történt. Sőt, a mongolok aznap óriási zsákmányt szereztek: több mint kétszáz elefántot ejtettek foglyul. Az elefántok pedig korántsem voltak olyan bamba állatok, mint Marco először gondolta: „az elefánt minden állatnál ravaszabb”, írja rólok.

Marco végül megdicséri a győzteseket, azaz mongol gazdáit: „Így szenvedtek vereséget Mien és Bangala királyai a tatárok állhatatossága és nagyobb hadi jártassága miatt.”

A két tartomány pedig a Nagy Kán fennhatósága alá került.

Kambaluk környékével ellentétben Karadzsan inkább csak nevében vált mongollá. A rákényszerített Pax Mongolica ellenére e délnyugati tartomány meglehetősen veszélyes vidék volt, még a legtapasztaltabb utazó számára is. Marco nagy fáradsággal fejlesztette túlélőképességét, ám így is állandóan résen kellett lennie.

TIZEDIK FEJEZET

A TÁBORNOK ÉS A KIRÁLYNÉ

*Zendülne csak szívemben
még egyszer a dala,
oly vad gyönyör gyúlna ki bennem...*

Bárhol is járt ezekben az eldugott tartományokban, Marco Polo mindenütt a természet rendjének felforgatását tapasztalta: a vajákosok viharokat idéztek meg; sőt használtak pénz helyett; a gazdák felkínálták feleségüket, nővérüket és lányaikat az első utukba akadó idegennek; halálos kígyók, amelyekből életmentő gyógyszert nyernek – furcsaságok és paradoxonok őrzítő sokasága.

Egyetlen csoport sem testesítette meg jobban a vidék feje tetejére állított szokásait, mint Zardandan lakói (ez valószínűleg Jünnan nyugati része lehet). Az itteni férfiak lusták, önteltek és haszontalanok voltak – azaz Marco megfogalmazásában: „úriemberek a maguk módján, és háborúskodáson, vadászaton és solymászáson kívül semmit sem csinálnak. Minden munka a nőkre hárul, akik háborúban foglyul ejtett rabszolgák segítségével végzik el [a munkát].” Valami mégis megragadta Marco figyelmét e néppel kapcsolatban. A gyermeket váró szülők ugyanis a *couvade*, más néven férfi-gyermekágy szokását gyakorolták (az első kifejezés a francia „kikel” jelentésű szóból származik). „Ha valamelyik asszonyuk gyermeket hozott a világra, a gyermeket megmossák és bepólyálják, aztán az asszony felkel, és végzi a házimunkát, míg a férje ágyba fekszik, maga mellé véve a csecsemőt; s nem is hagyja el ágyát negyven napon át, legfeljebb szükségét végezni. Az egész rokonság és az ismerősök sorra látogatják, és nagy ünnepséget csapnak. Ezt azért teszik, mert szerintük az asszonynak súlyos teher

volt a gyermek kilenc hónapig, és éppen ezért illendő, hogy a férj is osztozzék szenvedéseiben, s úgy mondják, legalább negyven napig ne legyen gondja az asszonynak gyermekére, csupán annyi, hogy megszojtatja.” Az ágyban fekvő férfit ugyanúgy kiszolgálja a felesége, mintha a férfi szülte volna a gyermeket.

Marco első hallgatói bizonyára meg voltak róla győződve, hogy a velencei saját szórakoztatására találja ki ezeket az elképesztő dolgokat. Az általa leírt szokások olyan szélsőségesen különösek voltak, mintha csak hallgatói szórakoztatása kedvéért akarná nevetségessé tenni e kitalált pogány népeket. Ám beszámolója nem kitaláció: a Marco Polo által leírt férfi-gyermekágy szokását az antropológusok a világ számos különböző helyén fellelték, így Afrikában, Japánban, Indiában, Észak- és Dél-Amerikában (az őslakók között), valamint Európában a baszkoknál is. Egy 2002-es orvostudományi vizsgálat során két kanadai kutató, Dr. Katherine E. Wynne-Edwards és Dr. Anne Storey nyál- és vérmintát vett a „gyermekágyban” fekvő férjektől. Észrevették, hogy partnerük terhessége során a férfiakban is megnövekszik a prolaktin nevű hormon szintje, ami roppant különös, ugyanis ez egy női hormon, mely a tejelválasztást irányítja. Sőt, a vizsgált férfiakban az ösztrogén – mely férfiakban rendes körülmények között alacsony szintű – egy változatának szintje is jelentős növekedést mutatott. A kutatás eredményei arra utaltak, hogy a férfiak teste bizonyos mértékig követi állapotos feleségük testi változásait – vagyis a kutatók szavaival: „a férfiakban olyan hormonális változások mennek végbe, amelyek a szüléssel kapcsolatosak, és hasonlóak az anyaság esetén bekövetkező változásokhoz.”

Marco utazása a mai Mianmarban minden megtett kilométerrel egyre egzotikusabb és veszélyesebb lett. Az *Utazások* ezen része furcsa hatást kelt: mintha a szerző egy álomföldön haladna át, mely csupán addig szilárd, míg ő jelen van benne, távozása után azonnal visszasüllyed az árnyak közé, melyből Marco Polo egy pillanatra kiemelte. „Tizenöt napon át lakatlan pusztákon utazhattok, nagy erdőkön keresztül, ahol bőven tenyészik az elefánt, az unikornis és sok más vadállat. Nincsenek itt emberlakta helyek.”

Az unikornis vagy egyszarvú mitikus állat volt, a tisztaság és szüzesség szimbóluma. Lóhoz hasonlónak tartották, homlokán egy

szarvval; az ebből őrölt por állítólag csodás gyógyító hatással bírt az epilepszia, a mérgek és más csapások ellen. Marco azonban olyan könnyedén veti oda ennek a legendás állatnak a nevét, mintha megszokott része lenne a vidéknek. Feltehetően így is volt, ugyanis szerzőnk valójában a kevésbé kecses, ám nagyon is létező ázsiai orrszarvúra gondolt, melynek homlokából ugyanúgy szarv meredezett. A szarv anyaga szaru, ugyanaz a rostos fehérje, mely a szőrszálakat is alkotja. Az orrszarvúnak persze nincsenek mágikus tulajdonságai, és nem is túl szép látvány, ez indokolhatja, hogy Marco kevés figyelmet szentelt neki.

A mítoszok helyett Marco a mérgezés nagyon is valóságos szokására hívja fel a figyelmet. „Ha véletlenül egy finomabb vagy előkelőbb születésű, vagy más jobbfajta ember szállást keresett ennél a népnél” – figyeljük meg, mennyire illik szerzőnkre a leírás –, „éjnek idején méreggel vagy egyébbel meggyilkolták. Ezt pedig nem rablás céljából vagy gyűlöletből követték el, hanem attól az elképzeléstől vezettetve, hogy a meggyilkolt ember jó hírneve, bölcsessége és ügyessége ott marad a hajlékban, ahol megölték. És mindenki áldásnak tartotta, ha ilyenformán magához láncolhatta valakinek a lelkét, és minél előkelőbb származású és megnyerőbb külsejű személlyel tette ezt, annál inkább becsülték és irigyelték miatta.” Könnyen elképzelhetjük, hogy Marco sem a szemét lehunyni, sem enni nem mert, nehogy házigazdái gonosz terveinek áldozatául essen.

E szörnyű szokás addig volt érvényben, amíg a mongolok meg nem érkeztek. Kubiláj kán ugyanis „rettenetes büntetéssel” sújtotta azokat, akik idegeneket veszejtettek el a lelkükért. Marco azzal próbálta nyugtatni magát, hogy e bűnös szokás már jóval az ő jövetele előtt kihalt, ám azért ott motoszkált benne a gyanú, hogy bármikor újra feléledhet. Megfigyelte, hogy „igen sokan, férfiak és nők egyaránt, különösen a gonosz szándékúak, szüntelenül mérget hordanak maguknál, hogy bevehessék, ha netalán valamely gaztett elkövetése közben csípnék el őket, és így elkerülvén a kínvallatást és megkorbácsolást, gyorsan meghaljanak. De a királyok, akik ezt a szokást ismerik, kutyaürüléket tartanak készenlétben, melyet azonnal lenyeletnek a bűnössel, hogy hányja ki a mérget.” És Marco

biztosítja szkeptikus hallgatóit afelől, hogy „igen gyakran sor kerül [ennek] alkalmazására.”

Miután leírta a vadonban tapasztalt borzalmakat, Marco valóságos dicshimnusz zeng Pagan ősi városáról, amelyben egyébként valószínűleg soha nem járt. Ám ő is hallott a királyság egykori uralkodójának fényűző síremlékéről.

Ez a hajdani király, aki gazdag, hatalmas és népszerű volt – Marco rendes körülmények között e jelzőkkel csak Kubiláj kánt szokta illetni –, „mikor halni készült, megparancsolta, hogy sírjának mindkét végén egy-egy kerek tornyot emeljenek, egyet aranyból, egyet ezüsből... A tornyokat finom kőből építették, aztán az egyiket jó egyujjnyi vastagságban arannyal borították, úgyhogy a torony azt a látszatot kelti, mintha tömör aranyból volna; a másikat hasonlóképpen ezüsttel vonták be... Mindegyik torony legalább tíz lépés magas, és arányosan széles. A tornyok felső része kupolát tart, és harangokkal van körülaggatva: az aranytoronyé aranyharangokkal, az ezüsttoronyé ezüstharangokkal, s ha szél fúj, a harangok megszólalnak.”

Marco szerint a tornyokhoz fogható szépség nem létezett Európában.

Marco beszámol arról, milyen szokatlan módon hódították meg Kubiláj kán seregei ezt a korábban oly lázongó tartományt. A kán állítólag „bohócait és mutatványosait” gyűjtötte össze, hogy seregével kiegészítve Mien ellen küldje őket. Hadvezért is adott melléjük, s azok megígérték, hogy teljesítik a feladatot.

A bohócokkal kiegészült mongol sereg gyorsan elfoglalta Pagan városát, ahol megpillantották a két tornyot, melyek aranyból, illetve ezüsből épültek, s a látványtól azonnal alábbhagyott a támadókedvük: „Igen elámultak, és hírül adták a Nagy Kánnak, tanácsot kérve, hogy mit csináljanak a tornyokkal, mert egyiket sem merték elpusztítani, látván a rájuk halmozott óriási gazdagságot. Megírták tehát levélben, micsoda kincsre bukkantak, s megkérdezték, szétszedjék-e, és küldjék-e el a kánnak az aranyat meg az ezüstöt. A Nagy Kán pedig, jól tudván, hogy a király a tornyokat lelkének üdvéért emeltette, és hogy emlékét megőrizze az

elmúlástól, elrendelte, hogy bántódásuk ne essék, hanem maradjanak meg olyanoknak, amilyenek.”

A legyőzött ellenfél tisztelete kivívta Marco elismerését, aki azt a vitatható magyarázatot fűzi ehhez, hogy „nincs a világon tatár, aki kezét emelne olyasmire, ami a halállal van összefüggésben, annyira félnek az isten ítéletétől”. Ám az igaz, hogy Kubiláj nagylelkűsége tudatos politika része volt, mellyel a hadai által meghódított területek helyi vallásai iránti türelmét kívánta bizonyítani. A mongolok felismerték, hogy ha meghagyják az általuk leigázott vidékek sajátos jellegét, a lakosok sokkal inkább hajlanak majd rá, hogy feladják politikai függetlenségüket, cserébe identitásuk csorbítatlan megőrzéséért.

Miközben Marco folytatta útját Ázsiában, saját szemével láthatta, milyen gyors változás zajlik az egykor változatlan kultúrában, miközben Kubiláj kán az egyik távoli országot a másik után kebelezte be birodalmába.

Némely helyi szokás azonban még a mongolok számára is túl szélsőséges volt. Marco egy ilyen szokással találkozott Bangalában (Bengáliában) is: „Az egész nép, vagy legalábbis nagy része bőrén tűvel szúrt jeleket visel, melyek oroszlánokat, sárkányokat, sasokat, darvakat és tudom is én, micsodát ábrázolnak, és ezek a képek úgy beleevődtek a bőrbe, hogy többé ki nem törölhetők. Ilyen jelekkel van tele arcuk, mellük, nyakuk, karjuk, kezük, hasuk is, egyszóval az egész testük.”

Marco minden bizonnyal megborzongott, miközben felidézte a tetoválás fájdalmas procedúráját. „Először a kliens ízlése szerint való figurákat feketével rárajzolják az egész testre. Ezután kezét, lábát összekötözik, és két vagy három segéd megfogja; a mester pedig, kinek ez egyetlen foglalkozása, öt tűt vesz elő, melyek négyszög alakban vannak megerősítve, az ötödikkel a középben; ezekkel mindenhová odaszúr, ahol rajz van; közvetlenül ezután tintát öntenek a szúrásokra, amitől az előre rajzolt ábra megjelenik. Munka közben a kliens úgy szenved, hogy az felér a purgatórium kínjaival... Sokan bele is halnak a festésbe, mert közben túl sok vért veszítenek.”

Bár Marco szívesen kipróbálta a helyi szokásokat, nincs utalás arra, hogy alávetette volna magát ennek a megpróbáltatásnak.

Még mélyebbre hatolva a dzsungelben, a mai Vietnam területén Marco olyan törzseket talált, amelyek tagjai jó harcosok voltak, ám csak rongyos, fakéregből készült ágyékkötőket viseltek. A vidék olyan idegennek tűnt, hogy csupán a Nagy Kán pecsétjét viselő papírpénz gyakorisága emlékeztette Marcót arra, hogy még mindig a Mongol Birodalomban jár, és a *paiza* védelmét élvezzi.

Egyéb oka nemigen lehetett a nyugalomra, ugyanis ebben az országban rengeteg volt az oroszlán, melyeket inkább csak hallani, mintsem látni lehetett. Marco szerint olyan veszélyes miattuk a környék, hogy „senki sem mer éjszaka a szabadban aludni, sőt a folyón utazók, akik ott többnyire árut szállítanak, ha éjszaka lehorgonyoznak, és nem maradnak kellő távolságban a parttól, komoly veszedelemben forognak, mert az oroszlánok ráugranak a hajóra, megragadják a legénység egy tagját, magukkal viszik és felfalják.” Ezért a kereskedők „mindig a folyó közepén vetnek horgonyt, és mivel jó széles, biztonságban vannak.”

Az oroszlánok támadásai ellen a kereskedők harcias kutyák – a valóságban farkasok – segítségéhez folyamodtak: „Ez [a kutyafajta] olyan csodálatosan bátor és vakmerő, hogy közülük kettő már megtámad egy oroszlánt. Ezért minden ember, aki útra megy, pár ilyen kutyát visz magával. Miközben tehát lován ülve az erdőben halad, íjjal meg nyilakkal felfegyverkezve, ha az oroszlán megjelenik, a kutyákat ráuszítja. Ezek a legnagyobb bátorsággal nekitámadnak, mire az oroszlán az állatok ellen fordul, de nem tud bennük kárt tenni, olyan ügyesen kerül ki csapásait. Az oroszlán már továbbállna, mire utánaerednek, szüntelenül ugatva, és arra lesve, hogy mikor haraphatnak bele combjába, vékonyába vagy bármelyik testrészébe. Az oroszlán nem bocsátkozik küzdelembe velük, csak hébe-hóba fordul vissza; és valóban, ha el tudná kapni a kutyákat, elbánná velük, ezek azonban résen vannak, hogy ilyesmi meg ne történhessék, így, hogy a kutyák marásától megszabaduljon, az oroszlán elmenekül, és beveszi magát az erdőbe, ahol nekiveti magát egy fának, hogy védeni tudja az oldalát ellenük. Mikor pedig az úton járó meglátja az oroszlánt ebben a szorult helyzetben, fogja íját, mert azt mesterien kezeli, és addig ereszti a nyilakat a

fenevadba, amíg megöli. Közben az oroszán hiába próbálna kereket oldani: a kutyák nem engedik. Ilyenformán tudnak csak az úton járók védekezni ezen a vidéken az oroszánokkal szemben.”

Megkönnyebbülést jelentett Marco számára, amikor az oroszánvadászat veszélyeitől a sólepárlás művelete felé fordulhatott – ez Kubiláj kán adószedőjeként mindennapos feladata is volt. Csanglu városában, a Mongol Birodalom ezen újabb, távoli pontján értő szemmel figyelte, hogyan bányásszák ki a nelyiek a sót, és hogyan gyűjtik nagy halmokba. „A rakásokat vízzel addig öntözik, míg alul folyini kezdenek. Ezt a vizet összegyűjtik, és nagy vasüstökben forralják; miután elforr, apró szemcsékben igen finom só marad az edény alján.”

Ezen a vidéken elegendő sót termeltek ahhoz, hogy a szomszédos tartományokba is eladjanak, „és nagy hasznot húznak belőle, úgyszintén a Nagy Kán kincstára is” – ehhez persze szükség volt a Marcóhoz hasonló szorgalmas külföldi adószedőkre is.

Tadinfu nemrég meghódított városában – amelyet olykor a vietnami Jen Csauval azonosítanak – Marco visszatér kedvelt szórakozásához, a fiatal lányok magánéletének megfigyeléséhez. Ezt írja róluk: „Kathaj tartományban a leányok tisztábbak, és inkább hódolnak a szerénység erényének, mint bárhol másutt” – különösen ha a már említett vidékek asszonyaival vetette össze őket, akiknek az ágya (ha a szíve nem is) bármelyik idegen előtt nyitva állt. Velük ellentétben a tadinfui lányok meglehetősen puritán életet éltek: „Nem hálóznak és nem táncolnak, nem csintalankodnak, nem gerjednek haragra, nem lebzselnek az ablakban, hogy a járókelőkre báméskodjanak, vagy magukat megbámultassák, nem hallgatják az illetlen beszédet, nem járnak ünnepekre vagy multságokba.” Azon ritka alkalmakkor, mikor elhagyták otthonukat, „anyjuk mindig elkíséri őket, hogy ne pillantsanak illetlenül az emberekre; különben is fejükön csinos főkötőt hordanak, mely megakadályozza, hogy oldalt pislogjanak, mert csupán az utat látják lábuk előtt.” Szinte mondani sem kell, hogy „a tolakodók szavait nem hallgatják meg.” Sőt, „annyira szemérmesek, hogy a világért sem mennek kettesével fürdőbe vagy izzasztókamrába.”

Szigorú életmódjuk a saját védelmüket szolgálta a háborgatás minden fajtájával szemben. Máskülönben nem tudtak volna férjhez menni: az esküvő előtt ugyanis „az apa a jövőbeli férj előtt kijelenti, hogy leánya szűz, és erről írást állít ki; ha pedig az ellenkezője bizonyosodnék be, a házasságot érvénytelennek tartják.” Mivel ez komoly jogi kérdés volt, az érdekelt felek – a menyasszony apja és a vőlegény – különleges intézkedéseket tettek a lány szüzességének ellenőrzésére:

„Miután annak rendje és módja szerint megkötötték a házassági szerződést, a lányt az izzasztókamrába viszik, hogy makulátlanságáról meggyőződjenek; itt már egybegyűltek a lány és a vőlegény anyja meg nőrokonai, továbbá mindkét fél megbízásából bizonyos idős hölgyek, kiknek az a foglalkozásuk, hogy galambtojás segítségével megvizsgálják a leány szüzességét. Ha a vőlegényt képviselő nők a vizsgálatot nem találják kielégítőnek, arra hivatkozva, hogy a nők természetes részei orvosi eszközökkel nagymértékben szűkíthetők, akkor az öreg hölgyek egyike ujját finom fehér gyolcsba burkolva avatottan bedugja a természetes részekbe, és kissé beleszakít a szűzhártyába, hogy a szűzi vér a gyolcsot kissé megszínezza. Mert eme vérnek az a természete, hogy semmiképpen nem mosható ki abból a kelméből, amelybe egykor beevődött. Ha ki lehet mosni, az annak a jele, hogy a lány becstelen és vére nem tiszta. Miután az így elvégzett próba szűznek mutatja a leányt, a házasság érvényes; ellenkező esetben a leány apját csalás miatt hivatalból megbüntetik. És tudnotok kell, hogy szüzességük védelme érdekében a leányok olyan óvatosan lépkednek, hogy soha egyik lábukat hüvelyknyinél tovább nem tennék a másik elé, mivel a leányok titkos részei könnyen szétnyílnak, ha túl szabadon mozognak.”

Marco zárójelben megjegyzi, hogy a mongolok „mit sem törődnek e szokásokkal: lányaik velük együtt lovagolnak, aminek következtében bizonyos részeiken kárt szenvedhetnek.” Ez némiképp gyakorlatiasabb hozzáállást jelentett a szüzesség kérdéséhez.

Tadinfui tartózkodása alatt Marco elveszítette egyik kedvelt gyűrűjét, s a felkutatására tett erőfeszítései még inkább

ráirányították figyelmét a buddhizmusban rejlő lehetőségekre. Ebben a tartományban „a bálványimádóknak nyolcvannégy bálványuk van” – írja, ám ezúttal anélkül, hogy azonnal elutasítaná a vallásnak ezt a formáját. Ehelyett tárgyilagosan elmondja: a buddhisták „azt állítják, hogy a legfőbb Isten különféle hatalommal ruházta fel őket [azaz a bálványokat], nevezetesen: egyik képes megtalálni az elveszett dolgokat; másik gondoskodik a föld termékenységéről, és megfelelő időjárást küld; megint másik a nyájakat védi; és így tovább, minden kedvező és káros dologra van bálvány.”

Marcót természetesen az elveszett tárgyak megtalálásáért felelős bálvány érdekelte leginkább: ennek „két kisfiút ábrázoló faszobrocskát díszítenek fel minden tizenkét évben. Templomában állandóan egy öreg papnő tartózkodik.” Ha valaki elveszített valamit, elmegy a templomba, ahol a papnő tömjént éget a bálvány előtt. Ezután megkapja a választ a bálványtól, és azt mondja az őt felkereső hívőnek: „Nézz ebbe meg ebbe az irányba, és megtalálod”. Ha valaki ellopta az illető tárgyat, ezt mondja: „Ennél meg ennél van; kérd tőle vissza. Ha vonakodik, keress fel engem ismét: én majd visszaadatom.” Marco is így tett, hogy visszaszerezhesse a gyűrűjét.

Beszámolója szerint az öreg papnő a bálvány segítségével többre is képes volt, mint hogy felkutassa az eltűnt vagy elcsent tárgyakat. Azzal, aki az általa ellopott tárgy visszaadását megtagadta a jogos tulajdonostól, különös dolgok történhettek: „ha nő, konyhai munkájának végzése közben vagy elvágja a kezét, vagy a tűzbe esik, vagy más baleset történik vele; ha férfi, fadöntés közben az erdőben elvágja a lábát, vagy csontját töri. Mivel pedig a javasok véleménye szerint ennek az az oka, hogy az elrablott tárgy nála van, most már haladéktalanul visszajuttatja.”

Az öreg papnő gyakorta beszélgetett az ártó szellemekkel, akik „gyenge és mormoló, susogásszerű hangon” kommunikáltak vele. A papnő „ilyenkor kezének felemelésével vagy fogának háromszori megcsikorgatásával hálát ad a bálványoknak, és felfohászkodik: »Ó, milyen kegyes, milyen szent, milyen nemes dolog!« Aztán ezt mondja annak, aki lovát keresi: »Errefelé menj és megtalálod.« Vagy pedig: »A rablók ezen a vidéken lettek rá, és ebben az irányban vitték el; szaladj utánuk, megtalálod.« És valóban meg is találja a mondott helyen.”

A bökkenő az volt, hogy a tárgy előkerülése után hálát kellett adni a bálványoknak: „Aki elveszett dolgait viszontlátja, áhítattal és tisztelettel áldozatot mutat be a bálványoknak, például egy végselymet vagy valamilyen aranyszőttest. Én, Marco, így kaptam vissza például egy elveszett gyűrűmet” – vallja be, azután sietve hozzáteszi: „De nehogy azt képzeljétek, hogy áldozatot vagy hódolatot mutattam be érte a bálványnak!”

Marco folytatta útját Kína délnyugati részében. Annyi kaland várt rá itt, hogy képtelen volt mindent belezsúfolni egyetlen részletes beszámolóba. „Nehogy azt higgyétek – írja –, hogy beszámoltunk egész Kathaj tartományról, vagy akár egyhuszad részéről; csupán annyiról, amennyin jómagam, Marco, keresztülutaztam. Mellőztem mindazt, ami a peremén és egészen a közepén fekszik, mert túl hosszúvá nyúlt volna beszédem.”

„Manzi Napkelet leghíresebb és leggazdagabb országa” – így kezdi Marco Kína egy újabb részének leírását. Manzi alatt a Szung-dinasztia gazdag és kifinomult birodalmát értette, amelyet még Kubiláj kán is sokáig elkerült, kevésbé védett célpontokat keresve helyette. Manzi ugyanis „a természetnél fogva igen erős volt, és minden várost mély vízárkok öveztek több mint egy kéziíjlövés szélességben”. A manzibeliek azonban nem voltak olyan vitéz harcosok, amilyeneknek Marco vagy a mongolok hitték őket: „a népet soha nem kényszerítették fegyverviselésre és semmiféle katonai szolgálatra”. 1268-ban Kubiláj hadai szétszórták őket, a maradékuk pedig letette a fegyvert a hódítók előtt.

Vereségük után Marco elhatározta, kideríti, hogyan is győzték le a kán emberei a helyi uralkodót, akit ő Fakfurnak nevez. Ez a fejedelem „csak a nőkkel törődött, vagy legfeljebb a szegényeknek adott alamizsnával; mert nagyon is kényelemkedvelő és békeszerető ember volt.”

Valójában Fakfurt inkább a békés kereskedelem érdekelhette; pontosan olyan felvilágosult, félisteni uralkodó volt, amilyenné Kubiláj szeretett volna válni. Fakfurt éppen ez a tulajdonsága tette sebezhetővé az országára törő mongol hadakkal szemben. Fakfur király kikérte a csillagjósai véleményét, akik megmondták neki, hogy

„nem veszítheti el királyságát másként, csak egy százszemű ember által. Ezért helyzetét biztosnak tartotta, mert miképpen hihette volna, hogy százszemű ember akadjon.” Ám feltételezése hamisnak bizonyult. A véletlen folytán ugyanis Kubiláj kán hadainak főparancsnoka egy kiváló tábornok volt, akit Százszemű Bajánnak neveztek, s aki elhozta Fakfur végzetét.

Az 1236-ban született Baján még fiatalember volt a hadjárat idején. Kubiláj kán csatlósaként került az udvarba, ahol hamar kitűnt szervezői képességével, méltóságteljes megjelenésével és okos beszédével. Bár házas volt, Kubiláj érvénytelenítette a házasságát, és egy új, magas rangú feleséget adott neki, akit Beszüdzsinnnek hívtak. Újszülött tekintélye és az udvari konfuciánus csoporttal kötött szövetsége révén Baján gyorsan emelkedett a mongol-kínai hierarchia ranglétráján. 1260-ban belépett a hadseregbe, itt előbb adminisztratív feladatokat látott el, majd tiszt lett. Vezetői képessége imponált a feletteseinek, potenciális ellenfeleit pedig elhallgattatta. Baján kiváló államférfi és katona lett, elsajátította a kínai verselés művészetét, és kötelességtudóan harci dalokat írt a mongol hadsereg tiszteletére. Kubiláj kán az egyik fiával folytatott beszélgetésben a legmelegebb szavakkal szolt a tábornokról: „Baján egy személyben rendelkezik egy tábornok és egy miniszter tudásával. Minden dologban megbízható... Ne úgy kezeld őt, mint a többi szolgát.” Egyszóval Baján hamarosan nélkülözhetetlenné vált a Jüan-dinasztia számára.

Mikor Kubiláj úgy döntött, itt az ideje megtámadni a Szungokat, kétszázezer lovas és kínai gyalogosokat adott Baján mellé, valamint egy ötezer hajóból álló flottát, melyen hetvenezer matróz teljesített szolgálatot. Ezen óriási hadsereg élén Baján egyik dél-kínai várost a másik után kerítette be – összesen ötöt –, s a Nagy Kán előtti behódolásra szólította fel őket, ám mindenütt makacs, néma ellenállásba ütközött az elszánt kínaiak részéről. A hatodik engedetlen városhoz érve Baján elvesztette a türelmét: „azt rohammal elfoglalta, s lakóit kardélre hányatta.” Győzelemittas csapataival ezután pusztító hadjáratba kezdett, melynek során gyors egymásutánban elfoglalt tizenkét várost. „Manzi lakóinak pedig megremegett a szíve, amikor fülükbe jutott a hír.”

Mikor már az egész ország a fennhatósága alá került, Baján felkészült a fő célpont, Hangcsou bevételére. Hangcsou, Kína – sőt, az egész akkori világ – legnagyobb városa, másfélmillió embernek adott otthont. Nem volt másik város a Földön, mely Hangcsou pompájával, szépségével és kifinomultságával, vagy éppen haladó szellemű és jótékony uralkodójával versenybe szállhatott volna.

Fakfur király a szegények és nélkülözők iránti gondoskodásával megtestesítette a gazdag város önzetlen szellemiségét. Marco szintén értékelte Fakfur teljesítményét, és emléket kívánt állítani a jó király tetteinek, azt állítván, hogy a királyt könyörületessége és igazságszeretete miatt bármely előző uralkodónál jobban szerette népe.

A király például hatékonyan gondoskodott az anyjuk által elhagyott gyermekekről. „Szokás volt ebben az országban kitenni az újszülött gyermekeket; a szegény asszonyokról beszélek, akik csecsemőiket nem tudják táplálni. A király azonban összeszedette őket, és gondot viselt ezekre a lelencekre, feljegyeztette a jeleket és csillagállásokat, melyek alatt születtek, és kiadta őket dajkáknak az országban. Ha pedig egy gazdag ember gyermektelen volt, a király elé járult, és annyi ilyen gyermeket kapott, amennyit kívánt, feltéve, ha a királynak ígéretet tett, hogy úgy bánik velük, mint tulajdon véreivel; ha pedig a valódi szülők évek múltán vissza akarták szerezni gyermekeiket, visszakapták őket, amennyiben írással tudták jogukat bizonyítani. Azokat, akiket senki sem vitt magával, a király maga neveltette, kitaníttatva őket valamilyen mesterségre. És ha a fiúk, lányok felnőttek, összeházasította őket egymással, és az új párról maga gondoskodott.”

Fakfur hasonló nagylelkűségről tett tanúbizonyságot a lakások kérdésében. Biztosította, hogy minden lakás, akár gazdag, akár szegény ember lakik benne, „szép és nagy” legyen. Jótékony uralma alatt megszűnt a bűnözés, legalábbis Marco állítása szerint: „A városban valóban olyan biztonság honolt, hogy éjjelre senki sem zárta be ajtaját, még a kereskedések is nyitva álltak, pedig színültig voltak mindenféle értékes áruval.” A Mongol Birodalom jókora területeivel ellentétben Manziban félelem nélkül utazhatott bárki.

A király és a királyné éppen fényűző udvarukban tartózkodtak Hangcsouban, mikor Baján „a város előtt... szép hadirendbe állította seregét”. A mongol had látványától megrémült Fakfur ekkor maga elé rendelte csillagjósait, s magyarázatot követelt tőlük a vereségért. Azok elárulták neki, hogy ellenfelének neve Százszemű Baján – a jóslat tehát beteljesedett.

Fakfur király „ezt hallván nem rejthette el rémületét: saját maga és népének egy része ezer hajóra szállt, és elmenekült az óceán szigetére, míg a királyné, aki a városban maradt, lévén hősies lelkű asszony, felkészült a város védelmére.” A királyné igen bátran viselkedett a mongol túlerővel szemben is, és tanácsadóival hosszú védekezésre rendezkedett be.

Elszántsága egészen addig tartott, amíg a csillagjósok el nem mondták neki is az egyszerű, ám nyugtalanító tény: a várost ostromló vezért Százszemű Bajánnak hívják, ugyanúgy, ahogy a jóslatban szereplő győztes hódítót. „Mikor megtudta, hogy százszeműnek hívják, eszébe idézte a csillagjósok szavát, miszerint egy százszemű ember fogja őket megfosztani a királyságtól. Éppen ezért megadta magát Bajánnak, és lemondott egész királyságáról, minden városról és erődről; sehol sem volt ellenállás, Szajanfut kivéve, mely három évig nem tette le a fegyvert.”

A királyné és férje sorsa igen eltérően alakult. A királynét „a Nagy Kán elé vezették, aki tiszteletteljes fogadtatásban részesítette, és elrendelte, hogy a hozzá hasonló nagyasszonyokat megillető bánásmódban részesítsék.” Férje, Fakfur viszont élete hátralévő részét egy India partjai mentén fekvő szigeten töltötte, távol a gazdag birodalomtól, melyet egykor oly felvilágosult nagylelkűséggel kormányzott; „soha nem hagyta el a szigetet, ahová ment, hanem ott halt meg”.

Mielőtt Fakfur példájával találkozott volna, Marco számára Kubiláj kán testesítette meg az ideális uralkodót. Igaz, Kubiláj kán is imponáló nagylelkűséggel pártfogolta a szegényeket élete vége felé, ám Fakfur érzékenysége a társadalmi és gazdasági igazságosság iránt jóval meghaladta a mongol vezetőét. Marco hízelgő beszámolója Fakfurról arra utal, hogy a szerző talán a kínai császárt, és nem Kubiláj kánt becsülte nagyobbra kettejük közül –

értékelésének alapja nyilvánvalóan a szellemi nagyság volt, s nem a katonai erő.

A Marco gondolkodásában beálló fordulat talán utazásai során szerzett élményeinek következménye volt. Míg Kambalukban élt, Kubiláj kán ragyogó napnak tűnt, mely minden más fényforrást elhomályosított, ám minél messzebbre utazott a Mongol Birodalomban adószedői minőségében, s minél több nyomát látta vagy hallotta a mongolok kegyetlenségének – például nők és gyermekek lemészárlásának – annál inkább kiábrándult belőlük. Egykor inkább a mongolokkal rokonszenvezett, mintsem ellenfeleikkel, ám miután látta, milyen könyörtelenül tartatják be birodalmuk törvényeit, s miután megízlelte Kína kifinomult kultúráját, érzelmileg fokozatosan eltávolodott a mongoloktól. Ettől kezdve minden során érződik ez a kiábrándulás, noha a felszínen mindvégig hűséges maradt a sztyeppe harcosaihoz.

Bár ezelőtt is előfordult, hogy szerzőnk saját tapasztalatait kissé felnagyítva mutatta be, beszámolójának ezen a pontján látványosan túllépi a hihetőség határait. Leírja ugyanis, milyen hősi és döntő szerepet játszott Szajanfunak, e „nagy és nemes városnak” az ostromakor. A kínai évkönyvek ugyanis egyértelműen cáfolják az általa előadott történetet. Az ostrom valójában 1273-ban történt, mikor Marco még Afganisztánban lábadozott egy ismeretlen betegségből, két évvel az előtt, hogy megérkezett volna Kubiláj kán udvarába. Szajanfu esetében a tévedésnek nem lehet oka a kínai dátumok pontatlan átszámítása az európai naptárra, és nem jöhet szóba szövegromlás sem, hiszen a szerző egyértelműen saját magát, apját és nagybátyját helyezi az események középpontjába.

Marco szerint miután Kubiláj kán hadai Kína nagy részét elfoglalták, egyedül Szajanfu állt ellen a mongoloknak. A széles, mély tó övezte várost csupán egyik oldaláról, északról lehetett támadni. Az ostromlott város lakosai a tavon keresztül bőséges utánpótlást kaphattak, így a mongolok nem tudták őket kiéheztetni. Háromévnyi hiábavaló próbálkozás után a mongolokon „nagy fásultság vett erőt”, és az elvonuláson kezdtek gondolkodni.

Marco ezután számos meglepő állítást tesz, kezdve azzal, hogy ő, apja és nagybátyja milyen javaslattal állt elő az ostrom folytatását

segítendő. Mióta Marco a kán szolgálatában elhagyta Kambalukot, egyszer sem említette apját és nagybátyját, azt a benyomást keltve, mintha egyedül utazta volna be Kínát, miközben rokonai Kambalukban maradva a saját kereskedelmi ügyleteiket intézték. Ezenkívül az ostromba való beavatkozás története bántóan kirí a szöveg egészéből. Előtte ugyanis Marco csupán megfigyelője volt a sorsfordító eseményeknek, és gondosan ügyelt arra, hogy önmagát távol tartsa tőlük; vagy legalábbis ilyennek láttatta magát. Most azonban egyszer csak háborús hősként mutatja be a három velenceit, akik e szavakkal lépnek a hadvezérek elé: „Ajánlunk nektek egy módot, mellyel gyorsan megadásra kényszeríthetitek a várost.”

Marco szerint a mongol sereg kapva kapott a lehetőségen, és továbbították a javaslatot Kubiláj kánnak, aki jóváhagyta azt. A velenceiek ezután tapasztalt katonákként lépnek elénk, akik tisztában vannak a legkorszerűbb mongol haditechnikával is. A család állítólag felkereste Kubiláj kánt – ami önmagában is valószínűtlen, lévén a Nagy Kán több ezer kilométer messzeségben lakozott –, és elmondták neki, hogy „vannak a mi kíséretünkben olyan emberek, akik a Nyugaton használatos hajítógépekhez hasonlókat tudnak szerkeszteni; azok pedig olyan nagy köveket röpítenek, hogy a helyőrség nem lesz képes ellenállni, hanem azonnal megadja magát, mielőtt a hajítógépek lőni kezdenek a várost.” Ez a középkori hajítógép természetesen nem puskaporral működött, hanem egy torziós köteg hajtotta, azaz a belső, elforgatható tengelyére feszített kötélcsomó biztosította a kövek kilövéséhez szükséges energiát.

Az ajánlat, hogy európai típusú hajítógépeket használjanak fel, Marco szerint kezdetben elképesztette a mongolokat, „olyan dolgokról lévén szó, amit még sohasem láttak.” Ez a technológia már régóta ismert volt Európában. Kr. u. 50 körül a Római Birodalom seregei ehhez hasonló, *onagemek* nevezett hajítógépekkel lőtték ki köveket az erődök falaira. Nagy Sándor szintén használt ilyeneket hadjárataiban. A középkori Európában az erődöket és kastélyokat ostromló seregek fő eszköze volt, mert akár háromszáz méterre is képes volt kőtömböket vagy tüzes golyókat kilőni, s ezáltal komoly sérülést okozott a máskülönben bevehetetlen falakban. Marco

szerint Kubiláj kán előtt teljesen ismeretlenek voltak ezek az eszközök, így már csak kíváncsiságból is használni akarta őket.

Marcóék két európai segédjükkel láttak hozzá a feladathoz (akiket sehol máshol nem említ a szerző); egyikük német, a másik nesztoriánus volt, és „értettek ehhez a mesterséghez. Vezetésük alatt az emberek két vagy három olyan hajítógépet ácsoltak össze, melyek képesek voltak háromszáz font súlyú köveket röpíteni.”

Az elkészült gépeket Kubiláj kán és udvara jelenlétében is kipróbálták, akiket rendkívül lenyűgözött a bemutató. „A kán pedig haladéktalanul elrendelte, hogy a gépeket vigyék hadseregéhez, mely Szajanfu síkságán táborozott.” Ott a hajítógépeket – melyek között nemcsak torziós, hanem ellensúllyal működő, ún. *trebuchet*-k is megtalálhatók voltak – „azonnal készenlétbe helyezték a tatárok nagy ámulatára.” Szerzőnk kedvtelve ecseteli az európai ostromgépek pusztító hatását a kínai városra. „Mikor a hajítógépeket felállították és megfeszítették, mindegyikből egy-egy háromszáz fontos kő repült a városra. A kövek egész nap zuhogtak az épületekre, hatalmas robajjal törve és zúzva mindent.”

A különös gépek támadása rémületet keltett Szajanfu lakosaiban: „Mikor pedig a város lakói látták ezt a furcsa és merőben új borzalmat, igen elálmélkodtak és megzavarodtak, úgyhogy először szóhoz sem jutottak... Az egészet boszorkánymesterségnek tekintették.” A megadás elkerülhetetlennek tűnt. „Elhatározták tehát, hogy a várost átadják... Ezután nyomban követet küldtek a hadvezérhez, hogy készek megadni magukat ugyanolyan feltételek mellett, mint ahogyan a tartomány többi városai meghódoltak, és a Nagy Kán alattvalói lesznek; ebbe az ellenség vezére bele is egyezett.” Marco dicsekedve ismétli el, milyen fontos szerepet játszott családja a mongolok győzelmében: „mindez messire Niccolò, messire Matteo és messire Marco indítványára történt, és egyáltalában nem volt csekélység.”

A szajanfui mongol diadal az egyik legérdekesebb történet Marco beszámolójában, ám ugyanakkor – a kínai évkönyvekkel való ellentmondása, szokatlanul harcias hangneme és kronológiai lehetetlensége miatt – az egyik legvitatottabb epizódja is. Kétségtelen, hogy az ostromra sor került, és az évkönyvek említik, hogy a mongolok valóban alkalmaztak „külföldi mérnököket”. Marco

azonban nem lehetett közöttük. Ha nagylelkűek akarunk lenni, megengedhetjük, hogy apja és nagybátyja előző utazása idején részt vett valamilyen módon az ostromban. Ám az *Utazások* legalább három korai változatából mindenestül hiányzik az említett ostrom. Valószínűbbnek tűnik, hogy ezt a mozgalmas epizódot Rustichello, a lovagregényíró találta ki, aki ily módon akarta felnagyítani az ifjú adószedő és idősebb rokonai szerepét a Mongol Birodalom létrejöttében. Irodalmi célját minden bizonnyal elérte, még ha ehhez meg is kellett hamisítania a történelmet.

Marco ezután visszafordult kelet felé, és vízen utazott Hangcsou irányába. Noha Velencében megszokta már a csatornákon nyüzsgő hajók látványát, ez semmi sem volt a hatalmas Csiantang-folyóhoz képest. „Több mint százhusz napos utazást jelent, ha valaki egyik végétől a másikig kíván eljutni. Ebbe a folyóba számtalan más folyó ömlik, valamennyi hajózható; különböző vidékeken erednek, és vizükkel dagasztják a nagy folyamot” – írja Marco. A folyó mérete annyira lenyűgözte, hogy a következő – egyébként helytálló – megállapítást teszi: „Ez a folyó olyan hosszú, és olyan sok tartományt meg várost szel keresztül, hogy rengeteg hajó tud jönni és menni a színén, és valóban több kincset és árut szállítanak rajta, mint a keresztény tengerek és folyók hajói együttvéve.”

Állításának alátámasztására közli a forrását is: „a Nagy Kán egyik adószedő főtisztjétől hallotta, hogy évente kétszázezer [más kéziratokban ötezer] hajó halad víz ellenében a folyón”. És még ha ezt nem is hitte volna el, egyszer a saját szemével látta, amint egyetlen városban tizenötezer hajó nyüzsög a folyón, ami „egyébként is sokkal inkább hasonlít tengerhez, mint folyóhoz” (a valóságban folyótorkolat volt). Az európaiak számára ez a szám megint csak hihetetlen lehetett.

Marcót különösen érdekelte a vízi kereskedelem, már csak azért is, mert „a legnagyobb mennyiségben forgó áru a só, melyet a folyón és annak ágain a part menti városokba szállítanak, onnan pedig a tartományok belsejébe.” Adószedőként feladata volt a só útjának követése, de közben azért feljegyezte, hogy élénk kereskedelem folyik fával, szénnel, kenderrel és más árucikkkel is. Ez a bőség

még a leginkább megcsömörlött velencei kereskedőt is izgalomba hozta volna.

A hajókat is alaposan szemügyre vette – nemcsak számukat, hanem változatosságukat és szerkezetüket is. A dokkokon sétálva kihasználta az alkalmat, hogy közelről megvizsgálja felépítésüket és szerelvényeiket, mintha már a Mongol Birodalomból való későbbi szökéséhez készülne elő.

„A folyón közlekedő hajók fedettek. Csak egy árbocuk van, de azért igen súlyosak” – írja. Kötélzetüket részletesen és szakavatottan tárgyalja: „Hajóikon, a vitorlák kötélzetét kivéve, nem használnak kenderet, és noha a hajókat víz ellenében vontatni kell..., a vontatókötél, mely mintegy háromszáz lépés hosszú, csupán nádból készül... Az ilyen nádból készült kötélt tartósabb, mintha kenderből lenne. A hajókat a víz ellenében nyolc, tíz, tizenkét ló húzza.”

Egy napon talán egy hasonló hajó fogja elvinni Kínából Velencébe és a szabadságba.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

AZ ÉG VÁROSA

*Mérföldnyi jó földet tizet
gyorsan torony s fal övezett...*

Ha Csangan városát elhagyjátok – írja Marco Polo és... három napon át haladtok, egy igen híres városba érkeztek, Kinszébe, mely a mi nyelvünkön annyit jelent: »az Ég városa«..., mert itt az embernek annyi gyönyörűségben lehet része, hogy a Paradicsomban képzelheti magát.”

Marco ezzel megérkezett a kínai civilizáció központjába. Igen nehéz dolga volt, mikor szkeptikus európai hallgatóit meg kellett győznie róla, hogy egy város, amely ennyire fejlett, szépséges és érzéki, nem csupán egy anyagtalan látomás, hanem ugyanolyan kézzelfogható település, mint Velence. Kinszé Velencéhez hasonlóan csatornák hálózatából állt, melyeken különféle csónakok közlekedtek. Marco úgy érezhette, hogy saját szülővárosának fejlettebb, kifinomultabb változatában jár.

Egyetlen másik hely sem ragadta meg Marcót Ázsiában annyira, mint ez a (manapság Hangcsounak nevezett) város. Itt először szembesülhetett a kínai civilizáció nagyszerűségével abban az eredeti formájában, amilyen a mongol hódítás előtt volt. Kinszében mintha lélegzetelállító betekintést nyert volna a jövőbe – a város időnként ugyanolyan hihetetlennek tűnt neki, mintha egy mai időutazó jutna el valamelyik tudományos-fantasztikus mű világába; ám ugyanakkor teljességgel valóságos és élő volt. Marco most először nem vándor volt, hanem kutató, aki ennek a csodavárosnak a titkait deríti fel: „Messire Marco Polo maga is többször járt ebben a

városban, mindennek gondosan utánanézett, és feljegyzéseket készített.”

Kinszé lakói meglehetősen elzárkóztak a Marcóhoz hasonló idegenektől, akikben csupán a mongolokhoz hasonló mohó barbárokat láttak. Szerzőnk ráadásul a kínai nyelvvel is hadilábon állt. Mindeme akadályok miatt a város vallási és hétköznapi életének részletei csak lassan tárultak fel előtte, ám kíváncsisága egyre hajtotta, hogy többet tudjon meg a városról és lakóiról, mint bármely más európai őelőtte.

Marco sosem utal rá, miért ment a fővárosba, vagy hogy milyen feladat vitte oda. Feltételezhetően adószedőként érkezett Kinszébe nem sokkal az után, hogy Kubiláj kán hű tábornoka, Baján elfoglalta a várost. Az *Utazások* némely változatában Marco azt állítja, hogy kormányzó is volt Hangcsouban, ami a szkeptikusok számára a legbotrányosabb példája annak, ahogyan saját szerepét felnagyítja a beszámolóban. Más verziókban viszont csupán annyit mond, hogy adószedőként többször is felkereste a várost, és a városi tanács ülésein is részt vett – ezek egyike sem elképzelhetetlen. Szédítő leírása egyébként is magáért beszél.

Hogyan sikerülhetett egy velenceinek megérteni ezt a hatalmas, fejlett és bonyolult várost? Az idegen kultúrákban tett kirándulásai gyakran vegyes eredménnyel jártak, Kinszéről mégis elképesztően részletes és pontos leírást hagyott hátra. A válasz: szakértő segítsége volt. Erről ő maga beszél: „Annak az írásnak megfelelően adunk elő mindent, amelyet a birodalom királynéja az ország meghódítójának, Bajánnak küldött, hogy juttassa el a Nagy Kán kezébe: hadd lássa abból a város mindent felülmúló nagyságát, és ezen megindulva vessen ki lelkéből minden pusztító és igaztalan szándékot.” Marco tehát hozzáférhetett a várossal kapcsolatos hivatalos mongol dokumentumokhoz. Azt nem árulja el, hogy milyen nyelvű volt ez az irat. Íródhatott perzsa nyelven, amelyet jól beszélt, vagy valamelyik mongol nyelvjárásban, amelyet szintén ismert. Ám Kinszéről szóló beszámolója több egyszerű idézethalmaznál; hozzátette a saját megfigyeléseit is, így magabiztosan jelenthette ki: „A mondott messire Marco Polo saját szemével látta.”

Szerzőnk ezután nekiveselkedik feladatának, hogy leírja ezt az ismeretlen metropoliszt a hitetlen nyugati olvasóknak. „Kinszé városának kerülete nem kevesebb, mint száz mérföld, mert mind utcái, mind csatornái szerfelett szélesek. Vannak négyszögletes terei, ahol a vásárokat tartják; ezek az összesereglett emberek nagy sokasága miatt valóban nagyon tágasak kell hogy legyenek.”

Minél tovább beszél a városról, a csatornákról és hidakról, az elképesztő kereskedelmi forgalomról, amely a vízi utakon zajlik, annál ékesszólóbb lesz a beszámolója. „A város fekvése olyan, hogy egyik oldalán édes és igen tiszta vizű tó, a másikon pedig hatalmas folyó fogja közre; ez utóbbi kisebb-nagyobb csatornákra ágazik szét, melyek át- meg átszelik az egész várost, és elvezetve minden szennyét a mondott tóba torkollnak, ennek vize pedig a tengerbe folyik. Ettől aztán tiszta is a levegő! A városban mindenhová el lehet jutni szárazon és vízen egyaránt. Mind az utcák, mind a csatornák szélesek, úgyhogy a bárkák bárhová eljuthatnak, és a szekerek is elvihetik mindenhová a szükséges dolgokat a lakóknak.”

Marco leírása csupán akkor zökken egyet, amikor az Ég városában lévő hidak számát közli: „Tizenkétezer hídja van, legnagyobb részük kőből, de némelyik fából; sok közülük olyan magas, hogy egész hajóraj úszhat át alattuk, a többi alatt pedig a kisebb bárkák közlekedhetnek. Azoknak a legnagyobb az íve, melyek a főcsatornák fölött a főutakat kapcsolják össze... És noha a hidak ilyen magasak, emelkedőjük olyan jól van megépítve, hogy lovak és kocsik is könnyen járhatják.” Kinszé hídjainak tényleges száma 347, és nem tizenkétezer; ez a szembeszökő eltérés ismét csak a szkeptikusok fegyvertárát gyarapítja. A szövegkörnyezet azonban inkább arra utal, hogy ezt a számot nem kell szó szerint venni, inkább csak arra utal, hogy megszámlálhatatlanul sok híd volt, több, mint akár Velencében. „És senki se csodálkozzék a hidak nagy számán, mert az egész város olyan, mintha vízben állana és vízzel volna körülvéve, minélfogva szükség van a nagy hidakra, hogy az emberek bárhová eljuthassanak.”

De nem a számtalan híd volt Kinszé egyedüli építészeti csodája. „A város túlsó oldalát mintegy negyven mérföld hosszúságú, igen széles csatorna zárja le, melynek vize az előbb említett folyóból származik; ezt az ország hajdani királyai készítették, hogy

levezesse a folyót, ha kilép medréből. Továbbá a város védelmét is szolgálja, mert a belőle kiásott földből töltést emeltek, hogy sáncot alkosson a város körül.”

Kinszé méretének leírása ismét csak elképeszthette az európaiakat, noha teljesen megfelelt a valóságnak: „Ezen a részen helyezkedik el a tíz fő piac, noha rajtuk kívül még számos más vásártér is található a város különböző részein. Az előbb említettek négyszög alakúak, és oldaluk fél mérföld hosszúságú, homlokzatuk pedig a főútvonalra néz, mely negyven lépés szélességben egyenesen nyúlik a város egyik végétől a másikig, könnyen és kényelmesen megközelíthető hidakon vezetve át. Hosszának minden négy mérföldjére egy-egy ilyen említett két mérföld kerületű négyzet esik.”

Marco leírja Kinszé híres Nagy Csatornáját is („A nagy utakkal párhuzamosan, a vásárterek hátulsó részénél igen széles csatorna folyik”) – anélkül, hogy tudta volna, valójában Kína leghosszabb mesterséges vízi útját látja. A Nagy Csatorna kötötte össze a Kinszé és Kambaluk közötti folyókat, összesen ezerötyszáz kilométer hosszan. Ősi artéria volt ez, Marco látogatásakor már legalább ezeréves. A vízi utak zezugos hálózatát az után kezdték tervszerűen Nagy Csatornává átalakítani, miután a Szuj-dinasztia császára, Jang-ti ellenőrző körútján végigjárta Kr. u. 604-ben. A következő hat évben hárommillió munkás dolgozott itt, kezük munkájával bővítve a csatornát. A munka hatalmas áldozattal járt: a munkások fele elpusztult, s végül maga a Szuj-dinasztia is beleroppant az erőfeszítésbe. A csatorna azonban elkészült, és ma is működik.

Európai szemmel nézve Kinszé lakosságának változatossága ugyanolyan hihetetlen volt, mint a város mérete. Marco a városba áramló hatalmas ember- és árutömegekről is beszél, amely minden bizonnyal csodálatot keltett a kisebb forgalomhoz szokott hallgatóságban: „A négyzet alakú terek mindegyikén hetente három napig vásárokat tartanak, melyeket negyven-ötvenezer személy látogat, akik minden szükséges élelmiszert ide hoznak eladni, úgyhogy mindig kapható vadhús: őz, däm vad, szarvas, vadnyúl, továbbá házinyúl, fürj, tyúk, kappan, kacsa, liba – mérhetetlen

mennyiségben. Annyi szárnyas hemzseg a tavon, hogy egy velencei kisezüstért egy pár ludat vagy két pár kacsát kaphattok.”

Marco a piacon sétálva – melynek árusai bizonyára több európai város teljes lakosságát kitették volna – ámult az eladásra kínált áruk Nyugaton ismeretlen bőségén: „Naponta hegyek kerülnek eladásra mindenfajta veteményből és gyümölcsből; az utóbbiak közt különösen említésre méltók a hatalmas körték, melyekből egy darab tíz fontot nyom, húruk fehér, mint a kalács, és igen illatos; továbbá, ha évadjuk eljött, a sárga és fehér barackfajták, minden ízben és zamatban.”

A friss gyümölcsök és zöldségek bőségét csupán a halak mennyisége múlta felül: „Naponta roppant tömegű halat hoznak az óceánból, huszonöt mérföldet megtéve ár ellenében a folyón; továbbá a tavakból is rengeteget fognak ki”, bár ez nem éppen jó dolog, mivel „a város szennyvize a tóba folyik”. Egyszóval „aki a piacra vitt halak óriási tömegét megpillantaná, azt hinné, ennyit soha el nem lehet adni; és mégis néhány óra alatt az egész piac kiürül, mert nagy azon lakók száma, akik hozzászoktak a fényűző élethez. Valóban, nemegyszer kerül ugyanazon étkezés során hús is, hal is terítékre.”

Bár Marco itt-ott hajlamos túlzásokba esni, az Ég városának leírása megfelel a valóságnak. Más külföldiek, akik ugyanebben az időben jártak Kinszében, mind kiemelték a város hatalmas méretét, gazdagságát és szépségét; és mindannyian Kinszét tartották a világ legnagyobb városának.

Vasszaf perzsa krónikás, aki 1300 körül írt Kinszéről, pontosan ugyanazt a várost írja le, amelyet Marco látott és megszeretett – nagy méretét, széles utcáit és bőségét:

„Kinszé, mely Macsin tartomány legnagyobb városa, és az égben lebegő Paradicsomnak látszik, akkora, hogy kerülete nagyjából huszonnégy *farszang* [kb. 15 kilométer]. Kövezete égetett téglából és kőből; a házak és egyéb épületek fából készültek, és számos gyönyörű festmény díszíti őket. A város egyik végétől a másikig három postaállomás van. A legnagyobb utca állítólag három *farszang* hosszú; hatvan pavilon áll mellette, egységes szerkezetűek, s

mindegyiket hasonló méretű oszlopok tartják. A sóra kivetett adóból mindennap 700 *balih* jövedelem folyik be csaóban [papírpénzben]. A különféle mesterségeket űző lakosok száma valóban elképesztő: számítások szerint harminckétezer kelmefestő lakik itt; ebből felmérhető a többi iparág művelőinek száma. A számlálóhivatalok és a tisztartók feljegyzései szerint hétszáz ezer katona és ugyanennyi polgári személy él a városban. Ezenfelül hétszáz templom is van, melyek erődökre emlékeztetnek, bennük hitetlen papok, vallástalan szerzetesek élnek, valamint munkások, örök, szolgák és bálványimádók serege családjukkal és kíséretükkel. Ezeket nem számlálják össze, mert fel vannak mentve az adófizetés és a katonáskodás kötelezettsége alól. A várost negyvenezer katona védi és őrzi.”

Vasszaf egyéb téren is megerősíti Marco Polo benyomásait:

„Ez óriási lakosság kiszolgálására csónakok és bárkák járják szüntelenül a csatornákat, oly nagy számban, hogy a képzelet fel sem foghatja, annál is inkább, minthogy képtelenség megszámlálni őket.”

Egy másik utazó, Pordenone-i Odorik ferences szerzetes negyven évvel Marco Polo után járt Kinszében. Marcóhoz hasonlóan ő sem fukarkodik a jelzőkkel, amikor a megtapasztalt csodákat kell leírnia:

„Ez a legnagyobb város a világon. Száz mérföld a kerülete, s e hatalmas térségen belül nincs egyetlen zug, melyet ne laknának be; sok házban tíz vagy még több család lakik; a városnak több külvárosa és lakosa van, mint bármely más városnak. Tíz fő kapuja van, mindegyikük egy-egy külvárosba vezet, melyek sokkal nagyobbak Velencénél; a kapuktól az elővárosokba utak vezetnek, úgyhogy egy ember mehet hat vagy nyolc napot is anélkül, hogy a megtett távolságot érzékelné, mivel végig lakott területen, házak között vezetne az útja.”

Marcóhoz hasonlóan Odorik is egyfajta „ázsiai Velencét” látott Kinszében, bár annál sokkal nagyobbat és szebbet:

„A város alacsony síkságon fekszik, tavak, tengerek és mocsarak veszik körül, mint Velence városát. Több mint hétezer híd ível át útjain, s minden hidat a Kán emberei őriznek.”

Odorik számításai szerint Kinszében 850 000 ház van, lakosainak száma így több mint másfél millió, vagyis ugyanannyi, mint amennyire Marco becsülte. „Ha mindent el akarnánk mondani erről a városról, egy nagy könyvet is megtöltenénk vele” – összegzi a látottakat a szerzetes, aki láthatóan nem tudta, hogy Marco Polo krónikája már elvégezte ezt a feladatot. „Röviden szólva ez a legnagyobb város a földön és a legnemesebb is.”

A muszlim világ híres utazója, Ibn Battuta is járt Kinszében 1340-ben, azaz több mint ötven évvel Marco után. Addigra az Ég városa még nagyobbra nőtt, s európai lakossága – benne zsidók és muszlimok közösségeivel – is láthatóbbá vált. Ibn Battuta ezeket jegyezte fel:

„Beléptünk a mondott városba, mely hat kerületre oszlik; mindegyiket külön fal keríti, s egy nagy fal veszi körül az egészet. Az első kerületben élnek a város őrői a parancsnokukkal. Másnap beléptünk a második kerületbe a zsidók kapujának nevezett kapun át. Ezt a kerületet Izrael fiai lakják, valamint keresztények és napimádó törökök; számuk igen nagy. E kerület emírje kínai származású, s a második éjszakát az ő házában töltöttük. A harmadik napon átmentünk a harmadik kerületbe, mely a muzulmánoké. Igen szép település, az itteni piacok ugyanúgy helyezkednek el, mint az iszlám országaiban; vannak itt mecsetek és műezzinek is: mikor beléptünk, hallottuk, amint az utóbbiak déli imára szólítják az igazhitűeket.”

Kinszé etnikai változatossága, mely az előző látogatók idején még nem volt ennyire hangsúlyos, a mongol fennhatóságnak köszönhető: ők hívták be „Izrael fiait, valamint a keresztényeket és a napimádó törököket”, hogy a városban éljenek és kereskedjenek.

Az Ég városának életörömét testesítették meg a számos nyilvános fürdő és a bennük dolgozó örömlányok is. A hideg vizes fürdőket „a nép igen szívesen látogatja, havonta többször is, mert nagyon

kedvelik a tisztaságot.” A meleg vizes fürdőket inkább a külföldiek látogatták. Itt csábító szolgálónyok elégítették ki a kliensek vágyait – mindenféle értelemben. E nők, írja Marco, „pompásan feldíszítik és bőven illatosítják magukat... Rendkívül jártasak a csábítás művészetében, és beszédmódjukban készségesen alkalmazkodnak mindenfajta emberhez, úgyhogy az idegen, ha egyszer vonzásuknak engedett, elbűvölve érzi magát, és annyira el tudják kápráztatni, hogy bűvöletükből sosem szabadul. Ezért, mikor hazatér, úgy emlékszik vissza, hogy Kinszében, avagy az Ég városában járt, és egyetlen vágya: visszakerülni oda, mihelyt lehetséges.”

Kinszé azonban nemcsak piac és bordély volt, hanem szüntelen látványosságok színtere is. Egy emlékiratszerző, aki ott nőtt fel, sosem felejtett el egy általa látott embert, aki a halait idomította: „Nagy, lakkozott edény van előtte, amelyben teknősök, rombuszhalak és másféle halak úszkálnak. Egy kis bronz gongon üti az időt, s nevéen szólítja valamelyik állatát. Az azonnal odajön hozzá, és a felszínen ficánkol, kis kalappal a fején... Van aztán egy íjászmester is, aki a közönség előtt körülbelül másfél méter átmérőjű kereket szerel fel, amelyre mindenféle tárgyat, virágokat, madarakat és embereket festettek fel. Bejelenti, hogy ezt vagy azt a célt fogja telibe találni, majd erősen megforgatja a kereket, és a tömeg közepette kilövi nyilait. Pontosan azt a helyet találja el, amelyet bejelentett. Sőt, a forgó célpont egy kisebb részletét is képes eltalálni, például az egyik madár egy szárnyának bizonyos tollát.”

Az emlékirat szerzője álmélkodva sétált a kígyóbűvölők között, akik fuvolájukkal csalogatták a bambuszkosár sötétjében rejtőző hulló-segédjüket; látott taoista szerzetest, aki színes kagylókkal teli csapdát vitt, és azt állította, hogy megbabonázta azokat; ökölvívók, sakkozók, költők, írók, akrobaták és varázslók akadtak az útjába. Egy, a korból fennmaradt kínai feljegyzés 554 udvari előadóművészt sorol fel ötvennégy csoportba rendezve, köztük például sárkányröptetőkkel és labdajátékosokkal, varázslókkal és énekesekkel, festőkkel, íjászokkal és trágár vicceket mesélőkkel.

Nagy, négyszögletű paloták homlokzatai emelkedtek e lázas tevékenység fölébe. Marco nem volt rest felemelni a fejét, és

megcsodálta dús kertjeiket: „A mögöttes részeket a különféle mesterségeket űző iparosok házai foglalják el. A minden órában itt nyüzsgő és dolgai után lóto-futó embertömeg valóban hatalmas, és senki sem hinné, hogy elegendő élelmiszer jut táplálásukra, ha nem látná a vásárnapokon a hatalmas piactereket, az áruk és vásárlók óriási tömegével, és a kereskedőket, akik szárazon és vízen hozzák az élelmiszert, hogy mindenből bőven legyen.”

Marco azt is megtudta, hogy e káosz mögött jól szabályozott rendszer húzódik meg, központjában a tizenkét fő mesterség céhével. „Minden céh tizenkétezer házban foglalkoztatta munkásait. Minden ilyen házban legalább tíz ember dolgozott, de akadt, amelyikben tizenöt, húsz, sőt negyven is.” Ez a tömeg együttvéve elképesztő kereskedelmi bevételt produkált, többet, mint amennyit Marco el tudott hitetni európai közönségével. „A kereskedők száma és gazdagsága olyan nagy, és a kezükön átmenő áruk értéke olyan hallatlanul magas volt, hogy senki sem lenne képes felbecsülni.” Sem a különböző iparágak vezetői, „sem asszonyaik nem érintettek volna a kezükkel semmi munkát, hanem finoman és kényesen éltek, mintha királyok és királynék volnának” – írja Marco, majd hozzáteszi: „Ha már a nőkről van szó, valóban elbűvölő és angyali teremtések!” A lakosokról egyébként is igen jó véleménnyel volt: „Férfiak és nők egyaránt csinosak és ügyesek, legnagyobb részben selyemben járnak.” Lakásaikra ugyanakkora gondot fordítottak, mint külsejükre: „A város polgárai pazarul épített és fényűzően berendezett házakban laknak. A díszítésben, festésben és tervezésben olyan örömük telik, hogy bámulatosan nagy összegeket költenek erre a célra.”

A kinszéiek jellemének leírásakor sem fukarkodik a pozitív jelzőkkel: „A város szülöttei békés természetű emberek, részben neveltetésük, részben a királyok által mutatott példa nyomán. Egyáltalán nem értenek a fegyverforgatáshoz, és nincs is a házukban fegyver. Nem hallani közöttük verekedésről vagy hangos szóváltásról, sem bármilyen összetűzésről. Kereskedelmi tárgyalásaikban és napi munkájukban egyaránt becsületesek, szavatartóak és jóakaratóak; a felebaráti ragaszkodásnak pedig olyan magas foka figyelhető meg férfiaknál és nőknél is, hogy azt gondolnátok, az ugyanazon utcában lakó emberek egy családhoz tartoznak. Ez a családias bizalmasság annyira kifejlődött náluk, hogy

minden féltékenységtől és gyanútól menten nézik asszonyaik viselkedését. A legnagyobb tisztelettel bánnak velük, és az olyan férfit, aki erkölcstelen ajánlatot tesz férjes asszonyoknak, arcátlan pimaszknak tekintik. Azokat az idegeneket is, akik üzletkötés végett keresik fel őket, barátságosan fogadják, a legmegnyerőbb módon tárgyalnak velük, és üzleteik nyélbeütésére minden segítséget megadnak nekik.”

Bármilyen nagy életöröm sugárzott is Kinszéből, azért a város mégiscsak katonai megszállás alatt állt. „Gyűlöletes számukra a katonák látása, beleértve a Nagy Kán helyi őrségeit is, mert véleményük szerint miattuk vesztették el honi királyaikat és uraikat.”

Kubiláj kánhoz való hűsége ellenére Marco számára a mongolok jelenléte Kinszében egyre inkább foltnak látszott a kínai társadalom szépen szőtt selymén. Nem kevesebb, mint hatvanezer mongol őr állomásozott szerte a városban, hivatalosan azért, hogy megvédjék a faházakat a tüztől – valójában persze megszállás alatt tartották a várost. „Miután a Nagy Kán a várost elfoglalta, elrendelte, hogy a tizenkétezer híd mindegyikére tíz főből álló őrséget állítsanak, a zavargások elejét veendő, ha valaki esetleg hirtelen zendülést vagy cselszövést szítana.”

A kán buzgó őrei sosem aludtak. „Mindegyik őrhelyen fabódé áll, üstdobbal és időmérő készülékkel felszerelve”, melyen katonás pontossággal mérték az időt. A katonák egy része az utcákon járőrözött, de nem a közbiztonság védelme végett, hanem hogy a legkisebb gyanús jelre megbüntesse a szabályszegőket: „Ha az ajtón fény szűrődik ki, a tulajdonost reggel a hatóság elé idézik, és ha megfelelő mentséget nem tud védelmére felhozni, megbüntetik.” Az örök jelenléte elég fenyegető volt ahhoz, hogy mindenki otthon maradjon, még ha életveszélyről volt is szó: „Ha észreveszik, hogy egy ház tüzet fogott..., a szomszéd hidak őrzői összegyűlnek oltani... Mert egyetlen polgárnak sem szabad éjszaka házát elhagynia vagy a tűz közelébe mennie, csupán azoknak, akiknek a vagyona veszélyben van, vagy az öröknek, akik segíteni mennek; ezek is legfeljebb egy- vagy kétezren.”

Bármely tűz, a legkisebb is, a fából épült város pusztulásával fenyegetett. Az örök ezért fejlett jelzőrendszert működtettek. „Benn a

városban minden mérföldre jut egy emelkedés, rajta egy torony, a torony csúcsán pedig keményfából készült lemez csüng. Ha tűz vagy bármilyen vész üt ki a városban, egy ember, aki mindig ott áll pörölyel a kezében, ütni kezdi a deszkát, ami nagy távolságban is hallható zajt támaszt.” A gyakorlatban a toronyban álló őrök azonnal riadót vertek, ha gyanús dolgot észleltek, „vagy tűz miatt, vagy pedig más okból”, például zavargások esetén.

Marco megfigyelése a tűzveszélyről pontos volt; a feljegyzések szerint ugyanis majd minden évben volt legalább egy tűzriadó. A 13. században különösen pusztító tűzvész tombolt 1208-ban, 1229-ben, 1237-ben (ekkor harmincezer ház égett le), és 1275-ben is, a mongol megszállás előestéjén. A legsúlyosabb eset talán 1208. április 15-én történt, amikor a kormányzati negyedben tört ki tűz. Négy nap alatt több mint 58 000 ház pusztult el egy nyolc négyzetkilométeres területen, számtalan emberéletet követelve. A következő hónapokban a kormány több mint ötezer hajlék nélkül maradt lakost szállásolt el különböző buddhista és taoista kolostorokban, sőt a Nyugati-tavon ringó hajókon is. Nem csoda, hogy Kinszé nemigen törődött a távoli földekről érkező hódítók jelentette fenyegetéssel, mikor a tüzek sokkal halálosabb veszélyt jelentettek mindennapjaira.

A kereskedők javaikat tűzálló épületekben helyezték biztonságba. A gazdag családok és a helyi nemesség által fenntartott raktárakat kanyargós csatornák vették körül, melyek a lángoktól és a rablóktól is megvédték őket. A tulajdonosok bérbe adták ezeket az épületeket, s havonta jókora díjat zsebeltek be értük, de cserébe éjjelente fegyveres őr vigyázta a holmit. Az óvintézkedések dacára a város polgárai a hirtelen felcsapó lángok miatt folytonos félelemben éltek, és a legkisebb szikra, szóbeszéd vagy az őrtorony riadójára emlékeztető leghalkabb zaj is pánikot kelthetett közöttük. Tűz esetén a fosztogatók újabb veszélyt jelentettek. Ha ezeket a „tűz közelében sündörgőket”, ahogyan nevezték őket, elfogták, a haditörvényszék gyorsan és biztosan igazságot szolgáltatott.

A védelem és elnyomás szellemében a mongol őrség mindenkit letartóztatott, aki éjszaka kimerészkedett az utcára. A szegényeket és rokkantakat nyilvános szálláshelyekre és ispotályokba küldték, de ha az illető egészségesnek bizonyult, munkavállalásra kötelezték.

A mongolok hamar befészkeltek magukat Kinszébe, mint ahogyan más gazdag városok esetében is tették, s a kínai pénzek helyébe saját papírpénzüket vezették be. Ezután saját céljaiknak megfelelően alakították át a város úthálózatát: „Mivel a Nagy Kán futárai a kövezeten nem tudnak vágózni, az út széle az ő kényelmükre burkolatlanul marad.” A futárok elvegyültek a város rendes forgalmával, amely nagyrészt kocsikból állt; „ezek hosszú, fedett járművek, függönyökkel és párnákkal; hat ember fér el bennük”.

A megszállt Kinszében azonban az élet ment tovább. A katonai erények és technika kevésbé számított, mint a kereskedelem, az irodalom, a dráma, a költészet, a festészet, az iparúzás vagy a jótékonykodás. A mongolok, akik számára a hódítás öncélú volt, itt egy fejlettebb civilizációval kerültek szembe, s reakciójuk egyszerre volt ellentmondásos és előre látható: utánozták az általuk meghódítottakat, s remélték, hogy egyszer alattvalóik szintjére emelkedhetnek. Ennek eredményeképpen Kinszé környéke a legcivilizáltabb és legkellemesebb harci zónává vált.

Marco bizonyára kipróbálta a Nyugati-tavon sikló számtalan hajó és bárka nyújtotta örömeit is. „Ezek szórakoztatásra szolgálnak” – írja róluk. „Tíz, tizenöt, húsz vagy még több személy is tartózkodhatik ezeken a tizenöt-húsz lépés hosszúságú járműveken, melyeknek alja lapos és megfelelően széles, úgyhogy mindig biztonsággal úsznak a vízen.”

Az elragadó tó évszázadok gondoskodásának eredményeként jött létre. A 13 kilométer kerületű, ám csak három méter mély tó a város központja volt, hamisítatlan kínai táj, mely számtalan művészt megihletett. Kína szellemiségét szimbolizálta, s ennek megfelelően kincsként óvták. A csend és tisztaság megőrzése érdekében állandó őrzékek ellenőrizték a tavat – ezeket Marco nem említi, más források azonban igen –, nehogy romlott étel vagy egyéb szemét szennyezze be. Szigorúan tilos volt szemetet szórni a tóba, vagy akár a lótuszhoz vagy vízigesztenyéhez hasonló közönséges növényeket termesztetni. Amikor Marco vagy a hozzá hasonló pihenni vágyók kimentek a tóra, a nyüzsgő város eltávolodott tőlük, a környező hegyek közelebb kerültek, s a tekintetet magához vonzotta

az a csodálatos pagoda, melyet háromszáz évvel Marco előtt emeltek a Mennydörgés-csúcs tetején. Úgy tűnt, ez a majd hatvan méter magas torony összeköti az eget és a földet.

Az idilli környezetet Kinszé mindennemű és rangú lakója élvezte: „Ha tehát valakinek kedve támad asszonyokkal vagy akár barátaival mulatni, kibérel egy ilyen csónakot, amely asztalokkal, székekkel és egyéb, lakomához szükséges alkalmatosságokkal is el van látva.” Marco leírása alapján ezek a bárkák hasonlítottak a Velence csatornáin sikló elegáns gondolákhoz, bár azoknál nagyobbak és fényűzőbbek voltak. „A bárkát vízszintes tető fedi; itt a hajóslegény tartózkodik, és csákllyával oda kormányozza a csónakot, ahova a bérlő kívánja, a két lépésnél nem mélyebb taven. A fedélközt és a hajó belsejének más részeit élénk színekkel festett díszítmények ékesítik; körös-körül ablakok vannak, melyeket nyitni és csukni lehet, úgyhogy a társaság menet közben mindkét oldalon gyönyörködhetik a kilátás szépségében és változatosságában. Majd asztalra kerülnek a legjobb borok, és felszolgálják a legfinomabb csemegéket.”

Az a gondolat, hogy a népesség egésze rendelkezik szabad idővel, amelyet változatosan kíván eltölteni, Marco számára legalább olyan szokatlan volt, mint hallgatóinak. Az egész várost úgy mutatja be, mint amely az örömeik lázában ég: „A taven mindig úszik néhány ilyen bárka, s rajtuk mulató társaság. Mert az itteni lakosság legfőbb gyönyörűsége, hogy miután a napi munkával végeztek, délután asszonyaikkal és családjukkal, esetleg barátokkal vagy kéjhölgyekkel kirándulnak.”

Marco utal rá, hogy Kinszé asszonyai – és nem is csak a kurtizánok – merészebbek és szexuális téren felvilágosultabbak voltak nyugati társnőiknél. Valóban, nyugati mércével mérve Kinszé a hedonizmus légkörét árasztotta. Az itteniek például úgy gondolták, hogy a nőnek közösüléskor lehetőség szerint el kell jutnia az orgazmusig; a férfiaknak ugyanakkor azt tanácsolták, hogy csak különleges esetekben jussanak el idáig, megőrizve erejük lényegét – a magvukat. A férfiak esetében a maszturbációt elítélték, mint a mag káros pazarlását; míg a nőket még bátorították is ugyanerre. Kinszében gyakoriak voltak az olyan szexuális segédeszközök, melyekkel a nők könnyebben eljuthattak a csúcsra. Sokan beszéltek

és írtak ezekről a népszerű felvilágosító művekben, amelyek általában történelmi figurák közötti kitalált párbeszédekben fogalmazták meg tanácsaikat.

A *Han-dinasztiából való Vu császár életrajza* című munka például ezer évvel Marco Kinszébe érkezése előtt született, de még az ő idejében is gyakran idéztek belőle. A mű egyik szakasza örökzöld témával: a férfiak potenciazavaraival foglalkozik, és józan tanácsot ad a probléma kezelésére:

„A Sárga Császár így szólt: »Olykor előfordul, hogy közösülés közben Jåde Pálcám nem emelkedik fel. Ha ez történik, arcom vörös lesz a szégyentől és homlokomat verejték lepi el. De mivel vágytól égek, megrázom tagomat a kezemmel, hátha felemelkedik. Kérlek, mondd el, mi ilyenkor a teendő.«

Az Egyenes Hölggy így felelt: »Amiről Felséged kérdez, mindenütt ismert probléma. [Ez azért van,] mert ha a férfi közösülni akar, be kell tartania a dolgok előírt sorrendjét. Először is, ha a férfi és a nő hangulata harmonikus, a Jåde Pálca fel fog emelkedni.«

A párbeszéd folytatásában a női orgazmusról esik szó.

„A Sárga Császár így szólt: »Honnan tudható, hogy a nő közeledik a csúcshoz?« Az Egyenes Hölggy így felelt: »A nőnél öt jel és öt vágy van, és testét tízféleképpen mozgathatja az aktus közben. Az öt jel a következő: Először a nő arca elvörösödik. Ekkor a férfi közelebb nyomulhat. Másodszor a mellbimbója megkeményedik és orra nedves lesz. Ekkor a férfi lassan beteheti hímvesszőjét. Harmadszor a toroka kiszárad és nagyokat nyel. Ekkor a férfi lassan beljebb nyomhatja tagját. Negyedszer az ágyéka nedves lesz. Ekkor a férfi mélyebbre mehet. Ötödször ágyékából nedvesség csorog a fenekére. Ekkor a férfi szabadon mozoghat benne.«

Az Egyenes Hölggy valóban egyenes feleletet ad mindenre.

„»Az öt vágyból lemérhető a nő reakciója. Először, ha gondolata kívánja az egyesülést, a légzése hevessé válik. Másodszor, ha ágyéka is kívánja az egyesülést, orrlyuka kitágul és szája kinyílik. Harmadszor, ha belső része a férfi érintését kívánja, teste fel- és lefelé mozog. Negyedszer, ha nem bírja már visszafogni vágyát,

ágyékának folyadéka megnedvesíti a ruháját. Ötödször, ha a csúcs közelében jár, teste megfeszül, és behunyja a szemét.«”

Az Egyenes Hölggy egyéb tanácsokat is ad, például olyan sokatmondó nevű testhelyzeteket javasol, mint a Forgó Sárkány („a nőt a hátára fordítjuk”), a Tigris Lépte („a nő letérdel, előre hajol, és fenekét felemeli”), vagy a Majomtámadás („a férfi felemeli a nő lábát, míg annak térde a melléhez nyomódik, feneké és háta alsó része a levegőben van”) – ez utóbbiról azt tartották, hogy százféle betegséget megelőz vagy meggyógyít. Voltak egyéb javasolt pozíciók is, például az Egymást Fedő Halpikkelyek vagy a Rebbenő Főnix.

Ám a szexuális szabadosságnak még Kinszében is megvoltak a határai. Nyilvános helyen szigorúan tilos volt például csókolózni, mert ezt a közösülés jellemző részének tartották. A férfi homoszexualitást elítélték, a nők esetében viszont megtűrték, sőt szinte elvárták. Ennek az egyenlőtlen bánásmódnak az oka a jin és jang, azaz a női és férfi esszencia kínai fogalmaiban gyökerezik, ahol a hangsúly a rendkívül értékes, ám korlátozott mennyiségű jang megőrzésén van. Úgy gondolták, a férfi próbálja meg elkerülni a magömlést, mert ezzel a szexuális energiát pazarolja. Inkább az elnyújtott előjátékot részesítették előnyben, mint az egyszerű közösülést. Ebben a rendszerben a férfi homoszexualitást a jang pazarlásának tartották, amely így káros hatással van a természet egyensúlyára.

A mongolok a kínai társadalom ellenőrzése érdekében megpróbálták korlátok közé szorítani a lakosság szexuális viselkedését is, különösen a nők esetében. Tao Cung-ji, a Jüandinasztia krónikása például szigorúan kikel *A hálószoba művészete* című, ősi, ám még akkor is népszerű gyűjteményben, a kínai szerelmi gyakorlat és filozófia tárházában található tanácsok ellen. A krónikás a nők nyolc típusát tartja különösen veszedelmesnek: a buddhista apácát, a taoista apácát, a női csillagjóst, a női közvetítőt, a boszorkányt, a női tolvajt, a női kuruzslót és a bábát. „Kevés olyan ház van, amelyet, ha egyszer betették oda a lábukat, ne szennyeznének be paráznasággal és rablással” – írja. „A férfi jobban teszi, ha távol tartja őket, mintha kígyók vagy skorpiók lennének, és akkor megőrizheti házának tisztaságát.”

Pamfletek jártak kézről kézre; ezekben különféle, úgymond botrányos viselkedési módokat írtak le, amelyek megronthatják egy család erkölcsét. Így például óva intenek az erőszaktól, az örülettől, az „eleve elrendelt büntől” (azaz a szerelemtől), a „közhírré tételtől” (azaz a hengegéstől) és a tétlenségtől. Még a szexuális segédeszközöket, a kínaiak magánéletének e jellegzetes tárgyait is betiltották. Csupán a prostituáltak úszták meg a várost elárasztó cenzúrahullámot; az ő szakmájuk talán még fel is lendült ennek következtében.

Marco nem tesz utalást arra, hogy ismerné ezeket a szerelmi élettel kapcsolatos intézkedéseket. Ugyanígy nem tesz említést a kínai életmód egy másik jellemző szokásáról, a láb elköltözéséről sem. A szkeptikusok szerint ez újabb bizonyítékot jelent arra, hogy sosem járt Kínában, vagy legalábbis Kinszében. Ám e hiányosságnak ésszerű okai vannak. Az elkötött lábfejű nőket elzárták a nyilvánosságtól, így Marco nemigen találkozhatott velük vagy egyáltalán ezzel a szokással. Ezenfelül ez a gyakorlat átmenetileg kimehetett a divatból, amikor ő ott járt. Azoknak a nőknek, akiket alaposan megnézett – a nyilvános fürdők és a Nyugati-tó kéjhölgyei –, muszáj volt szabadon mozogniuk, hiszen ez a munkájukhoz tartozott. A velenceinek a Kinszében élő sok eunuch sem kerülte el a figyelmét – ezek olykor fontos tisztségeket töltöttek be a kormányzati hivatalokban –, ám róluk is csak futólag beszél.

Marcót jobban érdekelték a közügyek, például Kubiláj kán módszeres megszállási politikája vagy az adószedés mikéntje. „Ismeretes az is, hogy a Nagy Kán Manzi területét kilenc részre osztotta, ami megfelel az előbb volt kilenc tartománynak. Mindegyik rész fölé egy királyt nevezett ki, aki alattvalója, és minden évben számadást nyújt be az uralkodónak arról, hogyan gazdálkodott. Ezeknek a királyoknak egyike Kinszé városában székel; alája még száznegyven város tartozik.” Ám a király mellett ott maradtak a mongol megszálló erők, ami Marco szerint igen hatékony visszafogó tényező volt. Azt írja: „a katonák nem mind tatárok. Sokan Kathaj tartományból valók, és amellet jó harcosok. A tatárok ugyanis lovas nép, és csak olyan városok környékén ütnek tábort, melyek nem

nedves éghajlatúak; mert lovaikat csak száraz és szilárd talajon tudják használni.”

Közöttük volt Marco is – jó szándékú és művelt kívülálló, ám akkor is csak kívülálló. Lelkiismeret-furdalás nélkül kivette részét a mongol hadizsákmányból, miközben tágra nyílt szemmel csodálta a kínai kultúrát. Ő is azoknak a hódítóknak a számát gyarapította, akiket magával ragadott ez a kifinomult civilizáció.

Kinszé mindennapjai időnként örömök között, máskor viszont lázas munkával teltek. A nagy város jóval hajnal előtt ébredt. „Hajnali négy vagy öt óra tájékán – írta egy megfigyelő – megszólalnak a buddhista és taoista kolostorok harangjai, remete szerzetesek ereszkednek le a város körüli hegyekről, és Kinszé utcáit végigjárva vaspálcáikat vagy hal alakú fa hangverőiket ütve bejelentik a reggelt. Kikiáltják az időjárást is, például így: »Felhős az ég«, »Esik az eső« vagy »Tiszta az idő«. Ha esik, ha fúj, bármilyen dermesztő hideg van, ugyanúgy megcsinálják ezt. Azt is bejelentik, ha aznap valamilyen udvari fogadás lesz, akár nagy, akár kicsi, akár hétköznapi méretű. Így a különböző kormányhivatalok tisztviselői, az őrség parancsnokai és a katonák, akiknek neve az őrtornyok listáin szerepel, megtudják a híreket, és hivatalukba vagy őrhelyükre sietnek. A szerzetes-kikiáltók pedig minden hónap első és tizenötödik napján, valamint az ünnepnapokon alamizsnát kapnak a városban tett útjuk során.”

Egy velencei számára ismerős látvány lehetett mindez, még ha szokatlanul nagy léptékben is zajlott.

Fakfur király, mielőtt a mongolok elől száműzetésbe menekült volna, reggel hatkor vagy még előbb tartott audienciát. Hét órakor a helyiek már a reggel derekán jártak, és városszerte dobok jelezték az időt. Erősödött a nyüzsgés. A hivatalok éles gongszóval vagy kereplőhanggal jelezték a nyitást; azt a kormányhivatalnokot, aki elkésett vagy hiányzott, megbotozták.

Noha Marco csupán utalásszerűen emlékezik meg a nyomtatásról, Kinszében igen elterjedtek voltak az így készült könyvek és egyéb iratok. Európában majd csak kétszáz évvel később találják fel a mozgatható betűket; Kinszében sokféle típusuk létezett, például

agyagból, fából és ónból. A falapos nyomtatás, mely akkor Kínában már háromszáz éves volt, nagy népszerűségnek örvendett, és főleg buddhista szútrákat és más szent szövegeket másoltak így. Mivel a kalligráfia hozzátartozik a kínai írás gyakorlatához, és a kínai ábécé abban az időben hétezer jelből állt, a kéziratok együtt léteztek a nyomtatott könyvekkel és pamfletekkel.

Virágzott a dráma, a költészet; a versek olykor spontán jelentek meg az utcán, mintha a természet alkotta volna őket. Egy népszerű vers, melyet Taj Fu-kunak tulajdonítanak, szomorúan mereng a pompás város mongol megszállása felett:

*Átmegyek a hídon, mely alatt folyó csörgedez,
Házam a ködben tágas, szomorú tájra néz.
Mennyire szeretném, hogy hegyek takarják el
pillantásom elől!
Észak felé, míg a szem ellát, leigázott országunk
végtelenje.*

Egy másik költő, Hszie Ao, ugyanúgy szeretett városának idegenek általi elfoglalásáról írt versében, melynek címe *Az egykori kinszéi császári palota meglátogatása (a mongol hódítás után)*:

*A fű magasra nő, mint az ősi romok – eltűntek az örök és a portások.
Ledől a tornyok és roskadozó paloták fájdtíják szívemet.
A hajdani csarnok eresze alatt fecskék röpködnek ki-be,
Odabent azonban csend. Nem szól kakas, tyúk és papagáj többé.*

A nyomtatott anyagok – versek, szent szövegek, szerelmi útmutatók, konfuciánus filozófiai művek, kísértetregények és törvénykönyvek – nagy száma elkerülte Marco máskor oly éber figyelmét. Futólagos megjegyzést tett a kínai dialektusokról, melyben európai analógiákat hoz fel, ám a Kinszéiben betöltött fontos feladata ellenére a kínai nyelv idegen maradt számára. „El kell még mondanom, hogy ennek a városnak lakói saját nyelvüket beszélik. Mert tudnotok kell, hogy egész Manziban egyetlen nyelvet és közös írásmódot használnak, de mégis vannak helyi különbségek a tájszólások között, mintha a latinok közt lombardokról, provanszálokról vagy franciákról beszélénk. Mindenesetre

Manziban a szomszédos kerületek lakói jól meg tudják értetni magukat egymással.”

A piactereken az árusok megnyitották standjaikat, kipakolva áruikat a vevők odacsalogatására; életre keltek a bazárok, melyekben a kereskedők fennhangon hirdették vagy néma őrként vigyázták áruikat. A Császári Útnak nevezett főútvonal mentén pedig apró éttermek szolgáltak fel ínycségeket, például sült pacalt, illatos kacsa- és libaszeleteket és frissen sütött palacsintát, melyet a sötét konyhákban készítettek. Az ezeket hússal ellátó mészárszékek már hajnali három óta üzemeltek. A tömeg előzönlötte a piactereket, ahol utcai árusok kínáltak mindent, az arc tisztítására szolgáló forró vizes törülközőktől a vérkeringés frissítésére szolgáló tablettáig.

Késő délutánra alábbhagyott Kinszé sürgése, s a nap véget ért. A hivatalnokok csendben elindultak haza. A késő délutáni-kora esti órákat az olvasás, az írás (ez egyfajta divat volt ebben a végletekig kifinomult városban), a sakkozás, a Nyugati-tavon való csónakázás, vagy éppen a kéjhölgyek és énekes lányok nyújtotta örömök jegyében telt. Az örömtanyák egészen addig nyitva tartottak, amíg a dobszó negyedszerre is végigzengett a homályos utcákon, jelezve, hogy hajnali kettő van. Néhány kisebb bolt és kifőzde éjszaka is üzemelt, mivel Kinszé sosem aludt el teljesen. Éjjel örök járták az utcákat, kettős küzdelmet folytatva a tolvajok és a tűzvészek ellen – e szolgálat egyébként olyannyira népszerűtlen volt a katonák között, hogy a hiányzó örök listáját úgy nevezték: „a hasfájósok listája”.

Marco nem említi, ám a város életritmusának megértéséhez tudnunk kell, hogy Kinszében egy „munkahét” tíz napig tartott, melyet egyetlen pihenőnap követett. Egy városi hivatalnok csupán háromévente egyszer mehetett szabadságra a családjával, amely két héttől egy (hold)hónapig terjedhetett.

E szigorú munkarend alól a hivatalnok csak akkor kaphatott felmentést, ha az anyja vagy az apja meghalt. Ekkor a konfuciánus hagyománynak megfelelően a gyászoló családtag kötelező, három év hosszúságú szabadságra ment, mely alatt kizárólag a kalligráfiának, festészetnek és irodalomnak élt, ennek célja az volt, hogy lelkében elrendezhesse az életében beállt nagy változást, és felkészülhessen visszatérésére a természet kérlelhetetlen rendjébe.

Az átlagemberek-még ilyen szabadságot sem kaptak; ők egész életükben megállás nélkül dolgoztak.

A munka kényszere és a családi kötelezettségek alól csak az ünnepek jelentettek kivételt, melyek közül a legnagyobb a kínai újév volt. A holdnaptár szerint ennek dátuma január 15. és február 15. közé esett, s megünneplése majd egy hónapon át zajlott. Ha az újévi előkészületek alatt havazott, azt jó jelnek vették; a vagyonos kevesek ilyenkor hóoroszlánokat faragtak, hogy a tömeg megcsodálhassa, és kilovagoltak a Nyugati-tóhoz megnézni a hó és jég borította fenséges tájat. A város konyháiban különleges rizsételek készültek a házi istenek tiszteletére; az ünnep végén babból készült ételt főztek, melyből még a ház kutyái és macskái is kaptak.

Kinszé kereskedelmi jellegére jellemző, hogy az árusok, különösen a gyógyszerészek, megpróbálták hasznot húzni az ünnepből. Boltjaikat színes szalagokkal, a kínai folklór és történelem hőseinek portréival és papírlóvakkal díszítették fel. A vevők becsábítására kis jószerencse-talizmánokat osztogattak, míg odakint a hideg utcákon az elmaradhatatlan mutatványosok tűzijátékokkal szórakoztatták a tömeget; ehhez kis bambuszrudakat használtak, melyekbe lőport töltöttek (ami Nyugaton ekkor még ismeretlen volt). Még a koldusok is kitettek magukért: ők népi isteneknek öltöztek és gongjaikat verték.

Az ünneplés újév előestéjén érte el a tetőpontját. A háztulajdonosok ekkor lesöpörték és lemosták a küszöbüket, levették a tavalyról maradt istenképeket, új faamuletteket akasztottak az ajtókra és vörös szalagokat a szemöldökfára. Éjszaka otthon maradtak, és virágot, tömjént és ételt áldoztak az isteneknek, jó év reményében. E családi szertartások talán elkerülték Marco figyelmét, ám Kinszében senki sem maradhatott ki az óriási újévi felvonulásból, amely a Császári Palotánál kezdődött. A maszkos katonák fakardokkal és a szélben csapkodó sárga, vörös, fekete, fehér, zöld zászlókkal vonultak fel. A menet áthaladt a város fő útvonalain, s az elmúlt év ártó hatásait megpróbálta felváltani az eljövendő év erényével és reményével.

Újév napján Fakfur király tömjént égetett, és buzgón fohászkodott az istenekhez jó termésért, békéért és bőséért; birodalma minden részéből küldöttségek érkeztek, hogy tiszteletüket tegyék, és ajándékokat hozzanak az uralkodónak.

Az ünnep még napokig, sőt két héten át folytatódott, egészen a Lámpások Ünnepéig, amely az új év valódi kezdetét jelezte. Három napon és éjszakán át folyt a lakomázás és ivászat, miközben a tehetős polgárok látványos lámpások beszerzésében vagy készítésében versengtek egymással. A legértékesebb lámpások Szucsouból jöttek: ezek több mint egy méter átmérőjű, színes, kerek tárgyak voltak, rajtuk állatok, virágok, emberek és tájak képével. Másfajta lámpások is készültek gyöngyökből és tollakból, aranyból és ezüstből, még igazgyöngyből és jádekőből is. Némelyiket víz forgatta körbe-körbe; mások a Nyugati-tavon köröző csónakokra hasonlítottak.

Az ünnepek előrehaladtával egyre több alkohol fogyott, s éjszakánként a mulatozók fehér ruhába öltözve korzóztak az utcán az újhold tiszteletére. Hajnalra elcsendesült a lárma, és kiürültek az utcák. Az ünnep után néhány guberáló jelent meg a tereken és sugárutakon szerény lámpásokkal, elvesztett hajtúket, ékszereket vagy más értékeket keresve.

A Császári Palotában még tovább tartottak az újévi ünnepségek. A munkások egy fényűzően feldíszített, ötven méter magas állványt emeltek, melynek egyik szintjén zenészek, alattuk atléták és tornászok kaptak helyet. A palotabeli udvarhölgyek turbános ifjú eunuchokkal táncoltak. Az ünnep után az udvarhölgyek – azaz kurtizánok és szolgálók – az árusokhoz siettek, akik boldogan és jó drágán adták el nekik áruikat.

Az Ég városában mindent az asztrológia irányított, s a szigorú kínai bürokrácia könyörtelenül és következetesen érvényre juttatta ezt. „Az ország lakosságának az a szokása, hogy mikor a gyermek megszületik, feljegyzik születése napját, óráját és percét, s a csillagjóstól megtudakolják a bolygót meg csillagképet, amely a születés idejében uralkodó volt” – írja Marco. E jegyzetek birtokában a város összes lakosa asztrológushoz fordult, mielőtt hosszabb utazásra indult vagy megházasodott volna. A szkeptikus Marcót

ebben az esetben lenyűgözte a csillagjósok tudása: „a csillagjósok... igen értik a dolgukat, és mivel szavuk nemegyszer igaznak bizonyul, a nép nagyon bízik bennük.”

Ha már a hiedelmeknél tart, Marco érdekes adalékot szolgáltat Kinszé lakóinak viselkedésével kapcsolatban is: „Manzi tartományban a férfiak szenvedélyesebbek, mint másutt: haragjukban és bánatukban gyakran halálba mennek. Mert ha úgy fordul, hogy valamelyikük megüti a másikat, vagy hajába markol, vagy megsebz, a sértő pedig olyan hatalmas és fontos személy, hogy a sértett nem tud bosszút állni, a szerencsétlen túlzott elkeseredésében felakasztja magát éjszaka ellensége kapujára, ami nagy megszégyenítésnek számít... Ez az oka annak, hogy némely ember felakasztja magát, tudniillik azt képzeli, hogy a gazdag a túlvilágon ugyanúgy megtiszteli, mint most, temetésekor.”

Fakfur király palotája minden másnál jobban tanúskodott Kinszé méretéről és kifinomultságáról. Ez annak ellenére igaz volt, hogy a palotát elhanyagolták, amint azt Marco megtudta, mikor megismerkedett egy gazdag kinszéi kereskedővel, aki „nagyon öreg volt már, és családiában bizalmas viszonyban állt Fakfur királlyal, így ismerte egész élettörténetét. Mivel látta a palotát teljes dicsőségében, szívesen körülvetetett benne.” Ennek során Marco megállapította, hogy „az első csarnokok még mindig olyanok, mint hajdan voltak, de a hölgyek lakosztályai romokban hevernek, és csak a helyüket látni. Ugyancsak ledőlt a ligetet és a kerteket körülvevő fal, és sem fák, sem állatok nem találhatók már a környékén.”

Az idős kereskedő segítségével Marco elének varázsolja Fakfur király palotáját: „ez a világ legnagyobb palotája... Mert tudnotok kell, hogy kerülete tíz mérföld, és magas, erődített falak zárják körül.” A palotán belül, távol a kíváncsiskodó szemektől, „ezer fiatal hölgy lakott a király szolgálatára. A király a királynéval vagy ezeknek a lányoknak valamelyikével időnként selyempárnázatú csónakban szórakozni ment a tóra, vagy meglátogatta a bálványokat.”

Marco szerint a hárem leányai erotikus játékokkal szórakoztatták a királyt és a királynét az elzárt lakrészen belül. „A fallal körülzárt hely fennmaradt része árkok, csatornák, tavak és gyümölcsfákkal

beültetett gyönyörű kertek közt oszlott meg, ahol mindenféle állatot tartottak, mint az őz, szarvas, dámvad, vadnyúl és házinyúl. A király itt szokott mulatni a kisasszonyok társaságában; hol kocsikázott, hol meg lovagolt, és ilyenkor a belépés mindenki számára tilos volt. Néha a király arra biztatta a lányokat, hogy uszítsanak kutyákat a vadakra, majd ha ebbe belefáradtak, megpihentek a tóparti ligetekben, s ruhájukat ledobva ide-oda úszkáltak a tóban, miközben a király gyönyörködve nézegette őket. Aztán mindnyájan hazatértek.”

Az érzéki történet végén persze nem maradhat el az erkölcsi tanulság sem: „Olykor a király ebédjét is ezekbe a ligetekbe hozatta, a sűrűn egymás mellett növe magas fák alá, és a fiatal hölgyekkel szolgáltatatta ki magát. Így egész életét nőekkel enyelegve töltötte, és fogalma sem volt arról, milyenek a fegyverek. Ennek az elpuhulásnak és elsatnyulásnak lett az eredménye, hogy a Nagy Kán elvette tőle birodalmát, melyet, mint hallottátok, olyan szégyenletesen és hitványul engedett át.”

A tanulságot leginkább Kinszé lakosainak szánta Marco, hiszen élvhajász életmódjukat valósággal önvészélyesnek tartotta. Egy napon, meséli, „a folyó medrében, keresztben a száraz talajon, egy halat pillantottak meg, és fölöttébb elcsodálóztak, mert legalább száz lépés hosszúságúnak találták, noha vastagsága korántsem állt arányban hosszúságával. Azonfelül teljesen szőr borította, és sokan meghaltak, akik húsából ettek. Messire Marco állítja, hogy tulajdon szemével látta a hal fejét a bálványimádók templomában.” Az évkönyvek is tanúsítják ezt az esetet: 1282-ben a Kinszé közelében lévő Fucsun-folyó sekély részén valóban találtak egy száz lépés hosszúságú bálnát, majd nem sokkal később egy másik cetet is. Az évkönyvek arról is beszámolnak, hogy az emberek létrákat támasztottak a partra vetett állatok oldalának, felmásztak a hátukra és húsdarabokat szeltek le belőlük – ez a merész tett Marco szerint halálos hibának bizonyult, hiszen mind meghaltak a mérgezett hústól.

Marco végül rátér az üzletre: a város jövedelmező sómonopóliumáról ír. Kiszámolja a városban előállított sóból származó jövedelmet, majd a cukorból származót is („a világ egyéb

részein együttvéve nem termelnek ilyen tömérdek cukrot”). A fűszertermelés szintén jelentős volt; mindeme bevételek a kán kincstárát gazdagították. „Minden fűszerfajta után három és egyharmad százalékot fizetnek adóba, és minden egyéb áru után szintén értékének három és egyharmad százalékát, de az Indiából és más távoli országokból tengeren hozott javak után tíz százalékot. A rizsbornak szintén nagy a haszna, úgyszintén a szénnek is, mely bőven található az országban. A tizenkét iparos céh, melyről szólottam, külön-külön fizet adót a tizenkétezer műhely után, az elkészített áruk arányában... A selyem után éppen úgy, mint az ipar legtöbb terméke után, tíz százalékot kell fizetni.”

Marco biztosítja hallgatóit, hogy a kánnak csupán egy dolog lebeg a szeme előtt e hallatlan összeg begyűjtésekor: birodalma lakóinak jóléte és biztonsága. „Mivel a Nagy Kán innen húzza legjelentősebb bevételét, éppen ezért kedvenc tartománya ez, és mindent megtesz, hogy népe elégedett legyen.” A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az itteni jövedelemből fizette ki azokat a katonákat, akik a tartomány városait, főként Kinszét tartották megszállva. Marco előadásában persze ez a kizsákmányoló politika is kedvező fényben tűnik fel: „Ebből a roppant jövedelemből tartja a Nagy Kán a hadseregét, melyet a városok és falvak őrizetére rendelt, és ennek segítségével enyhít a városok nyomorúságán.”

Marco tartózkodása az Ég városában váratlanul ért véget. Nem árulja el, miért hagyta el a várost, még csak e jelentős esemény dátumát sem adja meg. Lehetséges, hogy a mongol kormányzat számára végzett munkája szégyenteljes véget ért, például korrupcióval vádolták meg, vagy egy irigy vetélytárs kerekedett fölébe. Számúzték Kinszéből, el kellett hagynia a milliányi gyönyör városát, és nem volt többé adószedő – vándorral lett ismét.

Vigasztalásul viszontláthatta apját és nagybátyját, és visszatérhetett a magánkereskedő szerepébe. Rokonaival indult el „hegyes-völgyes vidékeken” át Dél-Kínába, melynek „népe bálványimádó, és a Nagy Kán alattvalója”, s így nemigen jelentett veszélyt utazóinkra. Ugyanakkor Marco undorodva fedezte fel, hogy „a nép minden tisztátalan dolgot megeszik, még emberek húsát is, feltéve, ha nem természetes halállal haltak meg. Így hát nagy

versengés folyik azoknak testéért, akiket halálra ítélték. Ezeknek húsát elfogyasztják, és kitűnőnek találják.”

A bennszülöttek harci öltözéke ugyanolyan ijesztő volt, mint étkezési szokásaik: „Hajukat fülük mögé csapják, és arcukra kék sávot festetnek, akárcsak egy szablya pengéje.” Félelmetes külsejüknek megfelelően „a világ legvadabb emberei, mert mindenkit megölnek, aki útjukba kerül, vérét megisszák, és testét felfalják; valóban, minden vágyuk az, hogy embert ölhessenek.” Jelenlétük egy darabig elvonta Marco figyelmét a hegyi meredélyeken portyázó oroszlánokról. Ezek az állatok időnként le-lecsaptak a Marcóhoz hasonló utazókra, és felfalták őket. E veszélyek elől csupán úgy lelhetett némi védelmet, ha egy kereskedőkaravánhoz csatlakozott, amely buddhistákból és selyemkalmárokból állt. Persze a vallásuk mit sem számított, ha egyszer sértetlenül – ha nem is teljes nyugalomban – átkalauzolták Marcót ezen a vidéken.

Ebben a tartományban sokan értettek az oroszlánok csapdába ejtéséhez, és Marco is megtanulta ennek technikáját, hiszen a túlélése függhetett tőle. A csapda kellékei egyszerűek voltak: párhuzamos árkok és csalétekként egy szerencsétlen eb. Ha ezeket megfelelően elhelyezték, a hatás nem maradt el:

„Alkalmas helyen két mély vermet ásnak egymás mellett, s közöttük körülbelül rőfnyi szélességben szilárd talajt hagynak; a vermetet, a két végük kivételével, magas sövényvel veszik körül. Éjszakára aztán egy kis kutyát kötnek meg az érintetlenül hagyott földdarabon, majd elmennek. A megkötözött kutya – melynek fehérnek kell lennie – gazdája távozása után szüntelenül ugat. Az oroszlán, bármilyen messze legyen is, mihelyt az ugatást meghallja, dühösen odarohan, és megpillantva a fénylő fehérséget, nagy sietségben, hogy minél előbb elragadhassa, a verembe zuhan. Reggel a vadászok megölik a csapdába esett állatot. Húsát megeszik, mert ízletes, bőrét pedig nagy áron eladják.”

Marco ezenkívül feljegyzi egy általa *papiónak* nevezett rókaszerű állat elfogásának módját is. A *papio* megrágta a cukornádat, amivel sok kárt okozott. Íme e négylábú tolvaj elfogásának javasolt módja: „Nagy lopótököket vesznek, s öblös részüket úgy metszik át, hogy némi erőlködéssel a *papio* bele tudja dugni a fejét. A lopótök torka

azért nem szakad át a *papio* fejének beléerőszakolásától, mert körös-körül átyuggatták, és zsineget fűztek belé. Majd a lopótökök fenekére némi zsiradékot kennek, és a karaván körül tisztos távolságban elhelyezik. Mikor a *papíók* jönnek, hogy megdézsmálják a karavánt, megcsapja orrukat a zsiradék szaga. A lopótökökhöz mennek, csak hogy ezek nyílásán nem fér be a fejük. Ám az eledel utáni sóvárgás annyira gyötri őket, hogy mégis beléerőszakolják fejüket a lopótökbe; de visszahúzni már nem tudják. Tehát fejükön a könnyű lopótökkel elindulnak, s nem tudván, hová mennek, a kereskedők könnyűszerrel agyonverik őket.”

A Marco által Fudzsunak nevezett városban [a mai Fucsou] nagybátyja, Matteo ismeretséget kötött „egy bölcs szaracénnal”, azaz muszlimmal, akitől megtudták, hogy van arrafelé egy csoport, „akiknek vallását senki sem tudja megmagyarázni. Nem bálványimádók, mert bálványaik nincsenek, és a tüzet sem imádják.” (Ez a szokás a zoroasztriánusokra volt jellemző.) „Nem ismerik el Mohamedet. És úgy látszik, a keresztény vallást sem követik. Van-e kedvetek, hogy felkeressük őket, és szót váltsunk velük? Talán megtudtok egyet-mást az életükről.” Így hát pusztán a kíváncsiságtól hajtva, a velenceiek elmentek a különös csoporthoz, ám kérdezősködésük nagy nyugtalanságot keltett azokban, mert attól féltek, „hogy meg akarják fosztani őket vallásuktól. Erre a mondott Matteo és Marco urak, észrevéve aggodalmukat, biztatni kezdték őket, mondván: »Ne féljete, nem azért jöttünk, hogy a legcsekélyebb bajotok legyen; sőt, javatokat akarjuk, és szeretnénk elrendezni dolgaitokat.«”

Másnap is visszatértek, és lassan összebarátkoztak a helyiekkel, mígnem felfedezték a rejtély nyitját. E titkolózó és gyanakvó emberek ugyanis keresztények voltak: „mert mikor szent könyveiket elővették, és szóról szóra fordítani kezdték, kiderült, hogy a szöveg a Zsoltárok könyvéből származik”. A velenceiek nyilván rendkívül megdöbbenek, amikor megértették, hogy elveszett keresztényekre bukkantak Kína közepén. Megkérdezték őket, hogyan lettek keresztények, mire azok azt felelték: „Őseink hagyományozták ránk.”

Meglátogatták az egyik templomukat is. Ebben „három festett képet is láttak, melyek ama hetven apostol közül, kiket az Úr

prédikálni küldött, ábrázoltak hármat a maguk módján. Ezek réges-régen őseik közt jártak, s megtanították őket vallásukra, melyet immár hétszáz esztendeje” – vagyis a 6. század óta – „apáról fiúra hagyományoznak; de minthogy már jó ideje tanító nélkül maradtak, a legfontosabb dolgokról nem volt helyes tudásuk.” A három rejtélyes apostol talán Péter, Jakab és János lehetett, akik együtt voltak Jézussal életének kiemelkedő eseményeinél, például az Olajfák hegyén. Az elszigetelt szekta vallásának eredetét homály fedte, de Marcóék készséggel elismerték őket:

„Hiszen ti keresztények vagytok, és mi magunk is keresztények vagyunk. Azt tanácsoljuk tehát nektek, küldjetez követséget a Nagy Kánhoz, és tárjátok fel előtte helyzeteteket, hogy ismerjen meg titeket, és szabadon gyakorolhassátok vallásotokat.” A titokzatos keresztény szekta, noha már hozzászokott az ellenséges „bálványimádók” közti élethez, követte a merész tanácsot, és két főből álló küldöttséget indított Kubiláj kánhoz.

„Messire Matteo és Marco azt ajánlották nekik, hogy először azt az embert keressék fel, aki az udvarban a keresztények ügyeinek intézője.” Ám a kérés, ahelyett hogy megnyitotta volna a kérelmezők útját a hivatalos elismerés felé, ellentétet váltott ki. A buddhisták ugyanis azt állították, hogy „eme férfiak mindig bálványimádók voltak, és annak is számítottak. Erről a pontról heves vita támadt az uralkodó színe előtt, mire a Nagy Kán haragra gyulladt, elzavarta a vitatkozókat, a követeket pedig magához szólította, és megkérdezte tőlük, keresztények akarnak-e lenni, vagy bálványimádók. Ők azt felelték, hogy amennyiben nincs ellenére, kegyes engedelmevel keresztények maradnának, mint őseik. Erre a Nagy Kán elrendelte, hogy tekintse őket mindenki keresztényeknek, és gyakorolhassák szabadon hitüket.”

A biztosíték megszerzése után a rejtőzködő szekta felfedte valódi méretét. Mert egyáltalán nem vallási nonkonformisták kicsiny gyülekezetéről volt szó: „itt is, ott is mintegy hétszázézer család volt”, írja Marco, akik most már biztonságosan kinyilváníthaták keresztény hitüket, mivelhogy identitásuk hivatalos megerősítést nyert. Vallásszabadságukat maga Kubiláj kán és a Mongol Birodalom hatalma szavatolta.

Miután segített ezeknek az elveszett keresztényeknek visszatérni a mongol alattvalók közé, Marco sorsára maradt. Úgy tűnt, élete végéig a Selyemutat kell rónia Kubiláj kán szolgálatában. El sem képzelhette, mit tartogat számára a jövő, hiszen olyan események avatkoztak sorsába, melyek tőle több ezer kilométerre történtek.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

AZ ISTENI SZÉL

*...se messzi zajból Kubla ősatyák
szavát hallotta, hadak jóslatát!*

Az összes hely közül, melynek leírása Marco Polo *Utazásaiban* szerepel, egyetlenegy sem keltett akkora hitetlenkedést Európában, mint a szerző fantasztikus beszámolója „a szigetről, melynek neve Zipangu.”

E távoli királyságról szóló leírásról, benne valószínűtlen csatákkal, viharokkal és hirtelen sorsfordulatokkal, Marco olvasói úgy érezhették, hogy a puszta fantazmagóriák birodalmába tartozik. Kína, minden elképesztő jelenségével együtt, legalább helyet kapott az európaiak tudatában, még ha semmilyen részletet nem is tudtak róla. Zipangu azonban teljes egészében újdonság volt, hiszen ilyen nevű sziget azelőtt egyetlen nyugati térképen sem szerepelt. Európában inkább hittek a Góg és Magóg földjéhez hasonló bibliai országok létezésében, mint Zipanguban, mely országot ma Japánnak hívják.

Persze ez nem csak a szkeptikusok hibája. Bár Marco híradása az első, melyet a hitetlenkedő európaiak a szigetországról olvashattak, ezzel együtt nagyon pontatlan, hiszen a szerző sosem járt a szigeteken. Hiába ír olyan színesen és meggyőzően a japánokról, mintha személyes élményeiről mesélne, feltűnhet, hogy sosem állítja, „messire Marco mindezt a saját szemével látta”, mint ahogyan Kína és a mongolok esetében gyakran megteszi. Ehelyett érdekes, tényeken és pletykákon alapuló beszámolót hallunk tőle, melyben a hivatalos mongol nézőpont alapján mutatja be a nagy birodalom rejtélyes, csábító és félelmetes keleti vetélytársát.

Japán akkor került Marco látókörébe, amikor a szüntelenül új hódítások után áhítozó Kubiláj kán felvetette a szigetország elleni hadjárat tervét. A vállalkozás lehetetlennek tűnt. A mongolok, minden vitézségük ellenére, nem értettek a hajózáshoz; a lovakat kedvelték, és már így is alig-alig tudták fenntartani uralmukat óriási szárazföldi birodalmukban. Az egész Földet még Kubiláj kán sem hódíthatta meg, ám ő pontosan erre tört: „egyetemes uralkodóvá” kívánt válni, közvetítővé az Ég és az alatta élő összes nép között. Marco kinszéi tartózkodása alatt Japán meghódítása Kubiláj kán rögeszméjévé vált. Ám e nagy ívű terv végül a mongol uralkodó bukását készítette elő.

A bukás hirtelen következett be. 1279-ben, mikor Marco Kinszéiben időzött, Kubiláj kán hatalma csúcsán volt; karrierjét éppen most koronázta meg a korábban szívósan ellenálló Szung-dinasztia birtokának meghódításával. Két évvel később uralmának addig egyenesen felfelé vezető íve hirtelen megtört. Felesége, Csabi meghalt. Kubilájt anyja mellett Csabi segítette leginkább uralkodása során, különösen az első időkben, mikor hatalma még ingatag volt. Halála után többé nem foghatta vissza józan tanácsaival Kubiláj kán mérhetetlen ambícióját, s a kán sorozatban hozta pusztító rendeleteit, mintha saját kezével akarná szétszaggatni birodalmát.

A gyászoló kán az alkoholba menekült (ez a mongolok között nem számított ritkaságnak), egészségtelenül meghízott, köszvény és más, azonosíthatatlan nyavalyák gyötörték. Lassan egyre szenilisebbé vált, s a birodalom irányítása kicsúszott a kezéből. Japán meghódításának vakmerő tervével akarta bizonyítani, hogy még mindig ő a nagykán. Rögeszméjévé vált a birodalmi terjeszkedés, s azt hitte: ha a Mongol Birodalom nem növekszik tovább, el fog pusztulni. Marco tanúja, és évszázadokon át egyedüli nyugati tolmácsa volt e rejtélyes összecsapásnak a titokzatos, ám hatalmas szigetországgal.

Kubiláj nem törődött vele, milyen hatalmas nehézségek állnak Japán meghódításának útjában; ez az ország ugyanis rendkívül különbözött azoktól a békés és gyakran szervezetlen törzsektől, melyeket a mongolok megfélemlítettek és leigáztak. Marco rádöbbsent, hogy a japánok ugyanolyan hevesek és kegyetlenek, mint a mongolok, ám társadalmuk fejlettebb azokénál. S ami a

legfőbb, a tenger védte őket, az az elem, amellyel a mongoloknak kevés tapasztalatuk vagy szerencsájük volt. Kubiláj kán csak lassan és fájdalmasan tanulta meg, hogy a mongolok uralhatják ugyan a sztyeppét, ám a tengeren ugyanolyan sebezhetőek, mint leggyengébb prédájuk.

„Zipangu kelet felé fekvő sziget a mély tengerben – kezdi leírását Marco –, ezerötszáz mérföldnyire a szárazföldtől; valóban igen nagy sziget. Lakói fehérek, jó modorúak és szépek. Bálványimádók, és senkitől sem függenek, hacsak maguktól nem. És mondhatom nektek, mérhetetlen sok arany birtokában vannak, mert a saját szigetükön találják... meg kevés kereskedő is látogatja az országot, mert messze van a szárazföldtől, s otthon is megtalálnak mindent.” A japánok állítólag „maguk sem tudják, mit kezdjenek” tömérdek aranyukkal.

Marco tiszteletteljes hangon beszél Japánról, a szigetországról, ahol sosem járt. „E sziget urának palotájáról csodálatos dolgokat mondanak, akik jártak arra.... Tetejét mindenütt arany borítja, úgy, mint a mi templomainkét az ólom; tehát értékét alig lehet felbecsülni, és senki a világon nem tudná megvásárolni. Ezenfelül a szobák mennyezete és padlója... jó kétujjnyi vastagságú aranylemezekből van.” Nagy szemű, fehér gyöngy bőségesen akad itt, sőt rózsaszín is, amely igen szép és értékes. Annyira sok van belőlük, hogy a halottaknak „mindenkor egy ilyen gyöngyöt tesznek a szájába, mert ez a szokás”. Nem csoda, hogy Marco nehezen tudta meggyőzni hallgatóit állításainak valódiságáról.

Mindez nem csupa képzelgés. Japán valóban hihetetlenül gazdag volt, és tényleg bővelkedett gyöngyökben és ezüstben (ha aranyban nem is). Ha nem szó szerint vesszük Marco állítását, miszerint Japánnak több aranya van, mint bármely másik helynek a világon, felfoghatjuk allegóriaként, amivel azt akarta mondani, hogy a sziget igen gazdag kulturális és szellemi javakban – vagyis egy magasan fejlett civilizáció. A messzi Zipanguban mintha még az ég is engedelmeskedne a császár parancsának.

Zipangu kincse keltette fel Kubiláj kán figyelmét is: a Nagy Kán „tudomást szerezve a sziget hihetetlen gazdagságáról, tervbe vette meghódítását”, nem törődve a végrehajtás nehézségével. Először

megpróbálta kipuhatolni a japánok elszántságát: követeket küldött az uralkodó sógunhoz, Hodzsó Tokimunéhoz, azzal a követeléssel, hogy Japán fizessen adót a távoli, láthatatlan Kubiláj kánnak. Amint arra számítani lehetett, a kétkedő japánok nyersen elutasították a követelést. Kubiláj ekkor, 1274-ben, megindította inváziós flottáját, ám a tenger veszélyeire a mongolok nem voltak felkészülve. A flotta partot ért Kjúsú szigetén, a harcosok kiszálltak, és elpusztították a környező földeket és egy szentélyt. Ezután visszatértek hajóikra, ám ekkor pusztító vihar csapott le a flottára, melyben tizenháromezer ember veszett oda.

Kubiláj kán a veszteségre azzal felelt, hogy makacsul újabb követséget menesztett a japán udvarba, békés megadást követelve. A japánok ezúttal kivégezték az egész delegációt. Azután, a legrosszabbtól tartva, szamurájhadsereget küldtek Kjúsúra. A szamurájok öt évet töltöttek egy kőfal építésével, hogy visszaverhessék a következő mongol támadást, ha sor kerülne rá.

Kubiláj minden kudarc ellenére nem változtatott elhatározásán, hogy meghódítja Japánt. A hadjárat felelősségét szokása szerint megosztotta birodalma különböző etnikumai között: a három hadvezér egyike (Hszin-tu) mongol, a második (Fa Ven-hu) kínai, míg a harmadik (Hong Tagu, a főparancsnok) koreai volt. Százezer fős, mongolokból, kínaiakból és koreaiakból álló hadsereget gyűjtött össze, s előteremtette a hadjáratához szükséges pénzügyi, illetve hadianyagforrásokat. Ám még ezt is kevésnek találta, és akkora megrendelést adott újabb fegyverek és hajók gyártására, aminek a teljesítése még e fejlett ipar számára is szinte megoldhatatlan feladatot jelentett.

A hármás vezérkar részletes haditervet dolgozott ki a támadáshoz: két részre osztották a sereget, amelyek a hódítás egy későbbi szakaszában egyesülni fognak. A kínaiakat ugyanakkor egyre növekvő aggodalommal töltötték el azok az állítólagos jelek, melyek mintha az Ég rosszallását tükrözték volna. Baljós ómenek tűntek fel: tengeri kígyókról érkeztek jelentések, s a tengervíz kénszagot árasztott. A nyugtalanság a vezérekre is áttért, akik között ellentétek támadtak, a kínai flotta pedig egyre csak késett. Végül a

vezetők elvesztették türelmüket, és 1281. június 10-én megindult a mongol invázió Japán ellen.

A flotta két héttel később érte el Kjúsút, ahol partra is szállt, nem messze a japánok által a támadók visszaverésére épített faltól. A kínaiak késve csatlakoztak a mongol-koreai hadakhoz. A következő hetek során a japánok magabiztosan védekeztek. A fal nagyban megnehezítette a mongolok dolgát, és a japán csapatok érzékeny veszteségeket okoztak a szervezetlen inváziós seregben, mielőtt visszatértek volna a biztonságot jelentő fal mögé. A mongol és kínai tisztek figyelmét az egymással folytatott viták kötötték le – a kínaiak egyes források szerint nemigen rokonszenveztek a Japán elleni hadjárat tervével, emiatt vajmi kevés harci szellemet mutattak fel.

Marco legalább hozzávetőlegesen ismerte ezeket az eseményeket, és nagy szenvedéllyel számol be róluk.

Kubiláj kán „két báróját nagy hajóhaddal és lovas, valamint gyalogos erővel útnak indította” a balsikerű hadjáratra, írja Marco. A bárók Hangcsouban hajóztak be, majd többnapos utazással érték el a szigetországot. Partra szállva a bárók serege felderítette az előttük fekvő síkságot, majd Kubiláj kán nevében pusztítani kezdték a védtelen falvakat. „Mikor a kán népe... a nyílt földeket elfoglalta, ostrommal bevett egy tornyot, melyet védője, az egyik szigetlakó, nem volt hajlandó feladni. És itt fejték az őrség minden tagjának, nyolc kivételével, akiket képtelenek voltak megsebesíteni!”

A mongolok elcsodálóztak a foglyok ellenállásán. Közelebbről megvizsgálva őket kiderült, mi védte meg a japánokat a haláltól, a fejükre és egyéb részeikre mért kardcsapások dacára: „Sérthetetlenségüket néhány kő varázserejének köszönhatték, melyet jobb karjukon bőrük és húruk közé rejtettek, olyan ügyesen, hogy kívülről semmit sem lehetett látni belőle. A kövek varázsereje olyan természetű volt, hogy viselőjük soha acél által el nem vesztették. Mikor a bárók ezt megtudták, elrendelték, hogy bunkókkal verjék agyon az embereket. Holtuk után kiszedték testükből a köveket, melyeknek nagy értékéről így meggyőződtek.” Ez a szokás – tehát hogy köveket, sőt aranyat vagy más nemesfémeket tegyenek a bőr alá védelemül a harcban – újdonság volt a mongolok számára, bár szerte Ázsiában ismerték.

A mongolok gyors győzelme csalóka volt. Dicső hírnevük ellenére Kubiláj kán bárói kicsinyes viták és irigység mocsarába süllyedtek, „úgyhogy egyik sem akarta segíteni a másikat”.

Két hónapnyi küzdelem után az invázió, melytől Kubiláj kán a mongolok híréhez méltó sikereket várt el, elakadt.

Augusztus közepén aztán maga a természet avatkozott közbe, mégpedig olyan módon, hogy a japánok hosszú ideig isteni csodának tartották az esetet. Miközben a mongol vezérek egymással viszálykodtak, a tenger fölött tájfun alakult ki. Marco szerint „hatalmas erővel dühöngő északi szél keletkezett, és nagy károkat okozott a sziget partjain”. Ezúttal szintén nem túloz – ez a vihar megváltoztatta az ázsiai történelem menetét. A japánok úgy nevezték el: *kamikaze* – „isteni szél”.

A tájfun, vagy más néven trópusi ciklon, vad, alacsony nyomású vihar, mely nyár végén – ősz elején alakulhat ki a Csendes-óceán nyugati szélén. A tájfun létrejöttéhez a legfelső vízrétegnek el kell érnie a 27 °C-os hőmérsékletet; ekkor a tengervíz elpárolog, és az atmoszférába emelkedik. A meleg, nedves levegő óriási oszlopba rendeződik, mely alatt leesik a légnyomás. Mivel a levegő a magas nyomású rétegek felől az alacsony nyomásúak felé mozog, a felszínen heves szellökések képződnek – így születik a vihar.

A Földön sokféle vihar létezik. Az északi félgömbön a szél forgásának iránya – a Föld forgása miatt – az óramutató járásával ellentétes, míg a déli félgömbön az óramutatónak megfelelő. A Föld forgásának ezt a hatását a szél áramlására Coriolis-hatásnak nevezik, s ez volt az, ami eldöntötte Kubiláj kán büszke hajóhadának sorsát. A Coriolis-hatás annál erősebb, minél távolabb alakul ki a vihar az Egyenlítőtől. Egy közepes méretű hurrikánhoz vagy ciklonhoz az alacsony nyomású légrétegnek min. 5°-ra kell lennie az Egyenlítőtől északra vagy délre. Az Egyenlítő közelében tehát viszonylag ritkák a ciklonok.

Egy kialakulóban lévő ciklon ugyanakkor sebezhető is. A szél nyírása – azaz az alsó és a felső rétegekben áramló szelek sebesség- és iránykülönbségei – döntő befolyással lehet rá. Az egyforma erejű szél lehetővé teszi, hogy a születő vihar meleg belső rétege egyben maradjon, míg az erős nyíróhatás egyszerűen

felborítja vagy szétszaggatja a vihart, például úgy, hogy különböző irányokba fújja a forgószél felső és alsó részét. Ám ha a körülmények megfelelőek, a ciklon örvényhatása előbb-utóbb elég erős lehet, hogy egyben tartsa a vihart. Márpedig a Japán környéki tengereken a körülmények gyakran kedveznek az efféle viharok kialakulásának; a tájfun valójában a leggyakoribb természeti csapás Japánban.

Ez az augusztusi vihar szinte előzmények nélkül érkezett. Kubiláj kán őrködő matrózai először csupán a szokatlanul heves hullámozásra figyelhettek fel: az egy méter magas hullámok mintegy tíz másodpercenként csapódtak a hajók oldalának. Másnap a hullámok fenyegető, kétméteres nagyságúra duzzadtak, s egymás hegyén-hátán bukdácsoltak az óceán felszínén. Ám viharnak még mindig semmi nyoma: az ég teljesen tiszta volt, enyhe szellő fújt. Csupán a kérérlhetetlenül dagadó és gyorsuló hullámok jelezték a közeledő katasztrófát.

Újabb nap, s a hullámok már a három métert is elérték.

Három nappal az után, hogy az első árulkodó hullámok megjelentek az óceán felszínén, láthatóvá váltak a közeledő vihar félreérthetetlen jelei. A hullámok mérete és ereje egyre nőtt, az eget fokozatosan pelyhelyfelhők borították be. Az eddig nyugodt szél lassan erőre kapott. A tapasztalt hajósok ekkor már tudták volna, hogy tájfun közeledik, és ennek megfelelő óvintézkedéseket tettek volna, ám a mongoloknak semmilyen tervük nem volt ilyen esetre – ha egyáltalán sejtették, mi következik. A szél ereje órákon belül megsokszorozódott, az ég elsötétült. A hullámok tetején fehér taréj jelent meg. A szél már 30-40 csomóval fújt, ami a pusztá egy helyben állást is megnehezítette. A felhők lejjebb ereszkedtek és elfeketültek, a szél sebessége meghaladta a 60 csomót, felragadva a gallyakat és a rögzítetlen tárgyakat – ez a teljes erejű tájfun jele. A hullámok szokatlan erővel csapódtak a partnak, s útközben minden akadályt felmorzszoltak. A mélyen fekvő területekre betört a víz. És a vihar még mindig nem érte el a tetőpontját.

Négy nappal az első hullámok megjelenése után a szél sebessége elérte a 160 km/órát – azaz több mint 80 csomóval fújt –, s az eső csaknem vízszintesen zúdult le. A heves hullámozás elöntötte a

dagályjelzőket a parton. Kapaszkodó nélkül senki sem állhatott meg a szabad ég alatt. A szél fákat és bokrokat csavart ki és repített a levegőbe. A tengeren a szél lehasította a hullámok tetejét, s fehér vízpárával borította el a tajtékzó vízfelszínt. Közeledett a vihar közepe, s a vízszintesen zuhogó eső még erősebbé vált. A szél elérte a 90 csomós sebességet. A parton öt méter magas hullámok csapódtak a szikláknak. Mikor a vihar közepe megérkezett, a szél ereje – előbb alig, később érzékelhetően – lanyhult. Az ég kitisztult, s úgy tűnt, mintha a vihar, amely még percekkel ezelőtt is elképzelhetetlen erővel tombolt, hirtelen elült volna. A levegő meleg és nyirkos lett, s szokatlanul mozdulatlan. Megjelent a nap; a vihar falát fehér felhők alkották, melyek baljós nyugalommal csillogtak. Azután lassan ismét erőre kapott a szél, beborult az ég, s a vihar ugyanolyan tombolásba kezdett, mint előtte.

Akik a viharban rekedtek, aligha vették észre, mikor kezd elvonulni. A vihar közepének elvonulása után fél nappal a szél, mely még mindig 60 csomóval fújt, lassan enyhülni kezdett, az óceán pedig, mely azelőtt elöntéssel fenyegette a teljes szárazföldet, fokozatosan visszatért szokott medrébe.

Újabb fél nap, és a felhők felszakadoztak, s a visszahúzódó hullámok nyomában láthatóvá vált a vihar pusztítása. Még mindig tarajos, jókora hullámok fodrozták az óceán felszínét, ám a tenger már nem tűnt fenyegetőnek. A pehelyfelhők néhány órán belül eltűntek, az ég kitisztult, s a nap újult erővel ragyogott fel. A nyugtalan szél sós víz szagát hozta, melybe a tengerfenékről kiszakított növényzet és a felpuffadt, vízen lebegő dögök rothadó bűze keveredett.

A tájfun elvonult, miközben valahol, a Csendes-óceán egy másik részén, újabb tájfunok születtek.

A szél „oly erővel fújt, hogy a Nagy Kán hajóhada a partokon nagy veszélyben forgott”, írja Marco. „Mikor pedig a vezérek ezt látták, úgy vélekedtek, hogy a hajók mindenestül elpusztulnak, ha a jelenlegi helyükön maradnak.” Így hát a mongolok feladták hódítási terveiket és menekülőre fogták. „A fedélzetre szálltak, és kibontották a vitorlákat, hogy teljes számban elhagyják az országot...”

De mikor már négy mérföldet haladtak, egy kis sziget került eléjük, és a szél olyan hevessé vált, hogy bármennyire erőlködtek, nem tudták kikerülni; a hajóhad nagy része hajótörést szenvedett, a sereg zöme elpusztult, úgyszólván alig harmincezer ember maradt életben, kik a szigeten kerestek menedéket.”

A *kamikaze* elvégezte dolgát: megsemmisítette a mongol flottát, és Kubiláj kán merész terve szégyenteljes vereséggel zárult.

Azok a túlélők, akiknek sikerült kijutniuk a szigetre – bár Marco szerint harmincezren voltak, számuk a valóságban ennek töredékét sem érte el –, rádöbbenek, hogy saját hadseregük is magukra hagyta őket, s hogy borzalmas jövő vár rájuk. „A sziget, melyen a megmenekült katonák kikötöttek, lakatlan volt. Rajtuk kívül élőlény ott nem akadt.” Emiatt „halálfiainak tartották magukat, mert élelem nélkül maradtak, és nem tudták, mitévők legyenek; ám még jobban elkeseredtek, mikor látták, hogy azok a hajók, melyek a viharból megmenekültek, teljes széllel vitorláznak hazafelé, és a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatják, hogy visszaforduljanak és rajtuk segítsenek... Menekülésre semmi remény nem volt.”

Japán ünnepelt. A császár és alattvalói megértették, hogy az isteni szél elpusztította ellenségeiket. Az eseményt úgy értelmezték, hogy az Ég garantálja országuk sebezhetetlenségét és a császár hatalmának fennmaradását.

A szigeten rekedt mongolok, bár az éhezés egyébként is lassú halállal fenyegette őket, jóval közelebbi veszélyekkel szembesültek. A Zipangu körüli vizeket járó japán tengerészek kimentettek néhány mongolt, akik elmondták, hogy haderejük maradéka egy lakatlan szigeten senyved, négy mérföldre Japán partjaitól. A japán császár erre „összegyűjtötte szigetének minden hajóját, elindult velük az immár csendes tengeren a kis szigetre, és partra szállt csapatait körös-körül elosztotta. A tatárok látták az ellenséget közeledni, de azt is észrevették, hogy az egész haderő úgy szállt partra, hogy egyetlen őrszemet sem hagyott a hajók fedélzetén, mivel ezek az emberek vajmi kevésbé szoktak hozzá ilyesmihez.” Az erdőben rejtőző mongoloknak kapóra jött, hogy ellenfeleik ennyire lebecsülték őket.

„A sziget közepe igen magas volt, és míg az ellenség ellenük tört az egyik úton, ők a másikon kitértek, s az ellenség hajóhoz jutva elfoglalták azok fedélzetét, ami nem is került nagy fáradságukba, mert nem találtak ott védőket. Mikor már a fedélzeten voltak, azonnal elindultak a nagy sziget felé.” A kétségbeesett, halálra szánt mongolok tehát meghökkentő módon megfordították a háború menetét.

Japánba érve a mongolok gyorsan partra szálltak, s mivel „magukkal vitték a hajókról a sziget királyának zászlait és jelvényeit”, könnyen bejutottak magába a fővárosba. A városlakók ugyanis, „mikor megpillantották saját zászlaikat, mit sem sejtve a történekről, úgy gondolták, saját hadseregük tér vissza, ezért bebocsátották őket a kapukon. A tatárok, amikor bent voltak, nem találva mást, csak öregeket, előzőnlötték az erődítményeket, és mindenkit kiűztek onnan, kivéve a csinos nőket, akiket megtartottak maguknak.”

Marco ékesszólóan folytatja történetét: „Mikor a nagy sziget királya és hadserege rájött, hogy a hajóhad és a város egyaránt elveszett, nagyon elbúsult a dolgok ilyen állása miatt, mert megértették, hogy nem az ellenség hozta rájuk és hazájukra ezt a szerencsétlenséget, hanem egyedül saját balgaságuk.”

A szigorú önbírálat után a japánok újult erővel vetették magukat a támadók elleni védekezésbe. Marco szerint „derék hívei igyekeztek lelket önteni a királyba, hogy most nincs idő a siránkozásra, hanem cselekedni kell, mert nem lehet megtorolatlanul hagyni az ilyen sértést...

Vissza is jutottak a szigetre azoknak a hajóknak fedélzetén, amelyeket a tatárok nem vittek el. A király ekkor összegyűjtötte seregét, hogy megostromolja a várost, és úgy körülvette, hogy nem juthatott senki se ki, se be.” Bár a japánok körülvették a mongolokat, a csapdába esett támadók viszont túszként tartották a japán nőket, így patthelyzet alakult ki.

A patthelyzet hónapokig tartott, mialatt a mongolok „minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy a Nagy Kánnak üzenetet küldjenek, de erőfeszítésük hasztalan volt, mert üzeneteik soha nem jutottak el a

Nagy Kánig”, mivel a japánok mindegyik futárukat elfogták, bármilyen vitézek és merészek voltak is.

Kubiláj kánnak mindeközben fogalma sem volt arról, milyen küzdelem zajlik az ő nevében. Végül a mongolok, belátva, hogy „élelmük elfogyott, és tovább nem tarthatják a várost, megadták magukat azzal a feltétellel, hogy életben maradhatnak, bár sohasem hagyhatják el a szigetet.” A szigetlakók visszakaphatták asszonyaikat, s a város ismét a királyé lett.

Marco története igen figyelemreméltó, ám bizonyítása lehetetlen. A kudarcba fulladt Japán elleni támadás egyéb részleteitől eltérően ez a boldog végkifejlet egyetlen forrásban sem szerepel. Ám a beszámoló elég jól illeszkedik mindabba, amit a balul sikerült invázióról tudunk, így valószínűleg történelmi tényeken és elveszett forrásokon alapul, még ha a szerző fantáziája kiszínezte is itt-ott.

Bár Kubiláj kán hadainak nagy része hazatért, kísérlete, hogy Japánt a Mongol Birodalom részévé tegye, egész uralkodása legsúlyosabb kudarcát eredményezte, amely megingatta tekintélyét és trónját. A babonás mongolok az egész epizódot, de különösen az isteni szél közbeavatkozását, úgy fogták fel, mintha az Ég a császár ellen fordult volna.

Kubiláj bűnbakokat keresett, s hamarosan meg is találta őket. Mikor tudomást szerzett a tábornokai közt folyó civakodásról és viszályról, Kubiláj „a gyalázatosan elmenekült bárónak fejét vétette. A másikat pedig egy Csorcsa nevű lakatlan szigetre száműzte, ahová azokat küldi, akiket valamilyen súlyos bűnért kíván halottnak látni. Aki erre a szigetre kerül, annak karját frissen nyúzott ökör bőrébe burkolják, és szorosán megkötözik. A bőr megszáradva úgy rátapad a kézre, hogy sehogyan sem lehet eltávolítani, és a bűnös éhen hal, mert semmit sem tud megfogni. Így múlik ki keserves halállal, mert nem tehet mást, legfeljebb a földön csúszva haraphatja a füvet. Ha pedig a Nagy Kán így rendelkezett, nyilván azért tette, mert vétkesnek ítélte a bárót.”

Kubiláj kán pedig, tanácsadói figyelmeztetése ellenére, előkészítette a harmadik Japán elleni inváziót.

1283-ban, két évvel az után, hogy a *kamikaze* elsüllyesztette a mongol flottát, Dél-Kína hajóépítő műhelyei ismét munkához láttak, mert a Nagy Kán parancsa értelmében ötszáz új hadihajót kellett készíteniük. Két év múlva a kán ugyanezt követelte az Észak-Kínában élő mandzsuktól is. A kínaiak ugyanúgy tiltakoztak az értelmetlen háború ellen, mint a tanácsadók. A vállalkozással szembeni ellenállás akkorára nőtt, hogy 1286-ban Kubiláj kán kelleetlenül lemondott hódítási tervéről.

A Japán elleni kudarc után Kubiláj kán már soha nem nyerte vissza politikai erejét és diplomáciai ügyességét, s az egész Jüan-birodalom megszenvedte a tekintélyén esett csorbát. Kubiláj mai életrajzírója, Morris Rossabi szerint „a kudarc lerombolta a mongol verhetetlenség mítoszát Kelet-Ázsiában.” És erre mindenki felfigyelt. „Hatalmuk egyik alapja – az alattvalók megfélemlítése által elért pszichológiai fölény – ledőlt, vagy legalábbis nagyon megrendült.”

A vereség után Kubiláj kán nem akart tudni a valóságról. Nappalait és éjszakáit lakomázással töltötte, s a rengeteg főtt ürühús, tojás, tésztába sütött zöldség, kumisz és sör megtette hatását. Depressziós lett és elhízott. A Nagy Kán öregkori képein már olyan kövér, mint egy Buddha, ám arcán korántsem ül oly derűs kifejezés. Hogyan is örülhetett volna, mikor látta maga körül összeomlani birodalmát, kedvenc felesége és fia halott volt, hírneve pedig romokban hevert? A politikai és lelki gondok elől csodagyógyszerekben keresett vigaszt, a kábítószerektől az alkoholon át a messzi földről (akár Koreából) érkezett sámánok kántálásának hallgatásáig. E gyógymódok egyike sem vált be, és a kán alkoholizmusa egyre nagyobb méreteket öltött. A nyílt és ravasz uralkodó, aki egykor Marco Polót, valamint apját és nagyapját fogadta, lassan szomorú és önsajnálatba süllyedt vénemberré változott, kinek gyengesége bátorította ellenségeit.

Marco döbbenetesen figyelte, hogyan omlik össze majdnem a Nagy Kán, sőt az egész Jüan-dinasztia uralma egyetlen magas tisztségbe helyezett személy ármánykodásai nyomán.

Ahmadnak hívták ezt az embert, s az ismeretlenségéből emelkedett fel, mígnem Kubiláj egész hosszú uralmának leghatalmasabb

muzulmán tisztviselője lett belőle. Ahmad szakterülete a pénzügy volt; ehhez a mongolok nemigen érttek. Ahmad befolyását és magas státuszát elképesztő méretű személyes haszonszerzésre használta fel. Arroganciája méltó volt egy olyan miniszterhez, aki teljesen biztos uralkodója bizalmában. Ő volt Kubiláj kán bizalmasa, akit rettegetek és a háta mögött megvetettek az udvarban, aki mindenkit megfélemlített és sakkban tartott – egy ideig. Miközben a kánt lekötötték nagyszabású hadjáratai, minisztere rémuralmat vezetett be a palotában.

Ahmad nélkülözhetetlenné tette magát a kán számára, ám muzulmánként mégis kívülálló maradt. Noha Kubiláj Mohamed prófétát a birodalom négy szellemi példaképe közé sorolta, a muszlimokban mégsem bízott meg teljesen. Hasznosnak ítélte őket, hiszen jól értettek a pénzügyekhez és a kereskedelemhez, ráadásul megbízhatóbbaknak tartotta őket a kínaiaknál, ha másért nem is, hát azért, mert ők ugyanúgy lekötöztették, mint Marco. A sok muzulmán közül, akik buzgón szolgálták Kubiláj kánt, senki sem emelkedett magasabbra Ahmadnál – ugyanakkor senki sem jelentett nála nagyobb fenyegetést a Kína feletti mongol uralomra, s ezzel együtt a velenceiek biztonságára. Mérhetetlen hatalomvágya csaknem romba döntötte a Jüan-dinasztiát.

Marco saját szemével láthatta Ahmad felemelkedését és bukását; ismerte a főszereplőket, és tudta, mennyire dühíti őket az, hogy egyetlen ember – aki ráadásul kívülálló – ennyire befolyása alatt tartja Kubiláj kánt. A mongol és kínai évkönyvek részletesen dokumentálják az egész esetet, valamint Rasíd ad-Din perzsa történetíró is beszámolt róla 1304-ben, nem sokkal az esemény elcsitulta után, Nyugaton azonban nemigen tudtak róla. Marco Polo volt az első, akitől az európaiak hallhattak a hatalomvágyó Ahmadról és a mongol udvar veszélyes intrikáiról.

Ahmad a hagyomány szerint egy Taskenttől délre fekvő vidéken született, amelyet a mongolok ötven évvel Marcóék Kínába érkezése előtt hódítottak meg. Ezt a területet zömében muszlim vallású iráni és török népcsoportok lakták. A történeti feljegyzések Ahmadot a Csuanggirat törzs egyik vezetőjének – Dzsingisz kán sógorának – csatlósaként említik először. Később felkeltette Kubiláj kán figyelmét,

aki egyre gyakrabban kérte ki tanácsát pénzügyekben. Beszámolójában Marco ekként írja le Ahmadot: „körmönfont és ügyes ember, aki befolyásával jobban be tudta fogni a Nagy Kánt, mint bárki más; a kán ugyanis olyan sokat adott szavára, hogy mindig elérte, amit akart.”

Együttműködésük célja a birodalom központosítása volt. Ez a nomád mongolok számára teljességgel idegen gondolat volt, hiszen ők arra rendezkedtek be, hogy kiterjedt területeket igazgassanak a lehető legkisebb bürokráciával. Kubiláj kán azonban a kínaiak utánzásával kívánta megszilárdítani birodalmát. Miközben a kán új meghódítandó területek után kutatott, Ahmad türelmesen átszervezte az egész birodalom pénzügyigazgatását. Mint a császári magtárak felügyelője, létrehozta a Kedvező Felvásárlások Hivatalát, melynek feladata az volt, hogy kötött áron felvásárolja a gabonát, melyet elraktároztak háború és éhínség esetére. A Kedvező Felvásárlások Hivatala és testvérszerve, a Szabályozott Kezelés Hivatala azonban a gyakorlatban egyszerűen lefoglalt árukat a mongol udvar részére. Ahmad biztosította, hogy Kubiláj kánnak és báróinak mindene meglegyen, amire grandiózus és kényelemszerető életmódjukhoz szükségük van.

1262-re Ahmad bebocsátást nyert a Titkári Tanácsba, a mongol kormányzat egy újabb szintjére, és kinevezték a birodalom szállítási felügyelőjének. Elérte a só adójának, e fontos bevételi forrásnak az emelését, valamint a kormány gabonatartalékainak növelését. Noha gyakorlatilag már az ő kezében futottak össze a Mongol Birodalom pénzügyi igazgatásának számai, hatalmát mégis korlátozta az a tény, hogy a tanácsnak elszámolással tartozott. Ahmad húsz éven keresztül vívta harcát a tanáccsal: próbálta felülbírálni, megkerülni, eljelentékteleníteni – mindent megtett annak érdekében, hogy csupán Kubiláj kánnak tartozzon felelősséggel. Nagy ellenfele Csang Ven-csien kínai bürokrata volt, aki szigorúan ragaszkodott a kormányzati hierarchia tiszteletben tartásához. Csang Ven-csiennek mindig sikerült megakadályoznia, hogy a kán megnyirbálja a tanács jogkörét.

Ahmadot két évvel később a Titkári Tanács politikai ügyekért felelős felügyelőjévé nevezték ki, sőt, még a Császári Kincstár

ellenőre is ő lett. Bárki másnál többet tudott a Mongol Birodalom pénzügyeiről, s bárki másnál nagyobb befolyása volt rá, egyedül a kánt kivéve. Miközben Kubiláj kán egyszerre hat ágyasával enyelgett, a birodalom pénzügyeit Ahmad igazgatta. Ám ő is nagy háremmel rendelkezett, melyet folyamatosan bővített: zsíros kormányzati posztokat juttatott az általa megkívánt nőkért cserébe. A vágyott kinevezésekért férjek kínálták fel neki a feleségeiket és apák a lányukat.

Marco ezt írja: „Nem volt olyan szép nő, akinél, ha megkívánta, ne tudta volna célját elérni; ha hajadon volt, kényszerítette, hogy a felesége legyen, ha férjes, hogy engedjen kívánságainak. Ha fülébe jutott, hogy valakinek csinos lánya van, valamelyik embere elment az apához, és így szólt: »Ugyan, mit akarsz? Itt van a te szép lányod: add *bailo* Ahmadhoz feleségül (*bailónak* nevezték, ami kormányzót jelent), mi pedig megjutalmazunk valamilyen kormányzósággal vagy magas hivattal három évre.« Az apa erre odaadta lányát.” Ahmad tehát mindig elérte, amit akart: a kán jóváhagyta minden döntését, a szerencsétlen lányoknak pedig nem volt más választásuk.

Ahmad tekintélye 1264-ben valamelyest megcsappant. Csatlósai egy verekedésbe keveredtek, de úgy, hogy az egész eset távolról lázadásnak tűnhetett. A kipattant botrány alapján rázta meg a Jüan-dinasztiát. Ahmadot perbe fogták, bűnösnek találták abban, hogy nem tudta csatlósait kordában tartani, és könyörtelenül megbotozták. A kán udvarában a megvesszőzéshez és -botozáshoz hasonló testi fenytés a kormányhivatalnokok megszokott büntetése volt, egyenértékű a rendreutasítással vagy megrovással.

Ahmad karrierjét nem törte meg a megszegés: hamarosan egy új hivatal, az Állami Kiadások Szabályozásának Hivatala élére nevezték ki. Ismét elemében volt: hivatalos panaszt tett a Mandzsúriában gyártott vászon rossz minősége, vagy a csentingi és suntieni arany- és ezüstöntődék alacsony termelékenységé miatt. Mikor tudomást szerzett az azbesztről – amelyről Marco Polónál is olvashattunk –, a hivatal kiküldte megbízottait, hogy állami kézbe vegyék az azbesztgyártást. Ahmad hozzáállása szigorú volt: a mongol kormányt minden jövedelemforrás oroszánrésze illeti. Egyetlen lehetséges bevételi forrás sem kerülte el a figyelmét,

legyen bármily kicsiny is. Mikor megtudta, hogy Sangtu körzet egy eldugott zugában ezüstöt bányásznak, javasolta, hogy az öntési eljárás során melléktermékként keletkező olcsó ónt adják el, és az árát fizessék be a kormánynak.

Mindeközben Ahmad mindent megtett, hogy megszilárdítsa hatalmát. 1270-ben Kubiláj kán egy új pénzügyi hivatal politikai ügyekért felelős felügyelőjévé nevezte ki, dacára annak a heves ellenállásnak, melyet tekintélyes mongol és kínai tisztviselők egy csoportja, köztük Hszü Heng, a híres tudós és hivatalnok fejtett ki. Ahmad ismét elérte célját, s mihelyt megmelegedett a székében, ügyesen kijátszotta ellenfeleit egymás ellen. Mikor egy újabb vizsgálat és botozás fenyegette, a felelősséget egy kisebb rangú hivatalnokra hárította át.

Kísérete hatalmával együtt növekedett. Immár négy felesége és negyven ágyasa volt, amivel ugyan nem érte el gazdája háremének nagyságát, ám impozáns bizonyítéka volt az általa élvezett státusznak. Közben előkelő hivatali biztosított fiának, Husszeinek is, mintha már egy új dinasztia létrehozásán járt volna az esze.

Mikor Marco Polo megérkezett a mongol udvarba, Ahmad pénzügyi kormányzata és Kubiláj katonai hódításai látszólag tökéletesen kiegészítették egymást.

1275 januárjában a mongol hadak a Jangce folyó mentén üldözték a Szung-dinasztia seregének maradványait. Kubiláj kán, kínai tudósokból álló tanácsadó testülete és Ahmad rendszeresen összeültek, hogy terveket dolgozzanak ki az újonnan leigázott területek gazdagságának megszerzésére. Éppen a pénznemről folyt a vita. A ravasz szónok hírében álló Ahmad amellet érvelt, hogy a Szungok pénze helyett vezessék be a Jüan-dinasztia által nemrég terjeszteni kezdett papírpénzt. A kínaiak erre azzal feleltek, hogy a mongol tábornok, Baján állítólag ígéretet tett rá, hogy a mongolok uralma alatt továbbra is forgalomban marad a Szungok pénze. Hangsúlyozták, hogy amennyiben Kubiláj kán másként rendelkezik, a mongolok elveszítik hitelüket. Ám a kínaiak maguk között sem értettek egyet a követendő politikáról, így Ahmad, aki ügyesen játszotta ki a köztük lévő ellentéteket, felülkerekedett a vitában. A Jüan-papírpénz előntötte a meghódított Szung-területeket, és ami még rosszabb, Ahmad büntetésképp 50:1 átváltási arányt határozott

meg a papírpénz javára. A régió kínai gazdaságát ezzel egy csapásra megszüntették.

Miután legyőzte Kubiláj kán kínai tanácsadóit a vitában, Ahmad arra törekedett, hogy udvari befolyásukat is csökkentse. Véget vetett annak a mongol gyakorlatnak, mely a szabad kereskedelmen és a helyi adókon alapult, és súlyos központi adókat vezetett be. A kínai hivatalnokok helyett, akiktől félt és akikben nem bízott, muszlimokat nevezett ki. Ebben Kubiláj kán példáját követte, aki a képzett idegenekre bízta a birodalom kormányzását. Ahmad készségesen levette Kubiláj kán válláról a kormányzati ügyintézés terheit, s a kán pompaszeretét kihasználva ellátta őt fényűző kellékekkel, miközben minden ellenkezést elfojtott. Ahmad tehát ugyanazt a politikát használta ki, amelynek a velenceiek a mongol udvarban betöltött kiemelt helyzetüket, Marco pedig egész, a kán szolgálatában töltött valószínűtlen pályáját köszönhette.

Miközben Ahmad megszilárdította hatalmát, az udvarban pletykák kezdtek keringeni arról, hogy még többet akar. Bárhová nézett, ellenségeket látott, s mindegyikkel leszámolt. Marco csupán kicsit túloz, amikor azt írja, hogy „Ha bárkit el akart tenni láb alól, akár jogosan, akár jogtalanul, a császárhoz ment, és így szólt: »Ez megérdemli a halált, mert ezt vagy azt követte el királyi személyed ellen.« Mire az uralkodó így szokott felelni: »Tégy legjobb belátásod szerint.« Ahmad pedig azonnal ki is végeztette az illetőt.”

Ahmad a valóságban ennél kifinomultabb eszközöket használt. Így például amikor Baján, a mongol tábornok, győztesen hazatért, a helyi hivatalnokok egy, a Szungoktól származó jáde övcsattal akarták megajándékozni a diadal emlékére. Baján szerényen visszautasította az ajándékot, mondván, hogy ő semmit sem kíván magának a Szungok kincseiből.

Ahmad ezután koholt vád alapján (mely szerint ellopott volna egy jádecsészét) vizsgálatot indított a tiszteletre méltó tábornok ellen. Annyira a hatalmában tartotta Kubilájét, hogy a császár kérdés nélkül jóváhagyta a nyomozást. Ahmad ármánykodása ellenére Bajánnak sikerült megúsznia az elítéltetést, noha a gyanú árnyékát nem sikerült elosztatnia személye körül, mert a csésze nem került elő. Később Ahmad újra megkísérelte gyanúba keverni a potenciális

riválisnak tartott hadvezért: elterjesztette, hogy Baján ok nélkül lemészároltatta a Szung-katonákat. Noha ez a kísérlete sem járt több sikerrel, mint előző vádaskodásai, Baján, a háborús hős minden egyes vád nyomán veszített tekintélyéből az udvarban, míg többé már nem jelentett komoly fenyegetést Ahmad pozíciójára nézve.

Ahmad egyéb bírálói rosszabbul jártak. Cuj Pin, egy Ahmad-ellenes csoport kínai vezetője panaszt emelt azzal a váddal, hogy Ahmad szükségtelen kormányzati hivatalokat hozott létre csak azért, hogy számos rokonát jövedelmező és befolyásos posztokhoz juttassa, miközben megesküdött rá, hogy távol tartja magát a nepotizmustól. Egy ideig úgy tűnt, Cuj Pin sikerrel jár, és Ahmad rokonait – még a fiát, Husszeint is – sikerült levetetnie a kormány fizetési listájáról. Ám Ahmad elintézte, hogy vizsgálat induljon Cuj Pin ellen. A vizsgálat megállapította, hogy Cuj Pin és két másik összeesküvő gabonát lopott a kormánytól, és bronzpecsétet hamisított saját hatalmának növelése érdekében. 1280-ban elítélték és kivégezték őket.

Addigra Husszein visszatért előző posztjára, maga is saját hivatalt hozott létre, és duplájára emelte a gazdag kinszéi körzet adóját. Az adóemelés célja hivatalosan a Burma, Japán és Jáva elleni mongol hadjáratok finanszírozása volt. Közben pedig sikerrel kivédte a kapzsiság és közömbösség vádját is: azt állította, hogy a helyi hivatalnokok hamis jelentéseket adnak le, és megdézsmálják a gabonakészleteket.

Mindeme intrikák közben Kubiláj kán bizalma Ahmadban töretlen maradt. A kánt mindig is jobban érdekelték a dicső hódítások és az érzéki örömök, mint a pénzügyek és a közigazgatás apró-cseprő részletei.

Baján halála után előkerült a jádecsésze, s ezzel bebizonyosodott a tábornok ártatlansága. Kubiláj kiábrándultan döbbsent rá, hogy Ahmadnak csaknem sikerült elveszejténie Bajánt, amihez szándékán kívül ő maga nyújtott volna segédkezet. Ám ennek ellenére továbbra sem tett semmit, hogy véget vessen Ahmad politikai ámokfutásának.

Kubiláj kán fia és kijelölt utódja, Dzsincsim azonban szenvedélyesen gyűlölte Ahmadot. Utóbbi az összes ellenfele közül egyedül Dzsincsimtól félt, hiszen őt nem érinthették a koholt vádak nyomán elrendelt vizsgálatok. A trónörökös gyakran felszólalt a muszlim pénzügyminiszter ellen. Dzsincsim nem csupán a saját véleményét tolmácsolta, hanem a kán körül működő kínai tudósok és udvaroncok érdekében is fellépett, és ahogy telt az idő, egyre látványosabban elkínaiasodott: kínai nyelven beszélt és hagyományos kínai ruhában járt. Az Ahmad által kivégeztetett Cuj Pin a legközelebbi munkatársai közé tartozott. Dzsincsim még az utolsó percben is megpróbálta megakadályozni a kivégzést, ám emberei elkéstek. Most véres bosszúra vágyott.

Bármennyire is átvette a herceg a kínai kultúrát, szívében igazi mongol maradt. Egyik vitájuk során úgy megütötte Ahmadot, hogy a miniszter egy hétig nem volt képes kinyitni a száját. Mikor Kubiláj megkérdezte Ahmadtól, hogy hol szedte össze a sérülést, az félt megvádolni a kán fiát, és inkább azt válaszolta, hogy leesett a lováról.

Egy másik alkalommal Dzsincsim Kubiláj kán jelenlétében esett neki Ahmadnak, s a kán, hihetetlen módon, úgy tett, mintha észre sem venné a civakodást.

Ahmad most már az életét féltette. Hogy elkerülje Dzsincsim haragját, megpróbálta kijárni Kubiláj kánnál egy főbíróság létrehozását, abban a reményben, hogy az majd megvédi őt. Kubiláj azonban elutasította az indítványt, mert úgy látta, hogy az csupán megkettőzése volna egy már létező testületnek.

Ahmad bürokratikus terrorja már nem sokáig tartott. A következő két évet adóemelésekkel és kínai bírálói elpusztítására szőtt tervekkel töltötte. Kubiláj kán nem adta jelét, hogy gyanakodna; sőt, a rettegett muszlim minisztert új kinevezéssel tisztelte meg. Ahmad alkancellár lett, s hatalma nagyobbra növekedett, mint előtte bármikor.

Ahmad gyorsan elintézte ellenségeit a mongol udvarban, ám mohósága másutt is ellenségeket szült. Az egyik homályos hadjárat során történt, a Mongol Birodalom egyik északi tartományában, hogy egy Vang Csu nevű kínai katona és aszkéta találkozott egy Kao

nevű buddhista szerzetessel, aki jártas volt a varázslásban is. Kao egy ideig a mongol hadseregben szolgált, ám amikor a varázslatai csődöt mondtak, leszerelték. Ha a mágiához nem is, azért a megtévesztéshez nagyon is értett: hogy halottnak higgyék, saját halálhírét terjesztette el, sőt még egy embert is megölt, hogy aztán a tetemet a saját ruhába öltöztesse fel. Mikor találkozott Vang Csuval, a két férfi felfedezte, hogy közös bennük a gyűlölet Ahmad iránt. Hihetetlen tervet dolgoztak ki az elpusztítására.

Nem tudjuk, egyedül dolgoztak-e, vagy pedig egy nagyobb földalatti szervezet eszközei voltak. A feljegyzések inkább az előbbi sugallják, ám Marco szerint az Ahmad által elnyomott kínaiak „összeesküdtek...”, hogy megölik, és fellázadnak a kormányzat ellen”. Marco szenvedélyes előadásában Vang Csu nem aszkéta, hanem egy férfi, „kinek anyját, lányát és feleségét egyaránt megbecstelenítette Ahmad”, s így méltó vezetője lehetett az Ahmad elleni kínai összeesküvésnek.

1282 elején az aszkéta-katona és a körmönfont szerzetes addig ármánykodtak, amíg bebocsátást nem nyertek Kubiláj udvarába. Vang Csu olyan dokumentumokat hamisított, melyek szerint Dzsincsim megparancsolja Ahmadnak, hogy azonnal jelenjen meg a palotájában. Ez megtévesztés volt, Dzsincsim ugyanis akkor a palotától távol tartózkodott.

Vang Csu ezután Ahmadhoz ment, és értesítette őt, hogy Dzsincsim közeledik. Ahmad és a többi hivatalnok kiment a palota elé, hogy tiszteletteljesen üdvözöljék a herceget.

Marco nem hivatalos források és pletykák alapján feltételezi, hogy egy sokkal szerteágazóbb összeesküvés formálódott a háttérben: a merénylőknek ugyanis fáklyákkal kellett jelet adniuk a szerte az országban lévő felkelőknek, „hogyan tűz által adott jelre lemeszároljanak minden szakállas embert; s a városok is álljanak készenlétben, amikor megpillantják majd a tűzjelet.” Mivel a kínaiaknak nincs szakálluk, a „szakállas ember” a mongolokat, muszlimokat és keresztényeket jelentette.

A két összeesküvő száz-egynéhány emberből álló szedett-vedett sereggel az éjszaka leple alatt a palotához lovagolt. Útjukat lámpásokkal és fáklyákkal ragyogóan megvilágították, s közöttük

büszkén lovagolt Kao szerzetes, legjobb tudása szerint megszemélyesítve a palotájához érkező Dzsincsimet.

Mikor Ahmad kilépni készült a városkapun, hogy a herceg elé járuljon, „egy Kogatáj nevű tatárral találkozott, ki tizenkétezer főnyi és a városi helyőrséghez tartozó katonának volt a parancsnoka.” Marco beszámolója a bekövetkező eseményekről igen értékes, mivel éppen akkor a közelben tartózkodott.

Kogatáj „megkérdezte [Ahmadot]: hova megy ilyen későn. »Dzsincsimhez, aki épp most érkezett.« Mire Kogatáj így szólt: »Hogy lehet ez? Miképpen érkezhetett meg olyan titokban, hogy semmit sem tudok róla?«”

A történeti feljegyzések szerint Ahmad közeledtére a Dzsincsimet megszemélyesítő Kao közelebb intette az öröket, s így Ahmad egyszeriben védtelenné vált. Az eddig rejtőző Vang Csu csak erre várt: ruhaujjából egy jókora rézbotot vett elő, Ahmadhoz ugrott, és halálra sújtotta.

Marco némiképp eltérően számol be az eseményekről: „Tehát amint Ahmad a palotába érkezett, és a nagy fényességet megpillantotta, meghajolt... [Kao] előtt, akit Dzsincsimnek gondolt; ekkor... [Vang Csu], aki kardjával készenlétben állt, egy csapással levágta a fejét. A bejáratnál veszteglő Kogatáj ezt látván, felkiáltott: »Árulás!« És azonnal nyilat eresztett... [Kaóba], aki meg is halt.” (A történeti források szerint Kao egy kicsit hosszabb ideig élt még.)

Kogatáj ezután „az egész városban kihirdette, hogy bárkit az utcán vagy otthonán kívül találunk, azonnal kivégzik.” A mongolok gyilkolni kezdték a kínai lakosságot, mert azt feltételezték, hogy a merénylőket támogatták. A vérontás hamarosan más városokra is áterjedt.

A vezetők nélkül maradt felkelés hamarosan összeomlott. Vang Csu és Kao pár nap múlva feladta magát a hatóságoknak, és saját magukat hősnek kiáltották ki, akik megmentették a birodalmat az átkozott Ahmadtól.

1282. május 1-jén mindkét merénylőt felnégyelték: tagjaikat különböző irányokba hajtott lovakkal szakították szét, majd lefejezték őket tettük büntetéséül.

Mielőtt meghalt, Vang Csu így kiáltott fel: „Én, Vang Csu, azért halok meg, mert megtisztítottam a világot egy ragálytól. Egy napon valaki tisztázni fogja a nevemet.”

Mikor Kubiláj kán tudomást szerzett az Ahmad elleni merényletről, aggodalommal és tőle szokatlan határozottsággal cselekedett. Azonnal Sangtuba utazott, és alapos vizsgálatot rendelt el. Ám ahelyett, hogy Ahmad gyilkosainak bűnei tárultak volna fel, a kán Ahmad árulásának történetét ismerhette meg: most, hogy a miniszter meghalt, az általa elnyomott emberek előálltak beszámolni aljasságáról és hatalomvágyáról.

A történetek felháborították Kubilájt, aki elítéltette Ahmad csatlósait, gyermekeit és klánjának többi tagját. Néhány héten belül kihirdették, hogy mindenki, aki felesége vagy lánya Ahmadnak való felajánlásával jutott kormányzati posztokhoz, elbocsáttatik, s a miniszter által elorzott javakat visszaszolgáltatják jogos tulajdonosaiknak. A hivatalos feljegyzések szerint összesen 714 kormányhivatalnokot bocsátottak el.

Júniusban felmérték Ahmad elképesztő személyes vagyonát, amely több mint 3700 tevét, ökröt, juhot és szamarat tartalmazott. Rabszolgáit felszabadították, javait az állam lefoglalta vagy eladományozta. Marco élénken ecseteli Kubiláj könyörtelen bosszúját: „Elrendelte továbbá, hogy Ahmad testét ássák ki sírjából, darabolják fel, és dobják a kutyáknak; ugyancsak intézkedett, hogy a rossz fiakat, kik apjuk gonosz példáját követték, elevenen nyúzzák meg.” Rasíd ad-Din, a korszak neves történetírója, további komor részletekkel szolgál: leírja, hogy Kubiláj, akinek haragja Ahmad halála után sem csillapodott, megparancsolta, hogy a miniszter tetemét „vonszolják ki a sírjából, kössenek lábára kötelet, és annál fogva akasszák fel a bazár útkereszteződésében; ezután kocsikerekekkel hajtattak át a fején.”

A megtorlás jóval Ahmad halála után is tartott, leginkább amiatt, mert a miniszter által meghonosított korrupció gyakorlata sem szűnt meg. A kivégzéseket kínai szokás szerint ősszel tartották: mikor beköszöntött ez az évszak, Ahmad négy fiát, köztük Husszeint, valamint egyik unokaöccsét kivégezték; holttestüket, hogy teljes legyen a megaláztatásuk, meggyalázták. Ahmad hívei mind

feketelistára kerültek. A kormány összeállította az áruló bűneinek jegyzékét, melyet birodalomszerte kihirdettek a városokban és a községekben, hogy mindenki tudjon gonosztetteiről és árulásáról. Az általa alapított több száz kormányzati hivatalt megszüntették, és a nevéhez fűződő túlkapásokat – például a foglyok megkínzását – is visszafogták.

Ahmad személyes javai között több bizarr tárgy is akadt, amelyek fényt vetettek személyiségére, és arra utaltak, hogy nem az a hithű muszlim volt, akinek Kubiláj kán hitte. Ládikájában egy pár cserzett emberbőrt találtak, és a miniszter szolgálatában álló eunuch ijesztő történeteket árult el: Ahmad állítólag időnként elővette ezeket, és egy oltárra helyezve titokzatos varázsigéket mondott. Ami még nyugtalanítóbb volt, egy selyemtekercsre festett képet is találtak nála, melyen lovaskatonák egy nagy sátrat vesznek körbe, s fegyvereikkel a benne tartózkodó emberre támadnak – bár az alak nem látszik, nem kizárt, hogy maga a kán az. Marco szerint ezek bizonyítékok: „Tény és való, ahogy halála után ki is derült, hogy Ahmad boszorkánymesterséggel hatott a Nagy Kánra; az utóbbi pedig vakon hitt és bízott mindenben, amit az mondott, és mindent megtett, amit Ahmad kívánt tőle.”

Az ehhez hasonló felismerések miatt Kubiláj kán haragja az udvarában tartózkodó muszlimok ellen fordult. Marco ezt írja: „Az események felhívták a kán figyelmét a szaracénok felekezetének átkozott tanára, mely minden bűnt megbocsát, még a gyilkosságot is, ha más vallásúakon követik el. És látván, hogy ez a tan vezette a nyomorult Ahmadot és fiait erre a lelkiismeret-furdalás nélküli garázdálkodásra, a Nagy Kán megundorodott tőle. Maga elé idéztette tehát a szaracénokat, és sok olyan dolgot megtiltott nekik, amit vallásuk előír. Így megparancsolta, hogy csak a tatárok törvényei szerint köthetnek házasságot, megtiltotta, hogy az étkezésre szánt állatok torkát elvágják, és elrendelte, hogy tatár módra a bendőjüket hasítsák fel.”

Ahmad öröksége azonban sokáig nem hagyta nyugodni Kubiláj kánt és a Jüan-udvart. Az udvarban senki nem értette, hogy volt képes egy hataloméhes intrikus ilyen hosszú ideig észrevétlenül garázdálkodni, úgy, hogy bírálói mukkanni sem mertek, mígnem a halála megoldotta a nyelvüket. Ahmad felemelkedésének azonban

nagyon is érthető oka volt: pótolhatatlan pénzügyi és igazgatási ismereteket hozott a kormányba. Egységes pénzrendszert erőltetett rá a sokszínű népeiségre, az adórendszer átalakításával finanszírozta Kubiláj kán költséges hadjáratait, és részben sikerült elfogadtatnia a kínaiakkal azt az újszerű gondolatot, hogy innentől a központi mongol kormányzat igazgatja az egész birodalmat.

Egy kérdés azonban megválaszolatlan marad e rejtélyes zsarnokkal kapcsolatban. Vajon tervezett-e Ahmad palotaforradalmat, vagy élete végéig Kubiláj kán árnyékában kívánt működni és gyarapodni? Ha államcsínyt forgatott a fejében, ennek sikere nyomán Kína az iszlám uralma alá kerülhetett volna, ami drámaian megváltoztatta volna Ázsia egész történelmét. Még Marco Polo sem bocsátkozott találgatásokba e kilátásokról. Marco számára Ahmad bukása egy korszak végét jelentette. Fiatalemberként érkezett a mongol udvarba, akit lenyűgözött Kubiláj kán emberfeletti alakja. Leplezetlen imádattal fordult az uralkodó felé, és beszámolója nem hagy kétséget afelől, hogy hihetetlenül szerencsésnek hitte magát, amiért kapcsolatba kerülhetett a nagy hatalmú császárral. Ahmad bukása azonban egyértelművé tette mind Marco, mind a mongol világ számára, hogy Kubiláj kán minden katonai sikere és felvilágosult belpolitikája ellenére olykor elég súlyos hibákat követ el, amelyek akár a birodalom létét is veszélybe sodorhatják.

A harcos kán és a bürokrata együttműködése több mint harminc évre felvirágoztatta a Mongol Birodalmat. A sangtui (xanadui) nyári palota fényűző berendezése Kubiláj kán ízlését és Ahmad szervezői képességét dicséri. Ez az együttműködés minden nézeteltérés dacára még hosszabb ideig is folytatódhatott volna, ha Ahmad képes lett volna megnyerni az általa kormányzott kínai lakosság szeretetét vagy tiszteletét, ahelyett hogy rettegést kelt benne.

Kubiláj kán bizalma ezután egy általa megbízhatónak vélt férfi felé fordult. Szangának hívták, és ujjur, tehát török származású volt. Ám vele is hamar gondok adódtak, mert egy irigy riválisa elárulta Kubilájnak, hogy Szanga állítólag áruláson töri a fejét. Kubiláj kán mongol szokás szerint botozással büntette a megtévedt minisztert.

Ám Szanga bűnösségére nem volt bizonyíték, emiatt Kubiláj haragja a besúgó felé fordult, aki erősködött, hogy csak

figyelmeztetni akarta a kánt a veszélyre. A kán vizsgálatot rendelt el, amelynek során egy perzsa szolga elmondta, hogy Szanga gyöngyöket és drágaköveket halmoz fel a kormány költségére. Mikor a kán részt követelt a kincsekből, Szanga letagadta, hogy ilyesmi volna a birtokában. A kán erre elintézte, hogy Szanga átmenetileg elhagyja a palotát, s ezalatt a perzsa nem is egy, hanem két ládát talált, melyek tele voltak értékes gyöngyökkel.

– Mit jelentsen ez? – vallatta Kubiláj kán a minisztert. – Ilyen sok gyöngyöd van, nekem pedig egyet sem adsz belőle? Honnan szerezted ezeket a kincseket?

Szanga sután azt felelte, hogy a Kína tartományait kormányzó muszlimoktól szedte be őket. Válasza azonban feldühítette a kánt.

– Mekem miért nem hoztak belőle? Nekem csupán ócska kacatokat hozol, miközben a legdrágább holmikat megtartod magadnak?

– Nekem adták őket – erősködött Szanga, aztán felajánlotta, hogy visszaszolgáltatja őket, amennyiben az ura azt kívánja.

Kubiláj kánt nem elégítette ki a védekezés, és halálra ítélte Szangát, akinek szájába ürüléket tömtek. A kán elkobozta a kincseket, és többet kivégeztetett Szanga muszlim hívei közül. Több Ahmadéhoz hasonló esetet nem engedett meg. Ám amint elhárította az egyik fenyegetést, azonnal újabb támadt, hiszen ellenfelei minden oldalról körülvették.

A következő kihívás megvetett „nagybátyja”, Naján felől érte Kubiláj kánt, aki elhatározta, hogy Kubiláj megbuktatva maga ül a nagykáni trónra. Marco Polo szerint Naján már fiatalemberként is óriási hatalmat összpontosított a kezében: „Sok ország és tartomány ura... négyszázezer lovast tudott csatarendbe állítani... Elszédülve saját hatalmától és ifjú korától, fejébe vette, hogy nem lesz többé a Nagy Kán hűbérese.”

Bár Naján, valamint követőinek és katonáinak egy része nesztoriánus keresztény volt, Marco nyilvánvalóvá teszi, hogy a viszályban Kubiláj kánnal rokonszenvez. Ám a két fejedelem harca semmiképpen sem nevezhető vallásháborúnak: Naján egyszerűen hatalmat akart, és ennek megszerzése érdekében szövetkezett a mongol uralkodói család egy másik elégedetlen tagjával, Kubiláj

lázongó unokaöccsével, Kaiduval, aki Marco szerint „szintén nagy és hatalmas úr volt..., bár zendülésben és keserű ellenségeskedésben élt uralkodójával és nagybátyjával.” Amint arról már szó esett, az ellenségeskedés Kaidu és Kubiláj között igen régi keletű volt: „Kaidu király soha sincs békében nagybátyjával... A viszály közöttük amiatt támadt, hogy Kaidu követelte a Nagy Kántól az atyai hódításokból őt megillető részt... A Nagy Kán azt felelte, hogy szívesen ad neki részt a hódításokból, akárcsak fiának, de előbb költözzék a káni udvarba... Ám Kaidu, aki nagybátyjában vajmi kevésbé bízott, nem volt hajlandó elmenni... Valójában attól félt, hogy – mivel többször fellázadt a Nagy Kán ellen – az kihasználja az alkalmat, és eltéti láb alól.” Az állandó ellenségeskedés miatt Kubiláj állandóan százezer lovast tartott készenlétben.

1287-ben Naján és Kaidu kitervelték, hogy egyszerre két irányból támadnak Kubilájra, és megadásra kényszerítik. „Mikor a Nagy Kán meghallotta, mit szönek ellene, cseppet sem ijedt meg, hanem nyugodt lélekkel készülődni kezdett, mint akinek nincs félnivalója az ilyen igazságtól elrugaszkodott támadással szemben. Bízván saját hadvezéri képességeiben és tapasztalataiban, egyáltalán nem rettegett, sőt megfogadta, hogy soha koronát nem tesz fejére, ha nem lakol rút halállal a két áruló és hűtlen tatár uralkodó.”

Kubiláj huszonkét nap alatt összegyűjtött egy kétszázhatvanezer lovasból és százezer gyalogosból álló sereget, ám ellenfelei még így is létszámfölényben voltak. Marco így indokolja, miért csak ekkora hadat állított fel az uralkodó: „Mert hatalmas és megszámlálhatatlan hadainak – tizenkét hadseregének – többsége olyan messze volt tőle, hogy ilyen gyors hívásnak nem engedelmeskedhetett, mivel parancsára Kathaj őrizetét látta el, vagy távoli kalandozásokon és különféle országok és tartományok meghódításán fáradozott. Ezeknek egybegyűjtése harminc-negyven napot is igénybe vett volna, s a készülődés túlságosan elhúzódik.”

Ha mindezeket a seregeket összegyűjtötte volna, „olyan nagy sokaság gyűlt volna össze, amekkoráról még soha senki nem hallott, és meg sem tudná senki számolni”. Ám Kubiláj inkább a gyorsaságot választotta, hogy mielőbb lecsaphasson a zendülőkre.

A kínai évkönyvek alátámasztják Marco szavait, és az is kiderül belőlük, hogy Kubiláj hajlandó lett volna feláldozni Bajánt. A tábornokot ugyanis veszélyes felderítőútra küldte, s mikor az odaért, „Naján azt tervezte, hogy foglyul ejti őt, ám Baján idejében tudomást szerzett erről, és sikerült kicsusszannia kezei közül és visszatérnie a császárhoz.”

Északnyugat-Kínában több mongol báró is a felkelők mellé állt, mikor eljutott hozzájuk a hír. Ez az évkönyvek tanúsága szerint „nagyon lesújtotta a császárt”. Egy katonatiszt tanácsára Kubiláj követet küldött a megtévedt bárókhoz – akik immár szövetségeseknek nevezték magukat és megpróbálta jobb belátásra bírni őket. A követ meggyőzte őket arról, hogy ügyük reménytelen; Naján azonban nem adta meg magát. Ehelyett újabb szövetségeseket keresett, akiktől csapatokat is kapott. Kubiláj kán hadai ekkor bekerítették a lázadók táborát. Végül egy „kis, titkos csapatnak”, amely csupán tucatnyi „rettenthetetlen és elszánt emberből” állt, s egy kínai tiszt vezette, sikerült megfutamítani az ellenséget.

Bár ezt a csatát Kubiláj nyerte, Najánt nem sikerült kiiktatnia; ellenfele hatalma és ambíciója minden ellene indított akcióval csak növekedni látszott.

Marco mindent megtett, hogy bebizonyítsa hallgatóinak és saját magának: Kubiláj kán bölcs és népszerű uralkodó, aki erényesen és az Ég jóváhagyásával irányítja a birodalmat. Ám a velencei beszámolója helyenként éppen az ellenkezőjéről tanúskodik: arról, hogy a kán szeszélyes zsarnok volt, aki csupán ravaszsággal és erővel tudta megtartani hatalmát Kína és a rivális mongol klánok felett. „Tudjátok meg – írja Marco a genovai börtön biztonságos falai között –, hogy Kathajban, Manziban és a többi tartományban akadnak hűtlen és szakadár alattvalók, akik, ha módjukban állana, fellázadnának uralkodójuk ellen.” Hogy a helyi zendüléseknek elejét vegye, Kubiláj kán két évente cserélgette a megszálló hadseregeket, valamint az őket vezető kapitányokat is.

A Kína különböző részein állomásozó óriási állandó hadseregek fenntartása rendkívül költséges volt. Marco szerint a katonák rendszeres fizetésükön felül „roppant nyájaikból élnek, melyeknek tejét a

városokban eladják, és így beszerezhetik szükségleteiket.” Idővel a hadseregek felélték mind a mongol kincstárat, mind Kína természetes erőforrásait. A mongolok túl kevesen voltak, hogy egész Kínát uralhassák, különösen nem erővel, és hiába rendelkeztek hatékony postaszolgálattal, hiába tanúsítottak példás türelmet a helyi nyelvek, vallások és szokások iránt, uralmuk vékony máza alatt állandó káosz fortyogott. Marcónak szerencséje volt, hogy a viszonylagos béke idején utazhatta keresztül Kínát, amikor a mongoloknak sikerült megtalálniuk a kényes egyensúlyt a kínaiak szeparatizmusa és saját birodalmi ambícióik között. Ez a helyzet tette lehetővé a Selyemúton való biztonságos utazást, különösen az északi mongol erősségek területén, ahol féken tartották a kereskedőket rettegésben tartó rablókat. Ám Marco hamarosan felismerte, hogy a status quo nem örök érvényű – Naján ugyanis a kínai trónra tört.

Kubiláj kán szokás szerint a csillagjósok szavaiból merített erőt; ezek biztosították, hogy az ő ügye mellett áll az igazság. Ekkor seregeit – melyek már négyszázezer lovast számláltak – Naján ellen vezette. A szerencse ismét mellé szegődött. Marco így ír: „Mivel Najánnak nem volt tudomása közeledéséről, a csapás egész váratlanul érte; olyannyira, hogy a Nagy Kán seregének hirtelen megérkezése éppen egyik feleségének karjai közt találta, akit rendkívül kedvelt.” Naján annyira biztos volt a dolgában, hogy még felderítők vagy járőrök kiküldésével sem vesződött.

Ekkor jelent meg a Nagy Kán teljes pompával. „A kán ott volt a domb tetején egy nagy, fából készült bartizánon [fedett, hordozható tornyon], melyet négy jól idomított, cserzett bőrrel leterített elefánt vont, és tele volt nyilasokkal és számszeríjasokkal; fölötte lebegett zászlaja a Nap és a Hold képével, olyan magasán, hogy minden oldalról látni lehetett. Serege tizenkét, egyenként harmincezer embert számláló csapatba volt elosztva; az élvonalban levő lovasok nagy része mögött egy-egy lándzsával felfegyverzett gyalogos ült a ló farán, mert így szokták a gyalogosokat felhasználni, és az egész síkságot ellepték a hadak, körülvéve Naján táborát.” A gyalogosok, ha a lovasok visszavonultak, felpattantak mögójük a nyeregbe; mikor

a visszavonulás befejeződött, leugrottak, és lándzsájukkal az ellenség lovait vették célba. Így működött a hatékony mongol taktika.

Naján hadserege, amely csaknem egyenlő volt a kánéval, sietve hadrendbe állt. Dobok, énekszó és egy kéthúros hangszer keltette induló közepette a két sereg egymásnak rontott. Kubiláj kán lobogóján a Nap és a Hold képe, Najánén pedig Krisztus keresztje volt.

„Dolgozni kezdtek az íjak és buzogányok, a lándzsák és kardok és a gyalogosok számszeríjai... A nyilaknak olyan felhője szállt egyik oldalról a másikra, hogy az ég is elsötétült, mintha eső esne. Mindkét oldalon sok lovast és gyalogost láthattatok összerogyni, és az egész mezőt elborították a holttestek.”

Marco elismeri Naján katonáinak bátorságát, akik sokáig kitartottak, és sorra estek el vezérük mellett, „de végül Isten segítségével és a részén levő igazság erejénél fogva a Nagy Kán győzött”. Mikor Naján látta, hogy elvesztette a csatát és ezzel a hatalmát is, menekülőre fogta, ám tábornokaival együtt elfogták, és megadásra kényszerítették. Kubiláj halálra ítélte Najánt, akit mongol módon végeztek ki: „Najánt szorosán egy szőnyegbe csavarták, és addig hempergették kíméletlenül ide-oda, amíg végül is meghalt. Ezt a halálmódot a kán azért eszelte ki, mert nem akarta, hogy császári vér szennyezze be a földet az égnek és a napnak szeme láttára; jajszavak ne hangozzanak a levegőben, és állatok ne férjenek hozzá [Naján] tagjaihoz.”

Kubiláj kán ezután fogadta a négy lázadó tartomány báróit, akik ismét hűséget esküdtek neki. Ám a várt egység helyett újra viszály támadt. „A jelen levő sokféle nép – írja Marco –, szaracénok, bálványimádók, zsidók és mások, kik nem hittek Istenben, gúnyolni kezdték a keresztényeket, mivel Naján zászlaján keresztet viselt, és mégis pórul járt.”

Mikor eme istenkáromlás híre eljutott Kubiláj kánhoz, „keményen megdorgálta azokat, akik csúfolták a keresztényeket; a keresztényeket pedig így vigasztalta: »Ha a kereszt nem segítette meg Najánt, nagyon is jól tette; mert az, ami jó, nem is cselekedhet másképpen; mivelhogy Naján hűtlen áruló és zendülő volt urával szemben, megérdemelte tehát, ami vele történt.«” Noha Naján

keresztény hívei továbbra is aggodalommal közeledtek Kubiláj kánhoz, azért megnyugtatta őket a tudat, s talán meg is lepődtek valamelyest, hogy a kán nem próbálja eltéríteni őket a vallásuktól, sőt a különböző felekezetek ezután is „békességben éltek... egymással, és senki nem háborgatta a másikat hitében.”

A Kína feletti hatalmát így megszilárdítva Kubiláj kán újabb balsikerű hadjáratba kezdett: Délkelet-Ázsiába küldte hadait, és háborút indított olyan államok ellen, amelyek addig stabilak és békések voltak. KudarcSOROZATÁT végül egy, a Japán elleni hadjáratához fogható katasztrófával koronázta meg, amikor egy másik szigetországot, Jáva próbálta meghódítani.

Marco megbízhatóan számol be a Jáva elleni mongol invázióról – ismét első ízben ismertetve meg európai hallgatóit egy olyan országban folyó küzdelemről, melyről még csak nem is hallottak soha. Leírásához figyelemre méltó mennyiségű adat összegyűjtésére volt szüksége, s bár a részleteket illetően olykor téved, és érezhetően mongol nézőpontból számol be a történetekről, általában pontosan mutatja be az eseményeket.

A Malajziától és Szumátrától délre, az Indiai-óceánban fekvő Jáva olyan messze esik Kínától, hogy Marco valószínűleg sosem járt ott, ám összegyűjtötte a vele kapcsolatos történeteket, hogy az európaiak is megismerjék ezt a távoli királyságot. „A tapasztalt hajósok azt mondják – írja –, hogy ez a világ legnagyobb szigete, és kerülete több mint háromezer mérföld.” Ezenfelül a sziget dúskált a középkor legértékesebb árucikkében: a fűszerekben. „Megterem itt a fekete bors, szerecsendió, nárdus, hosszú sás, kubeb, szegfűszeg és a világ minden fűszere.” Ennek megfelelően „a szigetet rengeteg hajó látogatja; a kereskedők itt értékes árukat adnak és vesznek nagy haszonnal... És bizonytal állíthatom, hogy a Nagy Kán sohasem jut ennek a szigetnek a birtokába a nagy távolság miatt, mert az ideutazás módfelett veszélyes.”

Ám a veszélyek dacára Kubiláj igenis küldött követséget Jáva uralkodójához, Kértanágara királyhoz, amelyet személyes megbízottja, Meng Csi vezetett. A követek túléltek a hajóutat – Marco legalábbis nem tud hajótörésről vagy más balesetről –, és megérkeztek a jávai udvarba, ahol ugyanolyan arcátlan követeléssel

álltak elő, melyet azelőtt a japánoknak tolmácsoltak: a király látványosan hódoljon be a tengeren túl lakozó ismeretlen kánnak. Kértanágara megdöbbenő sértéssel válaszolt: összeégette a követ arcát.

Egy mongol uralkodó számára a létező legnagyobb sértés volt a követének megcsonkítása vagy meggyilkolása. Kubiláj kán azonnal hadat üzent, és ugyanolyan buzgalommal készült Jáva megtámadására, mint amellyel egykor a Japán elleni inváziót tervezte. Nem okult a múltbeli kudarcokból sem: ismét három parancsnokot nevezett ki a hadjárat élére. Egyikük mongol volt (Sipi, a főparancsnok), a második kínai (Kao Hszing, a szárazföldi csapatok parancsnoka), míg a harmadik ujgur (Ikomusszu, a flotta parancsnoka).

A mongol inváziós had 1292-ben indult útnak. Ugyanolyan nagyszabású vállalkozás volt ez, mint minden eddigi: ezer hajó, húszezer ember, egy évre elegendő gabona és 1200 kilogramm ezüst, hogy készleteket vásárolhassanak az út során – mindez elképesztő költségekkel.

Kértanágara kémei időben jelezték a támadók közeledtét, ám a király végzetes hibát követett el: a távoli Maláj-félszigetre parancsolta az összes seregét, mert azt hitte, hogy a mongolok ott szállnak majd partra. Mivel így egy csapásra védtelenné vált a saját országában, hamarosan egy felkelés kellős közepén találta magát. Ravasz vetélytársa, Dzsajakatvang kihasználta a király gyengeségét, csapatokat küldött ellene, és megölette Kértanágart.

Ám Kértanágara befolyása ezzel nem szűnt meg. Fortélyos veje, Vidzsaja herceg elfoglalta az üres trónt, és felajánlotta a mongoloknak, hogy behódol Kubiláj kánnak, amennyiben azok segítenek neki leszerelni a jávai lázadást. E célból Vidzsaja részletes térképeket adott nekik Jáva folyóiról és kikötőiről. A mongol vezérek elfogadták az ajánlatot, és üldözőbe vették a trónbitorló Dzsajakatvangot, akit elfogtak és kivégeztek, Vidzsaja nagy örömére.

Mikor már úgy tűnt, hogy óriási stratégiai győzelmet arattak, Vidzsaja egy látszólag ártalmatlan kéréssel állt elő: adjanak neki kétszáz fegyvertelen embert, hogy elkísérjék Madzsapahit Királyságba, ahol állítása szerint hivatalosan is behódol Kubiláj kán

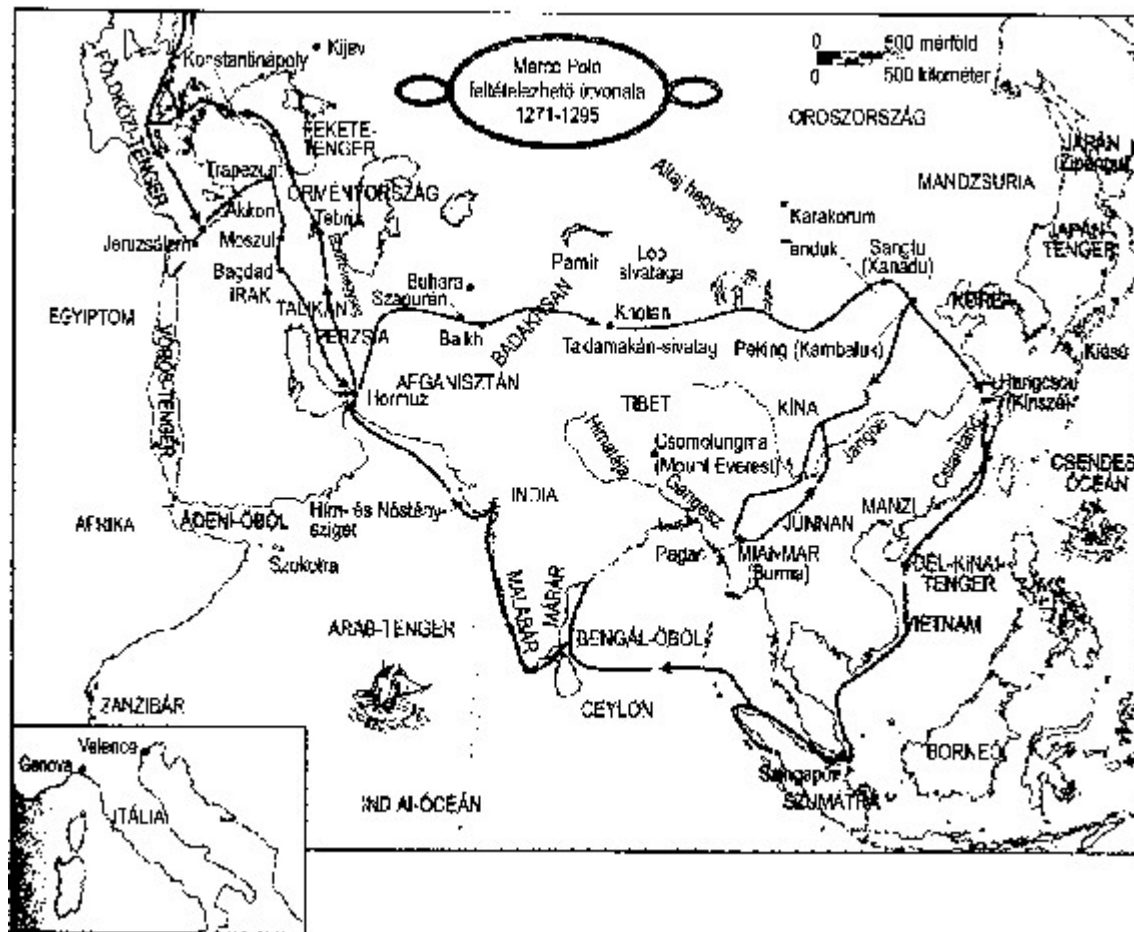
követeinek. A sikerre sóvárgó mongolok megadták, amit kívánt. Ám Madzsapahit felé közeledve kiderült, mi Vidzsaja valódi célja: emberei rajtaütöttek a fegyvertelen mongol kíséreten és üldözőbe vették a térségben szétszórt mongol erőket. Bátran megtámadták a mongol főparancsokat, Si-pit is, aki épphogy csak el tudott menekülni előlük. Si-pi elrendelte, hogy a hadsereg szégyenszemre térjen vissza a hajókra – a visszavonulás során háromezer katonát veszített.

A parancsnoki hajó biztonságában Si-pi megvitatta a többi vezérrel, hogyan büntessék meg Vidzsaját az árulásáért, ám nem jutottak közös nevezőre. Így hát megszegyenülve Kína felé vették az irányt. Bár az expedíció érdekes jávai tárgyakkal tért haza – rinocéroszszarvval, Jáva megbízható térképével és népszámlálási jegyzékével, egy Baliról írt aranybetűs levéllel –, ez nem kisebbítette a flotta pusztulásának tényét.

A következmények pedig megrengették Kubiláj kán trónját.

HARMADIK KÖNYV

INDIA



TIZENHARMADIK FEJEZET

A KUTATÓ

...s „Vigyázzatok!” kiáltana,
„Szeme villám! haja libeg!...

Miután a Jüan-dinasztia hatalma megingott, Marco szép_lassan kezdett elhatárolódni egykori mesterétől, Kubiláj kántól. A velencei persze beszámolójában ezt nem mondja ki: állítása szerint azért hagyta el az udvart és az ottani intrikákat, mert csillapíthatatlan vágyat érzett a világ olyan tájainak megismerésére, melyeket senki nem látott előtte. Utazásainak következő szakaszát tehát a kielégíthetetlen vándorlási kedvvel magyarázza. Rajongásának új tárgya India volt, és Kubiláj kántól csakhamar engedélyt is kapott, hogy felkeresse.

Marco a kor többi nyugati utazójához hasonlóan csupán igen homályos elképzelésekkel rendelkezett az „Indiának” nevezett térségről. Az európaiak gyakran „három Indiáról” beszéltek, esetleg megkülönböztették „Nagy-Indiát” és „Kis-Indiát” – mindezek igen elmosódott földrajzi fogalmak voltak. Valójában minden író és utazó úgy használta az „India” kifejezést, ahogy neki tetszett, és ez alól Marco sem volt kivétel. Számára India egyébként is a menekülés szinonimája volt, nem kellett pontos határokkal rendelkeznie.

India felé utazva Marco, a szárazföldi utazó átadta helyét Marcónak, a tengerésznek, amint az méltó is volt Velence, a tengeri birodalom szülőltjéhez. Rossz közérzetére kiváló gyógyírt jelentett az óceán. Élvezte a kék víz áldásos frissességét, nagyságát és szabadságát.

„Elsősorban azonban beszéljünk azokról a hajókról, mellyel a kereskedők az indiai szigetek között közlekednek” – kezdi Marco. Az

említett járművek kifinomult szerkezetű arab és kínai vitorlások voltak, melyeket fenyőfából építettek, és széles fedélzetet ácsoltak rájuk. A kezdetlegesebb hajókhoz szokott európaiakat bizonyára már a puszta méreteik is megdöbbenették. Marco hajóján hatvan kabin volt, mindegyikük elég nagy, hogy benne „egy-egy kereskedő kényelmesen ellakhatik”. A hajó egy kormányval, négy árboccal és négy vitorlával volt felszerelve, de, teszi hozzá Marco, „gyakran még két kiegészítő árboccal és vitorlával is rendelkeznek, melyet kedvük szerint szerelnek fel vagy le. Sőt a nagyobb hajók belsejében tizenhárom elkülönített rekesz is van..., arra az esetre, hogyha a hajó meglékelődne, akár sziklába ütközve, akár egy éhes cápa támadása folytán.”

Marco olyan történetet ad elő itt az arab hajók és a cápák küzdelméről, amihez hasonló hat évszázaddal később Herman Melville *Moby Dick*jében bukkan fel: „Ha a hajó éjszaka útközben elhalad egy cápa mellett, a szörnyeteg a felvert hullámról azt képzei, hogy valami élelmet lelhet arrafelé, és szájával odakapva kiharapja a hajó egy részét. Ilyenkor a víz betódul a résen, elönti a hajófenéket, melyet mindig üresen hagynak.” Ezután Marco egy Európában ismeretlen hajóépítési technikát említ: a vízhatlan rakteret, mely abban a korban műszaki csodának számított: „A tengerészek, miután meggyőződtek a kárról, a rakományt a megsérült részből átrakják a fentebb említett rekeszekbe, ezeknek a deszkázata pedig olyan, hogy a víz nem tud egyik rekeszből a másikba áthatolni. Aztán a rést betömik, és újra visszahelyezik a rakományt. A deszkák összekapcsolása jó vasszegekkel történik, és minden oldalon kétszeres; egyik deszkasor a másikon fekszik, kívül-belül összeeszkábálva.”

Az arab hajóépítésről szerzett ismereteire támaszkodva Marco leírja, miként teszik vízhatlanná a hajókat – ez minden bizonnal érdekelte volna a velencei Arzenál mérnökeit is: „A deszkákat nem szurkozzák, mert ezzel az anyaggal nem rendelkeznek, viszont az oldalakat másvalamivel kenik be, amit sokkal jobbnak tartanak a szuroknál; mégpedig a következővel. Tudnotok kell, hogy hamut és tilolt kendert összegyúrnak egyfajta faolajjal; és ha a három anyag jól összevegyült, ragadós anyagot nyernek... Ezzel a keverékkel mázolják be hajóikat.”

Az arab hajók nemcsak szilárdabbak és biztosabbak voltak nyugati társaiknál; méretük láttán Marco nem bírta ellenállni a kísértésnek, hogy hallgatóit újabb számadatokkal kápráztassa el: „A nagy hajók mindegyikén legkevesebb kétszáz, de néha háromszáz tengerész is van, néha meg ötszáz, ami mindig a hajó nagyságától függ. De több rakományt is visznek, mint a mieink.” És ez még semmi: „Hajdanában a maiaknál is nagyobb hajókat építettek; mivel azonban a tenger hullámozása helyenként olyan zátonyokat emelt, hogy a nagy hajók számára a víz nem elég mély, mostanában kisebbeket építenek. De azért ezek is hatalmas méretűek, mert egy hajó ötezer, sőt gyakran hatezer kosár borsot is szállít.”

A nagy hajókon akkora „csónakok” voltak, melyekben egyenként ezer kosár bors is elfért. Marco élvezettel csillogtatja hajózási ismereteit, amikor leírja, miként használták ezeket a csónakokat: „Időnként segítik vontatni a nagy hajót, főként olyankor, ha azt evezővel hajtják, néha azonban olyankor is, ha vitorlázik, de csak ha a szél oldalról fúj. Viszont ha a szél far felől fúj, abbahagyják a vontatást, mert ilyenkor a nagy hajó vitorlái kifogják a szelet a csónakok vitorláiból, és a hajó egykönnyen rászaladhat a csónakokra.”

A nagy hajókat időnként bevontatták a dokkba tatarozásra: „Ha a hajó már egy évet volt vízen, és tatarozni akarják..., egy harmadik deszkaréteget szegeznek az első kettőre, és azt is bemázolják.” Ezt az eljárást annyiszor lehetett megismételni, míg összesen hat deszkaréteg került egymásra: „Amikor a hajó oldalán ilyenformán hatszorossá vált a deszkaburkolat, többé nem mennek vele mély tengerre, hanem a part mentén használják, amíg használható, de már csak kisebb rakománnyal terhelik meg, és végül szétbontják.”

Fejlett technikájuk dacára az indiai tengerészek vakon hittek saját bizarr matrózbabonáikban. Marco megdöbbenve figyelte meg, hogyan határozzák meg egy tengeri utazás kimenetelét. Ehhez egy hajóra, erős szélre és egy szerencsétlen részegre volt szükség.

„A hajó legénysége vesz egy fűzfavessző-fonadékból készült nagy lapot, s ennek minden sarkára és minden oldalára egy kötelet köt, vagyis összesen nyolc kötelet, melyek egy közös kötélben futnak össze. Aztán fognak egy hülye vagy holtrészeg embert, és rákötik a

fonadékra; józan vagy értelmes ember ugyanis nem kockáztatna meg ilyet, mert a próbát viharos szélben végzik el. A fonadékot a szél ellenébe állítják, mely azt az emberrel együtt égbe ragadja.... A próba értelme ennyi: ha a fonadék egyenesen repül fel az égbe, a hajó, melynek kedvéért a kísérletet végezték, gyorsan és szerencsésen teszi meg útját; amire a kereskedők tüstént elfoglalják benne helyüket. De ha a fonadék lenn marad, egyetlen kereskedőnek sincs kedve erre a hajóra szállni, mert véleményük szerint nem ér célba, és sok baj éri útközben; úgyhogy abban az évben a hajó ki sem mozdul a kikötőből.” Marco olyan szenvtelenül írja le ezt az eljárást, mintha egy etnológus vizsgálna egy különös törzsi szokást.

Eddigre már sokkal többet látott és tapasztalt meg a világból, mint európai kortársai, s ennek révén érett ítélőképességre, toleranciára és szkepticizmusra tett szert, melyen átszűrhetette indiai élményeit is – vagyis híradását a Föld legtávolabbi sarkaiból.

INDONÉZIA

Marco először is megemlíti, hogy Indonézia nyolc királyságra oszlik, melyekből hatot maga is felkeresett, név szerint „Ferlek, Bászman, Szamara, Dagrojan, Lambri és Fanszur” országokat. A legprimitívebb vidék talán Bászman volt, itt „az emberek... olyanok, mint a vadak: törvény és vallás nélkül élnek. A Nagy Kán alattvalóinak mondják magukat, de nem fizetnek neki adót. Valóban olyan messze vannak tőle, hogy az uralkodó emberei ide el sem juthatnak.”

Elvarázsolt királyság volt ez, melyben egzotikus vadállatok: elefántok, unikornisok és „egy feketeölyv-fajta” hadai nyüzsögtek. Marco Polo „unikornisa” persze itt is az ázsiai orrszarvút takarja, amint azt a hátborzongató leírás is bizonyítja: „Bivalyra emlékeztető szőrzetük van, lábuk olyan, mint az elefánté, homlokuk közepén szarv nő, mely fekete és igen vastag. De sem emberben, sem állatban nem tesznek kárt a szarvukkal, csupán a nyelvükkel, mert azt egész hosszában kemény, túszerű, hegyes pikkelyek borítják.

És ha megvadulnak, azt, aki megsérti őket, térdük közé szorítják, és nyelvükkel ráspolyozzák.”

A bászmani „majmok” még különösebb teremtmények voltak: „Él ezen a szigeten egy majomfajta, amely igen kicsi, és képe az emberéhez hasonlít. Ezeket elfogják, a szakáll és a mellen levő szőrzet kivételével szőrüket bizonyos kenőcs segítségével kiirtják, aztán megszárazítják, kitömik, sáfránnyal megfestik őket, míg olyanokká nem válnak, mintha emberek lettek volna. Minden egyéb merő hazugság, mert úgy készülnek, ahogy elmeséltem. És sem Indiában, sem az egész világon, amerre megfordultam, nincsenek olyan kicsi emberek, mint ezek, és másoktól sem hallottam soha, hogy láttak volna ilyeneket.”

Marco itt nem majmokról, hanem pigmeusokról beszél – ez a kifejezés az általános definíció szerint a másfél méternél alacsonyabb embereket jelöli. Noha a pigmeusokat Afrikához szokás kötni, pigmeus közösségek vagy azok nyomai Indonéziából és egész Délkelet-Ázsiából ismertek. Az ázsiai pigmeusokat korábban negritóknak nevezték, míg az afrikaiakat negrillóknak, ám e neveket újabban nem használják. A pigmeusok eredete ma sem kellően tisztázott. A nem bizonyított elmélet szerint minden pigmeus közös őstől származik, így DMS-ük is közös; közösségeik mindenesetre általában elkülönülnek lakóhelyük domináns népcsoportjaitól.

Szumátra

Ide a monszonnal egyszerre érkezett meg Marco: „Messire Marco Polo a kedvezőtlen időjárás miatt egyszer öt hónapra itt rekedt, és nem tudott továbbmenni”. A szél miatt Marco kétezer emberrel együtt a szigeten vesztegelt. Öt ideiglenes szállást ácsoltak maguknak – tehették, hiszen „ezen a vidéken igen sok a fa”. Marco beszámolója e pontján ismét főszerepet juttat magának, mondván, hogy ő mentette meg társait az árvízről az öt esős hónap során: „[Marco] nagy árkokat ásott a szárazföld felé... az árkokon túl gerendákból és dorongokból ácsolt erődöket emeltetett, az emberevők miatti félelemből.” Ám lehet, hogy szerzőnk csupán

hetvenkedni kíván a leleményességével – mint láttuk, nem ez lenne az első eset.

A kezdeti félelem elmúltával Marco felfedezte, hogy a tapasztalt kereskedők biztonságos távolságból üzletelnek a szigetlakókkal: ételt és más létfontosságú dolgokat vesznek tőlük. A rizs és a hal különösen megnyerte Marco tetszését, amiben valószínűleg az éhség is szerepet játszott: „Rengeteg a hal, és pedig a világon a legízesebb fajták.” Az unalom és a félelem elűzésére a helyi bort kóstolgatta: „Ha bort kívánnak, levágnak egy ágat, és nagy fazekat tesznek a fa alá azon a helyen, ahol az ág volt. Egy nap és egy éjszaka a fazék megtelik. Ez a bor kitűnő ital, fehér és vörös színben egyaránt előfordul.”

Dagrojan

Az esős évszak végén Marco kelleetlenül otthagya a bortermő fák társaságát, és útnak indult a következő királyságba. Itt visszataszító gyógyító szertartásokat látott, melyek során a „varázslók” megvizsgálták a beteget, kiderítendő, „kigyógyul-e betegségéből, vagy nem”. A szerencséseket békén hagyták, hogy maguktól meggyógyuljanak, ám akiket menthetetlennek gondoltak, azokat egyfajta primitív eutanáziának vetették alá, melyet emberevő lakoma kísért: „Ha a varázsló bejelenti a beteg halálát, akkor a rokonok elküldenek a bírákért, hogy ítéljék halálra azt, akiről a varázslók már lemondtak. A bírák eljönnek, valamit a beteg szájába tesznek, amitől azonnal megfullad. A halottat aztán megsütik, majd az egybegyűlt rokonság nagy vidáman megeszi.”

Marco azokra a hátborzongató részletekre is kitér, amelyek arra utalnak, hogy a kannibálok tisztelték – vagy félték – a holtak lelkét. „Valóban, a csontokat addig rágcsálják, míg van rajtuk hús, és mindaddig szopják, míg egy csepp velő van bennük. Mert úgy vélik, hogy ha valami marad a csontokon, abból férgek lesznek, a férgek pedig ennivaló híján elpusztulnak, és ezeknek a férgeknek a kimúlása az elhunyt ember lelkét terhelné... Mikor így elfogyasztották, összegyűjtik csontjait egy szép kis ládába, elviszik,

és elássák a hegyek üregében, ahol semmilyen állat vagy más teremtmény nem férhet hozzá.”

Marco kétségkívül undort érzett e „hitvány szokás” láttán.

Fanszur

Indonéziai élményei felidézése közben Marco már nem dicsóíti a Mongol Birodalom nagyságát, ehelyett minden figyelmét az evés köti le. Mire Fanszur királyságába érkezett (a név valószínűleg a kámforra utal), olyan kiéhezett volt, hogy a vidék híres árucikkére csupán egy mondatot pazarol, majd azonnal rátér a szágópálmából készített kenyérre. Ennek előállítása egyszerű volt: a helyiek felnyitották a felnőtt fa törzsét, keményítőtartalmú belét kivették, átmosták, átszűrték, porrá őrölték, majd tömör, szinte íztelen lepényt sütöttek belőle, amely azonban Marco szerint „igen ízletes”, sőt, „ízre és alakra rozscipóhoz hasonlított”.

Leírásából könnyű elképzelni őt falatozás közben: „És mondhatom nektek, hogy messire Marco Polo, ki tanúja volt mindeme dolgoknak, előadta, hogy ő és társai a legkülönbözőbb alkalmakkor kenyeret gyúrtak ebből a lisztből.” Annyira megkedvelte a szágókenyeret, hogy „hozott is magával ebből a lisztből Velencébe”, bár a velenceiek valószínűleg nemigen osztoztak lelkesedésében.

CEYLON

„Tudnotok kell, hogy ezen a szigeten találják a rubint; sehol máshol a világon, csak itt” – írja Marco, nyilván hallomás alapján. S ami még lenyűgözőbb, „a sziget királyának birtokában van a világ legszebb és legnagyobb rubinja, amit ember valaha látott és látni fog.” Marco magabiztosan írhat erről, hiszen amikor Kubiláj követeket küldött a királyhoz, hogy adja el neki a rubint, „én, Marco Polo, magam voltam a követek egyike: tulajdon szememmel láttam a mondott rubint. Miközben a király markába szorította, az egyik vége kilátszott; sőt ajkához is emelte”. A rubin „körülbelül tenyérszerű hosszú és karvastagságú; semmi sem nyújt hozzá hasonló ragyogó látványt. Teljesen salaktalan, és vörös, mint a tűz.”

Nem csoda, hogy Ceylon királya a Nagy Kánnak sem volt hajlandó eladni a követ: Kubiláj „felajánlott érte egy egész várost váltságként, vagy ami a királynak tetszik; de a király azt felelte, hogy a világ semmi kincséért nem adná, mert őseitől maradt rá...; ez az ékszer az ő királyi tekintélyük és hatalmuk hírneves jelképe.” A felelet nyilván pimasz és érthetetlen volt Kubiláj kán számára.

Az ehhez hasonló történetekkel Marco elismeri, hogy még Kubiláj kán, a világ legnagyobb uralkodója is halandó, sőt ami még rosszabb, a hatalma is gyorsan fogyatkozik.

INDIA ÉS AZ ÁDENI-ÖBÖL

Mábár

„Tudnotok kell” – kezdi Marco –, „hogy ez a világ legszebb és leghíresebb országa”. Itt ismét elemében érezhette magát, ugyanis gazdag gyöngykereskedők közé került. A gyöngyöket a sekély partközeli vizekben gyűjtötték. „Az öböl körül a víz mélysége nem több tíz vagy tizenkét lépésnél, sőt helyenként csak két lépés. Ebből az öbölből szerzik a gyöngyöket.” Ezzel az értékes árucikkkel már korábban is volt dolga, ezért magabiztosan írja le, hogyan gyűjtik be és adják el a gyöngyöt – maga az eljárás egyébként keveset változott a róla szóló első beszámolók óta eltelt kétezer év alatt. „Több kereskedő összeáll egy társaságba, és külön evégett felszerelnek egy nagy hajót; mindegyiknek saját szobája van a hajón, kényelmesen berendezve, vízzel telt medencével és egyéb szükséges dolgokkal ellátva.”

A rövid, mindössze áprilistól májusig tartó gyöngyszezon idején a hajók „először egy Bettela nevű helyre mennek, aztán hatvan mérföldet tesznek meg az öbölben dél felé. Horgonyt vetnek, és nagy hajóikból kis csónakjaikba szállnak át. Tudnotok kell, hogy sok ilyen hajót láthattok” – más kortárs beszámolók szerint akár nyolcezer hajót is –, „mert sok kereskedő tömörül társaságokba, és ezek mindegyike áprilistól május közepéig számos embert fogad fel, olyanokat, akik jól tudnak úszni, és jártasak a gyöngy megtalálásában.”

A gyöngyhalászat persze veszélyekkel is járt, különösen a cápák miatt, amelyek le-lecsaptak a halászokra. A cápák jelentette veszély kivédésére a kereskedők „bizonyos halbűvölőket bérelnek; ezeket *abraiamannak* [brahmannak] hívják, és ráolvasással meg egyéb ördögös mesterkedésekkel elhódítják eme nagy halakat, úgyhogy azok senkinek sem tudnak ártani; ám a bűvölés csak nappal folyik, éjszakára abbahagyják a varázslást, úgyhogy a halak kedvükre garázdálkodhatnak.”

„Mikor hajóikkal megérkeztek a halászat helyére, a felbérelt emberek, akik horgonyvetés után a kis csónakokba szálltak, a vízbe ugranak, és négy, öt, hat, néha tizenkét lépés mélyre merülnek alá, s addig maradnak ott, amíg tudnak... A tengerfenéken találják azokat a kagylókat, amelyekben gyöngyök vannak; ezeket összeszedik, övükre erősített hálós tarsolyba rakják, majd a felszínre emelkednek, ahonnan újra lemerülnek.”

Marco ezután leírja a gyöngyök kiszedésének ősi eljárását: „A kagylók osztrigára vagy tengeri csigára emlékeztetnek. Gyöngyök találhatóak bennük..., beleágyazva a kagylóhal húsába. Fent a hajón a kagylót felnyitják és vízzel telt medencébe dobják. Itt az állatok teste szétmállik, mint a tojásfehérje, és a víz színén lebeg, míg a gyöngy lent marad a fenéken.” Szerzőnk akkor sem rugaszkodik el a valóságtól, amikor kijelenti: „a világon mindenfelé árusított gyöngy nagy része innen származik.”

Mábár lakói sok gyönggyel ékesítették fel magukat – sőt, időnként semmi mást nem viseltek. „Mábár tartományban nincsen szabó, aki ruhát szabjon és öltögessen, mivel egész évben mindenki meztelenül jár... Csupán illendőségből hordanak egy kis rongydarabot.” Ez alól az ország királya sem volt kivétel: „A király éppen olyan csupaszon jár, mint alattvalói, csak csípője körül visel egy finom kelmét és a nyakában széles aranyláncot, sokféle drágakővel, rubinnal, zafírral, smaragddal és más egyébbel kirakva, úgyhogy ez a nyaklánc igen értékes. Továbbá a nyakában, egy lépés hosszan a mellére lógatva, finom selyemszálla fűzött száznégyszögletes nagy gyöngyöt és drága rubint hord.” Azért éppen ennyit, mert száznégyszögletes kellett elmondania minden egyes nap. „A király ezenkívül még karján három nagy és értékes, drágakövekkel meg gyöngyökkel kirakott aranypercecet visel, valamint a bokáján is.” Sőt, kezének és

lábának minden ujját is drágakövek díszítették; Marco az egészet körülbelül egy város értékével egyenlőre taksálja. A király ezenfelül féltékenyen őrizte az ország kincseit: „évente többször közhírré téteti országában, hogy ha valakinek értékes gyöngye van, vigye el az udvarba, ahol értékének kétszeresét kapja.” A kecségtető ajánlatra nemcsak Marco, hanem a király alattvalói is ráharaptak: „ezt mindenki szívesen fogadja, kereskedők és más emberek”.

Ezután megint csak a szexuális szokások keltették fel a velencei érdeklődését. A királynak ugyanis ötszáz felesége volt. „Mert ha egy szép lányról hall, rögtön nőül veszi. És ebben a királyságban igen sok szép nő van; s ami a legfontosabb, testük is, arcuk is egyformán gyönyörű.”

Dacára annak, hogy ilyen könnyen szerezhette magának új feleséget, a király egy ízben aljas módon visszaélt hatalmával. Megkívánt ugyanis egy nőt, mégpedig a saját fivére feleségét. Ám ez nem zavarta, és „erővel elvette tőle [a nőt]. Fivére, aki bölcs és higgadt ember volt, nem csapott nagy zajt a dologból.” Önfegyelmének különös oka volt: „már sokszor eljutott odáig, hogy felesége elragadása miatt háborúságot kezd testvére ellen, ám anyja ilyenkor emléire mutatva így szólt: »Ha viaskodás dúlna köztetek, levágnám kebleim, melyek titeket tápláltak!« Így csillapodott le a baj.” A királyi háztartás persze nemcsak feleségekből állt: az uralkodónak számtalan gyermeke és fanatikusan hűséges követői voltak. Marco idején a feudalizmus öröksége még nagyon erősen élt, s a velenceinek nem esett nehezére megértenie, mi köti össze az urat a szolgálával – végtére is ő maga is majd két évtizedig szolgálta Kubiláj kánt –, ám a mábári fejedelem és szolgálinak kapcsolata még neki is szokatlan volt. „Ha a király meghal, és testét máglyára teszik, ezek a hűbéresek szintén belevetik magukat a tűzbe, és vele együtt elégettetik magukat. Azt mondják, ha már bajtársai voltak ebben a világban, bajtársai és szolgálói akarnak maradni a túlvilágon is.” Marco először találkozott a *szatí* szokásával is, melynek gyakorlata India-szerte általánosan elterjedt volt. „Ha egy férfi meghalt, és a testét éppen hamvasztják, felesége beleveti magát a tűzbe, az ura iránti szerelemből... És a hölgyek ezért a cselekedetükért nagy dicséretben részesülnek.” Azokat a nőket, akik nem voltak hajlandóak feláldozni magukat, megvetés kísérte.

A királyságban a bűnözők megbüntetése is másként zajlott, mint Nyugaton: „Ha egy embert valamilyen vétség miatt halálra ítélnék, az kinyilváníthatja a király előtt, hogy szeretne meghalni ennek vagy annak a bálványnak a tiszteletére; amihez az uralkodó kegyesen hozzájárul.” Marco ezután részletesen leírja az önkéntes halál hátborzongató szertartását: „Erre rokonai és barátai felültetik őt egy kocsira, ellátják tizenkét késsel, és körülvezetik a városon, hangosan kiáltva: »Ez a derék ember feláldozza magát ennek meg ennek a bálványnak a tiszteletére.« Mikor pedig a kivégzés helyére érnek, az elítélt kést ragad, és karjába dőlve nagy hangon kiáltja: »Megölöm magam ezért vagy azért az istenért!« Aztán másik kést ragad, beledöfi a másik karjába, a harmadikat a hasába, mindaddig, míg végez magával. Mert amikor teste már tele van késsel, az utolsót... két kézre fogva tarkójához teszi, és karjait előrerántva tulajdon fejét levágja, lévén a kés szerfölött éles.”

Miután kellőképpen sokkolta hallgatóit, Marco könnyedén megjegyzi: „Ha meghalt, rokonai a testét elégetik, vidám szertartások közepette, és szerencsés embernek tartják.” Szavaiban érezhető a kikacsintás velencei honfitársai felé, mintha azt mondaná: „Örület, nemde?”

Marco bemutatja hallgatóságának a *csugikat*, azaz *jógikat* is. Ez a jámbor indiaiakból álló csoport „igen önmegtartóztató, és bálványai kedvéért kemény és nyomorúságos életmódot folytat”.

Már a megjelenésük is figyelemfelkeltő: „Teljesen meztelenül járnak. Az ökröt imádják, és sokan közülük homlokukra kötve kis réz-, bronz- vagy aranyökröcskét hordanak. Azonkívül a tehéntrágyát elégetik, és porrá törik; ebből kenőcsöt csinálnak, és bekenik vele testük több helyét, ugyanolyan áhítattal, mint ahogy a keresztények a szentelt vizet magukra hintik.” Zöld növényeket egyáltalán nem fogyasztottak, „mert úgy tartják, hogy a zöld növénynek lelke van, mint minden teremtettnél, éppen ezért bűn lenne letépni”. „Meztelenül fekszenek a földön, sem alattuk, sem fölöttük nincs takaró, úgyhogy az ember csodálkozik hosszú életükön, hiszen inkább a halálukat várná. Mert egész évben böjtölnek, csak kenyeret esznek, és csak vizet isznak.”

A jógik templomaikban és kolostoraikban szigorúan kerülték a testi örömeket. Marco kéjes örömmel ecseteli az ezzel kapcsolatos bizarr szokásokat. Mikor például az egyik „bálványimádó” szerzetes meghal, a helyére jelentkezőket kegyetlen próbának vetették alá, melyen önfegyelmüket kellett bizonyítaniuk: „Beküldik hozzá ama lányok egyikét, akik a bálványnak vannak szentelve; a lánynak megparancsolják, hogy csábításával igézzé meg őt. Erre a lány itt is, ott is megérinti testét, átöleli nyakát, csókolgatja, és a világ legnagyobb gyönyörűségét kínálja neki. Ha a lány által megérintett férfiún nem mutatkozik változás, és olyan marad, mint akkor volt, amikor a lány még nem nyúlt hozzá, jónak és tisztának tartják, és náluk marad a rendben, de ha felindulást mutat, elűzik társaságukból. Mert úgy mondják, nem tűrnek meg maguk közt buja vágyakkal telt embereket.”

Marco nem ítélik ezen idegen szokások fölött, és nem borzad vissza tőlük: beszámolója során mindvégig tárgyilagos marad. Bár zavarát néha nem képes leplezni, elfogadja az általa felkeresett tartományokban uralkodó szokások elképesztő változatosságát. Az élménybeszámoló során, melyet hallgatóira zúdít, határozott elmozdulás érzékelhető ifjúkori keresztény jámborságától a buddhizmus világa felé.

Marco Szent Tamás, a tizenkét apostol egyikének alakjában találta meg az összekötő kapcsot a két vallás között. A szent neve arámiul és görögül is azt jelenti: „iker”; János 11:16 „az Ikernek nevezett Tamásként” azonosítja őt. Ő volt az egyetlen a tanítványok között, aki kételkedett a feltámadásban – ez az eredete a „hitetlen Tamás” és „tamáskodni” kifejezéseknek. (Csak az után vált buzgó hívővé, hogy megérintette Jézus sebeit.) Szent Tamás tetteit bőségesen dokumentálják az apokrif iratok, köztük a *Szent Tamás cselekedetei*. Ezek szerint az apostol Kr. u. 53-ban, az indiai Madrászban halt vértanúhalált, a később Tamás-hegynek nevezett helyen.

Marco gondolatai gyakran visszatértek a szent alakjához, miközben India földjét járta. „Szent Tamás apostol holtteste Mábár tartományban nyugszik, egy csekély lakosságú kisvárosban. Kevés kereskedő látogatja, mert nem sok árura lehet itt szert tenni, és nem is érhető el könnyen, lévén távol a főutaktól.” Mikor Marco tudomást

szerzett a kegyhelyről, nem bírt ellenállni a kísértésnek, hogy felkeresse. Évekkel azelőtt, Örményországban elszalasztotta a lehetőséget, hogy bizonyítékot találjon Noé bárkájának létezésére Ararát hegyén; most alkalma nyílt, hogy utánajárjon egy apostol legendájának, s feltett szándéka volt, hogy meg is teszi.

Zarándokútját keresztények és muszlimok társaságában tette meg. „Tudnotok kell, hogy e vidék szaracénjai tiszteletben tartják ezt a szentet, és azt állítják, hogy ő maga is szaracén volt” – vonzó, ám meglehetősen logikátlan gondolat, hiszen Tamás élete és tettei évszázadokkal megelőzték az iszlám eljövételét. Mindenesetre a Marco által ismert szaracénok „azt mondják, hogy az ő egyik szaracén prófétájuk volt, miért is az *avarian* címmel tisztelték meg, ami szent embert jelent.” Ez a kronológiai zavar talán a vidéken uralkodó vallási hagyományok keveredését mutatja, vagy esetleg Marco félreértette, amit hallott.

Akárki lehetett is életében a szent, sírja titokzatos események és csodák helyszíne volt. A fákon hatalmas, ételt-italt adó diók teremtek, melyeket Marco „a fáraó diójának” nevez. „Külső héját rostos szálak bontják, ezeket szintén felhasználják egy s másra. A külső burok alatt van a táplálék, mely egy embernek elegendő. Nagyon zamatos és édes, mint a cukor, s fehér, mint a tej, és úgy van a külső héjban, mint egy csészében. Legközepeben annyi a víz, hogy egy palackot megtöltene, és tiszta, friss, tökéletes ízű.” A rejtélyes gyümölcsök természetesen kókuszdiók voltak.

Ám maga a vöröses föld is varázslatos gyógyhatással bírt: „A keresztények, akik ide zarándokolnak, földet vesznek onnan, ahol a szentet megölték, és vízben vagy más folyadékban elvegyítve adnak belőle annak, aki negyed- vagy harmadnapos hidegletelésben [azaz maláriában] szenved; a beteg pedig Isten és Szent Tamás segítségével hamarosan felgyógyul.”

Marco azt állítja, hogy ő „szintén hozott belőle Velencébe, és számos személyt meggyógyított vele.” A gyógyító szerepe azonban nem áll jól Marcónak, a kalmárnak. Bár nagyon is elképzelhető, hogy valóban vitt a földből haza, Velencébe, ennek gyógyító hatásáról semmiféle beszámoló nem emlékezik meg. Valószínűbb, hogy ezt a történetet másolója, Rustichello vagy egy jámbor fordító adta hozzá a kéziratához, Marco vallásosságát hangsúlyozandó.

Marco kétségkívül vallásosabb lett, mióta Indiába érkezett. A több száz vagy akár ezer Buddha-ábrázolás, mellyel útja során találkozott – fa- és kőfaragványok, képek – már nem közönséges, elítélendő bálványok voltak számára. Meg akarta érteni Buddha hitének népszerűségét, így elérkezett az idő, hogy közelebbről is megismerkedjen a vallásalapító történetével.

Első ízben talán talán még a mongolok közti tartózkodása során érezhetett rokonszenvet a buddhizmus iránt, a mongolok ugyanis egyre nagyobb számban tértek át erre a vallásra. Eredetileg nyugati szomszédaik, az ujugurok révén ismerkedtek meg vele, ám az ujugurok buddhizmusa nem Indiából, hanem Tibetből származott. Ez a mágikus rítusokkal kevert változat a Selyemúton terjedt kelet felé, és így jutott el Kubiláj kánhoz Kambalukba, aki pártfogásába vette, mint ahogyan tette birodalma többi jelentősebb vallásával is. Marco azonban Indiában a buddhizmus ősbib változatával találkozott, amely mámorítóan hatott rá. Kaméleonként változó személyisége ismét színt váltott: a mongol Marco átadta helyét a buddhista Marcónak.

Marco célja az volt, hogy bemutassa nyugati hallgatóinak a Buddha jelentőségét. Beszámolójából úgy tűnik, mintha találkozása a buddhizmussal a végzet akarata lett volna, mintha csupán azért utazott volna el erre a messzi vidékre, hogy találkozzon a nagy tanítóval, akitől célt és értelmet nyer vándorlással teli élete. A Buddha eszmélése Marcóéra hasonlít, és a velencei kereskedő könnyen azonosulhatott az indiai bölcs szellemi utazásával is. Marco beszámolója a Buddha életéről nagyon leegyszerűsített, ám szívből jövő, egyáltalán nem elutasító vagy leereszkedő. Átala az európaiak először hallhattak a Buddháról és a buddhizmus titkairól.

Marco szokatlan néven nevezi a Buddhát: Szagamoni Borkannak hívja. Az elnevezés első részében felismerhető az eredeti Sákjamuni név eltorzított alakja; ez szanszkritul annyit jelent: „a Sákják bölcse” (Sákjának hívták a Buddha nemzetségét). A második rész mongolul van: *burkhan*, azaz „isten” vagy „szent”.

„Igazi nagy szent volt az ő felfogásuk szerint, és az első, kinek nevében bálványokat készítettek” – magyarázza Marco, majd hozzáfog a szent élettörténetének elbeszéléséhez. „Úgy mesélik,

hogy nagy és gazdag király fia volt, és olyan szent életű, hogy nem hallgatott világi beszédekre, és nem volt benne hajlandóság, hogy király legyen. Mikor atyja belátta, hogy fia nem óhajt király lenni, és nem érdeklik világi dolgok, szíve mélyén elszomorodott. Először nagy ígéretekkel próbálta rábeszélni; azzal kecsegtette, hogy királlyá koronáztatja, és minden hatalmat kezébe ad. A fiú azonban nem egyezett bele. És mikor a király látta, hogy minden rábeszélés hasztalan, igen elbúsult, mivel más fia nem volt, akire királyságát halála után hagyhatta volna.

Ekkor gondolkozni kezdett... Majd megparancsolta, hogy építsenek egy nagy palotát; odavezette fiát, és harmincezer igen szép és kellemes leányt rendelt szolgálatára, megparancsolva nekik, hogy szórakozzanak a herceggel, éjjel-nappal énekeljenek és táncoljanak előtte, hogy a világ gyönyörűségei felé vonják a szívét. És megígérte, hogy amelyik képes rávenni, hogy vele háljon, azt fia feleségévé és királynővé teszi. Férfi pedig nem lehetett a közelben, csak leány; lányok fektették ágyba, lányok szolgálták az asztalnál, és minden társasága lányokból állt... De mindez hasztalan volt, mert a lányok egyike sem volt képes bármilyen hiúságra csábítani a herceget, aki szilárdan megmaradt tisztaságában, és éppoly szent életet folytatott, mint addig.

És mondhatom, valóban igen elkényeztetett ifjú volt, mert soha ki nem ment a palotából; így soha nem látott halott embert, sem olyat, aki beteg vagy csonka, mert a király nem engedte meg, hogy koros vagy gyenge ember a közelébe kerüljön. Mégis egy nap úgy történt, hogy a fiatal herceg atyja engedelmével finom társaságban kilovagolt, és az út mentén megpillantott egy halott embert, akit temetni vittek, és nagy sokaság kísérte. A látvány ugyancsak elszomorította, mert soha még hasonlót nem látott. Meg is kérdezte a vele levőktől, hogy ez micsoda, mire azok azt felelték, hogy halott.

»Hogyhogy – kérdezte a királyfi – minden ember meghal?«

»Igen, valóban« – felelték azok.

Erre a fiatalember egy szót sem szólt, csak tűnődve továbblovagolt; de alig haladt egy darabot, egy igen öreg ember került útjába, aki már járni sem tudott, foga sem volt, mert mind kihullott magas kora miatt. Mikor a királyfi az aggot megpillantotta, megkérdezte, hogy mindez mit jelent: mitől hajlott a háta, miért nem

tud járni, és miért hullt ki a foga. Kísérete azt felelte, hogy azért, mert az öregek nem tudnak járni, és elvesztik fogaikat. Az ifjú akkor megkérdezte: »Miképpen lesz egy fiatal ilyen öreg és hajlott hátú?« Kísérői így válaszoltak: »Felség, mindenki, aki hosszú ideig él e világban, megöregszik, aztán meghal.« Mikor a királyfi ezt megtudta a halotról és az öregről, visszafordult palotájába, és elhatározta önmagában, hogy nem lakik tovább ebben a gonosz világban, hanem megkeresi azt, aki nem hal meg, és aki őt teremtette.”

Marco nagyobb meggyőződéssel és pontosabban adja elő ezt a történetet, mint a korábbi vallási epizódokat. Mindama legendák közül, melyeket utazása során hallott, ezé a fiatalemberé ragadta meg a legjobban, aki elutasította a körülötte lévő, halállal és pusztulással teli világot. Így folytatja: „Egy éjszaka tehát titokban megszökött a palotából, és a magas, lakatlan hegyek közé vette be magát. Itt lakozva kemény és szent életet folytatott, olyan önmeztartóztatással, mint egy keresztény.”

Marco úgy érezte, e kiváltságos ifjúról szóló történet összeköti a Nyugatot és a Keletet, a keresztény hitet és a buddhista szemléletet. Sőt mit több, feljogosítva érezte magát arra, hogy egy szintre emelje a buddhizmust a kereszténységgel – ez a gondolat eretnekségnek számított még Velencében is. Marco azonban nem rejti véka alá a véleményét: „Valóban, ha annak születik, Jézus Krisztus urunknak nagy szentje lehetne, olyan tiszta életet élt.”

Ezek után így fejezi be a beszámolót: „Mikor pedig meghalt, testét megtalálták, és atyjához vitték. Midőn atyja holtan látta maga előtt azt, akit jobban szeretett önmagánál, csaknem eszt vesztette a fájdalomtól. Majd megparancsolta, hogy készítsék el fiának hasonmását aranyból és drágakőből. Mikor a képmás elkészült, elvitette királysága minden népéhez, és elrendelte, hogy istenként tiszteljék és imádják. És ők valóban istennek is tartják.”

A történet hangneme itt megváltozik, ami azt sugallja, hogy bár Marco elfogadta a Buddhát, a reinkarnáció gondolatával nem tudott megbarátkozni: „Azt is beszélnek, hogy nyolcvannégy ízben halt meg. Először emberként halt meg, és egy ökörben kelt új életre, aztán mint ökör halt meg, és lóban éledt fel, aztán majomban, és ilyenformán nyolcvannégy ízben tűnt el, és minden alkalommal más állat lett belőle. De mikor nyolcvannegyedszer halt meg, azt

mondják, istenné vált. És a bálványimádók őt tartják minden istenek között a legnagyobbnak.”

Marco buddhizmusváltozatán erős mongol hatás érződik: a mongolok ugyanis a Buddhát varázserővel ruházták fel. Ezenfelül Marco némiképp a saját szempontjából is átértelmezte az Indiában tapasztalt buddhista hagyományokat: számára a Buddha alakja egyrészt egyfajta idealizált apafigurát jelentett, aki nem hagyja őt el, mint saját apja tette sok évvel azelőtt; másrészt olyan imádható hőst, aki mentes Kubiláj kán testiségétől és egyéb emberi hibáitól. A Buddha kifürkészhetetlen alakja könnyen megfelelt ezeknek az elképzeléseknek, s a buddhista eszmények elfogadása lehetővé tette, hogy Marco végre eltávolodjon saját múltjától.

A Buddha országában semmi sem megdöbbentő vagy szentségtörő – ez a nézőpontváltás jelenti az első fontos változást Marco gondolkodásában azóta, hogy Afganisztán pipacsmezőin betegeskedett. Eszmélése ezúttal teljesen természetes, ám mégis meglepő. Soraiból érezhető, hogy – most először – nem képes szavakkal visszaadni a tudatában végbemenő változást. Indiában elbeszélőképesége nem tudott lépést tartani az élményeivel. Olvasói kedvéért sem éli újra a kalandjait, helyettük elképzelve a dolgokat, hanem csupán vázlatos ecsetvonásokat visz fel a befejezetlen vászonra. Itt mintha a saját lelki folyamataiba merülne, és önmagával beszélgetne, ahelyett hogy mindenki számára érthetővé tenné tapasztalatait. A nagyszerű ütközetek, és csábító kéjhölgyek emléke, amelyekkel eddig annyit foglalkozott, elhalványulnak benne, amikor rálép arra a szellemi ösvényre, amelynek végén a legnagyobb felfedezés várja: saját maga.

Ceylon leírása közben Marco futólag említ egy meredek, megmászhatatlan hegyet, melynek csúcsán Ádám „síremléke” található, legalábbis a keresztények és muszlimok szerint. Ám a hagyományos nézet elismérlése után nyomban rátér a „sír” buddhista értelmezésére, mely szerint a tárgyak a Buddha ereklyéi. Akárkinek az emlékét őrizte is ez az eldugott hely, abban mindegyik vallás egyetértett, hogy a „fog, haj és tál” egykor egy tiszteletre méltó emberé volt. Marco gondosan megjegyzi, hogy ő nem ért egyet

azokkal, akik Ádám maradványait keresik ott, „mert egyházunknak szentírása szerint Ádám sírja a világnak más részén van”, ám a kérdés eldöntését olvasóira hagyja.

„Történt, hogy a Nagy Kán 1281-ben meghallotta a szaracénoktól, hogy a hegyen van ősatyánk, Ádám síremléke, hajának és fogainak maradványa és egy tál, amelyből enni szokott volt. Gondolta tehát, hogy úgy volna rendjén, ha e dolgok nála lennének.” Ez a kívánság, bármennyire is irreális, jellemző volt a szenilissé váló kánra, aki, mint előtte annyiszor, most is követséget küldött Ceylon királyához. A küldetés jellege miatt elképzelhető, hogy Marco is a követek között volt, ha akkor éppen nem a hazajutáson törte a fejét – beszámolója mindenesetre hitelesnek tűnik.

„A követek hatalmas kísérettel szárazon és vízen utazva végre megérkeztek Szeilan [Ceylon] szigetére, megjelentek a király előtt, és olyan nyomatékosan szóltak, hogy sikerült szert tenniük két zápfogra, amelyek nagyok és vastagok voltak. A hajból is kaptak valamit, és övük lett a tányér is, amely igen szép zöld porfirból készült. Midőn a Nagy Kán követei megkapták a tárgyakat, melyekért jöttek, nagyon megörültek, és hazatértek urukhoz. Mikor pedig Kambaluk városának közelébe értek, hol a Nagy Kán székel, hírnökkel tudatták, hogy hozzák a kívánt dolgokat. Ezt hallva a Nagy Kán igen boldog volt... Szent írásaikban úgy olvasták, hogy a tál különleges képességekkel rendelkezik, mert ha valaki egy ember ételét helyezi belé, ötnek is elég. A Nagy Kán bizonyítja, hogy kipróbálta és igaznak találta a dolgot.” Marco nyilvánvaló szkepticizmussal írja le a tál mágikus képességeit, s bár tartózkodik attól, hogy hiszékenynek nevezze Kubiláj kánt, az egész történet ezt sugallja.

Akárhová is ment Marco India partvidékén, sehol sem menekülhetett az állandó forróság elől. „Olyan nagy itt a nap heve, hogy alig lehet kibírni” – panaszkodik. „Valóban, ha tojást teszten egy folyó vizébe, melyet tűző nap süt, megfő, mielőtt még messzire mehetnétek tőle; mindez a nap heve miatt.” A fullasztó hőség ellenére ez a vidék a Föld minden sarkából érkező kereskedőhajók találkozóhelye volt.

Egzotikus és félelmetes állatok is éltek itt: „fekete oroszlánok” (feltehetőleg párducokról van szó); pompás hófehér, vörös csőrű és

lábú „papagájok” (Marco itt nyilván valami más madárfajtára gondolt, aminek nem tudta a nevét), „igen gyönyörűek a pávák, melyek nagyobbak és más formájúak, mint a mieink; kakasaik és tyúkjaik szintén különböznek... Minden más, mint nálunk, és minden jobb. Sem a gyümölcsök, sem a vadjaik, sem a madaraik nem hasonlítanak a mieinkhez.” A növény- és állatvilág gazdagságának leírása még a velencei elbeszélőképeségét is meghaladta.

Melibar

Ebbe a „nyugat felé fekvő igen nagy királyságba” érkezve Marco nyomban felhívja a figyelmet a kalózok jelentette veszélyre. Leírja a gonosz tengeri rablók szokásos eljárását is, mégpedig valószínűleg személyes tapasztalatból: „A hajósok nagy kárára az egész nyarat a tengeren töltik... Megakadályozzák, hogy bármely kereskedőhajó megdézsmálatlanul továbbhaladhasson. Ugyanis húsz vagy harminc hajó összeáll, aztán, mint mondják, létrát csinálnak a tengeren; vagyis úgy helyezkednek el egy sorban, hogy öt-hat mérföld van egy-egy hajó között; tehát mintegy száz mérföld szélességben zárják el a tengert.”

Mikor a csapda készen állt, már csak várakozni kellett. „Ha valamelyikük kereskedőhajót vesz észre, tűzzel vagy füsttel jelt ad, mire az összes hajó megindul abban az irányban, elfogják a kereskedőt és kirabolják.” A zsákmány különböző nagy értékű árucikkekből állhatott, mint amilyen a réz (ezt tőkésúlynak használták), a selyem, a bors, a nárdus, a szegfűszeg és más fűszerek, melyeket esetleg elrejtettek a szerencsétlen hajón. Marco előtt kereskedőként az sem volt titok, hogy kollégái „most már résen vannak, és olyan erősen felfegyverkezve indulnak a tengerre, olyan nagy hajókon és olyan számosan, hogy nem félnek a kalózoktól, sőt felvéve velük a harcot, gyakorta megritkítják soraikat.”

A kalózok azért időnként még így is kifosztottak egy-egy kereskedőhajót. Ilyenkor az áruk elvétele után a legénység életét megkímélték, gúnyosan mondván: „Menj a többiek után, és tégy minél nagyobb nyereségre szert, mert ismét a kezünkbe kerülsz!”

Gozurat

Az itteni kalózok még elvetemültebbek és kegyetlenebbek voltak, mint másutt. Marco, aki persze az áldozatokkal rokonszenvez, leírja, hogy „ha egy kereskedőhajót elfogtak, a kereskedőket nemcsak kifosztják, de meg is kínozzák”.

Marco szemében semmi, amit eddig tapasztalt, még a mongolok kegyetlensége sem volt olyan fájdalmas, mint az arab kalózok által megkínzott kereskedők szenvedése. Elmondja, hogy a kalmárok milyen messzire elmennek, hogy megakadályozzák kínzóik diadalát. Ha ugyanis gyöngyöket vagy más drágaköveket szállítanak, „látva a veszélyt, gyakran lenyelik” ezeket, nehogy a kalózok kezébe kerüljenek.

A galád kalózok azonban szintén ismerték ezt a fortélyt, és meg is volt az ellenszerük rá. Ha a kereskedők „nem adják elő elég gyorsan kincseiket, arra kényszerítik őket, hogy tengervízbe vegyítve bizonyos tamarindi nevű anyagot igyanak, ami heves hasmenést okoz.” A tamarindi egy hosszú ideig élő, nagy faféle, amelynek kecses, tollszerű sötétzöld levelei vannak; ezeket éjjelente összecsucolja. A levelek rejtik a tamarindi virágait, amelyeken fahéjbarna, banán alakú tasakok függenek. Ezekben savas hús és puha magvak találhatóak, melyek a fa cseperedésével megdagadnak, a lédús, savas gyümölcshús bamává-vörösesbarnává sötétül, és a magvak megkeményednek. A tamarindi az indiai konyha és orvostudomány gyakran használt alapanyaga, s a Marco által leírt kalózok is erős hashajtót készíthettek belőle. A kalmárok által megemésztett tengervíz hányingert okozott, mellyel az esetleg lenyelt tárgyak kerültek elő, míg a lejjebb jutott drágakövek a tamarindi húzával elkeveredve a széklettel együtt távoztak.

„A kalózok átvizsgálják az ürüléket, és minden kincset kiszemeznek belőle” – magyarázza Marco együttérzéssel keveredő undorral. „És azt állítják, nem cselekszenek gonoszattal azzal, ha ezt a förtelmes folyadékot megitatják a kereskedőkkel, hiszen azok az ő megtévesztésük végett nyelték le kincseiket. Pedig néha az ital halálos is, ami bizony gonosz dolog.” Marco bizonyára haraggal emlékezett vissza ezekre a tengeri útonállókra.

Tana

Marco beszámolója azt sugallja (bár ő maga ezt sehol nem állítja), hogy személyesen is járt ezen a helyen. Minél távolabbra utazik Indiában, annál feltűnőbb információforrásainak megbízhatatlansága, illetve felületes kezelése. A Tanáról szóló leírása, bár nem tudjuk, mennyire a saját képzeletének terméke, mindenesetre inkább csak ürügynek tűnik, hogy ismét előadást tarthasson a jövedelmező indiai kereskedelemről és a kalózok jelentette fenyegetésről. Tanában rengeteg bors és tömjén, valamint muszlin és gyapot található. „Nagy kereskedőország ez, és sok hajó meg kalmár látogatja... A kereskedők viszont szintén sokféle árut hoznak az egyéb országokból: aranyat, ezüstöt, rezet, gabonát és egyéb, a királyságban hiányzó dolgot.”

Az itteni tengeren is nyüzsögtek a kalózok, sőt igen elítélendő módon állami támogatást kaptak: „A király tudtával számos kalóz portyázik a tengereken, hogy az arra járó kereskedőket fosztogassa. A kalózok megegyeztek a királlyal, hogy minden elfogott ló őt illeti meg, s a király ezáltal igen sok lóhoz jut..., viszont minden egyéb zsákmány – arany, ezüst, drágakő – a rablóké. A király azért vetemedett ilyesmire, mert nincsenek lovai.” Ám ez nem menti meg őt a velencei szigorú ítéletétől: „Ez bizony alávaló és királyhoz méltatlan viselkedés.”

Szokotra

Marco annyira megszerette a hajózást – vagy annyira szeretett volna már hazajutni –, hogy átszelte az egész Indiai-óceánt, egészen az Adeni-öböl bejáratánál fekvő Szokotra (Szkotra) szigetéig.

Szokotrát sokkal kisebb szigetek veszik körül, ezért úgy tűnik, mintha nagy korallzátonyaival egyedül emelkedne ki a tengerből. Ökoszisztémája több millió éve a szárazföldtől elzárva fejlődött, ezért számos biológiai ritkaságnak adott otthont. A velencei utazó a természetbúvárok paradicsomába került, ahol az őt körülvevő növény- és állatfajok egyharmada csak és kizárólag ezen a szigeten élt. A sziget egyedi állatai közé tartoznak például a szárazföldi rákok, amelyek több mint 500 méterrel a tengerszint felett élnek, valamint

ritka madárfajták és egzotikus hüllők. A sziget flórájának leghíresebb tagja a sárkányfa, melynek gyantája összehúzza a sebeket. Marcót teljesen lenyűgözte a végtelen égbolt alatt nyújtózó, óriási gyíkokkal és legyezőszerű sárkányfákkal benépesített sziget.

A velencei örömmel fedezte fel, hogy ezen a távoli, bár stratégiaileg fontos helyen fekvő szigeten virágzik a tonhal- és bálnavadászat, ami felkeltette érdeklődését. A bálnát Európában is ismerték, bár nem sokat tudtak róla. Az észak-európaiak évszázadok óta vadászták ezt az óriási emlőst a húzáért, a zsírjáért és a csontjáért. A bálnacsontot különösen nagyra értékelték, és szövőeszközöket, játékfigurákat és húsvágó tőkét készítettek belőle. A 11. században egy hazájától messzire szakadt arab utazó feljegyezte, hogy egy Anglia melletti szigeten az emberek nem fából, hanem bálnacsontból építkeznek. A bálnavadászat Skandináviában és Írországból is népszerű volt.

Marco beszámol róla, hogyan vadásszák az arabok a bálnát, és hogyan szereznek busás hasznot a kereskedők az állatból származó melléktermékek eladásával. A vadászat a csalétekként szolgáló tonhal előkészítésével kezdődik: „Tudni való, hogy a tonhal igen nagy; de ők feldarabolják apróra, és nagy lábasokban vagy korsókban sóval elteszik, amíg jó sok levet ereszt. Ezután mintegy tizenkét ember kis csónakokba ül, magával viszi a sóleves halasedényeket, és kihajózik a tengerre. Visznek még magukkal cafatokra vágott húst és egyéb hulladékot: azt vesszőnyalábra kötve megmártják az igen zsíros sós lében, majd a tengerbe vetve kötéllel vontatják maguk után, miközben kifeszített vitorlával egész nap a tengeren bolyonganak. Amerre elhaladnak, a zsíros lé jól látható nyomot hagy a víz színén.”

Kiderül, hogy a bálna meglepően kitartó, ugyanakkor sebezhető jószág. „Ha a cethal valami módon megszimatolja a tonhal zsírját – ugyanis előfordulhat, hogy éppen arra úszott, mert a zsír szagát már messziről megérzi –, elindul a nyomon a kis hajó után, őri gyorsasággal, hogy minél előbb a tonhalhoz jusson. Mikor a hajón az emberek látják, hogy elég közel van, két-három hússzeletet a tengerbe vetnek, amitől, ha megette, a cethal úgy megrészegedik, mint az emberek a bortól.”

Ekkor a legbátrabb bálnavadászok kiszálltak a hajóból, és felmászta az állat csúszós hátára, kezükben „szakállas szigonnyal, melyet, ha egyszer valamibe beleszúrtak, nem lehet kihúzni, éppen a szakáll miatt. Az egyik a szigonyt beledöfi a bálna fejébe, a másik pedig fakalapáccsal veri, hogy minél erősebben álljon. A cethal részegségében jóformán észre sem veszi, hogy a közelében emberek vannak, akik véghezviszik, amit akarnak. A szigony másik végére vastag kötél van csomózva, mely legalább háromszáz lépés hosszú, és minden száz lépésnél egy palack meg egy deszka van hozzákötve.”

Ezután vad vágta vette kezdetét: „Közben a cethal, érezve, hogy megsebesült, menekülni igyekszik. A bárkán levő emberek ekkor belevetik a vízbe az egyik palackot, úgy, hogy a cetnek ötvenlépésnyi kötél jusson. A hal menekülés közben maga után húzza a bárkát, amelyhez a kötél oda van erősítve.” A palackok megakadályozták a bálna vízbe merülését. „A végén annyira kimerül a vontatástól, és elgyengül sebe miatt, hogy kiadja páráját.”

Mikor a bálna elpusztult, a hajóhoz húzzák, a matrózok szorosan odakötik a járműhöz, és „elviszik a hazai vagy valamilyen szomszédos szigetre, ahol eladják. Gyomrából kiveszik az ámbrát, fejéből pedig az olajat, ami igen sok, és megér több ezer kisezüstöt.” Az ámbrá a bálna belei által kiválasztott, viaszos anyag volt.

A bálnából származó termékek csupán egyik árucikkét alkották Szokotra virágzó kereskedelmének. Marco a parton sétálva észrevette, hogy „a világ minden részéből tömérdek, áruval megrakott hajó érkezik ide. A kereskedők aranyat adnak el, amivel igen jó üzletet csinálnak.” Ez persze a kalózokat is idecsábította: „A szigetet sok kalóz keresi fel; dolguk végeztével tábort ütnek, és a rablott zsákmányt eladásra kínálják. Közben derekas haszonra tesznek szert, mert a sziget keresztényei mindent jó áron vásárolnak meg, tudva, hogy a zsákmány csupa szaracén vagy pogány holmi, éppen ezért jogukban áll megvenni.” A sziget lakói tehát nemcsak hogy megtűrték, de egyenesen támogatták a kalózkodást.

A bűnözőkkel teli vidéken varázslók, vajákosok és halottidézők serege gyakorolta mesterségét, és nemigen volt senki, aki ellenük fellépett volna. A sziget érseke „mindenképpen ellenzi ezt a szokást, és eleget inti és dorgálja őket miatta, de nem sok haszonnal, mert a

szigetlakók őseikre hivatkoznak, akik ugyanezt művelték, és ők megtartják őseik szokását. Az érsek tehát kénytelen belenyugodni a dologba; mást nem tehet, mert a bűnöst nem árulják el neki; a kiközösítésnek sincs eredménye. A varázslók tehát tovább folytatják ördögi praktikáikat, többnyire titokban, de néha egész nyilvánosan.”

A néphit szerint, melyet Marco minden kommentár nélkül egyszerűen csak lejegyez, a varázslók képesek voltak dacolni a kalózokkal is: „Ha némely kalózok kárt okoznak a szigetnek, varázslatukkal oda hatnak, hogy a hajó mindaddig nem tud távozni, míg a rablott holmit vissza nem juttatták. Ha egy hajó például jó és erős széllel megy, ők ellenkező szelet tudnak varázsolni, és visszafordulásra kényszeríthetik.” A varázslók ugyanis „kedvük szerint irányítják a szeleket és nagy viharokat; ha akarják, lecsendesítik a tengert, és baleseteket is képesek előidézni.”

Beszámolója folytatásához Marco Polo egyre több másodkézből származó információt használ fel, bár ezek többsége viszonylag megbízható forrásból: kereskedőktől vagy helyi hatóságoktól származik. Bár sok helyen soha nem járt személyesen, e messzi vidékek házassági szokásai és vallásgyakorlata felkeltette érdeklődését és megmozgatta dús fantáziáját. Különösen igaz ez arra a két szigetre, melyet Hím- és Nöstény-szigetnek nevez.

A Hím-szigetről szerzőnk magabiztosan állítja, hogy lakói keresztények és kizárólag férfiak. „Ha asszonyaik magzattal terhesek, nem mennek közelükbe szülésig és utána se negyven napig. Negyven nap után azonban kedvükre élnek velük. És mondhatom nektek, azon a szigeten... csupán férfiak laknak, feleségük és más nők nélkül. Minden évben, amikor elérkezik március hónapja, a férfiak hajóra ülnek, és átmennek a másik szigetre, ahol három hónapig maradnak, márciusban, áprilisban meg májusban, és ezalatt feleségükkel laknak, és kedvüket lelik bennük. A három hónap elteltével visszatérnek szigetükre, és kilenc hónapon át saját háztartásukban élnek.”

A két sziget mintegy harminc mérföldre volt egymástól, ami a gyermeknevelést némiképp megnehezítette, ám a szigetlakók erre is kitaláltak valamit: „A gyermekekről születésük után anyjuk gondoskodik; a leányok anyjukkal maradnak, amíg eléri azt a kort,

hogy férjhez menjenek. De a fiúkat anyjuk csak tizennégy éves korukig tartja magánál, aztán elküldi őket apjukhoz.” Marco szemében ez a berendezkedés biztosította a nemek közötti harmóniát és munkamegosztást. „Az asszonyok nem foglalkoznak egyébvel, mint gyermekeik táplálásával és nevelésével, és a szigeten termő gyümölcsöket gyűjtik; egyébként férjük ellátja őket minden szükséges dologgal. Mikor a férfiak a szigetre jönnek, elvetik a gabonát, amit az asszonyok gondoznak és aratnak le.”

Az érzékiség és önmegtartóztatás korábban látott szélsőségei után a Hím- és a Nőstény-sziget lakói Marco szemében kiegyensúlyozott, bár fáradságos munkával teli életet éltek.

Noha a Kínában töltött évekhez képest Marco indiai útja rövid volt, jelentős szellemi változást indított el benne. Utazásai kezdetén Marcónak nem volt egyéb vágya, mint hogy épségben elérje Kubiláj kán udvarát; később az foglalkoztatta, hogy beutazza és minél jobban megértse Kínát, majd pedig Indiát. Az út során kereskedőinasból és kezdő utazóból (valamint amatőr történetíróból) zarándokká és szellemi felfedezővé érett. Tudata eddigre eléggé kitágult ahhoz – vagy legalábbis így hitte –, hogy az egész emberiséget befogja. Ám semmi nem készíthette fel őt a síkságon át hömpölygő nagy folyó, a Gangesz látványára, amely a hinduk, s talán az egész Föld legszentebb folyója.

A Himalájában eredő és a Bengál-öbölbe torkolló Gangesz nem a leghosszabb folyó Ázsiában – valamivel több mint 2000 km-es hosszával több más folyam is lekörözi –, ám mindenképpen a legnagyobb tiszteletnek örvend, és ez Marco idején is így volt. A velencei feltehetőleg január-február tájékán kereste fel a folyót, a *méla* nevű híres ünnepség idején. A *méla* során a messziről érkezett zarándokok rituális tisztálkodás keretében megmártóztak a Gangesz vizében. „Mindenkori, férfi és nő, napjában kétszer, vagyis reggel és este megmossa testét.” A mosakodás elmulasztása felért az eretnokséggel. Marcót lenyűgözte az eljárás: „Meztelenül beállnak valamilyen nagy vízbe, a vizet fejükre öntik, és egymást mossák.”

A tisztasággal kapcsolatos hiedelmek az indiaiak egész életét áthatották. „Evés közben csupán a jobb kezüket használják, s a ballal semmi áron nem érintenék meg az ételt. Minden tiszta és

illendő dolgot jobb kézzel végeznek, míg a balt használják a tisztátalan és kellemetlen szükségletekre, mint például orrlikaik vagy testük rejtett részeinek megtisztítására és egyebekre. Hasonlóképpen csak ivóedényekből isznak, mindenki a sajátjából. Senki sem iszik másnak az edényéből. Ha isznak, senki se tartja ajkához az edényt, hanem magasra emeli, és úgy önti szájába az italt. Senki sem érintené meg ajkával az edényt, és idegennek sem adna inni belőle.”

A helyi igazságszolgáltatás szigorú volt, ám következetes. Marco azt írja, hogy ha valaki nem egyenlíti ki a tartozását, és üres ígérekkel próbálja kielégíteni hitelezőjét, „akkor, ha a hitelező történetesen találkozik az adóssal, és sikerül egy kört vonnia köréje, az utóbbi nem léphet ki a körből, míg eleget nem tett hitelezőjének, vagy kellő biztosítékot nem adott. Ha esztelen módon mégis átlépi a kört adóssága megfizetése nélkül, halállal bűnhődik, mint az uralkodó által elrendelt jog és igazság megsértője.”

Marco feljegyezte a következő tanulságos esetet is: „Az említett messire Marco, mikor útban volt hazafelé ebből a királyságból, tanúja volt egy hasonló esetnek. Maga a király tartozott bizonyos összeggel egy külföldi kereskedőnek, és noha ez kérését többször eléje terjesztette, amaz különféle nehézségeket emlegetve, mindig ígérekkel ütötte el a dolgot. Nos, midőn egy nap a király a városon át lovagolt, a kereskedő, elkeseredve az őt ért veszteség miatt, ott termett, és hirtelen egy kört írt a király és lova köré. A király erre megállt, és nem lovagolt tovább. Mindaddig meg se moccant, míg ki nem elégítette a kereskedőt. Az álldogálók pedig látván ezt, elcsodálóztak, és dicsérték a király igazságosságát, hogy így alávetette magát a törvénynek. Mire a király így szólt hozzájuk: »Én, aki ezt a törvényt hoztam, leromboljam-e csak ezért, mert ellenemre van? Kötelességem nekem is, másoknak is megtartani.«”

Marco érdeklődését felkeltette a vallási szokások és termékenységi rítusok keveredése is. Felfigyelt rá, hogy rengeteg fiatal lány van a kolostorokban, akik a „bálványok”, azaz a különféle istenek szobrainak tiszteletére énekelnek és táncolnak, s élelemmel látják el az ott élő szerzeteseket és papokat; mindezt addig csinálják,

amíg férjhez nem mennek. A lányok karcsúak és gyönyörű szépek, írja.

„Ezeknek a lányoknak, míg szüzek, olyan kemény a húsup, hogy sehol sem lehet megcsípni. Ha egy férfinak kedve támad rá, némi pénzért megengedik neki, hogy próbálja annyit csipkedni őket, amennyit akarja.” Ennek alapján könnyen magunk elé képzelhetjük, amint a velencei kereskedő hosszab bálulás és tépelődés után megvált egy-két érmétől, hogy kielégítse kíváncsiságát és kéjvágyát.

A lányok viselkedése azonnal felvetette a kérdést: „De miért csinálják ezt a hejehuját bálványaiknak? Ennek az az oka, hogy a szerzetesek állítása szerint az isten haragban van az istennővel, és nem akar vele egyesülni; és azt állítják, ha nem áll köztük helyre a béke, a dolgok rosszról rosszabbra fordulnak, mert nem lehet részük az isten kegyében és áldásában. Éppen ezért hívják a templomba a fent leírt módon ezeket a lányokat, hogy énekeljenek és táncoljanak teljesen meztelenül az isten és az istennő színe előtt. A valóságban az isten baldachin alatt egy oltáron trónol, az istennő pedig szintén baldachin alatt egy másik oltáron. Hitük szerint az isten gyakran keres gyönyörűséget az istennőnél, viszont ha haragban vannak egymással, nem egyesülnek. A mondott kisasszonyok azért jönnek tehát, hogy összebékítsék őket, és azért énekelnek, zenélnek, táncolnak, ugrádoznak, buk fenceznek, mert ettől az isten és az istennő jókedvre derül, és könnyebben megbékél. Közben így imádkoznak: »Ó, urunk, miért haragszol az istennőre, és miért nem törődsz vele? Talán nem szép, vagy nem vonzó? Kegyeskedj hát megbékélni vele, és találj benne gyönyörűséget, mert ő valóban szeretetre méltó és kedves!«”

A templomi szüzek elképesztő gimnasztikai mutatványokra voltak képesek: „Olyan magasra emelik lábukat, mint a nyakuk, és megpördülnek maguk körül az isten és az istennő mulattatására. Az ünnepség végével hazatérnek, másnap pedig a bálványok papja boldogan hirdeti, hogy együtt látta az istent és az istennőt. Erre mindenki hálát ad és örvendezik.”

Bármilyen szorgalmasan próbált Marco alkalmazkodni az általa felkeresett vidékek szokásaihoz, India megtartotta egzotikumát, és folyton új kihívások elé állította a velencei utazót. Megfigyelte, hogy

„élnek házaikban bizonyos tarantula nevű állatok”; ezek a szörnyű ragadozó pókok mindenütt ott voltak, még a feje fölött is, ami eléggé megrémítette őt. „A fal mentén mászó gyíkokhoz hasonlítanak... ezeknek marása mérges, és nagyon beteg lesz, akit megharapnak.” Sőt, szerzőnk szerint ezek az állatok „olyan hangot adnak ki, mintha azt mondanák: »cisz«”.

S még ha mindez nem volna elég, a tarantulák megjelenése a kereskedelmet is befolyásolta: „Ha két ember üzletet köt egy házban, ahol ilyen tarantulák vannak, s ezek valamelyike hangot ad, megfigyelik, honnan jött a hang, a vevő vagy az eladó felől, előlről vagy hátulról, jobbról vagy balról, alulról vagy felülről, mert aszerint jelent jót vagy rosszat. Jó esetben megkötik az üzletet, egyébként azonban semmi kincsért. Néha jó a vevőnek, rossz az eladónak, máskor jó az eladónak, rossz a vevőnek, megint máskor mind a kettőnek jó, vagy mind a kettőnek rossz. Így cselekszenek, mert a dolgot tapasztalatból ismerik.”

Ilyen veszélyek közepette az alvás sem volt egyszerű feladat: „Az ország férfiai nádból készült ágyakat használnak, melyek kötelekre vannak erősítve, és mikor aludni térnek, felvontatják a mennyezetig. Ezt azért teszik, hogy megmeneküljenek a tarantulapókok szörnyű marásától, valamint a bolháktól és egyéb férgektől, továbbá hogy elegendő levegőhöz jussanak, mert ezen a vidéken rekkenő a hőség.”

A Marcóhoz hasonló utazók nyilván szintén igénybe vették az elmés függőágyakat.

Ám az alvással kapcsolatos furcsaságok ezzel még nem értek véget: „Mikor az éjszaka úton járó emberek aludni akarnak – ugyanis inkább éjjel utaznak, mint nappal, mert akkor a hőség kisebb –, ha egy zsák gyöngyöt vagy drágakövet visznek, a fejük alá teszik, és senki el nem lopja. Akit veszteség ért, azt azonnal kárpótolják, feltéve, hogy az utcán aludt, mert ellenkező esetben őt gyanúsítják a kincs elvesztése miatt. »Miért nem az utcán aludtál? Talán hogy megrabolj valakit?« És nem csupán kára marad meg, de még meg is büntetik.”

AFRIKA

Zanzibár

„Zanzibár nagy és híres sziget, mintegy kétezer mérföld területű” – írja Marco.

A vidék, amelyről beszél, nem túl hosszú történelemre tekinthetett vissza. A sziget első telepesei az afrikai szárazföldről érkeztek, s az otthonukhoz hasonló kicsiny faluközösségeket hoztak létre. Így találtak rájuk az arab kereskedők, akik talán már azelőtt is ismerték a szigetet, hogy az benépesült volna. Ügyes és merész hajósok lévén a kereskedők a monszont kihasználva szeltek át az Indiai-óceánt, s kezdetleges kikötőre leltek ott, ahol ma Zanzibár városa áll. Végül ők is letelepedtek, és elkeveredtek az afrikai telepésekkel. Marco előtt nem sokkal történt, hogy a megszerveződő zanzibári állam élére egyetlen uralkodó, a Dzsumbe került. Bár a Dzsumbe sem harcosként, sem vezérként nem volt kiemelkedő, jelenléte némi egységet hozott a sziget állami életébe.

A közkeletű állítás szerint 1499-ben Vasco da Gama volt az első európai, aki felkereste Zanzibárt; ám beszámolója tanúsága alapján Marco is járt a szigeten, nagyjából 205 évvel a portugál felfedező érkezése előtt. Ha ez igaz, az elsőség érdeme Marcót illeti – de az bizonyos, hogy ő az első, aki írásos beszámolót hagyott hátra Zanzibárról. A gyarmatosítás előtti Zanzibár kezdetleges és elszigetelt közössége még a sokat tapasztalt velencei utazó számára is számos meglepetést tartogatott.

Marco úgy érezte, mintha idegen, ijesztő világba került volna: a sziget „lakói magasak és szélesek, de nem szélességük arányában magasak, mert ez esetben... óriásoknak néznék őket; igen erősek: egy közülük négy ember munkáját is elvégzi, de annyit is eszik, mint más ország szülötteiből öt.

A férfiak „feketék és meztelenül járnak, csupán illendőségből viselnek egy kis elölkötőt. És ezt helyesen is teszik, mert tagjuk oly fertelmesen nagy, hogy látni is iszonyú. Hajuk fekete és annyira göndör, hogy vízzel sem lehet kisimítani.” Arcuk látványa pedig egyenesen halálra rémítette szerzőnket: „Szájuk nagy, orruk lapos, orruk lika tág, mint bizonyos majmoké. Fülük is nagy, ajkuk annyira vastag és előreugró, szemük pedig akkora nagy és véraláfutásos, hogy valóban az ördögökhöz hasonlítanak.”

A sziget asszonyait Marco ugyanilyen visszataszítónak találta: „e szigeten vannak a legcsúnyább nők: szájuk nagy, szemük dülledt, orruk vastag és ellapult, keblük pedig négyszer akkora, mint a többi nőké, ami valóban utálatos látvány.”

Marcónak a zanzibáriakról szóló rendkívül durva és előítélettel teli leírása felveti a hitelesség kérdését. Elképzelhető, hogy összevegyítette a közeli Kelet-Afrikáról szóló meséket a Zanzibárról hallottakkal, és kedve szerint eltúlozta a történeteket. Azután valamelyest enyhít a jellemzésen, s megbocsátóan elismeri, hogy vannak közös pontok is: „Amellett nagyszerű kalmárok, és sok mindennel kereskednek.” E dicséret az ő szájából azt jelenti, hogy az első benyomások dacára a szigetlakók teljes mértékben emberi lények. Marco gondolkodásában a kereskedés gyakorlatilag az emberi lét meghatározó jellemzője.

A szigeten elefántok is éltek, és „agyaraikat [a kereskedők] jó pénzért adják el”. Marco elámult a nagy állatok különös pázrasi szokásai hallatán: „Amikor a hím elefánt nőstényével párosodik, előbb nagy árkot váj a földbe, hogy a nőstény hanyatt fekhessék neki, hassal felfelé, akár az asszonyok. Azért van erre szükség, mert természetes része a has felé esik, miért is a hímnek férfi módjára kell meghágnia.”

Az elefántokat a helyiek háborúikban is felhasználták: „A sziget fejedelmei gyakran hadakoznak egymással... kitűnő és erős harcosaik vannak nagy számmal... [Az elefántokra] fából készült és állatbőrökkel bélelt erődöket szerelnek, melyekben tíz, sőt tizenhat személy is elfér lándzsával, karddal, kövekkel felfegyverkezve.” Marco szerint „ha elefánttal mennek csatába, előbb megitatják borral, úgyhogy félig megrészegszik. Ezt azért teszik, mert az állatok az italtól még merészebbek és harcra még használhatóbbak lesznek.”

Szerzőnk mindenfajta bizonyíték nélkül állítja, hogy az elefántokra még hatalmasabb ragadozók, a griffmadarak leselkednek. Akiket e tárgyban megkérdezett, azt állították, hogy ezek a különös fenevadak „sashoz hasonlítanak, csupán roppant nagyok... Olyan erősek, hogy karmaikkal az elefántot is elbírják, felviszik a magasba, és leejtik, hogy összezúzódjék. Miután így megölte, a griff lecsap rá, és kedve szerint lakmározik belőle.” Ám bármennyire is akart volna

személyesen utánajárni a dolognak, kénytelen volt az óriási madárról szóló mendemondákkal beérni.

Noha Marco Etiópiában bizonyosan nem járt – nem is állítja ezt az apróság nem akadályozza meg abban, hogy elhitsen néhány újabb történetet. Úgy hitte, hogy János pap, ez a keresztény uralkodó, talán Afrika e távoli csücskében él. Hallomás alapján azt állítja, Etiópia „hat nagy királyságra oszlik; három király ezek közül keresztény, a másik három pedig szaracén, azonban a hat közül a legfőbb keresztény, és a többiek ennek az alattvalói...

Úgy hallottam, a keresztények ebben az országban arcukon három jelet viselnek. Egyet homlokuk közepétől orrukig, egyet-egyet pedig orcáikon. A jelet tüzes vassal égetik rájuk, és hozzátartozik a keresztelőhöz; mert miután vízzel megkeresztelték őket, rájuk bélyegzik a három jelet... Vannak zsidók is az országban, akik csak két jelet viselnek két orcájukon. A szaracénok viszont csak egyet, a homlokuktól le az orrukig, de vassal égetve.”

Etiópia vallási szokásai különösen érdekelték Marcót, hiszen szellemi példaképe, Szent Tamás apostol sok időt töltött el itt. Jó tanítványhoz illően tisztelettel említi, hogy „ezen a vidéken prédikált Szent Tamás apostol, s miután a nép nagy részét megtérítette, Mábár tartományba ment, ahol meghalt, miként említettem; teste is ott nyugszik.”

Marco rokonszenvel ír Etiópia keresztény királyáról és népéről, és szívesen megnézte volna a szomszédos Ádent is, ám megtudta, hogy ott nem látnák szívesen: „Ez azonban olyan ország, ahol a keresztényeket igen megvetik, mert a nép szaracén, tehát halálos ellenség.” Ennek felismerése némiképp megdöbbenetette Marcót. Eddig nagy fáradsággal próbálta meggyőzni saját magát és másokat arról, hogy ő valójában mongol hivatalnok, buddhista zarándok, netán utazó nemesúr. Egész idő alatt saját identitását kereste, s közben számtalan szerepet kipróbált: volt üzletember, mesélő, kalandor. Ám a körülötte lévő emberek átláttak az álcáján: számukra nem volt több egy keresztény idegennél. Akármilyen messzire ment, akár a világ végére is, és akármennyire is alkalmazkodott a változó körülményekhez, akár saját személyisége feladása árán is, nem volt képes átlépni önmaga árnyékát.

Személyes utazása végére ért. Kubiláj kán támogatása most már semmit sem jelentett számára; látta a világot is, legalábbis ami akkoriban ismert volt belőle. De hogyan fog immár hazajutni?

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A MONGOL HERCEGNŐ

*Ismertem egy lányt valaha,
látomás lehetett...*

Kubiláj kán egészsége lassú, fájdalmas hanyatlásnak indult, ezért Marco, valamint apja és nagybátyja kétségbeesetten igyekezett megszabadulni a szolgálattól. Minden egyes eltelt évvel nőtt annak a valószínűsége, hogy soha többé nem látják viszont Velencét. S ami még rosszabb: ha Kubiláj kán halála még Kínában éri őket, a paizájuk – és az életük – fabatkát sem ér majd. Áldozatul eshetnek a kán ellenségeinek, vagy bárkinek, aki megszerzi a trónt, és valamiért el akarja őket tenni láb alól. A szolgálat felmondásának megfelelő időzítésétől tehát szó szerint az életük függött.

Marco figyelemre méltó részletességgel írja le, hogyan szabadultak meg a magasztos szolgálattól, hogyan érett a kívánság rögeszmévé, majd végül tervvé: „Mikor a testvérek és Marco Polo már jó idő óta tartózkodtak az uralkodó udvarában, és közben nagy gazdagsághoz jutottak ékszerekben és aranyban, kezdték meghányni-vetni egymás közt, hogy visszatérnek hazájukba, mert ennek az ideje valóban elérkezett. Noha nagy megbecsülésben volt részük, szüntelen ezt forgatták elméjükben.” Marco a valósághoz hűen ecseteli szorongatott helyzetüket: „Nem is szólva az út hosszúságáról és hallatlan veszélyeiről, elég volt a kán előrehaladott korára gondolni, hogy kételkedni kezdjenek, vajon ha az ő halála elindulásuk előtt következik be, hazajutnak-e valaha. Így ki kellett használni az alkalmat, amíg a Nagy Kán életben van.”

Mikor úgy ítélte, hogy eljött a megfelelő pillanat, Marco apja, Niccolò előállt a kérésükkel. „Tehát messire Niccolò, látva, hogy az

uralkodó jó hangulatban van, térdre borulva kérte mindhármuk nevében az elbocsátást; mire a kán felindulva így felelt: »Miért áhítozzátok, hogy meghaljatok az úton? Mondjátok meg nekem! Ha aranyat kívántok, kaptok tőlem annyit, amennyit otthon sohasem láttok; úgyszintén minden dolgot, amit akartok.« És felajánlotta, hogy részük lehet minden tisztességben.»

A kán, szavai alapján, bizonyára úgy gondolta, hogy Marcóékat egész életére – ha nem örökké – köti hozzá a hűség. „De messire Niccolò így felelt: »Ó, uram, nem az arany vágya mondatja ezt velem; de hazámban van feleségem, akit a keresztény törvények szerint holtáiglan el nem hagyhatok.« Ám az uralkodó annyira kedvelte őket, hogy így felelt: »A világ semmi kincséért nem egyeznék bele, hogy birodalmamat elhagyjátok; viszont szabadon járhattok benne, amerre csak akartok.«”

A csalódott Niccolò még többször kérte, rendkívül udvariasan, hogy a kán adja hivatalos beleegyezését országa elhagyásához, ám a mongol uralkodó éppen a Polo család hosszú szolgálata miatt nem állt kötélnek. „Annyira nélkülözhetetlenné váltak személye körül, hogy a világon semmivel sem lehetett volna kieszközölni a távozási engedélyt.” A velenceieknek rá kellett döbenniük, hogy esetleges távozásuk Kubiláj kán számára hatalmas csökkenésének jele volna, márpedig az uralma túlságosan ingatag ahhoz, hogy szembenézzen egy ilyen kihívással.

Mikor úgy tűnt, hogy az alkudozással nem jutnak semmire, különös véletlen történt, ami lehetővé tette, hogy Kubiláj kán tekintélyvesztés nélkül engedjen a kérésüknek. Feleséget kellett ugyanis találnia egy távoli fejedelemnek.

„Éppen abban az időben történt, hogy Bolgana királyné, Argonnak, a keleti tatárok urának felesége eltávozott az élők sorából.” Argon (helyesebben Argun) a „Levante” uraként egy, a Mongol Birodalomhoz lazán kötődő nyugati királyságot kormányzott. Argon hosszú küzdelmet folytatott nagybátyja, az iszlám hitre áttért Akomat (azaz Ahmed) szultán ellen, aki elkövette azt az arcátlanságot, hogy elraboltatta fivére feleségeit. Argon bosszút esküdött Akomat ellen, aki szintén így tett, mondván, megölése előtt még meg is fogja

kínozni fivérét. A két testvér éveken át háborúzott egymás ellen, mígnem végül Argon győzedelmeskedett.

A birodalom nyugalma érdekében Kubiláj kán felügyelte a trón öröklődését ebben a távoli királyságban. Marco így folytatja: „Az asszony halálos ágyán azt az óhaját fejezte ki, és végrendeletben is meghagyta, hogy senki más ne foglalhassa el helyét trónján és Argon oldalán, csak saját családjának valamelyik tagja; családja pedig Kathajban élt. Argon ezért elküldte három báróját, név szerint Ulatajt, Apuskát és Kodzsát, gyönyörű szép kísérettel követségbe a Nagy Kánhoz, hogy hozzák el neki menyasszonyként elhunyt felesége, Bolgana királyné családjának egyik hölgytagját.”

A három követ megtette a veszélyes utat a Nagy Kán udvarába, aki „nagy tisztelettel és vendégszeretettel fogadta őket, és mivel Argon szívbéli jó barátja volt, elküldetett egy Kokacsin nevű hölgyért, ki az elhunyt Bolgana királyné családjához tartozott. Tizenhét éves hajadon volt, igen szép és elbájoló teremtés.” Kokacsin neve „égszínkék”-et jelent, amit gyakran úgy értelmeznek, hogy a hercegnőnek kék szeme volt, ami a mongolok között roppant szokatlannak számított volna. Valószínűbb azonban, hogy nem a szeme színére utal a név, hanem – sok más mongol névhez hasonlóan – az Ég színére.

A hölgy azonnal elnyerte a követek tetszését, így Kubiláj kán parancsot adott nekik: „Vigyétek őt uratokhoz, Argonhoz, nyugodt lélekkel nőül veheti, mert abból a nemzetségből származik, amelyből asszonyt kíván választani.”

Az eddig meglehetősen tündérmesészerű történet itt igen realiztikus fordulatot vesz: a követek ugyanis elakadtak a hazafelé vezető úton. „Amikor minden szükséges előkészület megtörtént, a követek elbúcsúztak a Nagy Kántól, és Argon új feleségének nagy kíséretével együtt útnak indultak visszafelé azon az úton, amelyen nyolc hónapig jöttek idáig. Útközben azonban azt tapasztalták, hogy némely tatár fejedelmek háborúskodásai miatt az utak el vannak rekesztve, és nem juthatnak tovább; így kedvük ellenére visszatértek a Nagy Kán udvarába, és előadták neki a történeteket.”

Ez a balszerencsés eset halvány reményt csillantott fel Marcóék előtt, hogy mégis kijuthatnak a Mongol Birodalomból: „Messire Marco történetesen éppen akkor tért vissza Indiából, hova mint

urának követe ment el, és beszámolt a különböző dolgokról, melyeket útján látott, s a sok tengerről, melyen áthajózott.”

Világlátottsága révén Marco méltó útitársa lehetett az ifjú hercegnőnek az Argon felé vezető úton. „A három báró pedig látván, hogy messire Niccolò, messire Matteo és messire Marco nem csupán latinok [azaz keresztények], hanem egyúttal bámulatosan jó felfogású emberek is, forgatni kezdték fejükben, hogy velük együtt utaznak, mert az volt a szándékuk, hogy hazafelé az utat tengeren teszik meg, megkímélve így az ifjú hölgyet a szárazföldi utazás nagy fáradsalmaitól. A követek annál inkább vágyódtak a társaságukra, mivel tudomást szereztek, hogy e háromnak, különösképpen Marcónak, igen sok tapasztalata van az Indiai-óceánról és azokról az országokról, melyeken átvezet útjuk. Így járultak a Nagy Kán elé, és kérték a kegyét, hogy küldje velük a három latint, mert tengeri úton szeretnének hazajutni.”

De Kubiláj kán, aki e tekintetben méltó utóda volt a bibliai fáraónak, még így sem szívesen engedte el őket. „Végre is megadta az engedélyt, hogy csatlakozhassanak kíséreként a három báróhoz és a menyasszonyhoz.”

Mikor a velenceiek útra készen álltak, Kubiláj kán ismét emberi arcát mutatta, azt, amelyet Marco egykor megkedvelt: maga elé hívatván megdicsérte őket hűséges szolgálatukért, és megígértette velük, hogy egyszer még visszatérnek hozzá. Marcóék, akik már alig várták az indulást, beleegyeztek ebbe anélkül, hogy szándékukban állt volna betartani az ígéretet. Sürgette őket az idő: egyre nyilvánvalóbb lett, hogy Kubiláj kán haldoklik. Távozniuk kellett, bármi áron.

Ez a megállapodás nem szabadította fel őket teljesen: Kubiláj kán úgy tehetett, mintha csak egy újabb küldetéssel bízta volna meg őket. Azonban mindkét fél tudta, hogy a velenceiek nem fognak visszatérni, ha elvégezték a feladatukat.

1292-t írtak, Marco Polo harmincnyolc éves volt; életének tizenhét évét töltötte Kubiláj kán szolgálatában. Most már nem volt lehetősége, hogy másnak adja ki magát, mint ami volt: velencei kalmárnak. Korábbi szerepeiben kiváló alakított, sőt, e szerepek olykor meggyőzőbbek voltak, mint valódi lények. Innentől kénytelen

volt beérni a saját identitása korlátaival. Ennek persze előnyei is voltak: megszabadult mind apja és nagybátyja, mind pedig a világ leghatalmasabb uralkodójának hosszúra nyúlt, terhes gyámkodásától. Egyszerű kereskedő lett, aki nyitott szemmel járja a világot, elismeri a leleményességet, megveti az ostobaságot, hajlamos engedni a testi gyönyörök csábításának, és érdeklődik a hit sokfélesége iránt. Az érett Marco átlátott a körülötte folyó machinációkon, és nem hagyta, hogy termékeny képzelete ismét megcsalja.

Kiábrándultsága ellenére megrészegítette a tudat, hogy hazatérhet. Később, amikor lediktálta történetét, mintha kétszer akarta volna elmondani ezt a fordulópontot, mintegy jelentőségét hangsúlyozandó. A végső változat meglehetősen furcsára sikeredett. Ezt az epizódot az előszóban adja elő, méghozzá elég terjedelmesen, ahelyett hogy összefoglalná a lényegét. A Kubiláj kán udvarából való távozása a leghosszabb rész az egész előszóban, s ez arra utal, hogy Marco ezt tekintette a Mongol Birodalom szolgálatában töltött egész karrierje legfontosabb eseményének.

Minden egyes mérföld, melyet a Selyemúton megtett, hozzájárult Marco Polo majdani művéhez: az élményszilánkokból lassan összeállt a nagyszabású, bár kissé fésületlen eposz, egy romantikus, ám mégis valóságos, pontos, ám mégis szenvedélyes alkotás. Marco egyetlen útjára sem úgy indult el, mintha meghatározott helyszínre igyekezne, és sosem tartotta magát „felfedezőnek” – a beszámolóban mindvégig „utasként” beszél magáról. Kalandjai csak megtörténtek vele, sokkal inkább a véletlennek, mint a tervezésnek köszönhetően. Nem tervezett meg előre semmit – hogyan is tehetné volna? eszére és rögtönzőképességére hagyatkozott. Személyiségéhez illett a vándorló életmód: ösztönösen tudta, hogyan olvadjon bele bármilyen közösségbe.

Bár Marco mindvégig kalmárnak tartotta magát, láthatólag a saját meggazdagodása kevésbé érdekelte, mint mások vagyonának felmérése. Semmiben sem hitt annyira, mint a kereskedelemben. Számára a kereskedelem és az utazás ugyanazt jelentették, sőt többet is: az élet lényegét. Ezek az ő szemében sokkal fontosabb tevékenységek voltak, mint a politika vagy a háború. Az ember

alapvető természete a kereskedelem; a háború nem más, mint értelmetlen akadály ennek útjában. Kubiláj kán karizmája (és ágyasai) jobban lenyűgözték, mint az aranya vagy a drágakövei. A meggazdagodásra egy kontinens keresztül-kasul való beutazásánál – miközben az embert lépten-nyomon veszélyek fenyegetik – jobb módok is akadnak. Marcót azonban maga az út – a tárgyalás, a megfigyelés, a konfliktusok – érdekelte, és nem az eredmény. Mire megkezdte hazafelé vezető útját, már gazdagnak tartotta magát: élményekben és tapasztalatban, nem anyagi javakban.

Mielőtt a velenceiek elhagyták volna udvarát, Kubiláj kán melankolikus méltósággal új, még szebb *paizák*at adott nekik, amelyek biztonságukat garantálták. Ezek a *paizák* valóságos remekművek voltak: „két, királyi pecséttel ellátott aranytáblát adott nekik, hogy azoknak birtokában minden szolgáltatástól mentesen, szabadon utazhassanak minden tartományon keresztül, és segítségükkel, bárhol vannak is, minden szükségletükről gondoskodás történjék, bocsássanak járműveket rendelkezésükre, és adjanak melléjük kíséretet, és minden óhajukat teljesítsék.” Marcóék tehát igazi luxuskörülmények között utazhattak Nyugatra.

Kubiláj kán részletes utasításokkal látta el kereskedő-követeit, s útjukat jelentős nemzetközi diplomáciai küldetéssé avatta: „üzeneteket bízott még rájuk: a pápához, Franciaország királyához, Anglia királyához, Spanyolország királyához és a keresztény világ többi királyához.”

Az expedíció roppant nagyszabású volt: tizennégy nagy hajóból állt, melyek négy árboccal és tizenkét vitorlával voltak felszerelve. Marco beszámolójából szinte süt a lelkesedés az előtte álló úttal kapcsolatban. Érezhető sóvárgása a kék óceán és a sós tengeri levegő illata iránt. Ismét igénybe vehette hajózási tudományát: „Minderről könnyű lenne aprólékosan beszámolni, de túlságosan hosszúra nyúlna, és most nem akarok belebocsátkozni” – mindössze annyit mond el, hogy négy vagy öt hajó mindegyikén 250 ember utazott. Jókora flotta indult tehát Argon királyhoz, hogy elvigye neki régóta várt hitvesét.

Maga az indulás újabb bőkezűsége ragadtatta Kubiláj kánt, persze a mongol kincstár költségére: „Mikor a hajók készen állottak,

a három báró és a hölgy, a két testvér és messire Marco búcsút vettek a Nagy Kántól, és nagy kísérettel hajójuk fedélzetére mentek, hol a kán két évre való élelmiszert halmoztatott fel. Továbbá megajándékozta őket a Nagy Kán számos rubinnal és egyéb drágasággal, miknek szépsége és értéke egyaránt nagy volt.”

Ezen a szertartáson látták utoljára Kubiláj kánt. Húszévi távollét után megkezdődött a hazafelé vezető út; életük nagy kalandja a végéhez közeledett.

Marcóék küldetése, melynek célja Kokacsin hercegnő eljuttatása volt új férjéhez és új királyságába, az utóbbi évek kutatásainak fényében különös jelentőséget kapott, ugyanis ez az egyetlen esemény Marco beszámolójában, melyet a kínai és mongol források részleteiben is megerősítenek. Jang Csi-csiu kínai kutató 1941-ben és 1945-ben összevetette a Jüan-dinasztia forrásait az *Utazások* azon részeivel, ahol Marco a Kínából való távozását írja le, és felfedezte, hogy szinte teljesen egybeesnek, csupán egy lényegesebb eltérés van: a kínai források nem közlik Kubiláj kán-három követének nevét.

Rasíd ad-Din, a kor jelentős történetírója 1307-ben csaknem ugyanígy beszélt el az esetet (ő Kokacsin hercegnőt és a három őt kísérő követet is említi), s beszámolója részleteiben is egyezik a Marco által leírtakkal. A kínaiakhoz hasonlóan Rasíd ad-Din sem említi név szerint a három velenceit, ám egy független forrás létezése, amely megerősíti Marco beszámolóját, bizonyosan több, mint véletlen egybeesés. Mindezek a források együtt bizonyítják, hogy Marco valóban elkísérte a hercegnőt Argon királyhoz, és valóban szolgált Kubiláj kánt, ahogyan állítja.

„Elhagyva a szigetet [Jávát], tovább hajóztak az Indiai-tengeren, tizennyolc hónapon át, míg végre elérték kitűzött céljukat, Argon országát, igen sok csodát lelve útközben.” Marco sietségében elfelejtette elmondani munkatársának, Rustichellónak, pontosan milyen csodákra gondol, ám azt az általa megadott kevés információ alapján is sejthetjük, hogy ezen az 1293-as hajóúton valami igen drámai történt.

„Mikor hajóra szálltak, mintegy hatszázan voltak, a tengerészek nélkül, de csaknem mind meghaltak az úton, úgyhogy mindössze tizennyolcan maradtak életben. A három követ közül egy maradt életben, a Kodzsa nevezetű; viszont az asszonyok és lányok közül csupán egyetlenegy hunyt el.” Hogy betegség, hajótörés vagy kalóztámadás volt-e a veszteség oka, Marco nem közli, noha eddig előszeretettel beszélt el drámai eseményeket, különösen ha azokban hősie szerepet juttathatott önmagának. A hajók iránti rajongásából kiindulva feltehetjük, hogy beszámolójának ezen fontos és drámai része elveszett. A szörnyű epizódból csupán ez a töredék maradt, mely az átélt szenvedésekre és fájdalomra utal. Mindenesetre a velenceiek és az ifjú mongol hercegnő túlélte a megpróbáltatásokat.

Ez volt a legtragikusabb esemény, amelyet Marco átélt, beleértve a sztyeppén való első utazását is. Leírásának hangvétele kevésbé szenvedélyes, kevésbé hetvenkedő, mint korábban, inkább kiábrándult és zavart. Marco új erőre kap, mikor az időben korábbi epizódokat eleveníti fel hallgatói szórakoztatására, ám a történet vége arra utal, hogy immár nem tekint hősként önmagára. Csendesebb hangvétele arról árulkodik, hogy egyszerűen szerencsésnek érezte magát, amiért életben maradt.

A túlélők váratlan megérkezése Argon királyságába inkább megdöbbenést, mint megkönnyebbülést keltett. A távoli országban ugyanis komoly változások mentek végbe azóta, hogy a három követ évekkel azelőtt elindult Kubiláj kán udvarába. Argon király már halott volt – talán az ellenségei mérgezték meg.

Marco kétségbeesett. Megtudták, „hogy az országot Kiakatu kormányozza, mivel Argon fia még zsenge korú volt az uralkodáshoz”. Nem tudván, mit tegyenek a hercegnővel, akiért az életüket kockáztatták, végül átadták őt Kazánnak, Argon fiának, s megtartották az esküvőt a gyermek trónörökös és a hercegnő között.

Ha Marco, apja és nagybátyja azt hitte, ezzel letudta a küldetést, és végre megszabadult Kubiláj kán szolgálatából, csalódniuk kellett. Ismét csak a saját hűségük és a lehetetlen küldetések végrehajtására való képességük volt az, ami ellenük fordult. Az ifjú hercegnő ugyanis nem akart egyedül maradni ebben a különös és

fenyegető országban – márpedig rangja miatt az akarata törvény volt. A velenceiek megpróbálták teljesíteni a kéréseit, s végül, „mikor a két testvér és messire Marco teljesen elvégezték feladatukat, és mindent megtettek, amit a Nagy Kán megparancsolt nekik a hölgygel kapcsolatban”, Kiakatuhoz mentek, aki kilenc hónapon át tartóztatta őket udvarában.

Kilenc hónapig! A velenceiek jó okkal tarthattak attól, hogy soha többé nem látják már a San Marco fenséges kupoláját, feleségeiket, és soha nem térhetnek vissza a tisztos polgári életbe. A végtelennek tűnő várakozás alatt hálás uraik fojtogató vendégszeretettel vették körül őket. Hiába voltak megfelelőek az időjárási és politikai viszonyok, az ifjú hölgy, akit Kínából idáig kísérték, nem akarta elengedni őrangyalait maga mellől. Marcóék ismét csak alkudozni és ígéretetni kényszerültek a távozási engedélyért. Végül megkapták, amit akartak, „és mikor a követek elbúcsúztak, hogy hazájukba visszatérjenek, a királyi hölgy keserves könnyeket hullatott távozásuk miatt.” Kokacsin talán csak most jött rá, hogy eszköz volt számukra, a Mongol Birodalomból való szabadulásuk eszköze. A szerencsétlen sorsú hölgy, aki feladott mindent, hogy ebbe a távoli országba utazzon, nem sokkal később, 1296 júniusában meghalt. Idő előtti halálának legvalószínűbb oka mérgezés volt; a tettes egy Kubiláj kánnal szemben álló csoport lehetett.

Mikor Marcóék a távozáshoz készülődtek, Kiakatu, aki nem akart elmaradni Kubiláj kán mögött, ajándékok és jókívánságok özönét zúdította rájuk: „négy aranytáblácskát adott nekik, melyeknek hossza egyenként egy könyök, szélessége pedig négy ujj volt... közülük kettőn vadászsólyom, egyen oroszlán volt látható... továbbá elrendelte, hogy a három követet az uralkodó személyét megillető tisztelettel fogadják és szolgálják ki, lássák el lovakkal, a veszélyes hágókon kísérettel, élelemmel és minden szükséges dologgal.”

Kubiláj kán jóindulata még itt is végtelen volt: „Hosszú időn keresztül mintegy kétszáz lovasból álló kíséret gondoskodott biztonságukról, miközben egyik tartományból a másikba mentek. Erre pedig annál inkább szükség volt, mert Kiakatu nem jog szerint uralkodott, így a nép kevesebb aggályoskodással követett el gonosztetteket, mintha törvényes uralkodója lett volna.” Minél messzebbre kerültek Argon királyságától, annál kevésbé

számíthattak rá, hogy a *paizák* megvédik őket az útonállóktól, akik nem Kubiláj kán alattvalói voltak.

Mostantól saját magukra voltak utalva, ha túl akarták élni a hazafelé vezető hosszú utat.

1294 februárjában megtartották a mongol újévi ünnepet. Kubiláj kán annyira gyenge és rosszkedvű volt, hogy figyelemre se méltatta azokat, akik udvarába utaztak, hogy üdvözetüket és jókívánságukat adják át neki az eljövendő évre. Kedvelt tábornoka, Baján, közös katonai győzelmeik emlékével próbálta felvidítani a kánt, ám hiába.

Kubiláj kán február 18-án, nyolcvanévesen, palotája kényelmében és biztonságában meghalt.

Két nap múlva a kán földi maradványait vivő temetési menet méltóságteljes lassúsággal északnak indult, a Khenti-hegységbe. Holttestét mongol szokás szerint a komoran sötétlő hegyekbe rejtették, nagyapja, Dzsingisz állítólagos sírjának közelébe. A sír hollétéről nem maradt fenn leírás, és nem is találták meg. Meglepően mértéktartó lezárása volt ez ama császár földi életének, aki merészségéről és kicsapongásairól volt nevezetes.

Kubiláj kijelölt utóda, Dzsincsim már évekkel azelőtt meghalt. Helyette Kubiláj unokája, Temür lett a következő nagykán, ám az általa örökölt birodalom már felbomlóban volt. Elrendelte, hogy építsenek oltárt Kubiláj kán emlékére, s posztumusz kínai nevet adományozott neki: Si-cunak, „dinasztiaalapítónak” nevezte el.

A Jüan-dinasztia első krónikásai messzire elterjesztették Kubiláj kán hírnevét. Az iszlám világ Rasíd ad-Din írásaiból ismerhette meg ezt a rendkívüli embert. A kínai és koreai krónikások magasztalták Kubiláj kán teljesítményét, és Bar Hebraeus is kedvező képet festett a kán hosszú és jelentős uralkodásáról. Azonban e krónikák egyike sem vetekedhet Kubiláj legismertebb európai krónikása, Marco Polo színes beszámolójával. Egyedül ő ismerte személyesen a főszereplőjét, sőt még nála volt az a *paiza* is, amelyet akkor kapott a császártól, mikor először elhagyta Kambalukot. A mongol vezérről szóló szenvedélyes és csodálattal teli beszámolójából a Nyugat megismerkedhetett a valaha élt egyik leghatalmasabb uralkodóval.

Marco Polo akkor szerzett tudomást Kubiláj kán haláláról, mikor apja és nagybátyja társaságában hazafelé tartott Velencébe. Valószínűleg örökre emlékezetébe vésődött, hogy hol volt éppen és mit csinált akkor, amikor meghallotta a hírt, bár ezt nem közölte Rustichellóval. Csupán annyit ír: „Miközben messire Niccolò, Matteo és Marco így utaztak, elérte őket a Nagy Kán halálának híre, amitől minden reményük szertefoszlott, hogy valaha is visszatérnek arra a vidékre.”

Kubiláj kán halálakor Marco nem a várva-várt szabadság örömét érezte, hanem a kalandok végét, melyek folytatására immár nincs remény. Mikor elhagyták az udvart, a velenceiek minden tárgyalási képességüket bevetették, hogy megszabaduljanak a kiváltságos szolgák szerepétől. Most, hogy kikerültek a jóindulatú zsarnok árnyékából, aki eddig irányította a sorsukat, csak arra tudtak gondolni: sosem látják többé Kambalukot. Ázsia pompája és végtelensége örökre bezárult előttük. Kubiláj kán hosszú uralmának vége egy korszakot is lezárt: Kelet és Nyugat egyedülálló együttműködésének időszakát, amikor egy nagy hatalmú uralkodó és egy kis kereskedőcsalád sorsa összefonódott egymással. A mongol vezér nemcsak rangot, hanem célt is adott a velenceieknek. Az ő személyében megtestesült a varázslat és a hatalom.

Beszámolója utolsó fejezeteiben Marco határtalan kíváncsisága Oroszország jórészt feltérképezetlen vidékei felé fordul. Hazavezető útja a valóságban elkerülte Oroszországot és a többi északi országot, amelyek iránt most hirtelen feltámadt az érdeklődése; ennek ellenére ékesszóló leírást ollózott össze másodkézből származó információkból, amelyben élénk színekkel ecseteli a tájat és életmódot, melyet a többi európai elképzelni sem tudott.

Az Oroszországba kelet felől vezető út Marco szerint még a legkitartóbb kereskedőt is elrettentheti: ezen a vidéken „a lovak és más nagyobb állatok... nem közlekedhetnek, mert tele van tavakkal meg forrásokkal, és emiatt annyi a jég, sár és ingovány, hogy az állatok nem tudnak járni. Valóban, az erős fagy miatt a tavakat majdnem mindig jég borítja, úgyhogy csónakkal nem közlekedhetnek, de a jég mégsem elég erős ahhoz, hogy a nehéz állatokat, szekereket elbírja.” És mégis, kereskedők és

prémkereskedők rendszeresen megtették ezt az utat, hiszen a prémekért „igen szép árat lehet kapni” – valószínű, hogy ezek a bátor lelkek voltak Marco információforrásai is.

Marco úgy hallotta, az átkelés ezen a nehéz terepen tizenhárom napon át tart; a fáradt és átfagyott utazót minden nap végén kis faházakból álló tanya várja: „az emberek, akik hozzák és viszik az árut, meg a kereskedők, akiket a nyereségvágy az országba csábított, ezekben kényelmesen megszállhatnak”. Újabb példa volt ez arra, hogy a kereskedelem legyőz szinte minden akadályt – amiben Marco semmi rendkívülit nem látott, számára ez volt az élet rendje.

„Minden településen van egy ház – folytatja –, mely állomásul szolgál a futárok számára, akik ezen a vidéken áthaladnak.” Ezek a szállások már ismerősek voltak Marco számára, hiszen az általa korábban gyakran használt karavánszerájok hideg égövi megfelelői voltak. „Minden állomásházban körülbelül negyven hatalmas kutyát tartanak, alig kisebbeket a szárnál; ezek éppen úgy megszokták a járomhúzást, mint nálunk a csikók; szán elé fogva egy napi járóföldön át egyik állomástól a másikig viszik a követeket.”

A szánok, melyekről talán egy kereskedőtársának beszámolójából hallott, különösen érdekelték Marcót, ezért rövid leírást ad róluk hallgatói kedvéért, akik nyilván nem értettek a tajgán való utazáshoz: „Ezek kerekek nélkül közlekednek, könnyű fából készülnek, és alul lapos talpak vannak rájuk szerelve, melyeknek vége elöl félkör alakban felkunkorodik, úgyhogy átsiklik a jég, valamint a sár és ingovány fölött, anélkül hogy belemerülne.”

Marco szokatlan jártasságról tesz tanúbizonyságot a szánhúzó kutyák irányítását illetően. Beszámolója olyan részletes, mintha a szerző maga is kezébe vette volna a gyeplőt: „A szánokra medvebőrt terítenek, melyre a futár ráül. A szán gondozója pedig hat nagy kutyát fog be kettesével, hogy húzzák a szánt. A kutyákat senki sem hajtja, mégis egyenesen haladnak a következő állomásig, nagyszerűen áthúzza a szánt a sáron és jégen. Így történik a következő állomáson is. Az állomások tulajdonosai szintén ilyen kutyaszánon közlekednek, és rávezetik állataikat a legjobb és legrövidebb útra. Mikor pedig a következő állomásra érnek, ott készen találják az új kutyákat és szánokat, míg a régi visszafordul

más utasokkal; így utaznak ezen a vidéken át, mindig kutyavontatással.”

Marcóból csak úgy süt a lelkesedés, amikor a prémkereskedelem árucikkeinek felsorolásához kezd: az itteniek „kitűnő vadászok, és rengeteg értékes vadat ejtenek, amiből nagy hasznuk van. Ilyenek a menyét, a hermelin, a nyest, a coboly, a fekete róka és sok más állat, amelyeknek bőréből a legfinomabb szőrme készül.” Ám amikor a prémkereskedelem körülményeihez ér, a fáradhatatlan utazó elkomorodik. „De mondhatom, ezen a vidéken olyan erős a hideg, hogy az emberek lakása föld alatt van, tehát állandóan föld alatt élnek. Egyébként életük küzdelmes, és egyáltalán nem szép emberek” – mondja ki lesújtó végső ítéletét. Az a kilátás, hogy hónapokon át ilyen föld alatti odúban éljen, összezárva velük, hamar lelohasztotta Marcónak a prémkereskedelemhez fűzött esetleges reményeit.

Szerzőnk, a nyílt terek, a napfény és a nyüzsgés szerelmese, hamar odébbállt innét.

A prémkereskedők vidékéről még komorabb tájakra vezetett Marco útja: a Sötétség Országába, melyet azért neveztek így, mert állandó köd borította. A név ellenére ez az ország nem allegória, hanem egy létező terület éppen a mongol fennhatóság határán, jó messze azoktól a hatalmi központoktól, ahol utazónk az előző két évtizedet eltöltötte. Az itteni nép, írja, „műveletlen, barbár és állat módra él”.

A zord éghajlat ellenére néhány mongol időről időre idemerészkedett, miután rendkívüli óvintézkedéseket tettek biztonságuk érdekében. „Csikós kancákon közelítik meg ezt a vidéket, a csikókat pedig a határon hagyják. Miután összeszedték a zsákmányt, amire szert tehettek, a kancák segítségével keresik meg az utat visszafelé, melyek sóvárognak csikóik után, és sokkal könnyebben eligazodnak, mint maguk a lovasok.” Természetesen csakis a kereskedelem hajthatta ide Marcót: „rengeteg értékes prémes állat él errefelé, mint a coboly..., továbbá a nyest, a szürke mókus, a fekete róka és több más jeles fajta.”

Meglepő módon Marco pozitívan nyilatkozik a lakosokról: „A lakosság magas és jól megtermett, de igen sápadt és színtelen,

aminek oka a napfény hiánya.”

Marco előtt nem volt ismeretlen a fagyos mongol időjárás, ám az orosz tél állítása szerint keményebb bárminél, amit addig tapasztalt. Oly élénken idézi fel a fagyot, hogy szinte bizonyosan maga is átélte: „Itt van a legnagyobb hideg az egész világon, akkora, hogy alig lehet kibírni. És ha nem lennének mindenfelé izzasztókamrák, sokan meghalnának a hidegtől. De van egy csomó izzasztókamra, melyeket a nemesek és gazdagok éppen úgy könyörületességből építtetnek, mint nálunk az ispotályokat. Mindenki látogathatja ezeket, ha szükségét érzi. A hideg néha olyan heves, hogy az emberek – hazamenet vagy ügyeik intézése közben – szinte jéggé fagynak, míg egyik izzasztótól a másikig eljutnak, pedig olyan sűrűn vannak elhelyezve, hogy néha hatvan lépésnél nincsenek messzebb egymástól.”

Kellett is ennyi izzasztókamra: „Gyakran megesik, hogy valaki, mivel hitványul van öltözve, vagy kora miatt nem tud elég gyorsan futni, vagy mert alkata gyengébb a többinél, vagy mert háza túl messze van, a földre bukik, és mielőtt a következő izzasztót elérné, a fagytól majdnem meghal. Ám az arra járók azonnal felemelik, beviszik a legközelebbi izzasztóba és levetkőztetik; ott a melegtől visszatér belé az élet.” Marco leírja, hogyan festettek ezek az izzasztókamrák, vagyis szaunák: „Négyszögben nagy gerendákat helyeznek egymásra, olyan gondosan összeillesztve, hogy nem lehet közöttük átlátni; az eresztékeket jól megtapasztják agyaggal vagy mással, hogy a hideg keresztül ne hatolhasson rajtuk. A tető felső részén ablak nyílik, amelyen át eltávozik a füst, mikor fűtenek. Bent egy halom tuskó van, amiből bőven dobálnak a tűzrakásra; mikor a tűz lobog, hogy füstje kimenjen, ablakot nyitnak.” Ezekből az építményekből annyi volt Oroszországban, hogy „a nemes és gazdag embereknek saját izzasztóik vannak”.

Marco helyi forrásai – olyan kereskedők és utazók, akik valóban jártak ebben a furcsa országban – megerősítették, hogy az oroszok nem ismernek mértéket az ivásban. Elmesélték a velenceinek, hogy a helyiek „nagy dorbézolásokat rendeznek... jókora társaság gyűl össze, férfiak, nők vegyesen, főként nemesek és mágnások, harmincával, negyvenével, sőt ötvenével”, pusztán abból a célból,

hogy a mézből és árpából készült „igen jó italt”, a méhsört iszogassák. „Ott vannak a méhser eladói, akiket bízvást nevezhetünk kocsmárosoknak. A társaság lemegy a pincébe, és az egész napot dorbézolással tölti, amit ők *stravizának* neveznek. Este a kocsmáros bemutatja a megivott méhsörőről a számlát, és mindenki kifizeti a reá, valamint feleségére és gyermekeire eső részt.”

Az ivászatban részt vevő hölgyek különös szokásnak hódoltak: „Nem vonulnak el vizelni; szolgálók nagy spongyákat hoznak nekik, és olyan ügyesen csúsztatják kezükbe, hogy senki észre nem veszi, úgy tesznek, mintha úrnőjükkel beszélgetnének, miközben egyikük odadugja a spongyát, amibe a hölgy belepisil; aztán a szolgáló a teli spongyával távozik. Így ott vizelnek, ahol akarnak.”

Marco végül egy komikus és groteszk történetet oszt meg hallgatóságával, melyet nyilván úgy hallott valahol: „Mikor egyszer egy ilyen dorbézolásból egy férfi hazafelé ment feleségével, az asszony leguggolt vizelni. Ám olyan szörnyű hideg volt, hogy a lába közötti szőrzet összefagyott az út fűvével. Szegény asszony nem tudott megmozdulni a fájdalomtól, és segítségért kiáltott. A férj igen részeg volt ugyan, de mégis szívére hatott felesége szerencsétlensége, úgyhogy négykézlábra állt és odalehelgetett, gondolván, hogy lélegzete melege megolvasztja a jeget. Lehelete azonban szintén jéggé vált, és ráadásul tulajdon szakálla is hozzáfagyott a lábközi szőrzethez, és íme, most már ő sem tudott mozdulni a szörnyű fájdalomtól. Így maradtak mindketten összegémbereedve.” – Ha Marco élőben is előadta az anekdotát, akkor ezen a ponton a hallgatók kacagása közepette nyilván megmutatta, mire gondol. – „És csak úgy szabadultak, hogy emberek jártak arrafelé, és széttörték a jeget.” Persze lehet, hogy Marco közönsége már nem is hallotta a kegyetlen tréfa végét az általános nevetésben.

Marco olyan benyomást kelt, mintha a végtelenségig képes lenne folytatni a mesék, történetek, csodák, legendák, viccek és különleges élmények felsorolását. „Most pedig mindent hallottatok a tatárok és a szaracénok szokásairól, továbbá a világnak azon országairól, melyeket bejártunk és megismertünk” – egyetlen kivétellel.

A beszámolóinak ezen a pontján Marco eljátszik a gondolattal, hogy műve folytatásaként újabb, ezúttal tengeri utazásról meséljen – túl sok időt töltött már a szárazföldön: a friss szélre és a lebbenő vitorlákra vágyott. „Éppen csak a Nagy Tengerről és a körülötte levő tartományokról nem szóltunk, noha azokat is jól ismerjük.” Ám végül elvetette az ötletet: „Céltalan és haszontalan dolog lenne olyan földekről beszélni, amelyeket naponta oly sok ember látogat; hiszen annyi velencei, génuai és pisai hajózik állandóan a tengeren, hogy mindenki mindent tud róla, tehát helyes, ha átugrom, és nem beszélek róla többet.” A valóságban persze a 13. század végi európaiak nagy része sosem utazott néhány mérföldnél távolabbra a szülőhelyétől, így igen kétséges, hogy a Nagy Tenger (azaz a Fekete-tenger) valóban ennyire közismert lett volna. Marco talán azokra az emberekre utal, akiket ő ismer és tisztel.

Marco végül belátja, hogy az életén nem sokat változtathatott volna. „Úgy hiszem, Isten akarata volt, hogy hazatérjünk, avégett, hogy az emberek megismerjék mindazt, ami a világon van. Mert, mint könyvünk ajánlásában mondtuk, soha nem volt még ember, legyen az keresztény, szaracén, tatár vagy pogány, aki annyit utazott volna a világban, mint a nemes és nevezetes velencei polgár, messire Marco, messire Niccolò Polo fia.”

Az eredmény egy olyan eposz, mely túlnő a saját keretein, kifogyhatatlan és végeérhetetlen. Főszereplője, Marco egyszerre utazik az időben és a térben. A Selyemút kietlen nyugati szakaszán, a Pamír hegységben egy kezdetlegesebb korba került vissza, s olyan népcsoportokkal találkozott, amelyek alig változtak az őskor óta. Kínában viszont évszázadokat ugorva előre az időben, egyfajta technikai-kulturális utópiába került. Ám e jövőben, melyet leginkább Kinszé végletekig kifinomult városa testesített meg, a múlt konfliktusai kísértettek. A kinszéi kínaiak, kereskedelmi jártasságuk dacára, saját babonáik és érzékiségük foglyai voltak, s elveszítették uralmukat saját sorsuk felett; ki voltak szolgáltatva a mongolokhoz hasonló agresszív harcosoknak, mert jobban lefoglalták őket a közeli veszélyek (mint a tűzvészek), hogysesem a távoliakkal foglalkozzanak (mint a hódító lovasnépek). Kínában Marco bepillantást nyert a jövőbe – ám ez a jövő ugyanolyan zűrzavaros volt, mint a jelen.

Kelet és Nyugat között hosszú ideje éket vertek az útonállók, a hadakozó királyságok és a felemelkedő iszlám, ám a Pax Mongolica eljövételével megnyílt a Selyemút, melyen kicserélhették áruikat és eszméiket. A Selyemút legjelentősebb haszna nem is maga a selyem vagy más kézzelfogható árucikk volt, hanem az ismeretek gyarapodása távoli, alig értett vagy teljesen ismeretlen területekről. Marco sok ilyen területet bejárt, miközben textillel, drágakővel és fűszerrel kereskedett. Legértékesebb árucikke azonban a tudás volt, melyet a világról és annak lakóiról megszerzett, s ily módon megelőlegezte a reneszánszot és a későbbi korokat. Beszámolója révén a Keletet és a Nyugatot is közelebb vitte a jövőhöz.

A világ, melyet Marco megtapasztalt és bemutat olvasóinak, nem volt békés hely. Pogányság és jámborság egymás mellett élt benne, ám mindenekfelett emberi hely volt: egy világ, ahol egymástól távol, más-más földrajzi, vallási és politikai közösségekben élő emberek kapcsolatot teremtettek egymással. A középkori körülmények elszigetelték egymástól az embereket, ám a Marco által bemutatott jövőben állandó az utazás, szüntelen a kereskedelem, s a kommunikáció számtalan nyelven folyik. Keresztények kereskednek muszlimokkal, „bálványimádókkal” vagy bárkivel, aki képes felfogni a kereskedelem alapjait; s egy egész rendszer, nevezetesen a Jüan-birodalom, épülhetett a gyökeresen eltérő származású emberek szolgálataira, akik mind egy eszmét szolgáltak. Heterogén és heterodox világ volt ez, melyet végeredményben nem egy állam vagy vallás egyesített, hanem egy olyan erő, melyet Marco még egyetemesebbnek és hatalmasabbnak gondolt: a kereskedelmi ösztön.

Mikor Marcóék elérték Trebizondot, ezt a korrupt, kicsiny királyságot, mely a Bizánci Birodalom végvidéke volt a Fekete-tenger partján, beütött a katasztrófa, noha nem vihar, betegség vagy erőszak formájában. A velenceieket minden óvintézkedésük és kapcsolatuk ellenére egyszerűen kirabolták. Trebizondban ugyanis már nem védte őket a *paiza* tekintélye. A helyi kormány lefoglalt a társaságtól négyezer hüperpüron (bizánci aranyat). Bár a hüperpüron mai értékét nehéz megbecsülni, ezért az összegért ezer font selymet vehettek volna. Más szóval jelentős részét elrabolták

tőlük annak a vagyonnak, melyért évtizedes szolgálatuk során az életüket kockáztatták.

Beszámolójában Marco nem beszél a fájó és szégyenletes trebizondi epizódról. Csupán évekkel később, nagybátyja, Matteo végrendeletében esik szó róla, a családi tartozások kényes témájával kapcsolatban. Marco nyilván azért hagyja ki beszámolójából az esetet, mert nem akarta felszakítani a régi sebeket. Ami pedig még fontosabb, ez a kellemetlenség nemigen vágott egybe a Polo családról mint sikeres vállalkozókról sugallt képpel, melyet az *Utazásokkal* kívánt kialakítani hallgatóiban.

Ahelyett, hogy múltbeli sérelmeken rágódna, Marco felsorolja útjuk állomásait, hogy érzékeltesse a hazaút gyorsaságát: „Trapezuntba értek, mely a Nagy Tenger partján fekszik, onnan pedig Konstantinápolyba. Konstantinápolyból Negropontba és Negropontból nagy csomó drágasággal és számos kísérettel, hálát adva Istennek, hogy átsegítette őket ennyi fáradságon és viszontagságon, hajókon épségben megérkeztek Velencébe. Ez pedig a Krisztus testet öltésétől számított 1295. évben történt.”

A Polo család huszonnégy esztendeig tartó, Ázsián, Indián és Afrikán átívelő, kalandokban, életveszélyekben, egzotikus vidékekben, kereskedelemben és államközi diplomáciai küldetésekben gazdag utazása a végére ért. A hosszú évek a felismerhetetlenségig megváltoztatták őket. Ruházatuk és viselkedésük a mongolokéhoz vált hasonlónak, s csaknem elfelejtették anyanyelvüket.

A velenceiek a 13. század végén egyszerű ruhákat viseltek. Az asszonyok hosszú, leomló szoknyát hordtak, melyet a derekukon széles, hímzett övvel fogtak össze; fejüket kötővel vagy fátyollal takarták el, így tartotta az illem. A sápadt, világos színek domináltak, melyet csak itt-ott élénkített egy narancsszínű vagy vörös folt. A férfiak ujjatlan tunikát viseltek, elöl gombokkal, alatta hosszú ujjú, gallér nélküli inget, bő nadrágot és keskeny karimájú, puha kalapot.

Marcóék azonban a két évtized alatt hozzászoktak a mongol öltözékhez. A skarlátvörös, sárga és égszínkék mongol selyemruhák sokkal hivalkodóbbak voltak, mint a velencei divat. A mongol férfiak és nők egyaránt *deft*, azaz kaftánt viseltek; ez hosszú, kabátszerű

ruhadarab volt, elől hajtókával, és olyan hosszú ujjakkal, hogy azokat hidegben a kézre lehessen húzni. A *del* gyakran selyemből készült. A mongoloknál mindkét nem bő nadrágot hordott a kaftán alatt, s a nőknél alsószoknya is volt.

Miközben Marcóék ragyogó színekbe öltözve végigsétáltak Velence csatornáit és terei mentén, a tömeg utánuk fordult, és kíváncsi megjegyzéseket tett rájuk. Ha pedig a hajviseletük is a mongol szokást követte, akkor még feltűnőbbek lehettek: a velenceiekkel ellentétben, akik kalappal fedték be hajukat, a mongol férfiak hosszú copfban hordták a hajukat, melyet a fülük mögé fésültek, fejük búbját pedig leborotvták, csupán egy hajtincset hagyva meg.

Marco Polónak egykor meg kellett tanulnia, hogyan viselkedjen idegenként a Mongol Birodalomban – most pedig ismét idegenné vált, ezúttal a saját hazájában.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A TÉKOZLÓ FIÚ

*...Hármas kört reá elébb,
s csukja szemünk szent borzalom,
mert mézen élt, mézharmaton,
s itta a Menyország tejét!*

A három utazó tehát negyedszázados távollét után megérkezett a Ca'Polóhoz, bekopogott... és egy idegen nyitott nekik ajtót. Legalábbis így beszéli el a történeteket egy népszerű legenda, amelyet 1559-ben Giambattista Ramusio velencei tisztviselő és tudós jegyzett fel. Ramusio a Polo család kálváriáját Odüsszeuszéhoz hasonlította, aki szintén hosszú idő után tért haza Ithakába, öregember képében, és így senki sem ismerte fel. Marcóék is döbbenet látták, hogy otthonukat a rokonaik foglalták el, akik azt hitték, hogy Marco, apja és nagybátyja már régen meghalt, vagy örökre eltűnt valamely távoli vidéken.

A három idegen, akik azt állították magukról, hogy a Polo család visszatért férfitagjai, nem könnyítette meg a rokonok dolgát: egyáltalán nem hasonlítottak igazi velenceiekre. „Volt valami leírhatatlanul tatáros a külsejükben és a beszédükben, hiszen a velencei nyelvet jórészt elfelejtették. Ruházatuk, mely durva anyagból készült és tatár szabású volt, csak rontott a helyzeten” – írta Ramusio.

A kétkedők között megtaláljuk Marco féltestvérét, Matteo Polót is. Ők ketten sosem találkoztak addig, sőt Marco talán nem is tudott róla, hogy van egy féltestvére. Matteo azonban hallott Marcoról, sőt a helyben maradtak némiképp készültek is a Polo család esetleges visszatérésére. 1280. augusztus 27-én Marco hasonló nevű

nagybátyja végakaratóban a sógornőjét, Fiordiligét és férjét, Giordano Trevisant bízta meg vagyona kezelésével „addig, amíg fivéreim, Niccolò és Matteo vissza nem tér Velencébe. Ha ez megtörténik, kizárólag ők legyenek végrendeletem végrehajtói.” Mikor az idősebb Marco e sorokat diktálta, nem tudhatta, hatályba lépnek-e valaha, ám Niccolò, Matteo és az ifjú Marco váratlan visszatéréssel így történt.

A végrendelet kellő jogi háttérrel biztosított a két testvérnek – bár Marcónak nem – a Polo családban és a velencei kalmárok közösségében.

Van egy másik gyakran hallható történet is, mely Marco nagybátyja, Matteo hazatérése utáni balszerencsésével kapcsolatos. Eszerint a felesége ugyan felismerte őt, ám nem volt hajlandó eltérni a mongol *deft*, melynek viseléséhez Matteo ragaszkodott. Mivel mindenképpen meg akart szabadulni tőle, egy arra járó csavargónak adományozta az egzotikus ruhadarabot. Este, mikor Matteo hazatért, természetesen megkérdezte, mi történt a mongol kabáttal. Érdeklődésének igen praktikus oka volt: régi szokása szerint az összes drágakövet a bélésbe varrta, hogy biztonságban legyenek.

Az asszony kelleetlenül bevallotta, mit tett. A történet szerint Matteo a haját tépte és a mellét verte dühében, aztán lecsillapodott, és a névtelen – s tudtán kívül rendkívül vagyonosná vált – csavargó nyomába eredt. Velence szerencsére nem nagy város. Matteo reggel kiment a Rialtóra, a velencei kereskedelem szívébe, és ott várakozott a fickó megjelenésére. Azt mesélik, egy rokkát is vitt magával, melyen nem volt fonál, és azt forgatta, mintha elmebajos lenne. Tömeg gyűlt köréje, a nézelődők kérdezték, amire ő azt válaszolta: „Eljön, ha Isten is úgy akarja.”

Velencében hamar elterjedt a szóbeszéd az idős bolondról, aki a Rialtón szórakoztatja a tömeget. De a csavargó, akinek kabátjában Matteo vagyona rejtőzött, nem mutatkozott. Másnap Matteo megismételte a mutatványt, és harmadnap is. Ekkor végre felbukkant a csavargó, aki még mindig a mongol gúnyát viselte. Mikor Matteo meglátta, rávetette magát, visszavette a ruhát, és azonnal a belevarrott drágakövek után tapogatózott. Szerencsére

mind ugyanott volt, ahová a kínos eset előtt tette. Így szerezte vissza a vagyonát Matteo – a szerencsétlen koldusnak semmi sem jutott.

Ramusio egy másik Polo-legendát is megörökített. Ezt saját bevallása szerint „a nagyszerű messire Gasparo Malpiero-tól tudom; ennek az idős nemesúrnak, akinek jósága és tisztessége szinte egyedülálló, a háza... pontosan a Corte del Milion közepén volt.” – Így hívták a Polo család ősi otthonának helyét. – „Állítása szerint az apjától és a nagypapjától hallotta, valamint szomszédaitól, kik szintén idős emberek.”

Az idős nemesúr története úgy kezdődik, hogy a Velencében maradt Polo família kétkedését fejezte ki régóta nem látott rokonaik személyazonosságát illetően. Ahelyett, hogy büszkeséget és megkönnyebbülést éreztek volna viszontlátásukkor, inkább zavarodottnak tündek. Marco, apja és nagybátyja, állításukat alátámasztandó, fényűző lakomára hívták minden rokonukat. Az estére „tiszteességgel és nagy pompával készültek a fent mondott házukban”. Mikor a lakoma ideje elérkezett, gondolák úsztak a bejárathoz; a vendégek partra szálltak, majd várták, hátha utazóink különleges ajándékokkal kedveskednek nekik, vagy talán végre bizonyítékot adnak arról, hogy valóban oda-vissza bejárták a Selyemút teljes hosszát. Ehelyett egy különleges divatbemutató várta őket.

Mikor a vendégek helyet foglaltak, megjelentek a hazatért utazók. A három férfi velencei módra hosszú, drága anyagból készült köntöst viselt. Az este folyamán egyszer csak felálltak, levették a köntösöket, majd darabokra tépték és a szolgáltnak adták őket. A megzavarodott vendégek ismét hozzáfogtak az evéshez, miközben a Polo család vörös bársonyból készült köntöst öltött fel. Azután ezeket is széttépték, és a darabokat a szolgáltnak ajándékozták. Ha Marco, apja és nagybátyja azt a benyomást akarták kelteni, hogy Ázsiában akkora vagyonra tettek szerint, hogy szemrebbenés nélkül elajándékozhatnak értékes szöveteket, nos, akkor teljes sikerrel jártak.

Ám a bemutató még nem ért véget. A lakoma vége felé a Polo família ismét átöltözött, ismét eladományozta a darabokat, miközben vendégeik álmélkodtak e fényűzés láttán. A Polo család ekkor eltűnt,

s amikor visszatért, mindhárman mongol ruhát viseltek, még hozzá ugyanazt, amelyet Velencébe való megérkezésük napján hordtak, s ami kételyt támasztott a személyazonosságuk kapcsán.

A történet, melyet valószínűleg nem Ramusio talált ki, csupán kiszínezte egy kissé, úgy folytatódik, hogy a három férfi késekkel felvágta a mongol ruhák bélését, s azokból „a legdrágább ékkövek elképesztő garmadája került elő: rubintok, zafírok, karbunkulusok [mélyvörös gránátkövek], gyémántok és smaragdok, melyeket a mondott öltönyökbe varrtak, még hozzá oly ravasz módon, hogy senki nem sejtette volna, hogy ott rejtőznek. Mert amikor búcsút vettek a Nagy Kántól, a tőle kapott összes vagyonukból rubintokat, smaragdokat és más drágaköveket vettek, jól tudván, hogy máskülönben képtelenség volna ekkora gazdagságot magukkal vinni ilyen hosszú és nehéz utazásra.”

A vendégeknek nyilván tátva maradt a szájuk, s ami még fontosabb, immár nem tagadhatták, hogy „azok, kiknek kilétét addig kétségbe vonták, valóban a nagy tiszteletű és derék Polo ház tagjai, s ekkor mind felálltak, hogy hódolatukat fejezzék ki előttük. S amikor e dolognak Velencében híre ment, az egész város, nemesek és közönséges emberek egyaránt a házukhoz sereglettek, hogy megöleljék őket, s hogy kedvességük, szeretetük és tiszteletük megannyi jelével árasszák el őket, amit el sem képzelhetünk.”

A Ramusio által leírt történet, bár jól végződik, megdöbbentő mementója a velenceiek felszínességének és anyagiasságának. Egészen addig nem voltak hajlandóak – sőt, nem is voltak képesek – felismerni Marcót, Matteót és Niccolòt, míg a három világutazó színpadiasan meg nem mutatta gazdagságát.

A különös lakomával a visszatért Polo családot ismét befogadták a velencei polgárok közösségébe. Ezután polgártársaik megadták nekik azt a tiszteletet, amelyet hitük szerint meg is érdemeltek. Marco különösen népszerű lett. „A város ifjai minden egyes nap meglátogatták messire Marcót – írja Ramusio –, hogy e nyájas és bőkezű ifjúval beszélgessenek, s kikérdezzék őt Kathajról és a Nagy Kánról. Marco oly szívesen felelt a kérdésekre, hogy bizonyos fokig mindannyian lekötelezve érezték magukat neki.”

A Marcót övező figyelem okára könnyen rájöhetünk. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azoknak a találmányoknak a jelentőségét, melyeknek hírét ő hozta meg először Kínából. Az európaiak először hitetlenkedve fogadták a technikai csodákról szóló beszámolókat, ám azok idővel náluk is elterjedtek.

A papírpénz, amely Nyugaton ez idáig szinte teljesen ismeretlen volt, később forradalmasította az egész nyugati pénzügyi és kereskedelmi rendszert.

A szén, melyre Marco Kínában ugyancsak felfigyelt, új és viszonylag hatékony energiaforrást nyújtott, amikor Európának szüksége volt rá.

A szemüveg (csiszolt üveglencsék formájában), melyet bizonyos források szerint ő is magával hozott, hamar elterjedt. Az üveglencsét ráadásul később a távcsőhöz is felhasználták, ami forradalmasította a tengeri ütközeteket, hiszen a résztvevők messziről figyelhették az ellenséges hajókat. Kétszáz évvel később pedig Galilei a távcső segítségével megújította a tudományt és a csillagászatot, alátámasztva és széles körben elterjesztve Kopernikusz nézetét a Nap körül keringő Földről és más bolygókról. Még később ugyanez a technológia tette lehetővé a mikroszkóp kifejlesztését.

A puszkapor, melyet a kínaiak már legalább háromszáz éve használtak, áttörést jelentett az európai hadászatban: a seregek a kopjákat, kardokat és számszeríjakat ágyúkra, puszkákra és pisztolyokra cserélték.

Marco személyes emlékeket is magával hozott. Megtartotta a Kubiláj kántól kapott arany *paizát*, útlevelét, amely annyi éven át társa volt utazások, háborúk és veszélyek közepette, és haláláig nem is vált meg tőle. Egy mongol szolgát is hozott, akit Péternek nevezett el, s aki arra a státuszra emlékeztette, amelyet valaha egy távoli országban élvezett.

Egyszóval nehéz lenne elképzelni a reneszánszt – vagy egyáltalán a mai világot – anélkül a Kelet és Nyugat közötti kölcsönhatás nélkül, melyre Marco Polo volt az élő példa.

Marco visszatérése idején a Velencei Köztársaságot, bár első pillantásra az elégedett nyugalom benyomását keltette, valójában

súlyos kór gyengítette. Lorenzo Tiepolo uralma alatt – ő volt a dózse a Polo család távozásakor is – egyik baj a másikat követte: először éhínség tört ki, majd szükségtelen torzsalkodások következtek a szomszédos városokkal, amelyeket Velence az idegen hajókra kivetett vámokkal bosszantott fel – ezzel egyébként csak a kereskedelem hanyatlását sikerült elérnie. A Köztársaság nagyjából ekkor vívott háromesztendő háborút Bolognával. Ugyanekkor a többi észak-itáliai állammal is megromlott a viszonya.

A dolgok akkor fordultak válságosra, mikor Velence elutasította a pápa kérését, hogy támogassa őt a szicíliai vecsernye miatt kirobbant háborúban. E hosszú küzdelem (1282-1302) III. Péter aragóniai király és IV. Márton pápa között zajlott. A pápa bosszúból 1284-ben kiátkozta a várost, emiatt nem lehetett misét tartani a San Marcóban, és a Campanile harangjai is baljós némaságba burkolóztak. A vallási ünnepek, amelyek addig hozzátartoztak Velence mindennapjaihoz – esküvők, temetések, sőt keresztelők –, most szigorú tilalom alá estek. Még az utolsó kenetet sem lehetett feladni, aminek elmaradása azzal fenyegette a haldoklókat, hogy a túlvilágon lelkükre örök szenvedés vár. Eljött a tél, s anélkül múlt el, hogy megünnepelték volna a karácsonyt. Velencére csend borult, mintha maga a Mindenható űzte volna el önmagától valamiféle gyászos purgatóriumba. „Az elmúlt húsz évben semmi sem sikerült nekik – írja John Julius Norwich történész a köztársaság nyomorúságáról. – Katonailag mind a szárazföldön, mind a tengeren vereséget szenvedtek, s ez hajókban és emberéletekben egyaránt súlyos árat követelt. Tehetetlenül figyelték, amint az ellenség egészen a lagúnák széléig nyomul előre. Szomszédaik, akiktől kereskedelmük függött, többé-kevésbé elhidegültek tőlük. Legfontosabb gyarmatukon, Krétán ismét felkelés tört ki.”

S végül, mintegy az isteni neheztelés megerősítéseként, a tél közepén földrengés sújtotta a sebezhető várost. Mikor a föld megmozdult, a tenger benyomult Velencébe, elöntötte a házakat, sok embert megölt, s a túlélők a pompás romok között éheztek. Ám a város infrastruktúrája lényegében épségben maradt, így Velence talpra tudott állni, és a katasztrófa ellenére sikerült fenntartania gazdagsága és hatalma látszatát. Ám a kulisszák mögött a Köztársaság sötét időket élt, s nem volt remény a javulásra.

A hanyatlásért a velenceiek a nemesi családok zárt körét hibáztatták, amelyek nagy vagyont halmoztak fel a nehéz évek alatt, s nem a földrengést és az áradást, a köztársaság katasztrofálisan zavaros külpolitikáját, az egyházat vagy a féltékeny vetélytársakat, melyek valóban ártottak Velencének. Elsősorban a szorosan összetartó Dandolo klánt kiáltották ki bűnbaknak, mert a Köztársaság válságának mélypontja éppen két Dandolo dózse idejére esett. Egyikük, Giovanni Dandolo az 1280 és 1289 közötti nehéz időszakban irányította a várost.

Kormányzása idején a Piazza San Marcón gyakran tartottak rokonszenvtüntetések egy másik család, a Tiepolók mellett, akik a Köztársaság demokratikus hagyományai mellett törtek lándzsát. Így került hatalomra Giacomo Tiepolo, aki maga is egy dózse fia volt. Tiepolo dózse helyzete talán Kubiláj kánéra emlékeztette Marcót. Ugyanúgy kétfelé kellett figyelnie: egyrészt saját, hasonló gondolkodású támogatóira, másrészt a nép igényeire kellett tekintettel lennie. Tanácsadói amiatt aggodalmaskodtak, hogy Velence túlságosan is demokratikussá válik, s csakhamar a csőcselék kezébe kerül az irányítás, míg a néppártiak azzal gyanúsították Tiepolót, hogy örökös királyságot kíván Velencében bevezetni.

A mindenfelől támadott dózse végül száműzetésbe vonult a szárazföldre. 1289-ben kelleetlenül Pietro Gradenigót, egy újjgazdag kalmárcsalád harmincnyolc éves sarját választották dózsénak, akit megvetően csak Pierazzónak neveztek. Bárki foglalta tehát el a dózse palotáját, akár önkényúr, akár populista, Velence hanyatlása feltartóztathatatlanul gyorsult.

1291-ben az egyiptomi szultán, Al-Asraf Khalil, régi esküjét beteljesítendő, elfoglalta Akkont, és lakói nagy részét legyilkoltatta. A megdöbbenés hulláma egészen Velencéig ért: Akkon ugyanis fontos kereskedelmi állomáshely volt, amelyet a Polo család is érintett útja során.

Most, hogy Akkon és a többi közel-keleti keresztes előőrs elbukott, a velenceiek Európa felé fordították figyelmüket. Hajóik Amszterdamba, Londonba és Marseilles-be igyekeztek, kereskedők pedig megtanulták, hogyan tárgyaljanak a hosszú ideje megvetett feudális urakkal – például hogyan szórakoztassák őket a

kíséretükben utazó állatokkal, bohócokkal, zenészekkel és akrobatákkal, mielőtt rátérnének az üzletre. A dózse támogatta a Nyugattal folytatott kereskedelmet, s a vám alól csak a saját maga által behozott árukat mentette fel.

A Köztársaságnak a kereskedelmi és katonai vetélytársakkal folytatott küzdelmébe idővel elkerülhetetlenül Marco is belekeveredett. Velence bosszúságának fő tárgya ekkor Genova volt. Ez a városállam kapzsiságban felvette a versenyt Velencével, s féltékenyen védelmezte az indiai fűszerekkel, Krím félszigeti gabonával, valamint hallal, sóval, prémmel, sőt rabszolgákkal folytatott kereskedelmét. A genovaiak kezében minden, amit meg lehetett venni és el lehetett adni, arannyá változott.

Hogy a háborút megelőzzék, Velence és Genova egy meglehetősen semmitmondó egyezményt kötött, ám Akkon eleste felborította az egyensúlyt. A város feletti uralmat mindkét fél magának követelte, így megkezdődtek a háborús előkészületek. Velence egy kisebb hatalommal, Pisával szövetséget kötött. A készülődés hatalmas méreteket öltött: tizenhét és hatvanéves kor között minden ép testű és lelkű polgárt hadra köteleztek; a leggazdagabb családoktól elvárták, hogy legalább egy gályát felszereljenek. A Polo család nem tartozott ebbe a magasztos klikkbe, ám Marcót magával ragadta a háborús lelkesedés. Ezzel nem volt egyedül: a velenceiek hangulatában drámai változás állt be. A pangás évei után a Köztársaság megrázta magát, s készen állt megvédeni hírnevét és érdekeit.

Lehetséges, hogy Marco meggondolatlanul, pusztán unalomból csatlakozott a hadjáratához. Velencében bezárva érezte magát a szürke, barna és okkerszín házak között, melyek alatt szűk, gyakran bűzös csatornák kígyóztak. Ahelyett, hogy a sztyeppén lovagolhatott volna, vagy tevekaravánnal járhatta volna a sivatagokat, most kénytelen volt Velence sikátoraival beérni, melyek olykor olyan keskenyek voltak, hogy csak oldalazva lehetett bennük közlekedni. A horizontig nyúló puszták látványa helyett csupán a szomszédok ablakát bámulhatta, akik mindennapos otthoni tevékenységeiket végezték. A kaland izgalmát eltűnt az életéből, helyébe a velencei kalmárok hétköznapi léptek: számlák és tartozások, fárasztó

pereskedés és családi viszályok. Az ő számára, aki egykor a mongolokkal lovagolt és a buddhistákkal élt a kolostorokban, ezek a korlátok elviselhetetlenek lehettek.

1298-ban Marco még csak negyvenhárom éves volt, elég fiatal ahhoz, hogy kapva kapjon bármilyen kalandon, amelyet az élet eléje sodor. A curzolari csata azonban, amelynek során fogságba esett, nem váltotta be a velenceiek reményeit. Főhősünk számára azonban elhozta a szabadulást.

Marco talán megkönnyebbüléssel fogadta fogságát és tisztes börtönét, mert ezáltal eltávolodhatott Velencétől és korlátaitól. Paradox módon szabadabb volt a börtönben, ahol a napi szükségleteiről gondoskodtak, s képzelete szabadon szárnyalhatott a világban – a Pamír hegységben, a Góbi-sivatagban, a smaragdzöld sztyeppén, a mongol gerekben, egészen Kambalukig és Sangtuig. Ez az embert próbáló fogság kellett ahhoz, hogy a világutazó legalább annyi időre megálljon, hogy elbeszélhesse történetét; könnyen magunk elé képzelhetjük, amint éjjel-nappal meséli kalandjait Rustichellónak, aki lelkesen fésülgeti Marco lázas szóáradatát, hogy az európaiak számára is fogyasztható legyen. Kérdéses, hogy Marcónak sikerült volna-e meggyőznie – nemhogy egész Európát, de akár csak irigy velencei szomszédait mesés élményeinek valódiságáról, ha nem találkozik Rustichellóval.

Rustichello népszerű regények írásával kereste a kenyerét, s megszokta, hogy történeteinek hézagait udvari románcokkal és mozgalmas csatajelenetekkel tölti ki. Megvolt az elképzelése arról is, hogy milyen elemekkel kell feldíszítenie Marco tényszerű közléseit. Ám a veterán kereskedő inkább a saját maga által is megtapasztalt eseményekre helyezte a hangsúlyt. Ráadásul Marco nézőpontja nem volt azonos a közönségével: a világról s benne a kereszténység helyéről alkotott nézeteivel nem vívta volna ki az elismerésüket. A külhonban töltött évtizedek után nem tudott megszabadulni a mongol szokásoktól, a mongol nyelvtől és a mongol világképtől sem, s úgy állt az élethez, mint a mongolok: elevenen, nyersen és tisztelettudóan.

Pisai Rustichello azonban nem volt közönséges románcszerző. Jegyzők családjából származott, s maga is e szakma mestere lett.

Itáliában a jegyzőség magas társadalmi ranggal járt. Az ókori Rómában a jegyzők köztisztviselők voltak, akik szerződéseket és pénzügyi megállapodásokat szövegeztek meg, feljegyezték és hitelesítették az adásvételi szerződéseket, végrendeleteket és egyéb okiratokat. Magát a fásasztó másolást persze rabszolgák végezték helyettük. A jegyzők egy széles körben alkalmazott gyorsírástípusról kapták latin nevüket. E gyorsírást Cicero titkáráról, M. Tullius Tiróról – aki a hagyomány szerint azért találta ki ezt a rendszert, hogy segítségével lejegyezhesse Cicero terjengős beszédeit – *notae Tironinae*nek nevezték, az ezt alkalmazó jegyzőt pedig *notarius*nak. A *notarius*ok a római állami bürokrácia legfelső szintjein mozogtak; keresztény utódaik pedig feljegyezték a prédikátorok szentbeszédeit és a keresztény mártírok elleni perek anyagait. A Római Birodalom bukása után a *notarius*ok a pápa szolgálatában álltak, akinek az egész keresztény világra kiterjedt a befolyása. Fontos részét alkották az igazságszolgáltatásnak. Rustichello tehát jegyző volt, s tekintélye alátámasztotta Marco kalandjainak hitelességét.

Rustichello irodalmi képzeletét leginkább a csaták, a kóbor lovagok és az erényes szüzek vonzották, s jogi végzettsége arra ösztönözte, hogy bizonyítékokat kérjen Marcótól. Hogyan tudná bizonyítani az utazásait, nem beszélve a fantasztikus epizódokról, melyeket állítólag átélt? A válasz némi fényt vet Marco munkamódszerére. Rustichello ezt írja: „amire [Marco] emlékszik, elég kevés, különösen ahhoz a roppant, majdnem végtelen beszámolóhoz képest, melyet készíthetett volna, ha reméli, hogy valaha is hazajut arról a vidékről. De mivel szinte lehetetlennek tartotta, hogy otthagyja a tatárok királyának, a Nagy Kánnak szolgálatát, táblácskáira csak néhány részletet jegyzett fel.”

Az utókor – és Rustichello – szerencséjére ezek nem mind veszttek el, hiszen Marco a börtönből elküldetett a jegyzeteiért, s ezekkel felfrissítve emlékezetét, „ezeket a pisai messire Rusticianónak [azaz Rustichellónak], aki hasonlóképpen a mondott börtön lakója volt, tollba mondta, mégpedig a Jézus születése utáni 1298. esztendőben.”

Marco jól beszélt a Nyugaton akkortájt ismeretlen perzsa és mongol nyelveket, valamint természetesen a velencei dialektust is,

ám ezek közül egyik sem illett ahhoz az eposzhoz, amelyet Rustichelloval elképzelték. Csakis a francia, a románcok – azaz kalandregények – nyelve tűnt megfelelőnek, ám a jelek szerint ezt Marco nem ismerte. Rustichello azonban igen, legalábbis a franciának egy igen sajátos, nyelvtanilag hibás változatát (francia kiejtésébe jobb bele sem gondolni); így hát a két olasz ezen a nyelven írta meg ázsiai eposzát. A pisai számára a nyelvtani szabályok súlyos akadályt jelentettek. A francia grammatika időnként kifogott rajta. Marco Polóra néha első személyben, máskor harmadikban hivatkozik, minden látható ok nélkül. Magát a könyvet néha „könyvemnek” (azaz Polo könyvének), máskor „könyvünknek” nevezi (azaz közös munkának). Ugyanazt a szót gyakran eltérő helyesírással írja, akár ugyanazon a lapon. Az igeidők rendszere, amely a franciában igen bonyolult tud lenni, meghaladta a képességeit, így a beszámolóban a jelen idő különböző múlt időkkel váltakozik, néha egyazon mondaton belül. Ez az egyéni francia nyelv fordítók nemzedékeit kergette az örületbe, akik próbálták kibogarászni, hogy a szerző pontosan mit is akart mondani.

Marco tapasztalatai, képzelete és egója messze meghaladta Rustichello képességeit, s a két szerző emiatt olykor nem tudott egységes hangvételt kialakítani. Rustichello eleinte próbálta ráerőltetni a saját irodalmi elképzeléseit és keresztény nézeteit Marcóra, ám ahogy idővel az eposz önálló életre kelt, úgy tűnik, hagyta a féktelen világutazót, hogy a maga útját járja. Rustichello ragaszkodott a bevált irodalmi formákhoz, modoros és hatásvadász volt – nem volt meg benne a *sprezzatura* képessége, a művészeté, amely elrejtí a művészetet. Marco azonban mestere volt ennek a képességnek, hiszen az újbóli elmesélések során folyamatosan csiszolgatta történeteit, s pajkossága és lelkesedése ragadós volt. Az amatőr mesélő tehát felülmúlta a hivatásos elbeszélőt. A közöttük lévő különbségek ismeretében szinte halljuk, amint egymással vitatkoznak, és együttműködésük sok esetben nehézkes kompromisszumot, hirtelen hangváltást vagy feltűnő következetlenséget eredményez. Mint egy középkori katedrális, amelyet névtelen kőműveskezek emeltek, az eredmény látványos,

ám kissé rendezetlen: ötletek, élmények és vélemények egyvelege – letűnt civilizációk egyedi emlékműve.

Mindeme akadályok ellenére Rustichello elérte, amit akart. A makacs pisai nélkül a velencei utazó talán sosem állt volna meg annyi időre, hogy lediktálja a benne kavargó emlékeket, s Marco utazásainak története sosem születik meg. Nem lett volna több különös mendemondák csokránál, amelyet a Selyemúton járó kereskedők adnak tovább, s a történetek, melyeket Marco tollba mondott, vele együtt szálltak volna sírba.

Rustichello, a tapasztalt regényíró, különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül emelt át dolgokat (például egy színes, szórakoztató csatajelenetet) előző műveiből. Marco Polo beszámolójának előszava is csaknem teljes egészében egy korábbi sikerkönyvből, a *Méliadusból* származik, melyben hagyományos Artúr korabeli románcokat gyűjtött össze:

„Nagy fejedelmek, császárok és királyok, hercegek és márkik, grófok, lovagok, polgárok és minden rangú népek, kik tudomást kívántok szerezni az emberek különféle fajtáiról és a világ eldugott tájékainak furcsaságairól, az ottani erkölcsökről és szokásokról, vegyétek és olvassátok ezt a könyvet! Mert mindenféle csudálatos dolgot találtok benne: Kis- és Nagy-Örményországnak, Perzsiának, a törökök és a tatárok országának, Indiának és Középső Ázsia sok más országának különféle dolgairól szól majd a mi könyvünk, valamint Európa azon részeiről, amerre az ember a görög szelekkel kelet és észak felé halad, részletesen és szabályos rendben, úgy, ahogy azt messire Marco Polo, a bölcs és nemes velencei polgár leírta, miután saját szemével látta.”

De a beszámoló innentől elszakad a hagyományos románcoktól, s előlép a szerző, ez a féktelen és szórakoztató vándor, akiből Kubiláj kán bizalmasa, sőt igazi mongol vált. A munkatársakon úrrá lett az izgalom, mert hiszen „mind a mai napig nem akadt sem keresztény, sem pogány, szaracén, tatár vagy indiai, vagy bármely nemzethez tartozó ember, aki saját személyében oly sok tudást és tapasztalatot gyűjtött volna a világ különböző tájairól és annak roppant csodáiról, mint ez a messire Marco!” S ezzel a történet önálló életre kel.

Marco egyéni hangja, melyet még Rustichello modorosságai sem képesek elnémítani, igen sajátos: egyszer száraz és precíz, mint egy adószedőhöz és kereskedőhöz illik, másszor cikornyás, mint egy mesemondóé, aki meg van győződve a maga igazáról, de időnként kikacsint az olvasóra. Ha a Rustichello által papírra vetett mondatok valóban Marco lendületes és szenvedélyes elbeszélésmódját adják vissza, akkor könnyen érthető, mivel nyűgözte le a velencei rab genovai fogvatartóit. Csak Marco volt olyan szerencsés (vagy szerencsétlen), hogy évtizedekig a Mongol Birodalom foglyaként élhetett, s csak neki volt olyan élénk képzelőereje, hogy tökéletesen azonosuljon vele és hitelesen leírhasssa.

Azokból a hónapokból, melyeket Polo és Rustichello közös munkával töltött a börtönben, semmilyen kézirat nem maradt ránk. Mivel a nyomtatás nyugati feltalálása előtt született, a beszámoló kéziratok másolatokban terjedt Európában, amelyet szerzetesek körmöltek le, és nemesurak vettek meg a gyűjteményükbe. Ennek során a szöveg gyakran megváltozott: néha szándékosan, máskor egyszerű gondatlanság vagy véletlen folytán. Ez az oka annak is, hogy sok rész nyilvánvalóan nincs a helyén; olykor fejezetek, bekezdések, sőt mondatok vándorolnak át rossz helyre, megtörve az elbeszélés lendületét.

A belső kohéziót vizsgálva kiderül, hogy a szöveg csonka, különösen ami az utolsó fejezeteket illeti; nemegyszer előfordul, hogy Marco megígéri, erről vagy arról később szó lesz, ám nem váltja be ígéretét. Persze nem az ő mesélőkedve fogyott el: egyes szövegrészek nyilvánvalóan elvesztek vagy megcsonkították őket. Egy mindenképp felett álló változat híján a kutatók és a fordítók azokra a hiányos kéziratokra kénytelenek támaszkodni, melyek világi és egyházi könyvtárakban és gyűjteményekben maradtak fenn az idők során. Az egyes kéziratok igen nagy változatosságot mutatnak; némelyik sokkal több fejezetet tartalmaz másoknál, ám egyik sem tűnik megnyugtatóan befejezettnek. Olyan forgatókönyvekre hasonlítanak, melyekből hiányzik a rendezői utasítás, ezért az olvasónak kell kiegészítenie a mondottakat, s válaszolnia olyan kérdésekre, hogy például hol lehetett Marco, amikor ez vagy az történt vele, vagy éppen mit érzett – most éppen tiszteletudó vagy

ironikus, jókedvű vagy dühös? Mindegyik érzelemre van példa a szövegben, sőt többre is, ám ezeket Rustichello hibás franciájától kell kicsikarnunk. Korlátai ellenére Rustichellónak sikerül átvinnie az írott változatba Marco elbeszélői hangját, mely időnként színpadias, máskor tiszteletteljes vagy obszcén, s folyton változik a hangneme és a tempója. Marcóból kiapadhatatlanul áradnak az ázsiai utazásával kapcsolatos történetek, s a Kubiláj kán szolgálatában töltött éveket trágár viccekkel, kétértelműségekkel és mellékszálakkal színesíti. Az eredmény személyes tapasztalatainak és a történelem személytelen erőinek egyedülálló mementója, akárcsak egy gránitkőre festett graffiti.

Rustichello Marcója izgága, érzékeny, drámai és szeszélyes lélek, akit időnként magával ragadnak az emlékek és a beszéd lendülete, s hajlamos túlzásokba esni. Naivitása egyértelműen érezhető, különösen abban, hogy az összes uralkodót, akivel összehozta a sors, őszinte csodálattal vette körül. A beszámoló Marcója hangosan és gyorsan beszél, gyakran változtatja hangszínét, és szeret gesztikulálni. Sok kényszeres mesélőtől eltérően ritkán ismétli önmagát, s teljes mértékben tudatában van annak, hogy a valaha elmondott legnagyobb történetet meséli el. Ám az elbeszélés csillogó felszíne alatt egy másik Marco is jelen van, aki éles elmével rendelkezik, azonfelül hihetetlen memóriával és – amikor a Kínában készített feljegyzéseire támaszkodik – páratlan érzékel a részletek iránt. Bár könnyen elragadja a pillanatnyi szenvedély – legyen szó akár Kubiláj kán nagyszerű személyéről, akár az útjába kerülő rengeteg nőről –, hosszú távon nem hagyja magát megtéveszteni. Az érzéki örömeik és élmények gyűjtése fokozatosan átalakul az igazság és a szellemi beteljesülés keresésévé, s ez a cél sokkal nehezebben elérhető, mint a kereskedés, amely Marco addigi megélhetésének alapját jelentette. Marco folyamatosan felmér mindent és mindenkit, amivel és akivel találkozik, s minden tapasztalatát megpróbálja lefordítani olvasói nyelvére. A szorgalmas riporterekhez hasonlóan gondja van rá, hogy megválaszolja a „ki?“, „mit?“ és „hol?“ kérdéseket. A „mikor?“ kérdés azonban gyakran kifog rajta; sosem állította össze a Kínában töltött éveinek pontos kronológiáját, kivéve az Ázsiába való be- és kiutazások időpontját. Ehelyett inkább tematikusan szerkesztette össze az általa

meglátogatott vagy hallomásból ismert helyek leírásait, melyeket itt-ott felszedett anekdotákkal és történelemszilánkokkal fűszerezett.

A szenvedélyes mesélő gyakran igazi ékesszólással beszél, mintha tudná, hogy eltűnt civilizációk emlékét örökíti tovább. Marco kettős személyisége, mely félig velencei, félig mongol, sajátos ízt kölcsönöz beszámolójának; nincs még egy Kínáról szóló útleírás, mely vetekedhetne az ő beszámolójának élénkségével, adatbőségével és képzeletgazdagságával.

Miként nincs még egy olyan mesélő, aki biztosabb lehetne benne, hogy közönsége minden szavára odafigyel. Marco magabiztosan, a jelennek mesél, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy öregbítse hírnevét. Ha valóban ez volt a célja, akkor teljes sikert aratott – a „Marco Polo” név egyenértékű lett a valós és képzeletbeli utazásokkal, s az ismeretlen világok békés felfedezésével.

A beszámoló rövid fejezeteiben Marco gyakran helyezi előtérbe saját személyét, különösen a fontos események – csaták, udvari intrikák, botrányok – idején, holott a történeti adatok ilyenkor gyakran arra utalnak, hogy ezekben csekély vagy semmi szerepe nem volt, s inkább csak megfigyelőként volt jelen. Öndicséretre való hajlama révén mindazonáltal – mely annál meglepőbb, ha összevetjük a korszak többi utazóinak és zarándokának szerénységével – fontossággal, jelentéstartalommal és érzelmekkel ruházza fel krónikáját. A beszámoló javarészt éppen e fejlett önérzet miatt lesz emlékezetes: minden, mivel Marco találkozik vagy amiről hall, fontos számára, és eléri, hogy a közönség számára is fontosnak tűnjön. Féltékenyen őrzi előkelő helyét a történelem megörökítői között: elképesztő merészséggel nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy Kelet és Nyugat krónikása legyen.

A másolók kezén idővel nem kevesebb, mint százötven verzió született, melyek között nincs két teljesen egyforma. A kutatók, hogy egyszerűsítsék a szövegváltozatok jelentette problémát, két nagy csoportba osztották ezeket, melyeket egyszerűen A-val és B-vel jelölnek. Számos A-kézirat nyilvánvaló betoldásokat – túlbuzgó fordítók kiegészítéseit – és hibákat tartalmaz. Az egyik 16. századi toszkán fordítás például egy korábbi toszkán nyelvű kézirat latin fordításán alapszik, az előbbi pedig állítólag Rustichello eredeti

francia szövegének egy korai változatából született. A kisebb részletek és árnyalatok gyakran nem éltek túl a fordítások és újrafordítások sorozatát. S hogy a dolog még bonyolultabb legyen, a B-kéziratokban gyakran találunk olyan anyagokat, amelyek az A-csoportból hiányoznak. Néhány kutató szerint Marco Velencébe való visszatérése után személyesen felügyelte a B-változatok lejegyzését, hogy kielégítse azokat az olvasókat, akik elolvasván a börtönben született beszámolót, további részletekre voltak kíváncsiak. Mint egy festő esetében, aki több vázlatot is készít ugyanarra a témára, valamilyen mértékben a kéziratok mindegyike hiteles, ám egyik sem tekinthető utazásai teljes leírásának.

Miközben Marco Genovában raboskodott, apja, Niccolò és nagybátyja, Matteo Velencében érte aggódott. Többször is megpróbálták kiváltani őt. Nem tudhatták, hogy tulajdonképpen egészen jól és kényelmesen érzi magát a fogságban, s hogy éppen csodálatos utazásait mondja tollba.

Idősebb rokonainak, Marcótól eltérően, volt tervük a jövőjével kapcsolatban is. Velencébe való visszatérésük óta igyekeztek megfelelő feleséget találni neki, már csak azért is, hogy a család vagyona ne vesszen el a következő nemzedékek számára. Marco ellenállt az ötletnek, ám miközben börtönben volt, rokonai, kiszabadulását remélve, folytatták az előkelő ara keresését.

Egy idő után, úgy tűnik, lemondtak a dologról. „Mikor látták, hogy semmilyen módon nem tudják kiváltani őt” – írta később Ramusio –, „megtanácskozták a dolgot, és úgy döntöttek, hogy messire Niccolò, aki magas kora ellenére kiváló egészségnek örvendett, maga fog megőszülni.” Marcót talán nyugtalanította volna ez a fejlemény, ha tudott volna róla, s ha valóban megtörténik. A korabeli okiratok ellentmondásos információkat szolgáltatnak e kérdésben. Azon dokumentumok szerint, amelyek alapján Niccolò megtartotta a menyegzőt, valóban új családot alapított, amely nemsokára három fiúból állt.

Eközben Marco Polo és Rustichello folytatta közös eposzuk megírását Genovában. Fogalmuk sem volt róla, hogy mit tartogat a jövő számukra és figyelemre méltó irodalmi munkásságuk gyümölcsének.

Genova és Velence 1299. május 25-én „örökös békét” kötött egymással. A többéves háborúból egyik városállam sem került ki győztesen, így mindenki megkönnyebbülten fogadta a béke hírért. Egyik félnek sem kellett jóvátételt fizetnie, és már csak kevesen emlékeztek rá, mi váltotta ki a háborút – talán a büszkeség.

Három hónappal később, augusztus 28-án Marco Polo és munkatársa, Pisai Rustichello végre elhagyhatta a genovai börtönt, ahol addig sínylődött. Marco azonnal visszatért Velencébe; Rustichellóról pedig többet nem hallunk – az ő szerepe ezzel véget ér. A velencei negyvenöt éves volt, s végre készen állt, hogy elfoglalja helyét a Polo família hierarchiájában. A bezártság komor napjai után Velence csábító menedéknek tűnt – talán nem olyan vonzó, mint a mongolok dicső és szabados élete, ám mindenképpen biztonságosabb bármely vidéknél, melyet ifjúkora óta felkeresett.

Távolléte idején családtagjainak vagyona és társadalmi rangja tovább növekedett. Megvásároltak egy jó állapotú, elegáns palazzót, udvarral és toronnyal, az előkelő San Giovanni Crisostomo negyedben. Marco itt tölti majd élete hátralévő részét. Nem tudjuk pontosan, miből futotta a Polo családnak erre az impozáns új otthonra; lehet, hogy a kereskedelemből szerzett profitot fektették be, ám az is elképzelhető, hogy a Velencébe hazahozott rubinokkal és zafírokkal fizették ki.

Marco helyzete a velencei társadalomban biztos alapokon nyugodott, vagyona is érintetlen maradt. Idősebb rokonai ismét felvetették egy előnyös házasság gondolatát – a menyasszony persze nem az álmaiban szereplő egzotikus indiai vagy mongol hercegnő lett volna, hanem egy velencei hölgy, akinek családja az övével egyező státuszt élvez. Az Ázsiában látott sokféle házassági szokás után Marconak talán nem volt ínyére a monogámia gondolata, ám családja 1300-ban mégiscsak nyélbe ütötte a dolgot.

Marco leendő hitvesét Donatának hívták, s egy Vitale Badoèr nevű kereskedő lánya volt. A velencei esküvő bonyolult szertartás volt, melyen a két fél lakomázással egybekötött üzleti tárgyalásokat is folytatott. A menyasszony és a vőlegény képviselői hivatalos szerződést kötöttek a *dies desponsationis* napján. Ekkor a vőlegény felkereste a menyasszonyt, és egy, a római időkből eredő szertartás

során olajjal kente meg a kezét. Az esküvő napján (*dies nuptiarum*) újabb ceremóniákra került sor. A *transductio ad domum* során a vőlegény – ünneplő rokonoktól körülvéve – először vitte haza az arát. A pár ezután végrehajtotta a *visitatiót* a templomban, ahol lezajlott a szertartás, melynek fénypontja a *benedictio* volt, melynek során előhozták és megáldották a jegygyűrűket. A menyasszony ezután előhozatta a *repromissát*, azaz a hozományt, ami ez esetben ékszerekkel, ruhákkal, damasztal és selyemmel teli ládákat jelentett. Donata hozománya jelentős mennyiségű vagyontárgyból, valamint ingatlanból állt. (Egy 1312. március 17-ére keltezett okirat szerint Donata nagybátyja a vőlegény javára pénzzé tette a menyasszony hozományát.)

A velencei hagyomány megkívánta, hogy az esküvő utáni nyolcadik napon a menyasszony meglátogassa apját. Ezt a *reverentalia* nevű eseményt újabb lakoma kísérte, melynek során a vendégeket megajándékozták. Ezzel értek véget Marco és Donata esküvői szertartásai.

Marco Polo későn nősült ugyan, ám ezután már mindenben megfelelt a velencei hagyományoknak. Felesége gyors egymásutánban három lánygyermeket hozott világra: Fantinát, Bellelát és Moretát (ezeket a Velencében gyakori neveket az egyes okiratok eltérő helyesírással írják). Marco apja valamivel 1300 előtt meghalt, egy ebből az évből származó irat ugyanis már „néhai” Niccolò Polóként hivatkozik rá, ám halálának pontos dátuma ismeretlen. Bár az utazások kapcsán egyedül Marco nevéől szokás megemlékezni, az idősebb Polo felfedezői karrierje talán még a fiáén is túltett: ő ugyanis nem egyszer, hanem kétszer tette meg oda-vissza az utat Kubiláj kán udvarába.

Noha Marco alig említi apját és hasonlóan vállalkozó szellemű nagybátyját, Matteót az *Utazásokban*, és gyakran úgy tűnik, mintha minden babért a maga számára tartogatna, Velencében azért megfelelően gondoskodott apja emlékééről. „Mikor atyja meghalt – írja Ramusio –, jó és jámbor fiúhoz méltón sírboltot emeltetett neki, mely az akkori körülményekhez képest igen pompás épület volt, benne egy kőből készült szarkofággal, mely még ma is látható” – Ramusio 250 évvel Marco után élt –, „s a város San Lorenzóról

elnevezett templomának galériája alatt helyezte el, a bejárattól jobb kéz felé; feliratot is vésetett rá, mely szerint ez messire Niccolò Polo sírja.”

Marco és Matteo Niccolò halála után is folytatta a kereskedést, ám soha többé nem vágta neki a világnak. Valószínűleg még Dalmáciánál, a velencei gyarmatnál sem utaztak messzebb. Marco sosem lépett ismét a Selyemútra, nem tért vissza az ígérettel, varázslattal és veszélyekkel teli Ázsiába. A vagyon óvatosságot kényszerített rá, s lassan tiszteletre méltó polgár lett belőle. Élete Velencéhez kötötte, ahol feleségével és lányaival, Matteo bácsival és más családtagjaival élt egy nagy, zsúfolt háztartásban, mely egyben védelmet nyújtott számukra a Köztársaság politikai viharai elől is.

1300-ban felbőszült polgárok egy csoportja azzal köszöntötte az új évszázadot, hogy felkelést indított Pietro Gradenigo dózse ellen. A velencei hatóságok leverték a lázadókat, s elbizakodott vezérük, Marin Bocconio, valamint tíz társa holttestét a Piazza San Marcón felállított akasztófákra lógatták fel, figyelmeztetésül mindazoknak, akik hasonló terveken törnék a fejüket.

Velence csaknem visszanyerte gazdasági egyensúlyát, és képes volt kihasználni vetélytársai meggyengülését. Tehetséges takácsok érkeztek a pártviszályok dúlta Luccából, hogy Velence békéjében dolgozzanak tovább, s szövőszékeik hamarosan a Rialto mellett dolgoztak. E bevándorlóknak köszönhetően a velencei selyem és bársony hamar híressé vált finom szövése és élénk színei miatt; a céhek szigorúan betartatták a minőségi előírásokat, s a selejtesnek ítélt árukat nyilvánosan elégették.

A velencei üzleti gyakorlat, mely már régóta a legagresszívebb és legmodernebb volt Európában, továbbfejlődött. A Polo családhoz hasonló kereskedők évszázadokon át cserével folytatták tranzakcióikat, általában drágakövet és textilt adtak más árukért. Ám Giovanni Dandolo dózse válságokkal teli uralma alatt (1280-1289), az ő javaslatára megszületett az aranydukát, amely inentől kezdve az egész világon a velencei gazdaság szimbóluma lett. Dukátok azelőtt is voltak, ám Dandolo pénzének minősége példaértékű volt. „A lehető legtisztább fémből legyen, mint a forint, csak még annál is

jobb” – jelentette ki a dózse. A forint a rivális Firenze kereskedelmi szimbóluma volt, ám a velencei dukát hamarosan háttérbe szorította. A velencei pénzverde, a Zecca neve az arab *szikka* szóból származik, amely bélyegzőt vagy pecsétet jelent; a dukátokat gyakran *zecchinó*knak nevezték. A dukát szemrevaló érme volt: nehéz és csillogó. Előlapján a Szent Márk előtt térdeplő dózse képe, hátoldalán Jézusé szerepelt. A Polo família és más kereskedők innentől nem drágakövekben, hanem dukátokban számolták a vagyonukat.

Bár Marco végül elfogadta a velencei életmódot és szokásokat, néhány különös momentum arra utal, hogy nem hagyott fel ázsiai szokásaival sem.

Akárhová ment, mindig magával vitte az utazásairól készült beszámoló néhány kéziratát. Állandóan a kalandjairól beszélt, s időnként megajándékozott egy-egy befolyásos nemest a beszámoló egy példányával, aki reményei szerint majd könyvtárában őrzi azt. Egy gazdag patrónus érdeklődése volt az egyetlen dolog (nem számítva a kolostorban való megőrzést), amely garantálhatta, hogy Marco története nem száll sírba vele együtt. Az egyik korai kéziron egy ajánlás szerepel, mely szerint 1307 augusztusában Marco „*Monseigneur Thiebault, chevalier, seigneur de Cepoy*”-nak adományozta azt. A felirat szerint a lovag, aki Valois Károly aragóniai király követeként járt Velencében, maga kért egy példányt a szerzőtől – Marco persze szíves örömet teljesítette a kérést.

A Köztársaság és az egyház közötti elnyúló küzdelem közben lassan tönkretette a gazdaság finom szövetét.

1309. március 27-én a pápa egy újabb büntetőbullát adott ki, amely ezúttal még súlyosabb volt, mint az előző. A pápa elhatározta, hogy egyszer s mindenkorra megleckézteti a szófogadatlan várost, ezért egész Velencét és minden polgárát kiközösítette. Velence minden szerződése semmissé vált, ami katasztrofális hatással járhatott a város kereskedelmére nézve. A lagúnán kívüli velencei birtokokat elkobozhatta az egyház. A keresztény világnak megtiltották a Velencével folytatott kereskedést. Több forrás is beszámol arról, hogy külföldön velencei érdekeltségű bankokat,

hajókat, üzemeket, raktárakat és kereskedelmi állomásokat gyűjtöttak fel.

A konfliktusokban megedződött velenceiek először nem törődtek a tilalommal, ám amikor hadseregükben járvány tört ki, a Köztársaság flottáját megtizedelték az ellenségei. Úgy tűnt, a Serenissima hosszú uralkodása a végéhez közeleg. Még a velencei kereskedőarisztokrácia önbizalma is elszállt, és a dózse, Pietro Gradenigo alázatos követséget küldött V. Kelemen pápához Avignonba, hogy bocsánatát kérje. A gesztus sikerrel járt, s a Velencére kimondott egyházi átok megszűnt. A dózse azonban népszerűtlen lett a Köztársaság polgárai között.

Újabb felkelés érlelődött: nemesek egy csoportja összeesküdött Gradenigo megbuktatására. Merész tervet agyaltak ki: 1310. június 15-ének reggelén megrohanják a Piazza San Marcót, megölik a dózsét, és lemészárolják közeli híveit is. A Köztársaság szerencséjére azonban az időjárást nem vonták bele a tervükbe. Heves vihar tört ki, eső és mennydörgés zúdult a lagúnákra, mintha figyelmeztetni akarna a bekövetkező szörnyűségre. *A Morte al doge Gradenigo!* szavakat skandáló utcai martalócok alig hallották egymást, és egykettőre szétszóródtak az eső előtt. A zűrzavarban a dózse őrsége tudomást szerzett a felkelésről, s az egyik ellenséges csoportot megtámadta és elkergette.

A lázadók egy másik csapást is elszenvedtek, ezúttal a legvalószínűtlenebb irányból. Mikor Bajamonte Tiepolo, a vezérek egyike, győztes csapatát a Rialtóhoz vezette, a lárma felbőszített egy közelben lakó hölgyet, Giustina Rossót, aki kinyitotta ablakát, felkapott egy nehéz virágcserepet, és Tiepolóhoz vágta. A lövedék majdnem célt ért; Tiepolo megúsza ugyan, ám zászlóvivőjét agyoncsapta a virágcserep, s teste a vizes utcakőre zuhant. A Tiepolo vezette csőcselék egyszerre pánikba esett, miközben a dühös lakosok egyik tárgyat a másik után vágták a fejükhöz. A lázadók elmenekültek, Tiepolo pedig kénytelen volt megadni magát, s az életéért könyörögni. Szerencséjére sikerült kialkudnia, hogy csupán száműzzék négy évre Dalmáciába, miközben a többiek az életükkel fizettek a lázadásért.

A dózse őszintén köszönetét mondott Giustina Rossónak, a halálos virágcserep gazdájának, majd megkérdezte tőle, milyen jutalmat kíván vitéz tettéért. A nő szerényen annyit kért, hogy az esemény emlékére minden évben június 15-én kiakaszthassa Szent Márk, Velence védőszentje lobogóját. Ezenkívül csupán egy dolgot kívánt: hogy az éves bérleti díja sose legyen több tizenöt dukátnál.

Ilyen szeszélyes tetteken múlt Velence sorsa.

Marco nem folyt bele a politikai viszályokba, inkább a javaival törődött. Csupán egyetlenegyszer kérdőjelezte meg a fennálló rendet: 1305-ben, mikor megjelent a bíróságon, hogy kártalanítson egy hírhedt csempészt, Mestre-i Bonociót. Az epizód arra utal, hogy a bajkeverő Marco szolgálatában állhatott.

1310. február 6-án Marco nagybátyja, Matteo a halálos ágyán feküdt. Lediktálta a végrendeletét, majd hamarosan meghalt.

Noha házas ember volt, gyermekei nem voltak, így jelentős vagyonának zömét unokaöccseire, köztük Marcóra hagyta. Nem sokkal ezután Marco féltestvére is örökös nélkül hunyt el, s javainak nagy része Marcóra szállt. Ezek az örökségek az apai vagyonnal együtt azt jelentették, hogy a Polo család vállalkozásának oroszlánrésze Marco kezébe került.

Az újsütetű gazdagság nem tette őt boldogabbá vagy nagylelkűbbé. Kései éveit érdekesítő történetek helyett immár kicsinyes pereskedéssel töltötte. A vagyon hajszolása egyre öncélúbbá vált számára, s ebben nem ismert sem könyörületet, sem józan észet. Ez a viselkedés, mely annyira eltér az ifjú Marco vonzó tulajdonságaitól, talán depresszióra való hajlamra utal. A világ legnagyobb utazója nem utazott többé sehova. Nem bővült tapasztalatainak kincsestára, így anyagi javakkal próbálta kárpótolni magát a hátralévő években. Az oklevelek tanúsága szerint igencsak mohó tudott lenni, ha lehetősége volt rá, mintha a nagy vagyon még többre jogosítaná fel. Időnként kölcsönadott a szűkölködő rokonoknak, ám mindig kamatot számolt fel; s mikor képtelenek voltak fizetni, nem hosszabbította meg vagy engedte el a tartozásukat, hanem kíméletlenül beperelte őket, s nem érdekelte, milyen kiábrándító, ha egyik Polo a másikkal pereskedik.

1319-ben unokafivérét, Marcolinót idézte a bíróság elé, hogy az kiegyenlítse az apja által még 1306-ban szerzett adósságot. A velencei bíróság ítélete alapján a felperes, azaz Marco, lefoglalhatta a tartozással egyenértékű vagyont, és Marcolinónak még kétszer ennyit kellett büntetésül kifizetnie, ráadásul a tizenhárom év alatt felhalmozódó 20%-os kamattal együtt. Az összeg meghaladta szegény Marcolino vagyonát, ezért szeptember 10-én át kellett adnia két, San Giovanni Crisostomo negyedben lévő ingatlan tulajdonjogát Marco Polónak, aki immár gazdagabb volt, mint valaha.

Marco kisebb ügyekben sem ismert tréfát. Velencei polgártársát, Paolo Girardót el szerette volna számoltatni a másfél font pézsmá eladásából származó csekély jutalékkal Némiképp bonyolította az esetet, hogy Girardo alattomban eladta a pézsmá egy részét, majd a maradékot visszavitte Marcónak, aki lemérte, és felfedezte, hogy 5 gramm hiányzik. Dühében beperelte Girardót. A periratokban „nemesembernek” nevezett Marco elsőprő győzelmet aratott, s Girardónak ésszerű időn belül meg kellett térítenie a kárt, ha nem akart börtönbe kerülni.

Ám Marco Polo hírneve túlélte az ehhez hasonló kicsinyes epizódokat.

A világotutazó felkeltette Pietro d'Abano, az orvostudomány és a filozófia professzorának figyelmét is. A két férfi többször is találkozott, hogy Marco utazásairól beszélgessenek, és d'Abanót minden alkalommal lenyűgözte Marco széles körű tájékozottsága, csodálatra méltó emlékezőtehetége és – amelyről az *Utazások* minden lapja árulkodik – kiváló megfigyelőkészsége. Padovába visszatérve d'Abano írt egy tanulmányt, amelyben „a velencei Marcót” e szavakkal dicséri: „az ember, aki a világnak nagyobb részét utazta be, mint bárki más, akit valaha ismertem, és a legszorgalmasabb kutató”, majd felidézi a csillagászatról folytatott beszélgetéseiket, különösen azt, amelyikben egy csillagról volt szó, melyet Marco Zanzibáron, az utazása végén felkeresett szigeten látott. „Ezt a csillagot a déli sarkpont fölött látta, és nagy csóvája volt, melyet le is rajzol, így.”

Marco ezután újra azzá a kielégíthetetlen kíváncsiságú utazóvá vált, aki valaha volt: úgy árasztotta d'Abanóra a történetek részleteit,

mintha egy új Rustichellóra akadt volna, aki hajlandó megörökíteni a tapasztalatait. „Elmondta azt is – folytatja d’Abano –, hogy onnan kámfort, aloét és berzsenyfát szállítanak hozzánk. Elmondta, hogy igen nagy a hőség, és a lakosok száma csekély. Ezeket látta azon a szigeten, amelyre a tenger felől érkezett. Azonkívül azt is elbeszélte, hogy az ottani férfiak igen méretesek, s nagy kosok is élnek ott, melyek gypja olyan durva és merev szálú, mint a mi disznaink sertéi.”

D’Abano megkérdezte Marcót, igaz-e Arisztotelész ama állítása, hogy „a forró égövben élő emberek kicsik, ugyanakkor azok, akik a hideg égövben élnek, erős alkatúak”. Marco a legjobb tudása szerint igyekezett összhangba hozni az arisztotelészi elméletet saját tapasztalataival: „A velencei Marcótól hallottam, aki keresztülutazott az Egyenlítőn, hogy ott nálunknál nagyobb férfiakat talált, mégpedig azért, mert ezeken a helyeken soha nincs hideg, amely kimerítené és emiatt összezsugorítaná az emberi testet.” D’Abano beszámolója alapján Marco minden további nélkül lerombolta a klasszikus elméleteket a maga szabados, rendszertelen módján, személyes tapasztalatai alapján, ám a professzor továbbra is nagyra becsülte őt. Ha már utazó nem lehetett, legalább a „Velence bölcse” címre eséllyel pályázhatott.

1318-ban Marco hatvannégy éves lett. Elégedetten figyelte, hogyan gyarapszik a családja. Három lánya közül a legidősebb, Fantina, hozzáment Marco Bragadinhez, s gazdag apja pompás hozományt adott mellé. Húga, Bellela egy régi velencei család sarjának, Bertuccio Querininek a felesége lett, s két gyermekük született. Moretáról, a harmadik lányról kevesebbet tudunk; nincs forrás arról, hogy gyermeke született volna, s valószínűleg nem is házasodott meg apja életében.

Marco új vejei támogatták őt a többi Polo elleni civakodásai során. A vérrokonai helyett, akik talán több joggal tarthattak volna igényt a támogatására, Fantina férjével, Marco Bragadinnal fogott össze; a két férfi annyira megkedvelte egymást, hogy az ifjú pár, valamint négy fiuk és két lányuk mind a családfővel élt a Ca’Polóban.

Hetvenedik évéhez közeledve a Ca'Polo bölcse népszerűtlenné vált Velencében. A Mongol Birodalom hanyatlott, a Selyemút bezárult, s ezzel együtt az a történelmi pillanat, amelyhez Marco is tartozott, visszavonhatatlanul elmúlt – az a kor pedig, mely felfogja majd utazásai jelentőségét és kellően értékeli az *Utazásokat*, még nem jött el.

Mikor Velence utcáin ballagott, gyerekek követték, azt kiabálva: „Marco úr, mondj egy újabb hazugságot!” Legalábbis így szól az egyik legenda. Egy másik anekdota szerint egyszer egy velencei maszkabálon megjelent egy vidám fickó, aki Marco Polónak álcázta magát, és a vendégeket a lelegehetlenebb történetekkel traktálta, melyeket azonban úgy adott elő, mintha színigaznak tartaná őket.

1323-ban Marco megbetegedett és ágynak esett. Az *Utazások* eddigre felkeltette egy dominikánus szerzetes, Jacopo d'Acqui figyelmét, aki a szokásos módon átvett belőle egy részt saját, *Imago mundi* című művébe, s a következő történettel kísérette: „Mivelhogyny annyira nagy és fontos, sőt hihetetlennek tűnő dolgok szerepelnek benne, halálos ágyán a barátai arra kérték [Marcót], hogy javítsa ki a könyvet, és vonja vissza mindazt, ami nem felel meg az igazságnak. Amire ő azt felelte: »Barátaim, tudjátok meg, hogy a felét sem írtam le mindannak, amit láttam.«”

Mi lehet az, amit kihagyott a beszámolóból? A mongol udvar pletykáit, vagy a saját apró-cseprő vétkeit, amelyet minden fiatalember elkövet, aki távol kerül otthonától? Marco állítása azonban nem egészen ilyesmire utal. Nem egy bizonyos esemény kihagyásáról beszél, hanem inkább arról, hogy hiába végzett a könyvével, a könyv – bizonyos értelemben – még nem végzett vele. Az élmények, melyeket a könyv tartalmazott, nem hagyták nyugodni. Visszatérése óta újra és újra átélte őket, ám nem lelt nyugalmat akkor sem, amikor papírra vetette őket; sőt leírásuk csak megerősítette rögeszméjét. Ha d'Acqui beszámolója megbízható, akkor Marco meglepő kijelentése arra utal, hogy a képesség, mellyel bármikor újraélhette a Selyemúton töltött éveket, egyszerre volt áldás és átok számára, mert sosem tudott végképp túllépni rajtuk. Beszámolója a Kubiláj kán birodalmából való megszabadulással és a Velencébe való visszatéréssel befejeződik ugyan, ám a történet folyton alakul, s a szerző Odüsszeiájának sosincs vége. Ázsia olyan

nagy és változatos, s természeti erőforrásokban, szokásokban, politikai eseményekben, háborúkban és bölcsességben oly gazdag volt, valamint annyival fejlettebb Európánál, hogy senki nem lehetett képes egyetlen könyvbe belezúfolni mindezt.

Marco egészsége egyre romlott, ezért orvost hívtak hozzá – ami egyenértékű volt azzal, mintha papot hívtak volna –, hogy adja fel neki az utolsó kenetet. A velencei orvosok nagy tekintélynek örvendtek, de szakmai ismereteik igen korlátozottak voltak. A törvény kötelezte őket a súlyos betegségben szenvedő páciensek felvilágosítására, hogy azoknak legyen idejük meggyónni, és megvagy átírni a végrendeletüket.

1324. január 8-án Marco a tekintélyes orvosok minden erőfeszítése ellenére már haldoklott. Késő délután volt, a nap komor, hosszú árnyékokat vetett. Családja kihívta hozzá a San Procolo plébánosát, Giovanni Giustinianit, aki praktikus módon egyben jegyző is volt, ami azt jelenti, hogy elkészíthette és hitelesíthette a haldoklók végakarátát. Ez volt Marco utolsó üzlete: szerződés az örökkévalósággal, s tapasztalt kereskedőhöz méltó komolysággal állt hozzá.

Giustiniani atya Marco pontos jegyzetei alapján a késő középkor vulgáris latin nyelvén megszerkesztette a dokumentumot, mely igen részletes, bár kissé összefüggéstelen volt.

Marco a feleségét, Donatát és három lányát jelölte ki végrendelete végrehajtóinak. Az irat szövegének zöme a velencei hagyományok által elvárt formulákból állt. Az egyházat feljogosította arra, hogy vagyona után beszedje a törvény által előírt tizedet, s további összeget hagyott San Lorenzo kolostorára: „ott akarom, hogy eltemessenek”. További hagyatékot kapott több magánszemély, valamint vallási intézmény, s „minden céh és testvériség, melynek tagja vagyok”.

Halálos ágyán Marco így rendelkezett: „Lemondok arról a háromszáz líráról, amellyel sógornóm tartozik nekem”, és több másik adósságot is elengedett, többek között a San Giovanni-kolostor, a Prédikáló San Paolo-rend és egy Benvenuto barát nevű pap javára. Ugyanakkor meghagyta, hogy 220 solidus díjazás illeti a jegyzőt „a

végrendeletem elkészítésekor végzett munkájáért, és hogy imádkozzon értem az Úrhoz”.

Mikor a mongol Péterhez ér, aki Velencében szolgálta őt, Marco váratlan nagylelkűségről tesz tanúbizonyságot: „Pétert, a tatár nemzetből származó szolgámat felszabadítom a szolgálat minden kötöttsége alól, ahogyan [imám szerint] az Úr is felszabadítja lelkemet a bűntől, s ugyanígy neki adok mindent, amit munkájával szerzett a saját házában, s ezenfelül száz líra velencei dénárt is hagyok rá.”

Csak ezután tér rá a családjára. Donata évjáradékot kap, amit már előre megbeszéltek, valamint a ház bútorait, köztük három ágyat és mindent, ami hozzájuk tartozik. Marco meghagyta, hogy lányai egyenlő mértékben osztozzanak meg a többi tárgyon, egy kivétellel. A még mindig hajadon Moreta „ugyanakkora összeget kap, mint másik két lányom, hozományra és kelengyére”.

Marco végrendelete szigorú figyelmeztetéssel zárul: „Ha bárki fejébe venné, hogy nem tartja be vagy megszegi végakaratomat, szálljon fejére a mindenható Isten átka, s a háromszáztizennyolc Atyáé, s ezenfelül fizessen a fent említett végrehajtóknak öt font aranyat, hogy ez az irat, a végrendeletem, tiszteletben tartassék.” Az irat végén a következő áll: „A fent írt messire Marco Polo aláírása, akinek kérésére jelen irat készült.”

Marco azonban nem írta alá a végrendeletet, amely ma a velencei Biblioteca Nazionale Marcianában található – a találgatások szerint már annyira gyenge volt, hogy erre az egyszerű aktusra sem futotta erejéből. Ám nem is volt rá szükség. Giovanni Giustiniani, a jegyző-pap, a velencei törvényeknek megfelelően, aláírta és hitelesítette a végrendeletet. Hogy az esetleges hamisításnak elejét vegye, rárajzolta saját cikornyás *tabellionatóját* is.

Marco végrendeletéből kiderül, milyen jelentős vagyont halmozott fel. Ez tartalmaz árucikkeket, melyekkel kereskedett, például textilt, valamint ingatlanokat is, köztük a Ca'Polót – ilyesmit bármely gazdag velencei kalmár hátrahagyhatott. Ám a hagyatékban vannak egzotikusabb tárgyak is, melyek rendkívüli múltjáról tanúskodnak. Minden ilyen tárgy egész történetet mesél annak, aki képes megérteni.

Ott volt például egy „arany parancsnoki tábla”, melyet Kubiláj kán adott neki, mikor Marco elhagyta Kambalukot, s ami magas rangot kölcsönzött neki a mongol udvarban – mely udvar egyébként Marco halálakor szinte már nem is létezett. A tábla minden szónál ékeesebben beszél a kapcsolatról a Nagy Kán és a velencei között, aki annyi éven át szolgáltta őt.

A második egy „buddhista olvasó”, amely a hagyatéki leltár szerint puszpángfából készült, s „rózsafüzérhez hasonló” – ezzel a gondos megfogalmazással kívánták megkülönböztetni a keresztény rózsafüzérektől. Ez a tárgy Marco hajdani lázas szellemi útkeresésének emléke volt, melyet Ázsiában és Indiában folytatott.

A harmadik egy *bohta*, azaz mongol sisak vagy fejdísz, melyet drágakövek és gyöngyök díszítettek. Ezt a szokatlan darabot talán Kokacsin, az ifjú hercegnő viselte, akit Marco Kínából elkísért. Gyakori szokás volt, hogy a kedvelt szolgáknak odaajándékozták a királyi ruhatár egy-egy darabját, s a hercegnőtől sem lett volna meglepő, sőt talán el is várták tőle, hogy ily módon köszönje meg a velenceinek, amiért biztossággal eljuttatta Ázsián keresztül az új otthonába. Marco azt írja, hogy a hölgy könnyekre fakadt, amikor elbúcsúztak tőle; talán ebben az érzelmes pillanatban ajándékozta oda a fejdíszet.

Marco leltárba vett vagyona önmagában nem lett volna elég ahhoz, hogy általa a velencei kereskedőelitbe kerülhessen, ám lehet, hogy ez nem tartalmazott mindent. Javainak jelentős, ha nem a legnagyobb részét drágakövekben tartotta, melyeket Ázsiából hozott. A rubinokat és a zafírokat könnyen el lehetett rejteni az üzleti vetélytársak, adószedők, sőt a családtagok elől is. Marco, apja és nagybátyja évekig élt a mongolok között úgy, hogy ékköveiket a kabátjuk bélésébe varrták, s Matteo kétségbeesése, amikor felesége a koldusnak ajándékozta a látszólag közönséges gúnyát, szintén alátámasztja e rejtett javak értékét. Természetes lett volna, ha Marco hazatérése után folytatja a drágakövek elrejtésének szokását, akár a haláláig. Ha így történt, akkor vagyonának igazi mértéke elkerülte a helyi hatóságok figyelmét, és valószínűleg sosem került nyilvánosságra.

Teltek az órák, s Marcóhoz egyre közeledett a halál. A velencei törvények szerint a nap napnyugtakor kezdődik, s már január 9-e volt. A jegyző Marco végakarátát január 8-ára keltezte, ami azt jelenti, hogy élete utazása a január 8-i és 9-i napnyugták között ért véget, az 1324. évben.

A világ leghíresebb utazója életének jelentős részét fogságban töltötte. Évtizedeket töltött két különböző jellegű elzártságban: először amikor Kubiláj kán aranykalitkában tartotta Kínában, másodsor amikor genovai hadifogságba került. Paradox módon éppen ezek voltak élete legfontosabb évei. Óriási türelmet tanúsított az embert próbáló körülmények közepette. Elszántsága tette lehetővé, hogy biztonságban hazatérjen utazásából, s hogy később a legvalószínűtlenebb helyen, egy ellenséges börtönben megírja beszámolóját. Az *Utazások* átjárja a szerző nyughatatlan szelleme; egyszerre történelmi krónika és műalkotás, letűnt világok leírása egy örök érvényű kaland formájában.

A korabeli velencei temetés nyilvános ceremónia volt, mely bizánci hatást mutatott. Az elhunytat kivették a halálos ágyból, és a padlóra vagy egy lapra fektették, melyet előzőleg hamuval szórtak be. Megszólalt a gyászharang, a papok latin nyelvű imákat énekeltek. Az özvegytől elvárták, hogy látványos jelét adja fájdalmának: sírjon, jajveszékелjen és a haját tépje. Azután a temetősegédek lepedőbe burkolták a holttestet, és megpróbálták kivinni az ajtón, hogy végső nyughelyére szállítsák. Az özvegynek ekkor el kellett állnia az útjukat, és újult erővel folytatni a siránkozást. A gyászolók a templomba vitték a halottat, mögöttük a családtagok menetével, akik olyan színpadiasan gyászoltak, ahogyan csak tudtak. Mindezt megismételték a sírnál is. A velencei szegények napokra kint hagyták a családtagok holttestét az utcán, hogy alamizsnát gyűjtsenek a járókelőktől, ám a gazdag Polo família azonnal eltemettette Marcót San Lorenzo templomának temetőjében, apja, Niccolò mellé, akivel együtt utazták be a világot. Pár évvel később, 1348-ban a legkisebb lány, Moreta végakarátában az a kívánság szerepel, hogy ugyanerre a helyre, szüleinek sírboltjába temessék.

Marco végső nyughelyét a hagyomány szerint apja szarkofágja jelzi. A jelek szerint a leghíresebb velencei polgárnak nem volt saját

síremléke – hacsak az *Utazásokat* nem vesszük annak.

Marco Polo kortársainak zöme megvetéssel vagy közönnnyel hallgatta tetteit – ám a történelem később elégtételt szolgáltatott neki.

EPILÓGUS

A TÖRTÉNETMONDÓ

Bár az *Utazások* lényegében igaz történetet beszél el, szerzőjén halála után mégis rajtaragadt az *Il Milione* gúnynev. Kezdetben inkább előadóművésznek és mesemondónak tekintették, mintsem történésznek. Így például Amalio Bonaguisi, Marco beszámolójának firenzei fordítója 1392-ben azt írta, hogy a velencei csak azért vágott neki az utazásnak, „hogy elüsse az időt és [elkerülje] a melankóliát”. Figyelmeztette az általa lefordított mű olvasóit, hogy „tartalma hihetetlennek tűnik számomra, állításai pedig szinte már nem is hazugságok, inkább csodának tarthatók”.

Bonaguisi reakciója érthető. Marco munkatársa, Rustichello habozás nélkül beleszótt a történetbe néhány keresztény csodát, abban a hiszemben, hogy a történetet még izgalmasabbá kell tennie, mint amilyen eredetileg volt; csakhogy a nyilvánvaló kitalációk, még ha kevés is van belőlük, a gyanú árnyékát vetik Marco valós élményeire is. Bonaguisi végül arra jutott, hogy „még ha igaz volna is, amiről [Marco] beszél, én akkor sem hiszem el, noha tudom, hogy a világ különböző országaiban igen sok dolog létezhet... saját örömeimre másoltam le..., nem azért, hogy bárki elhiggye szavait.”

Ez a helyzet még kevésbé meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy az egyetlen másik beszámoló, amely, ha mégoly felületesen is, Marco Polóéra hasonlít, valóban mesék és vonzó mítoszok gyűjteménye volt, melyeket a szerző, Sir John Mandeville tényként közölt. Ezt a lovagot, akinek *Utazások* című munkája 1356-ban Franciaországban jelent meg először, joggal nevezhetnénk az angol Marco Polónak, azzal a megszorítással, hogy Sir John valószínűleg sosem távolodott el jól felszerelt nemesi könyvtárától. A rejtélyes szerző, akit a szöveg Hertfordshire-ből való angol lovagként aposztrofál, állítása szerint 1322-ben – más változatok szerint 1332-

ben – hagyta el otthonát, s előbb a Szentföldre utazott, majd onnan Indiába, Perzsiába, sőt Kínába is, majd végül 1356-ban (vagy 1366-ban) tért haza. Jelentését állítólag bemutatta a pápának is, aki kijelentette, hogy minden szava igaz. Ám a beszámoló a valóságban ügyesen összefűzött történetcsokor, melyet Mandeville különböző történetíróktól (például Pliniustól, Hérodotosztól), mitikus alakoktól (például János paptól, akiben Marco Polo is hitt) és Nagy Sándor-regényekből vett át. Néhány kevésbé ismert szerzőt is felhasznált, például Aix-i Albertet, Tripoliszi Vilmost, Pordenone-i Odorikot, és Beauvais-i Vincét, akik a maguk részéről ókori írók műveiből szemezgettek bőségesen. Mandeville opusát később természetesen más szerzők használták fel saját meseregényeik megalkotásához.

Mandeville képzeletbeli *Utazásai* nagy népszerűsége tette szert a késő középkori és reneszánsz kori Angliában. A 15. században több mint ötször annyi kiadása létezett, mint Polo beszámolójának. A két könyvet legalább két évszázadon keresztül egymás mellé helyezték, mint csodás, szórakoztató utazások leírását, amelyek akár meg is történhettek volna. Mandeville művét csak a 18. században értékelték újra, s utasították el végleg mint „varázslatos tájakról szóló tündérmesét”.

Mandeville-től eltérően, aki nyilvánvalóan kitalált történeteket beszélt el, Marco minden általa tollba mondott szót igaznak hitt; ám ehhez tudnunk kell, hogy számára az igazság nemcsak a tényeket jelentette, hanem beleértette azokat a szubjektív, képzeletbeli, sőt mitológiai elemeket is, melyekkel egy nagyobb, meggyőzőbb valóságot kívánt megjeleníteni. Ha csupán a tényekre szorítkozik, beszámolója ugyanolyan száraz lett volna, mint papi elődeié. Noha itt-ott kiszínezte a valóságot, a történet magva igaz, s ennek megfelelően elvárta – sőt, megkövetelte –, hogy az olvasók minden szavát elhiggyék. Ez a megközelítés nagy terhet rótt rá, hiszen minden egyes beszámolójában szereplő dolognak bizonyítania kellett a valódiságát; ám a terhet megosztotta az olvasókkal, akiket ismételtelen arra szólít fel, hogy ne kételkedjenek az elmondottakban.

Két évtizednyi utazás megtanította Marcót arra, hogy a tények gyakran hihetlenebbek, mint a mesék, és olvasóit is próbálta meggyőzni erről a paradoxonról. Vajon mi másért érezte volna szükségét ennyi tapasztalattal a háta mögött, hogy folyton

hencegjék, és olvasóit szavainak igazságáról győzködjék? De volt egy különleges eszköze a kételkedők meggyőzésére: személyesen ismerte ugyanis a világ leghatalmasabb uralkodóját, Kubiláj kánt. E kivételes történelmi személyiség bemutatása nélkül Marco beszámolója csupán egyike lenne a Selyemútról szóló színes útleírásoknak. A hosszú idő, melyet a mongol császár szolgálatában töltött, egészen más dimenzióba helyezi a könyvet; a szerző így nem pusztán egy utazó, hanem kiváltságos pozíciót foglal el két civilizáció keresztútján, melyek között időnként közvetít, s ami a leglenyűgözőbb, túlélte mindezt, hogy elmondhassa történetét.

Persze Marcónak is vannak korlátai. Mikor Kubiláj kán öregedni kezd, a velencei nem képes rászánni magát, hogy leírja egykori hőse hanyatlását. Máshol pedig hirtelen rajongás tör ki rajta – nőkért, művészetért, sőt vallásokért –, amit aztán ugyanilyen gyorsasággal elfelejt, mintha bazári kereskedő lenne, aki felveszi, megvizsgálja, majd visszadobja az árut, amit eléje raktak. Történelemtudása megbízhatatlan, bár igyekszik műveltnek feltüntetni önmagát. Sok mindenről tud sok mindent, ám akkor is csak elbűvölő dilettáns marad.

Marco halála után háromszáz évvel Francesco Sansovino útikönyvet írt Velencéről, amelyben a San Lorenzo-templomról szólván megemlíti a velencei utazót, mégpedig Kolumbusszal, a genovai hajóssal és felfedezővel kapcsolatban: „A galéria alatt nyugszik Marco Polo, akit II. Milionénak is neveznek, az új világokról szóló mű szerzője; ugyanis ő volt az első Kolumbusz Kristóf előtt, aki új országokat fedezett fel.” Ha Marco még élt volna, biztosan örömmel fogadta volna a dicséretet, bár rámutatott volna, hogy ő maga sosem tartotta magát ismeretlen földek felfedezőjének, hanem csak rendkívül világlátott kereskedőnek, aki a hagyományos útvonalon bejárta Ázsia és India ősi vidékeit. A tájak és népek, melyekről írt, csupán Európában számítottak újdonságnak.

Úgy tűnik, Marco hírneve 1685-re biztos alapokon nyugodott Velencében. Összefoglaló egyháztörténelmi művében Tomaso Fugazzoni a San Lorenzo újjáépítése kapcsán megjegyezte: „A galéria közepén temették el ama leghíresebb Marco Polót, a

velencei nemest” – e hízelgő szavak még az elhunyt hiúságát is legyezgették volna.

Ám a sírhely nem maradt fenn. Mikor Emmanuele Antonio Cicogna 1827-ben összegyűjtötte a Velencében található feliratokat, említést tett a Polo família eltűnt síremlékéről is. A San Lorenzo-templom állaga ugyanis annyira leromlott, hogy újjáépítették. Az újabb kutatások nyomán úgy gondoljuk, hogy a Polo család és mások csontjait közös sírba temették ekkor, és talán az újratervezett templom padlójának feltöltéséhez is felhasználták a maradványokat. Bárhogyan is történt, a szarkofág és a többi tárgy, amely Marco, szülei és nagybátyja, valamint felesége és gyermekei végső nyughelyét jelölte, eltűnt.

Ha a Polo família bármely tagjáról elmondható, hogy továbbvitte a családi hagyományt, akkor az Fantina, a három lány közül a legidősebb, ám ő sem utazásaival, hanem kitartó pereskedéssel tűnt ki. A feljegyzések szerint gyakori vendég volt a bíróságokon, ahol igyekezett megvédeni apai örökségét; 1362. augusztus 4-én például azért, mert néhai férje állítólag tisztességtelenül megfosztotta őt az örökségtől, mielőtt Kréta velencei gyarmatán meghalt volna. A Polo família ezután évtizedekig civakodott egymással az aranyból, fűszerekből, textilből és ingatlanokból álló családi vagyon felosztása körül. A jelek szerint egyikük sem vette a fáradságot, hogy Marco legértékesebb hagyatékát, utazásainak krónikáját gondjaiba vegye. Ez a feladat másokra maradt, s miközben a kéziratok elárasztották egész Európát, az *Utazások* önálló életre kelt, messzire szakadva Velence szűk látókörű közösségétől.

Marco Polo és Pisai Rustichello együttműködése nyomán egészen új iparág keletkezett: az *Utazások* spontán és egymástól független másolása. A beszámoló első támogatói és olvasói tudósok, szerzetesek és érdeklődő nemesek voltak. A kevésbé művelt és előkelő emberek Velencében és másutt, ha egyáltalán hallottak a könyvről, szóbeszédre hagyatkoztak, amikor Marco Polo fantasztikus elbeszéléséről volt szó.

Marco könyvéből száztizenkilenc korai kéziratos változat maradt fenn. Mindegyik különbözik a többitől. Az egyiket, egy toszkán nyelvű változatot talán még Marco életében állították össze. Az

*Utazások*at csakhamar más európai nyelvekre is lefordították: velenceire, németre, angolra, katalánra, aragóniaira, gaelre és természetesen latinra. A beszámolót széles körben megismerték, ám más művek nagyobb népszerűsége tettek szert. John Mandeville fiktív útleírásából például legalább 275 kéziratos példány járt kézről kézre, s a 14-15. században nem kevesebb, mint 500 kéziratból ismerhették meg Dante *Isteni színjátékát* az érdeklődő olvasók.

Marco viszont próféta lett a saját hazájában. Kortársa, Dante meg sem említi őt (bár néhány kutató azt állítja, felfedezett egy rejtett utalást, amely az utazóra vonatkozik). Az összes korai kéziratból csupán kettő származik Velencéből, Marco szülővárosából, s ezek 1445-ben és 1446-ban születtek, csaknem 150 évvel Marco és Rustichello genovai fogsága után. A szerencsés kevesek elolvashatták azt a nyilvános példányt, melyet állítólag a Rialto hídhöz láncoltak Velence kereskedelmi negyedében (nem tudjuk, ez melyik verzió lehetett). Itt, a veszekedő kereskedők taszigálása közepette az elhivatott olvasók felüthették a könyvet – Marco tapasztalatainak és képzeletének gyümölcsét hogy az átrepítse őket egy másik világba, amelyet Kubiláj kán, csábító ágyasai és végtelen hadseregei népesítettek be.

Marco lenyűgöző beszámolója idővel közkinccsé vált. Ramusio szerint „néhány hónap alatt egész Itália tele volt vele”, bár ez inkább vehető jóindulatú túlzásnak. A valóságban a mű lassabban terjedt, egyik kézitről a másikra, és legalább egy évszázad kellett hozzá, hogy állandó helyre leljen az európai történelmi és irodalmi tudatban. Marco Polo végül kultikus figura lett, azon ritka emberek egyike, akik széles körű tapasztalataik révén egy egész korszak szellemiségét testesítik meg, és örökítik tovább a következő nemzedékekre. Ez a globális utazások és kereskedelem korszaka volt, amelyet számtalan szubkultúra népesített be: mongoloké, kínaiaké, különböző indiai népeké és ázsiai törzseké. Marco Polo látóhatára Armeniától Zanzibárig terjedt. Leírása, különösen Kína esetében, Európa fő információforrása lett egészen a 19. századig. Marco nem a világ leírását kínálta, ahogyan az eredeti cím sugallja, hanem annak elveszett feléét. Eközben pedig fontos embereket és eseményeket mentett meg a feledés homályától.

Számos szerkesztő és tudós próbált rendet teremteni a kusza kéziratömegben, bizonyítani a különböző adatok valódiságát vagy hamis voltát, és elkalauzolni az olvasókat Ázsia és az indiai szubkontinens távoli és olykor érthetetlen világában. Közülük az egyik legjelentősebb egy szerzetes, aki nem igazán örült annak, hogy neki kell latinra fordítania az óriási kéziratot: „Én, Francesco Pipino barát, a bolognai prédikáló testvérek rendjének tagja – kezdi –, atyáim és mestereim kérésének engedve elkészítettem ezt az igaz és hű fordítást a nép nyelvről” – ez valószínűleg a toszkánt vagy az egyik velencei dialektust jelenti – „latinra.” Munkáját 1310 és 1314 között, tehát Marco életének utolsó éveiben végezte el. A változat, melyet használt, közel állt az eredetihez, ám úgy tűnik, hogy Marco egészen haláláig folytatta a beszámoló kiegészítését. Pipino emiatt attól tartott, hogy tudós fordítása talán nem végleges változat, s hogy hiányzik belőle a „nép nyelvének” nyers vitalitása.

Pipino balsejtelmei ellenére nagy vallásos buzgalommal kezdett neki munkájának. Latin fordításának célja az volt, hogy rendjének szerzeteseit felvilágosítsa a keleti népekről, mielőtt missziókat hoznak létre közöttük. Az illemet és a vallási tanításokat mindig szem előtt tartva végezte feladatát, azaz kihagyta a szexuális utalásokat, illetve Marco kétértelmű megjegyzéseit. Ezenfelül saját szavait is hozzátoldotta a beszámolóhoz, ha szükségét érezte. Kifejezte abbeli reményét, hogy „látván e pogány népeket, milyen sötétségben és vakságban és mekkora tisztátalanságban élnek, mondjunk köszönetet Istennek, aki a hívőket az igazság fényével megvilágítván, kegyeskedett őket a veszélyes sötétségből az Ő csodálatos fényébe vezetni.”

Marco vallási nézetei persze sokkal összetettebbek és ellentmondásosabbak Pipino baráténál. Marco például sosem fogta fel az iszlám kultúra finomságait, erejét és bonyolultságát, ám Pipino még rajta is túltett azzal, hogy minden egyes alkalommal, amikor a velencei muszlimokról vagy hitetlenekről beszélt, közbeszúrta az „átkozott” vagy valami hasonló jelentésű szót. Ennek eredményeként Marco iszlámmal szembeni közömbössége nyílt ellenségességgé változott – ám az előítélet Pipino agyában létezett, nem Marcóéban. Ennek ellenére Pipino torzításai még az *Utazások* néhány modern változatába is utat találtak.

Az *Utazások* első nyomtatott példánya Nürnbergben jelent meg 1477-ben, nagyjából 175 évvel az után, hogy Rustichello elkészült az első kéziratos változattal. A könyv címdoldalán egész oldalas idealizált ábrázolás látható az ifjú utazóról. Marco műve olyan jól fogycott, hogy ezt hamarosan egy második, német kiadás is követte, melyet Augsburgban adtak ki négy évvel később. Hamarosan más országok is követték a példát. A népszerű francia kiadás Pipino fordításán alapult (ezt ne keverjük össze azzal a francia dialektussal, amelyet valószínűleg Rustichello használt), és 1556-ban jelent meg.

Olasz nyelven hosszú ideig Ramusio változata örvendett a legnagyobb tekintélynek. Több kiadást is megért, melyek közül a legfontosabb az 1557-es; Ramusio két évvel az előtt Padovában halt meg (maga Marco akkor már több mint két évszázada halott volt). A végtelenül lelkes humanista tudós, aki ismerte a Marcóval kapcsolatos szóbeszédet is, új életre keltette a velencei utazó legendáját, és teljes mértékben elismerte, milyen nagy mértékben hozzájárult a világ megértéséhez, amiben élünk. „Mikor láttam, hogy a világnak oly sok részét, melyről Marco írt, napjainkban feltárják – írja Ramusio –, ésszerűnek tartottam, ha különböző, több mint kétszáz évvel ezelőtt írt, s (véleményem szerint) tökéletesen szöveghű és az eddig ismerteknél sokkal pontosabb másolatok révén napvilágra hozom ezt a könyvet; így e tiszteletre méltó tudomány nagy szorgalommal és iparkodással összegyűjtött kincse nem vész el a világ számára.”

Ramusio minden ókori és modern felfedező közül Marco Polót tartotta a legnagyobbknak – nagyobbknak még Kolumbusznál is. Ugyanakkor elismeri, hogy ítélete nem elfogulatlan, hiszen Kolumbusz Velence ősellenségének, Genovában a szülőtte volt, s a vetélytárs Spanyolország szolgálatában hajózott. Mégis úgy gondolja, hogy „egy szárazföldi utazást többre kell értékelnünk, mint egy tengeri utat”, tekintetbe véve, „micsoda állhatatosság kell egy ilyen nehéz vállalkozás végrehajtásához s egy ilyen rendkívül hosszú és kemény út végigjárásához”, nem is beszélve arról, milyen nehézségeket okozott „az élelem hiánya – nem is napokon, hanem hónapokon át”.

Kolumbusz gondosan kijegyzetelte Marco beszámolójának egy példányát az Újvilágba vezetett négy hajóútja során, amikor is a

genovai tengerész hiába próbálta megtalálni Marco Polo Kínáját. (Mondhatnánk azt is, hogy Marco inkább félrevezette Kolumbuszt, mikor az azt hitte, hogy Kína a Karib-tenger közelében fekszik.) Kolumbusz az *Utazások* egyik birtokában lévő olasz változatára széljegyzeteket írt, amelyből kiderül, hogy különösen azok a haszonnövények érdekelték, melyeket Marco megemlít: a bors, a fahéj, a szegfűszeg – s amelyeket reményei szerint óriási haszonnal fog majd behozni Európába. Sőt, titkon reménykedett benne, hogy folytathatja a Polo család művét, és azt tervezte, hogy ő is felkeresi a „Nagy Kánt”, s átadja neki támogatói, a spanyol uralkodók, Ferdinánd király és Izabella királynő hivatalos üzenetét, valamint elbeszélget vele a Nyugatról és a kereszténységről – mindeközben sejtelve sem volt arról, hogy a Mongol Birodalom már csak a krónikákban létezik.

Az *Utazások* inspirált egy másik tengeri utazót, az ifjú diplomatát, Antonio Pigafettát is, aki Magellán 1519-ben kezdődő Föld körüli utazásának hivatalos krónikása lett. Pigafetta, aki egyike volt annak a tizennyolc tengerésznek, akik túlélték a katasztrofális expedíciót, a Föld körülhajózásáról írott beszámolójában hőstét és velencei honfitársát, Marco Polót tekintette példaképének.

Az *Utazások*, e befejezetlen és következetlen mestermű felfedezők és látnokok nemzedékeinek adott ihletet.

1797 nyarának egyik napján, írja Samuel Taylor Coleridge, „a szerző, ki ez idő tájt betegeskedett, Somerset és Devonshire exmoori határvidékére, egy Porlock és Unton közti elhagyatott tanyára vonult vissza”.⁵ Coleridge, egy vidéki lelkész tizennégy gyermeke közül a legfiatalabb, huszonöt éves volt ekkor. Nemrég azzal az elhatározással hagyta ott a cambridge-i Jesus College-t, anélkül hogy diplomát szerzett volna, hogy költő és utópikus gondolkodó lesz. Ingatag egészsége és különös melankóliája elől az ópiumkivonatban keresett menedéket.

„Rossz közérzetének enyhítésére csillapítószerrel írtak elő neki, melynek hatására épp akkor szenderedett el ültében, amikor az itt következő mondatnál... tartott »Purchas Zarándoklatában«” – ezt a krónikát 1613-ban jelentette meg Samuel Purchas, aki hosszú szemelvényeket vett át Marco könyvéből. „Xanaduban Kubla kán

fényes palotát emeltetett” – írja Purchas, nem is sejtve, hogy szavai ihletői lesznek az angol irodalom egyik leghíresebb versének, és később másvalaki fog büszkélkedni velük –, melynek tizenhat mérföldnyi sík terét fallal vette körül, ezen belül dús rétek, nyájas források, kellemes patakok, s mindenféle vadállat volt megtalálható, közepén pedig pompázatos hajlék, melyet egyik helyről a másikra lehetett szállítani... Kubla kán itt építette fel palotáját és körülötte e fényes kertet. Falai pedig tízmérföldnyi termékeny földet vesznek körül.”

Miután Coleridge elolvasta e szavakat, „vagy három órán keresztül mélyen aludt, már ami külső érzékszerveit illeti, ám élénk meggyőződése, hogy ez idő alatt nem kevesebb, mint két-háromszáz sort alkotott... ám ő ezért a legcsekélyebb érzékelhető vagy tudatos erőfeszítést sem tette. Ébredéskor úgy érezte, mindenre világosan emlékszik; tollat, tintát és papírt ragadott hát, s buzgón lejegyezte az itt olvasható sorokat.” A látomásban szereplő vers témája nyilván Kubiláj kán volt, hiszen erről olvasott Coleridge, mielőtt elszunyókált volna.

„Ekkor üzleti ügyben bekopogott hozzá valaki Porlockból, s több mint egy órán keresztül feltartotta. Amikor a szerző visszatért a szobájába, legnagyobb meglepetésére és kétségbeesésére azt tapasztalta, hogy bár a látomásról általánosságban még mindig őriz valami halvány és elmosódott emléket, nyolc-tíz tétova sort és képet leszámítva minden szertefoszlott, akár egy folyó felszínén a kép, amikor a vízbe követ dobnak, és sajnos semmi remény, hogy a képek valaha is összeállnak.”

Miután erőlködve próbált visszaemlékezni a megálmodott verssorokra, Coleridge nekiült, és papírra vetette a *Kubla kán* híres kezdő sorait:

*Kubla kán tündérpalotát
építettett Xanaduban,
hol roppant barlangokon át
örök éjbe veti magát
az Alph, a szent folyam.*

Az eufórikus hangnem egyre erősödik, mígnem a végén Coleridge figyelmeztet a túlzott elragadtatás veszélyeire. Elképzeli, amint mások megfigyelik őt, esetleg egy rokon lelket, és így kiált fel:

*...”Vigyázzatok!” kiáltana,
„Szeme villám! haja libeg!
Hármas kört reá elébb,
s csukja szemünk szent borzalom,
mert mézen élt, mézharmaton,
s itta a Menyország tejét!”*

Coleridge harmonikus víziója a hatalomról és a térről annyival meghaladta korát, hogy csaknem húsz évnek kellett eltelnie, mielőtt kiadta a *Kubla kán* című versét, amely állandó helyet biztosított a mongol vezérnek a Nyugat képzeletében.

Marco, a vándorló kereskedő és Coleridge, a gyenge idegzetű költő meglehetősen különbözött egymástól, ám a Mongol Birodalom nagysága mindkettejük képzeletét lánggra gyújtotta. Coleridge otthonosan mozgott az ábrándok világában, hiszen ez volt költői látomásainak forrása. Anélkül, hogy tudatában lett volna inspirációja valódi forrásának, hamar a velencei hipnotikus leírásának bűvkörébe került, hiszen Samuel Purchas Marco szavait visszhangozta. Ami Marcót illeti, ő Afganisztánban megismerkedhetett az ópiummal, s a kábítószer kapcsolatban állhat ottani betegségével is. Talán mindketten használtak kábítószeret, amely élesebbé tette az érzékeiket, és szokatlan élenkséget kölcsönzött irodalmi műveiknek. Az ópium talán befolyással lehetett az *Utazások* egyes részeire. Ebben az esetben inkább azt mondhatjuk, hogy Marco nem eltúlozta, hanem felerősítette mindazt, amit tapasztalt. Ez megmagyarázná, hogy beszámolója egyes részei miért olyan részletesek és lényegretörőek, miközben mások nyilvánvalóan a képzelet szüleményei. Ha Marco Velencébe visszatérve leszokott a drogokról, az elvonási tünetek hozzájárulhattak átalakulásához, melynek során az életerős vándor, aki az egyik királyságból a másikba utazott, bosszúálló kalmárrá változott, aki egyik pert indította a másik után.

Marco Polo nevét csaknem elfeledték, bár könyve – a tények és fikciók e kibogozhatatlan szövevénye, ez a vad földrajzi útleírás – továbbra is ismert volt. Nagyobb változás e téren csak a 19. században következett be, amikor a tudósok megpróbálták rendezni a Polo-kutatás kaotikus helyzetét. A cél a beszámoló kritikai kiadásának elkészítése volt. Ebben a franciák jártak az élen, akik Marco könyvében az orientalizmus, azaz az ázsiai művészet és gondolkodás újszerű divatjának előképét látták. A párizsi székhelyű Société de Géographie 1824-ben jelentette meg az *Utazások* gondos jegyzetekkel ellátott kiadását. A kutatókat már nem az érdekelte, amit Marco talált ki, hanem az, hogy mennyi az igazság a beszámolóban. Retorikai túlzásai ellenére a könyv java része kiállta a vizsgálatot. Az *Utazásokat* ezután általában megbízható adatt rnak tekintett k, mely egy megközelíthetetlen kontinensről tud s t, s új rajongók had t vonzotta. Amit eddig fantazmagori nak tartottak, most egyre inkább történelmi ténnyé vált.

Négy évtized múlva M. G. Pauthier francia nyelvész összevetette Polo beszámolóját (azaz a 1824-es kiadást) a mongol és kínai  vk nyvekkel, s  gy találta, hogy távolról sem tündérmese vagy kábítószeres látomás, épp ellenkezőleg: meglepően pontos leírás. Az  vk nyvek alátámasztották Marco szorgosan összegyűjtött adatait a kereskedelmi forgalomról, az udvari cerem ni kr l, valamint az egzotikus vallási, temetkezési és házassági szokásokról.

Pauthier munkáját k t következő kommentátor, Henry Yule  s Henri Cordier teljesítette ki, akik megtisztították Marco hírnevét a rárakódott szennyeződéstől. E két tud s számára Polo művének legnagyobb értéke nem is a tartalmában vagy születése rendkívüli körülményeiben rejlett, hanem az általa felvetett „nehéz kérdésekben”. Yule  s Cordier alábbi szavai nagy visszhangot váltottak ki: „Ez a könyv tele van rejtélyekkel,  m bizalmunk a szerző szavahihet s g ben akkora, hogy hisszük: mindegyik rejtélyre megtaláljuk a megoldást.” A korra jellemző lelkesedéssel és önbizalommal láttak neki a válaszok keresésének. A világ k l nbz  részein  l  levelez t rsaik segítségével fáradhatatlanul azonosították Marco  zsiai népekre és helyszínekre vonatkozó adatait, s bebizonyították, hogy beszámolóját mindenképpen saját megfigyeléseire alapozva írta meg. Yule  s Cordier ezt

elégségesnek tartotta ahhoz, hogy világjáró hősük hírnevét igazolja, ám e bámulatra méltó ténykereső csoport háttérbe szorította azt, amit Marco képzelete adott hozzá az egészhez. Valószínű, hogy ha utazónk csupán Ázsiáról szóló enciklopédiát írt volna, műve korántsem tett volna szert akkora népszerűsége és befolyásra, amelyet élvezett.

Yule és Cordier aprólékos jegyzetekkel ellátott kiadása négyszer akkora terjedelmű, mint Marco eredeti műve, s benne úgy mutatják be a szerzőt, mint a felfedezések korának előfutárát, a valaha élt legambíciózusabb és leggyakorlottabb felfedezőt, aki sikereiben még Magellánon és Kolumbuszon is túltett, akiket, úgymond, egyébként is az ő utazásai inspiráltak. Sőt, tőlük eltérően Marco nem viselt kardot: nem indított háborúkat, nem döntött rabszolgasorba népeket, nem gyilkolta ellenségeit halomra. Az egyetlen európai felfedező volt, aki a mai napig ható irodalmi örökséget hagyott hátra. Yule és Cordier a következő ékes szavakkal dicséri Marcót:

„Ő volt az első utazó, aki teljes hosszúságában átszelte Ázsiát, megnevezve egymás után a különböző országokat, melyeket saját szemével látott: Perzsia sivatagját; Badakhshan virágzó fennsíkjait és vad zugait; Khotan jade-követ rejtő folyóit; a mongol sztyeppeket, ahol megszületett a hatalom, mely sokáig felfalással fenyegette a kereszténységet; az új és csillogó udvart, amelyet Kambalukban létesítettek; elsőnek mutatta be Kínát hatalmas gazdagságával, óriási folyóival, roppant városaival, gazdag gyáraival, rajzó népességével, tengerein és belvizein úszó megszámlálhatatlan hajóival; beszélt a Kína határán élő népek különös szokásairól és vallásgyakorlatáról; Tibetről és kegyetlen felekezeteiről; az aranypagodás Burmáról és csillogó kupoláiról...”⁶

Ez a felsorolás minden szónoki fordulata ellenére pontos értékelést ad Marco teljesítményéről. Mint Alexis de Tocqueville, Marco Polo egyike volt azon ritka idegeneknek, akik világosabban láttak egy-egy országot, mint maguk az ott élők.

Az *Utazásokkal* kapcsolatos olasz kutatások csúcspontja a Luigi Foscolo Benedetto által szerkesztett nagyszabású kiadás volt, amely 1928-ban jelent meg Firenzében. Ez a mű megpróbálta közös

nevezőre hozni az összes létező kéziratváltozatot. Egy darabig úgy tűnt, Benedetto kimondta a végső szót a Marco Polo-kutatásban, ám 1932-ben felbukkant egy figyelemre méltó új kézirat, amely egyrészt részletesebben mondta el a már ismert epizódokat, másrészt teljesen új anyagot is tartalmazott. Sir Percival David, a kézirat felfedezője, londoni gyűjtő és kutató volt, a kínai kerámiák szakértője. Marco Polo kínai utazása felkeltette az érdeklődését, s így jutott el Toledóba, ahol Francisco Xavier de Zelada bíboros (1717-1801) könyvtárában rábukkant Marco Polo könyvének egy latin fordítására, amely másfélszer olyan hosszú volt, mint a többi változat. A kutatók szerint Itáliában írták vagy fordították a kéziratot valamikor a 15. században, mikor Marco Polo beszámolója kéziratok másolatok helyett egyre inkább nyomtatott könyvként jelent meg. Ez a kézirat Zelada-szöveggé vált ismertté, de nevezik toledói kéziratnak is.

Ezután két tudós, a cambridge-i A. C. Moule professzor és a Franciaországban dolgozó Paul Pelliot fogott össze azzal a céllal, hogy Polo könyvének lehető legteljesebb változatát eljuttassák a nagyközönséghez. Összeállítottak egy figyelemre méltó „teljes fordítást”, amely „megkísérli egybeilleszteni az összes, vagy majdnem összes fennmaradt szót, melyet valaha is Marco Polónak tulajdonítottak, s minden egyes szónál feltüntetni, honnan származik.” Az eredmény, amely már a Zelada-szöveget is magában foglalta, 1938-ban jelent meg angol és francia nyelven, és hamarosan kétkötetnyi jegyzetanyag követte. Ez nem pusztán a legteljesebb kézirat, hanem a legmodernebb is: Moule és Pelliot ugyanis megpróbálja visszaadni Marco eredeti narratívájának élénkségét és spontaneitását is. Köznyelvi kifejezéseket vegyítettek a legújabb kutatási eredményekkel, s könyvük hívebben tükrözi Marco fürge szellemét, mint elődeik visszafogott és méltóságteljes hangneme.

Marco Polo nemcsak utazó volt, hanem kora történelmének részese is. A naiv, tizenhét éves ifjúból, aki apja és nagybátyja árnyékában élt, a világ leghatalmasabb uralkodójának ügyes és magabiztos udvaronca lett. Könyve többek között beszámol a történelemről, melynek tanúja volt, s amelyet a maga korlátozott

módján alakított is. Talán senki nem lett volna képes teljesíteni az általa kitűzött irodalmi és történetírói célt; a tárgyalt terület egyszerűen túl nagy volt ahhoz, hogy egyetlen, a 13-14. század fordulóján élő nemesember kielégítő mélységben megismerje és bemutassa. De még így is sikerült kitágítania az emberi tudást, tapasztalatot és képzeletet.

Az *Utazások* végső értelme ma is megfejtetlen, s ez tovább csábítja és gyötri azokat, akik vizsgálatára szánják magukat. Vajon egyszerű útleírással van dolgunk, ahhoz hasonlóval, mint amikor Marco elbeszélte a különböző küldetések során tett megfigyeléseit Kubiláj kánnak – vagy valamiféle belső, misztikus utazással egy álmovilágba vagy az ópium ihlette fantáziaországba?

Marco szokatlan érzékenysége a mongolok között töltött évtizedeknek köszönhető. Mivel közöttük nőtt fel, úgy gondolta, ő is köztük tartozik; képes volt mongol módra gondolkodni és megfigyelni. Beszámolója emiatt Ázsiát félig nyugati – azaz leíró és tényszerű módon félig viszont mongol szemszögből – az animisták világképeinek megfelelően, az emberi dolgok felett őrködő természetfeletti erők játéktereként – mutatja be. Bár Marco igyekszik jó keresztény benyomását kelteni, ez valójában csak máz, mellyel a vallásos Rustichello vonta be az elbeszélést, s amelyet a Pipinóhoz és Ramusióhoz hasonló fordítók tovább vastagítottak. Ezek az emberek megpróbálták közelebb hozni Marcót az egyház tanításaihoz, miközben ő maga a vallási kérdésekben ugyanolyan eklektikus volt, mint Kubiláj kán, s hite ugyanolyan befogadó és képlékeny volt, mint a mongoloké.

Marco hajlamos volt olyannyira átvenni a mongol szokásokat, hogy szinte természetessé váltak számára, ezért a nyugati szkeptikusok azzal vádolták, hogy nemtörődöm módon vegyíti a fantáziát a valósággal. Ez a különös keverék, mely túlmutat a történelem keretein, egyszerre keltett érdeklődést és gyanút Európában. Azoknak, akik hajlandóak voltak elfogadni, Marco beszámolója a keleti és nyugati kultúrák kaleidoszkópszerű bemutatását kínálja, amelyben az olvasó, ha megbocsátja a szerző időnkénti gyarlóságait, igazi kincsekre lelhet.

Marco felfedező volt, ám nem a mai célirányos, tudományos értelemben vett felfedező. Oda ment, ahová jó szerencséje vetette.

Nyitott maradt az újabb tapasztalatokra, s folyton módosította nézőpontját, hogy alkalmazkodjék a felkeresett népekhez, helyekhez és eseményekhez. Semmilyen küldetése nem volt – éppen így válhatott a legszeretetreméltóbb és legbékésebb utazóvá.

Bár élete elején és végén keresztényként gondolt önmagára, könnyedén mozgott a muszlimok, buddhisták és más vallási felekezetek között. Saját élete volt rá a példa, hogy az ember határtalanul fejlesztheti saját magát. Az ő világképében szabadon keveredik a valós és a csodás – néha harmonikusan, máskor egymást kioltva.

Ez a képlékeny hit és a céltudatosság hiánya világosan megkülönbözteti őt a későbbi felfedezőktől. Az ő világa varázslatos hely, amazonokkal és sárkányokkal, szellemekkel és démonokkal teli. Egy világ, ahol a kereszténység erői különös módon korlátozottak, s a pusztta túléléshez is állandó küzdelmet kell folytatniuk a más istenek és népek képében jelentkező, mindenütt jelen lévő sötétséggel. Ebben a világban a mágia és a logika fej-fej mellett halad, noha ritkán találkoznak.

A Marco Polo által bejárt világ nagyrészt eltűnt mára, ám a beszámoló jelentős részei ma is megállják a helyüket. Marco kereskedőként megértette, hogy a nemzetközi kapcsolatok lényegét a kereskedelem alkotja, amely felülemelkedik a szükségképp önmagukat korlátozó politikai rendszereken és vallásokon. Marco korában az emberek az örökkévalóságra függesztették tekintetüket – mind politikai, mind vallási értelemben –, ám ő rádöbbsent arra, hogy a nyüzsgő, folyton változó világban az egyetlen örökkévaló dolog a hit maga.

Marco könyve meglepő hasznot is hajtott, mégpedig a térképészet számára. Nincs jele annak, hogy szerzője az *Utazásokat* gyakorlati útmutatónak szánta volna egy ázsiai utazáshoz: adatok és anekdoták, történetek és mítoszok gyűjteménye volt. Nem maradt fenn tőle térkép sem, ha valaha is készített ilyesmit. Ha használt is saját maga vagy mások által készített térképet, világképe túlságosan is hagyománytisztelő ahhoz, hogy használható legyen útvonala bejárására. (A korabeli elképzelés Jeruzsálemet helyezte „felülre”,

és három kontinensről tudott, hiszen az Újvilág még teljesen ismeretlen volt.) A megtett távolság mérésére az „egynapi út” meglehetően rugalmas mértékegységét használja, s irányérzéke inkább szubjektív, mint tudományos. Ennek ellenére a 14. század végén felhasználták művét azok a Majorcában működő katalóniai zsidók, akik a navigátorok által használt népszerű hajóstérképeket és atlaszokat készítették, különösen akkor, amikor más szerzők és történetírók által nem említett világrészeket kellett ábrázolniuk. Példájukat más európai térképésztők is követték, akik Marco utalásait teljesen megbízhatónak tekintették – azok is voltak, legalábbis a görög és római szerzők műveiben gyakran szereplő fantasztikus elemekhez képest. Talán a legnagyobb dicséret akkor érte Marco térképészeti jártasságát, amikor Fra Mauro, kinek híres világtérképe 1459-ből származik, és ma is látható a velencei Biblioteca Nazionale Marcianában, Marco *Utazásaiból* vett részleteket is rárajzolt művére.

Két másik, nagyjából ebből az időből származó térkép – egy velencei kiadású, Giovanni Contarinié, valamint egy római, Johann Ruysché – szintén tartalmaz az *Utazásokból* származó elemeket. Ruysch megjegyzi, hogy térképének Kelet-Ázsia belsejét ábrázoló része „nem Türoszi Marinuson és Ptolemaioszon alapszik..., hanem modernebb beszámolókon, különösen Marco Polóén.”

A reneszánsz kor térképészei azt hitték, hogy térképeik segítségével más kereskedők tömege lép Marco nyomába, hogy megtegye a Selyemutat Kambalukba, Kubiláj kán halála után azonban a Mongol Birodalom gyors bomlásnak indult. A Kínától nyugatra fekvő tartományok kisebb kánjai többé nem esküdtek hűséget a Jüan-dinasztiának; ehelyett felvették az iszlám hitet. Kubiláj kán leszármazottainak 1368-ban el kellett hagyniuk addigi fővárosukat, Kambalukot. A mongol uralom s az általa hozott Pax Mongolica véget ért, ezért a Selyemút többé már nem volt olyan biztonságos, mint amikor Marcóék végigutaztak rajta. Az új kínai dinasztia, a Mingek, nem osztották Kubiláj kán lelkesedését az európaiakkal való kereskedelem iránt, aminthogy a muzulmán kánok sem. A Nyugattal folytatott kereskedelem visszaesett, és Kína ismét elzárkózott a világ többi részétől. A Marco által leírt Mongol

Birodalom megszűnt; Kubiláj kán halálával feloszlott a fényes udvar, mely kereskedők, tudósok és értelmiségiek hadának adott otthont.

A mongol lakosság, mely mindig is kisszámú volt, visszahúzódott eredeti hazájába, a száraz északi sztyeppékre. Erőszakos, dicső birodalmuk emlékét csupán a kínai és mongol évkönyvek őrizték meg, valamint *A mongolok titkos története*. Marco látogatása éppen a fénykorra esett, s az *Utazások* megőrizte a tüzes vezérek, csábító nők, hadjáratok és egzotikus szokások képét, mint ahogyan a borostyán zárja magába az ősidők rovarait.

Kubiláj kijelölt utóda, unokája, Temür, fiatalon halt meg 1307-ben. Halálával a Jüan-dinasztia káoszba süllyedt.

A következő öt évtized a kínaiak felemelkedését hozta – ők mindig is hittek benne, hogy így lesz. Az első Ming-császár, Csu Jüan-csang 1368-tól kezdve északon visszaszorította a mongolokat az eredeti határvonalig. Ugyanekkor az Ázsiában mongol fennhatóság alá tartozó államok laza szövetsége felbomlott, s az iszlám ismét elterjedt Perzsiában. A mongol hadak nélkül, amelyek garantálták biztonságosságát, a Selyemút északi szakaszát egyre kevésbé használták. Ha Marco az élete végén visszatért volna Ázsiába, megdöbbenve látta volna, hogy az óvó *paiza*, amelyet Kubiláj kántól kapott, csupán egy letűnt kor relikviája. Minden biztonnal csodálkozott volna annak tudatában, hogy az *Utazások* évszázadokkal túléli a legyőzhetetlennek tartott Mongol Birodalmat. A világ még ma sem ért fel Marco Polóhoz.

Marco Polo beszámolójának hitelessége már régóta nem volt vita tárgya, amikor új – részben jogos, részben indokolatlanul makacs – kérdések merültek fel, melyek kikezdték tekintélyét. 1995-ben Frances Wood *Valóban járt Marco Polo Kínában?* című esszéjében azt a provokatív feltételezést fogalmazta meg, hogy Marco sosem jutott messzebb Konstantinápolynál, és az *Utazásokat* más, nála vállalkozó szelleműbb utazók beszámolóiból ollózta össze, esetleg perzsa útleírásokat használt fel megírásához.

Ez a hipotézis már korábban is felmerült: akkor egy német tudós, Herbert Franke állt elő vele, ám inkább tréfából, mint komolyan. Amikor Wood, a British Library munkatársa, ismét felvetette Marco

szavahihetőségének kérdését, a felháborodott kutatók rögtön felvették a kesztyűt. Rámutattak, hogy efféle „perzsa útleírások” nemigen léteztek. Wood azon kérdése kapcsán pedig, hogy a kínai források miért nem említik Marco Polót, felhívják a figyelmet arra, hogy egy mai kínai tudós, Jang Csi-csiu talált egy utalást a Polo család perzsiái küldetésére, melynek során Kokacsin hercegnőt kellett elkísérniük.

Még méltatlanabb volt Wood ama állítása, mely szerint ha Marco valóban járt Kínában, bizonyosan említette volna a Nagy Falat, holott az *Utazásokban* szó sem esik róla. Ám, ha már itt tartunk, jó tudni: a Nagy Fal más korabeli forrásokban sem szerepel. Ennek meglehetősen egyszerű oka van: akkor ugyanis még nem épült meg.

Arthur N. Waldron a *Harvard Journal of Asiatic Studies*-ban megjelent tanulmányában kimutatta, hogy a Nagy Falat jóval Marco Polo után, a Ming-dinasztia idején (1368-1644) építették meg. „Ne tévesszen meg minket a Nagy Fal mítosza – figyelmeztet. – Ez a mítosz... csaknem négy évszázada keletkezett Nyugaton. Noha a folklór és a mítoszok kutatóinak hálás témát jelent, a történezt csak félrevezetheti.” Az Ausztrál Állami Egyetem kutatója, Igor de Rachewiltz pedig megállapította, hogy a Nagy Falat még a kínai térképek sem mutatják *1579 előtt*. „Ez azt jelenti, hogy 1579-ig maguk a kínai térképészek sem méltatták figyelemre a Falat. Nem csoda hát, hogy Marco Polo sem vette észre!”

De Rachewiltz precízen kimutatja, hogy az *Utazásokkal* kapcsolatos félreértések zöme szövegromlásból és félrefordításból adódik. Marco nem használt fel más forrásokat a beszámolója elkészítéséhez. De Rachewiltz így ír: „A puszta tény, hogy képes lett volna ennyire változatos és részletes információkat gyűjteni a 13. századi Ázsia nagy részéről, anélkül hogy valaha is járt volna ott, az én szememben nagyobb fegyvertényt jelentene, mint egy, *A világ leírásához* hasonló, valóban első kézből származó beszámoló megírása.”

Még Herbert Franke is, aki először vetette fel a gondolatot, hogy Marco valóban nem is tett utazásokat, elhatárolódott a saját hipotézisétől, amikor látta, hogyan fejlesztette tovább Wood. Noha Marco – és munkatársa, Rustichello – olykor valóban eltorzított vagy kihagyott dolgokat, amelyeket pedig némelyek szívesen látnának a

beszámolóban, a velencei leírása általában megbízható, különösen korának színvonalához képest.

A vita egyetlen érdekes kérdése nem az, hogy Marco Polo valóban járt-e Kínában – a bizonyítékok egyértelműen mellett szólnak, hogy igen –, hanem az, hogy miért állítják némelyek még ma is az ellenkezőjét? Lehet, hogy ennek oka a szerző sajátos világnézetében rejlik. Tizenhét évesen utazott keletre, a Mongol Birodalomban nőtt fel, az út során számos nyelvet felszedett, és sokszínű közegben élt, amelyben mongol, kínai, buddhista, nesztoriánus és indiai hatások keveredtek, melyek mindegyike gyarapította szótárát és gondolkodását. Beszámolója mongol neveltetéséről tanúskodik, ezért tűnik olyan különösnek és csodásnak sokak, és gyanúsnak némelyek szemében.

A mai utazó, aki Marco Polo nyomdokain jár, észreveheti, milyen sok minden fennmaradt a 13. századból. Velencében a Szent Márk-székesegyház és a harangtorony szinte semmit nem változott azóta. Azok a látogatók, akik Marco korának emlékeire kíváncsiak, megtalálhatják a Corte seconda del Miliont, ezt a kicsiny teret is. A telken, ahol egykor a Polo család nemzedékei éltek, kereskedtek és pereskedtek, ma új épület áll, ám a Ca'Polo és Marco régi negyedének némely építészeti eleme ma is látható. Itt-ott épségben megmaradtak azok a díszes bizánci árkádsorok, melyek alatt Marco sétált – egy letűnt kor emlékei, amikor még Velence uralta a tengereket és kereskedett a világgal.

Afganisztán most is ugyanolyan vad, szépséges és gyönyörű, meg persze ópiummal teli, mint akkor, amikor a Polók áthaladtak hegyei között, útban Balkh és a Selyemút kezdete felé. A Pamír-fennsík ugyanolyan elszigetelt hely, mint a 13. században volt, ahol a csendet ritkán törí meg a teherautók és kocsik zaja, hiszen a leggyakrabban használt jármű a szamár. A Góbi-sivatagon ma is csak a legelszántabbak képesek átkelni, s az éneklő homok ugyanúgy hívogatja a halálba az óvatlan utazókat – bár manapság, a GPS-ek (Global Positioning System, Globális Helyzetmeghatározó Rendszer) korában a felfedezőik akár a bolygó legeldugottabb helyeire is pontos útvonaltervvel indulhatnak. A mongolok mai utódai ugyanolyan nyitottak az idegen hatásokra, mint amikor Marco

először találkozott velük: még mindig nomádok, a sztyeppe urai, gerekben élnek, és háziállataik veszik körül őket, mint Kubiláj kán idején, noha itt-ott a sátrak mellett műholdvevők tányérjai emelkednek. 1989-ben a szovjetek távozásával Mongólia független országgá vált, amely nagy erőfeszítéssel próbálja összeegyeztetni nomád múltját a jelen kihívásaival.

Karakorumból, az ősi mongol fővárosból, melyet Dzsingisz kán alapított, és amely a birodalom egységét jelképezte, mára csak romok maradtak, az egykori pompa halvány mementójaként. A Mongol Birodalom fénykorából csupán néhány tárgy maradt fenn, például egy nagy, gránitból faragott teknős, amely egy távoli hegynek adta a nevét. Egyedül áll egy mező közepén, várva, hogy méltóbb helyre szállítsák. Kubiláj kán nagyszerű Sangtujából pedig nem maradt semmi, csupán néhány beszédes domb a füves pusztában, s a szél, mely az egykori nagyságról dalol.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Abu-Lughod, Janet: *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*. New York, Oxford University Press, 1989.
- Adamec, Ludwig W. (szerk.): *Historical and Political Gazetteer of Afghanistan*. 1. kötet *Badakhshan Province and Northeastern Afghanistan*. Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1972.
- Alexander, Caroline: *The Way to Xanadu*. New York, Alfred A. Knopf, 1994.
- Allen, Mark: *Falconry in Arabia*. London, Orbis, 1980.
- Allulli, Ranieri: *Marco Polo*. Torino, Paravia, 1924.
- Annali genovesi dopo Caffaro e suoi continuatori*. Genova, Municipio di Genova, 1941.
- Ariz, Ghulum Jilani: *Shah Rahai Afghanistan*. Peshawar, Afghanistan Resource and Information Centre (ARIC), 2000.
- Avon Caffi, Giuseppe: L'Arte cinese a Venezia. *L'Italia che serive*. 37. évf., 10. szám, 1954. október.
- Bagrow, Leo: The Maps from the Home Archives of the Descendants of a Friend of Marco Polo. *Imago Mundi* 5. 1948, 3-13.
- Balazs, Etienne: *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme*. Szerk.: Arthur F. Wright. New Haven, Yale University Press, 1964.
- Balestrieri, Leonida: Le Prigioni della Malapaga. In: *Cassa di Risparmio di Genova*. Genova, Marzo-Giugno, 1960.
- Bar Hebraeus: *The Chronology of Gregory Abu'l Faraj*. London, Oxford University Press, 1932.
- Barraclough, Geoffrey: *The Medieval Papacy*. London, Thames & Hudson, 1968.
- Barrett, T. H.: *Marco Polo Did Go to China, So There*. London Review of Books, 1995. november 30., 28.
- Bertuccioli, Umberto: Il ritomo via mare di Marco Polo. *Giomale economico della Camera di Commercio di Venezia*. 1954. március.

- Bertuccioli, Umberto: Marco Polo: Uomo di mare. *Ateneo Veneto*. 146. évf., 139. kötet, 1. szám, 1955. január-június, 1-15.
- Bira, Sh.: *Studies in Mongolian History, Culture and Historiography*. Szerk.: Ts. Ishdorj és Kh. Purevtogtokh. Ulanbator, International Association for Mongol Studies, 2001.
- Boorstin, Daniel: *The Discoverers*. New York, Random House, 1983.
- Boulnois, Luce: *The Silk Road*. Hongkong, Odyssey Books, 2004.
- Boyle, John Andrew: Marco Polo and *His Description of the World*. *History Today*, 21. évf, 11. szám, London, 1971, 759-769.
- Braunstein, P.-Delort, R.: *Venise. Portrait historique d'une cité*. Párizs, Éditions du seuil, 1971.
- Bratianu, G. I.: *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle*. Párizs, P. Geuther, 1929.
- Brice, Catherine: *Histoire de l'Italie*. Párizs, Hatier, 1992.
- Brown, Lloyd A.: *The Story of Maps*. 1949. Reprint: New York, Dover, 1977.
- Brunetti, Mario: Venezia al tempo di Marco Polo. *L'Italia che scrive*. 37. évf., 10. szám, 1954. október.
- Buell, Paul: Pleasing the Palate of the Qan. *Mongolian Studies* 13, 1990, 57-81.
- Cable, Mildred-French, Francesca: *The Gobi Desert*. New York, Macmillan, 1944.
- Calvino, Italo: *Invisible Cities*. New York, Harcourt, 1974 (magyarul: *Láthatatlan városok*. Fordította: Karsai Lucia, Budapest, Gondolat Kiadó, 1981).
- The Cambridge History of China*. 6. kötet. *Alien Regimes and Border States*. Szerk.: Herbert Franke-Denis Twitchett. Cambridge, Cambridge University Press, 1966.
- Capusso, M. G.: *La lingua del "Devisamerit dou monde" di Marco Polo*. Pisa, Pacini, 1980.
- Carter, Thomas Francis: *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward*. New York, Columbia University Press, 1925.
- Caiy, George: *The Medieval Alexander*. Cambridge, Cambridge University Press, 1956.
- Castellani, Giuseppi: I valori delle monete espresse nel testamento di Marco Polo. *Rivista mensile della Città di Venezia*. 3. évf., 9. szám, 1924. szeptember, 257-258.

- Chamerlat, Christian Antoine de: *La fauconnerie et l'art*. Courbevoie, ACR Éditeur, 1986.
- Cigni, Fabrizio: *Il romanzo arturiano de Rustichello da Pisa*. Pisa, Edizioni Cassa di Risparmio di Pisa, 1994.
- Cleaves, Francis Woodman: A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 36, 1976, 181-203.
- Cleaves, Francis Woodman: An Early Mongolian Version of the Alexander Romance. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 22, 1959. december, 1-99.
- Collis, Maurice: *Marco Polo*. London, Faber & Faber, 1950.
- Colón, Fernando: *The Life of the Admiral Christopher Columbus by His Son, Ferdinand*. New Brunswick, Rutgers University Press, 1959.
- Cordier, Henri: *Histoire Générale de la Chine*. 2. kötet, Párizs, Librairie Paul Geuthner, 1920.
- Crane, Nicholas: *Mercator*. London, Weidenfeld & Nicolson, 2002.
- Crawford, F. Marion: *Venice, the Place and the People: Salve Venetia; Gleanings from Venetian History*. New York, Macmillan, 1909.
- Critchley, John. *Marco Polo's Book*. Brookfield, Vermont, Variorum, 1992.
- Crouzet-Pavan, Elisabeth: *Enfers et Paradis: L'Italie de Dante et de Giotto*. Párizs, Albin Michel, 2001.
- Crouzet-Pavan, Elisabeth: „Sopra le acque salse”: *Espaces, pouvoir et société à Venise à la fin du Moyen Age*. Róma, École Française de Rome, 1992.
- Crouzet-Pavan, Elisabeth: *Venise triomphante: Les horizons d'un mythe*. Párizs, Albin Michel, 1999.
- Curtin, Jeremiah: *The Mongols: A History*. New York, Da Capo, 2003 (első kiadás: Little, Brown, 1908).
- Daftary, Farhad: *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis*. London, Tauris, 1994.
- Dalrymple, William: *In Xanadu: A Quest*. London, Collins, 1989.
- Dang, Pao-haj: *Cheetah and Cheetah-Hunting in the Mongol Empire*. Nationalities Studies 4, 2002.

- Dawson, Christopher (szerk.): *The Mongol Mission*. New York, Sheed & Ward, 1955.
- Del Guerra, Giorgio: *Rustichello da Pisa*. Pisa, Nistri-Lischi, 1955.
- Delumeau, Jean-Pierre-Heullant-Donat, Isabelle: *L'Italie au Moyen Âge*. Párizs, Hachette, 2000.
- Did Marco Polo Come to China? *Science World*, 8. kötet, 2003. november 11.
- Dizionario delle strade di Genova*. 1. kötet, Genova, Edizioni Culturali Internazionali Genova, 1985 (3. kiadás).
- Dotson, John E.: Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro Il Orseolo to the Battle of Zonchio, 1000-1500. *Viator: Medieval and Renaissance Studies* 32, 2001.
- Dunn, Ross E.: *The Adventures of Ibn Battuta, a Muslim Traveler of the Fourteenth Century*. Berkeley, University of California Press, 1986.
- Dupree, Nancy Hatch: *An Historical Guide to Afghanistan*. Kabul, Afghan Air Authority, Afghan Tourist Organization, 1977 (2. kiadás).
- Dupree, Nancy Hatch: *The Road to Balkh*. Kabul, Afghan Tourist Organization, 1967.
- Dupree, Nancy Hatch: *The Valley of Bamyian*. Peshawar, Abdul Hafiz Ashna, 2002 (3. kiadás).
- Edwards, Mike: The Adventures of Marco Polo: Part 1. *National Geographic Magazine*, 2001. május.
- Edwards, Mike: The Adventures of Marco Polo: Part 2. *National Geographic Magazine*, 2001. június.
- Edwards, Mike: The Adventures of Marco Polo: Part 3. *National Geographic Magazine*, 2001. július.
- Edwards, Mike: Genghis, Lord of the Mongols. *National Geographic Magazine*, 1996. december.
- Edwards, Mike: Sons of Genghis: The Great Khans. *National Geographic Magazine*, 1997. február.
- Fernández-Armesto, Felipe: *Columbus*. Oxford, Oxford University Press, 1991.
- Fernández-Armesto, Felipe: *Millennium: A History of the Last Thousand Years*. New York, Scribner, 1995.

- Foglietta, Uberto: *Uberti Folietae clarorum Ligurum elogia*. Róma, Apud Josephum De Angelis, 1573.
- Foltz, Richard C. *Religions of the Silk Road*. New York, St. Martin's Press, 1999.
- Fong, Wen C.-Watt, James C. Y.: *Possessing the Past: Treasures from the National Palace Museum, Taipei*. New York, Metropolitan Museum of Art, 1996.
- Forman, Werner-Burland, Cottie A.: *The Travels of Marco Polo*. New York, McGraw-Hill, 1970.
- Franck, Irene M.-Brownstone, David: *The Silk Road: A History*. New York, Facts on File, 1986.
- Franke, H[erbert]: Sino-Western Contacts Under the Mongol Empire. *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society* 6, 1966.
- Frazier, Ian: Invaders. *New Yorker*, 2005. április 25.
- II. Frigyes német-római császár (1194-1250). *The Art of Falconry: Being the „De arte uenandi cum avibus” of Frederick II of Hohenstouffen*. Stanford, Stanford University Press, 1943.
- II. Frigyes: *De arte venandi cum avibus*. Nogent-le-Roi, J. Laget, 2000.
- Friedman, John B.-Mossler Figg, Kristen (szerk.): *Trade, Travel, and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*. New York, Garland Publishing, 2000.
- Friedman, Thomas L.: *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York, Farrar, Straus & Giroux, 2005.
- Frimmer, Steven: *Neverland: Fabled Places and Fabulous Voyages of History and Legend*. New York, Viking, 1976.
- Gallo, Rodolfo: Marco Polo; la sua famiglia e il suo libro. In: *Nel settimo centenario della nascita di Marco Polo*. Velence, Archivio di Stato di Venezia, 1954.
- Gallo, Rodolfo: Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua famiglia. *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*. 1957-1958, 116. kötet, 309-325.
- Gaudio, Attilio: *Sur les traces de Marco Polo*. Párizs, R. Julliard, 1955.
- Gernet, Jacques: *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*. Stanford, Stanford University Press, 1962.

- Gibbon, Edward: *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Szerk.: J. B. Bury. Háromkötetes, New York, Modern Library, 1995.
- Gil, Juan (szerk.): *En demanda del Gran Khan*. Madrid. Alianza, 1993.
- Green, Peter: *Alexander of Macedon, 356-323 B.C.: A Historical Biography*. Berkeley, University of California Press, 1991.
- Grossi Bianchi, Luciano-Poleggi, Ennio: *Una città portuale del Medioevo, Genova nei secoli X-XVI*. Genova, Sagep, 1979.
- Gulick, R. H. van: *Sexual Life in Ancient China*. Leiden, Brill, 2003.
- Haeger, John W.: Marco Polo in China: Problems with Internal Evidence. *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 14, 1978, 22-30.
- Harley, J. B.-Woodward, David (szerk.): *The History of Cartography*. Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- Hart, Henry H.: *Marco Polo, Venetian Adventurer*. Norman, University of Oklahoma Press, 1967.
- Hazlitt, W. Carew: *The Venetian Republic: Its Rise, Its Growth, and Its Fall*. 1. kötet, London, Adam & Charles Black, 1900.
- Hazlitt, W. Carew: *Marco Polo*. Párizs, Fayard, 1983.
- Hedin, Sven: *Across the Gobi Desert*. New York, Dutton, 1932.
- Hazlitt, W. Carew: *Overland to India*. London, Macmillan, 1910.
- Hazlitt, W. Carew: *Riddles of the Gobi Desert*. New York, Dutton, 1933.
- Heers, Jacques: De Marco Polo à Christophe Colombe: Comment lire de *Deuisement du monde?* *Journal of Medieval History* 10, 1984, 125-143.
- Heissig, Walther: *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*. New York, Basic Books, 1966.
- Herodotus: *The Histories*. Oxford, Oxford University Press, 1998 (magyarul: Hérodotosz: *A peloponnészoszi háború*. Fordította: Muraközy Gyula. Budapest, Európa Kiadó, 1988; új kiadás: Budapest, Osiris, 2000.)
- Heyd, W.: *Histoire du commerce du Leuant au Moyen Âge*. Kétkötetes, Furcy Reynaud, 1885-1886. Reprint: Amsterdam, A. M. Hakkert, 1967.
- Hildebrand, J. J.: The World's Greatest Overland Explorer. *National Geographic Magazine*, 1928. november.

- Hodgen, Margaret T.: *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1964.
- Hourani, George Fadlo: *Arab Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Modern Times*. Princeton, Princeton University Press, 1951.
- Howard, Deborah: *Venice and the East: The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture*. New Haven, Yale University Press, 2000.
- Hsiao Csi-csing: *The Military Establishment of the Yüan Dynasty*. Cambridge, Massachusetts, Council on East Asian Studies / Harvard University Press, 1978.
- Humble, Richard: *Marco Polo*. New York, Putnam, 1975.
- Ibn Battuta: *Travels in Asia and Africa, 1325-1354*. 1929. Reprint: New Delhi, Asian Educational Services, 1992.
- Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa*. Pisa, Cassa di Risparmio di Pisa, 1994.
- I valori delle monete espresse nel testamento di Marco Polo. *Rivista mensile della Città di Venezia*, 3. évf., 1. szám 1924. január, 257-258. Venice, Poligrafica Italiana, 1924.
- Iwamura, Shinobu: *Manuscripts and Printed Editions of Marco Polo's "Travels"*. Tokió, National Diet Library, 1949.
- Jennings, Gary: *The Joumeyer*. New York, Atheneum, 1984.
- Jü, Csun-fang: *Encountering the Dharma*. New York, Global Scholarly Publications, 2003.
- Kahn, Paul: *The Secret History of the Mongols: The Origin of Chinghis Khan; An Adaptation of the "Yuan Ch'ao pi shih," Based Primarily on the English Translation by Francis Woodman Cleaves*. San Francisco, North Point Press, 1984.
- Kedar, Benjamin Z.: *Merchants in Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-century Depression*. New Haven, Yale University Press, 1976.
- Kimble, George H. T.: *Geography in the Middle Ages*. London, Methuen, 1938.
- Komroff, Manuel (szerk.): *Contemporaries of Marco Polo*. New York, Boni & Liveright, 1928.

- Labande, Edmond-René: *L'Italie de la Renaissance: Duecento, Trecento, Quattrocento*. Párizs, Payot, 1954.
- Lach, Donald F.: *Asia in the Making of Europe*. 1. kötet, Chicago, University of Chicago Press, 1965.
- Lane Fox, Robin: *Alexander the Great*. New York, Penguin Books, 1986.
- Langlois, J. D., Jr. (szerk.): *China Under Mongol Rule*. Princeton, Princeton University Press, 1981.
- Larner, John: *Marco Polo and the Discovery of the World*. New Haven, Yale University Press, 1999.
- Lee, Sherman E.-Vaj Kam-ho: *Chinese Art under the Mongols: The Yüan Dynasty, 1279-1368*. Cleveland, Cleveland Museum of Art / Press of Case Western Reserve University, 1968.
- Lewis, Bernard: *The Assassins: A Radical Sect in Islam*. New York, Basic Books, 2003 (első kiadás: 1968).
- Li Cse-csang: *The Travels of an Alchemist*. London, Routledge, 1931.
- Lister, R. P.: *Marco Polo's Travels in Xanadu with Kublai Khan*. London, Gordon & Cremonesi, 1976.
- Liu Kuo-jün-Zsu-sze, Zseng: *L'histoire du livre en Chine*. Peking, Éditions en langues étrangères, 1989.
- Liu, Hszin-zsu: *Silk and Religion: An Exploration of Material Life and the Thought of People, AD 600-1200*. Delhi, Oxford University Press, 1996.
- Lopez, Donald S., Jr.: *The Story of Buddhism: A Concise Guide to Its History and Teachings*. San Francisco, Harper San Francisco, 2001.
- Lopez, Robert S.: *The Commercial Revolution of the Middle Ages: 950-1350*. Cambridge, Cambridge University Press, 1976.
- Raymond, Irving W.: *Medieval Trade in the Mediterranean World*. New York, Columbia University Press, 1955.
- Lowes, John Livingston: *The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination*. Princeton, Princeton University Press, 1986 (első kiadás: Houghton Mifflin, 1927).
- Man, John: *Kublai Khan: From Xanadu to Superpower*. London, Bantam Press, 2006.

- Mandeville, Sir John: *The Travels of Sir John Mandeville*. Harmondsworth, Middlesex, England, Penguin Books, 1983.
- Marshall, Robert: *Storm from the East: From Genghis Khan to Kublai Khan*. Berkeley, University of California Press, 1993.
- Martin, Hervé: *Mentalités médiévales*. Kétkötetes, Párizs, Presses Universitaires de France, 1998.
- McNeill, William H.: *Plagues and Peoples*. Garden City, New York, Anchor Press, 1976.
- Mej-piao, Caj: Marco Polo in China. *Social Sciences in China* 14, 2. szám, 1993, 171-179.
- Ménard, Philippe: Le problème de la version originale du *Devisement du Monde* de Marco Polo. In: *De Marco Polo à Savinio. Écrivains italiens en langue française*. Párizs, Presses de l'université de Paris-Sorbonne, 2003.
- Miao, Vang-Pao-hszü, Si: *Tracing Marco Polo's Northern Route*. Peking, China Intercontinental Press, 2004.
- Miles, Keith-David Butler: *Marco Polo*. New York, Dell, 1982.
- Mingzhao, Cheng: *On the Shore of West Lake*. Peking, Foreign Languages Press, 2001.
- Mollat, Michel: *Les explorateurs du XIIIe au XVIe siècle*. Párizs, Éditions J. C. Lattés, 1984.
- The Monks of Kublai Khan, Emperor of China*. London, Religious Tract Society, 1928.
- Morgan, David: *The Mongols*. Cambridge, Massachusetts, Blackwell, 1990 (első amerikai kiadás: 1986).
- Morgan, D. O.: Marco Polo in China – or Not. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3. sorozat, 6:2, 1996, 221-225.
- Morison, Samuel Eliot: *The European Discovery of America*. 2. kötet. *The Southern Voyages: A.D. 1492-1616*. New York, Oxford University Press, 1974.
- Morris, Jan,: *The World of Venice*. Javított kiadás: San Diego, Harcourt Brace, 1993.
- Moule, A. C.: *Quinsai: with Other Notes on Marco Polo*. Cambridge, Cambridge University Press, 1957.
- Mozai, Torao: The Lost Fleet of Kublai Khan. *National Geographic Magazine*, 1982. november.

- Muldoon, James: *Popes, Lawyers, and Infidels: The Church of the Non-Christian World, 1250-1350*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1979.
- Muldoon, James: (szerk.): *Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages*. Gainesville, University Press of Florida, 1997.
- Needham, Joseph: *Heavenly Clockwork: The Great Astronomical Clocks of Medieval China*. Cambridge, Cambridge University Press, 1960.
- Needham, Joseph: *Science and Civilisation in China* (Tudomány és civilizáció Kínában). 1-3. kötet, Cambridge, Cambridge University Press, 1954-1959.
- Needham, Joseph-Yates, Robin D. S.: *Science and Civilisation in China*. 5. kötet, 6. rész, Cambridge, Cambridge University Press, 1994.
- Needham, James és mtsai: *Science and Civilisation in China*. 5. kötet, 7. rész, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
- Nel VII centenario della nascita di Marco Polo*. Velence, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1955.
- Norwich, John Julius: *A History of Venice*. New York, Alfred A. Knopf, 1982; Vintage Books, 1989.
- Oliphant, Mrs. [Margaret]: *The Makers of Venice: Doges, Conquerors, and Men of Letters*. London, Macmillan, 1887.
- Olschki, Leonardo: *Marco Polo's Asia*. Berkeley, University of California Press, 1960.
- Oriente poliano: Studi e conferenze tenute all'Is. M. E. O. in occasione del VII centenario della nascita di Marco Polo, 1254-1954*. Róma, Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente, 1957.
- Parry, J. H.: *The Discovery of the Sea*. Berkeley, University of California Press, 1981.
- Pelliot, Paul: *Notes on Marco Polo*. 1-2. kötet, Párizs, Imprimerie Nationale, Librairie Adrien-Maisonneuve, 1959-1963.
- Phillips, E. D.: *The Mongols*. New York, Praeger, 1969.
- Phillips, J. R. S.: *The Medieval Expansion of Europe*. Oxford, Oxford University Press, 1998 (második kiadás).
- Pliny, the Elder. *Natural History: A Selection*. New York: Penguin Books, 1991.

Plutarch: *The Age of Alexander: Nine Greek Lives*. Harmondsworth, Middlesex, England, Penguin Books, 1973 (magyarul: Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. Fordította: Máthé Elek. Budapest, Magyar Helikon, 1978; új kiadás: Budapest, Osiris, 2005.)

Polo, Marco: *La Description du monde*. Szerk.: Louis Hambis, Párizs, Librairie C. Klincksieck, 1955.

Polo, Marco: *The Description of the World I Marco Polo*. Kétkötetes, 1938. Reprint: New York, AMS Press, 1976.

Polo, Marco: *Le Devisement du monde* (A világ leírása). Kétkötetes. Szerk.: Philippe Ménard. Genf, Droz, 2001.

Polo, Marco: *El libro de Marco Polo I anotado por Cristóbal Colón*. Szerk.: Juan Gil. Madrid, Alianza, 1987.

Polo, Marco: *Le Livre de Marco Polo*. Háromkötetes, Peking, A Nachbauer, 1924-1928.

Polo, Marco: *Le Livre de Marco Polo*. **Szerk.:** M. G. Pauthier. Genf, Slatkine Reprints, 1978.

Polo, Marco: *Il Milione, prima edizione integrale, a cura di Luigi Foscolo Benedetto, sotto il patronato della città di Venezia*. Firenze, Comitato Geografico Nazionale Italiano, 1928.

Polo, Marco: *Il "Milione" veneto*. Szerk.: Alvaro Barbieri-Alvise Andreose, a bevezetést írta Lorenzo Renzi, Velence, Marsilio, 1999.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo*. New York, Orion Press, 1958.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo*. Harmondsworth, Middlesex, England, Penguin Books, 1958.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo*. New York, Viking Press, 1931.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo*. Szerk.: Milton Rugoff. New York, New American Library, 1961.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*. 2. kötet, New York, Dover, 1993.

Polo, Marco: *The Travels of Marco Polo, the Venetian*. A bevezetést írta: John Masefield. London, J. M. Dent, 1908.

Power, Eileen: *Medieval People*. Boston, Houghton Mifflin, 1924.

Prawdin, Michael [Michael Charol]: *The Mongol Empire, Its Rise and Legacy*. New York, Macmillan, 1940.

- Prestwich, Michael: *Edward I*. London, Methuen, 1988.
- Procacci, Giuliano: *Histoire d'Italie*. Párizs, Fayard, 1968.
- Rachewiltz, Igor de: F. Wood's *Did Marco Polo Go to China?*
- Rachewiltz, Igor de: Marco Polo Went to China. *Zentralasiatische Studien* 27, 1997, 34-92.
- Rachewiltz, Igor de: *Papal Envoys to the Great Khans*. Stanford, Stanford University Press, 1971.
- Rachewiltz, Igor de: (szerk.) *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200-1300)*. Wiesbaden, Harrassowitz, 1993.
- Rasíd ad-Din: *The Successors of Genghis Khan*. New York, Columbia University Press, 1971.
- Read, Bernard E.: *Chinese Materia Medica: Insect Drugs*. Pejping (Kína), Peking Natural History Bulletin, 1941. Reprint: Tajpej, Southern Materials Center, 1982.
- Renouard, Yves: *Les Hommes d'affaires italiens du Moyen Âge*. Párizs, A. Colin, 1968.
- Rosengarten, Frederic, Jr.: *The Book of Spices*. New York, Pyramid Books, 1973.
- Rossabi, Morris: *Khubilai Khan: His Life and Times*. Berkeley, University of California Press, 1988.
- Rossabi, Morris: *Voyager from Xanadu: Rabban Sauma and the First Journey from China to the West*. Tokió, Kodansha International, 1992.
- Rossini, C. Conti: Marco Polo e l'Etiopia. *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 1939-1940, 99. kötet, 2. rész, 1021-1039.
- Runciman, Steven: *A History of the Crusades*. 3. kötet, Cambridge, Cambridge University Press, 1966. (magyarul: Runciman, Steven: *A keresztes hadjáratok története*. Fordította: Bánki Vera és Nagy Mónika Zsuzsanna. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.)
- Ryan, James D.: Christian Wives of Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1998. november.
- Ryan, James D.: Preaching Christianity Along the Silk Route: Missionary Outposts in the Tartar' Middle Kingdom' in the

- Fourteenth Century. *Journal of Early Modern History*, 1998. november.
- Saunders, J. J.: *The History of the Mongol Conquests*. London, Routledge & Kegan Paul, 1971.
- The Secret History of the Mongols*. 1. kötet, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1982.
- The Secret History of the Mongols*. Ulánbátor, Bolor Sudar, 2005.
- The Secret History of the Mongols: A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Kétkötetes, Boston, Brill, 2004.
- Severin, Timothy: *Tracking Marco Polo*. Első amerikai kiadás: New York, Peter Bedrick Books, 1986.
- Shor, Jean Bowie: *After You, Marco Polo*. New York, McGraw-Hill, 1955.
- Silverberg, Robert: *The Realm of Prester John*. Athén, Ohio University Press, 1996.
- Smith, John Masson, Jr.: Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empires. *Journal of Asian History* 34,2000,35-52.
- Spence, Jonathan D.: *The Chan's Great Continent: China in Western Minds*. New York, W. W. Norton, 1998.
- Spence, Jonathan D.: Marco Polo: Fact or Fiction?. *Far Eastern Economic Review*, 1996. augusztus 22.
- Spence, Jonathan D.: *The Memory Palace of Matteo Ricci*. New York, Viking Penguin, 1984.
- Spuler, Bertold: *History of the Mongols, Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Berkeley, University of California Press, 1972.
- Staley, Edgcumbe: *The Dogaressas of Venice*. New York, C. Scribner's Sons, 1910.
- Steiné, Aurl: *Innermost Asia: Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su, and Eastern Iran*. Négykötetes, Oxford, Clarendon Press, 1928.
- Sze, Maj-maj: *The Way of Chinese Painting, Its Ideas and Technique*. New York, Vintage Books, 1959.
- Temple, Robert G. K.: *The Genius of China: 3,000 Years of Science, Discovery, and Invention*. London, Prion Books, 1998.
- Thiriet, Freddy: *La Romanie vénitienne au Moyen Âge*. Párizs, Éditions E. de Boccard, 1975.

- Tuchman, Barbara W.: *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*. New York, Alfred A. Knopf, 1978.
- Tyler-Smith, Chris: The Genetic Legacy of the Mongols. *American Journal of Human Genetics* 72, 2003, 717-721.
- Vaszaf al-Hazrat: *History of Vassaf*. 1. kötet (perzsa nyelven). Szerk.: Abdul Hameed Ayati. Teherán, Cultural Foundation of Iran, 1346 Hijri Shamsi, 1959.
- Waldron, Arthur N.: The Problem of the Great Wall of China. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 43, 2. szám, 1983. december, 643-663.
- Waley, Arthur: *The Secret History of the Mongols: And Other Pieces*. London, Allen & Unwin, 1963.
- Watanabe, Hiroshi: *Marco Polo Bibliography: 1477-1983*. Tokió, Tokyo Bunko, 1986.
- Weatherford, Jack: *Genghis Khan and the Making of the Modern World*. New York, Crown, 2004.
- Whitfield, Susan-Sims-Williams, Ursula (szerk.): *The Silk Road: Trade, Travel, War, and Faith*. London, British Library, 2004.
- Why Do Some Expectant Fathers Experience Pregnancy Symptoms? *Scientific American*, 2004. október.
- Wiet, Gaston: *Baghdad: Metropolis of the Abbasid Caliphate*. Norman: University of Oklahoma Press, 1971.
- Wilford, John Noble: *The Mapmakers*. Javított kiadás: New York, Alfred A. Knopf, 2000.
- Wills, Garry: *Venice: Lion City; The Religion of Empire*. New York, Simon & Schuster, 2001.
- Wood, Frances: *Did Marco Polo Go to China?* London, Secker & Warburg, 1995; Boulder, Colorado, Westview Press, 1996.
- Wood, Frances: *The Silk Road: Two Thousand Years in the Heart of China*. Berkeley, University of California Press, 2002.
- Wylie, A.: *Chinese Researches*. 1897. Tajpej, Ch'eng Wen Publishing Company, 1966.
- Yang, Zhijiu: The Great Kublai Khan in Marco Polo's Eyes. *Historical Monthly*, Tajvan, 2000. november.
- Yang, Zhijiu: *Makeboluo zai Zhongguo*. Tianjin shi, Nan kai da xue chu ban she, 1999.
- Yang, Zhijiu: *Yüan shi san lun*. Peking, Ren min chu bán she, Xin hua shu dian fa xing, 1985.

- Yamashita, Michael: *Marco Polo: A Photographer's Journey*. New York, Barnes & Noble Books, 2002.
- Yuie, Sir Henry (ford. és szerk.)-Henri Cordier (jav.): *Cathay and the Way Thither: Being a Collection of Medieval Notices of China*. Reprint, 1913, négykötetes. Tajpej, Cseng-Ven Publishing Company, 1966.
- Zorzi, Alvise (szerk.): *Marco Polo, Venezia e l'Oriente: Arte, commercio, civiltà al tempo di Marco Polo* (Marco Polo. Velence és a Kelet: művészet, kereskedelem és civilizáció Marco Polo korában). Milano, Electa, 1981.
- Zorzi, Alvise (szerk.): *Vita di Marco Polo venezian*. Milano, Rusconi, 1982.

Megjegyzések

[←1]

Fordította: Valló Gábor.

[←2]

A kötetben szereplő Marco Polótól vett idézetek forrása: *Marco Polo utazásai*. Fordította Vajda Endre. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984 (második kiadás).

[←3]

Fordította: Valló Gábor.

[←4]

A további fejezetek elején szereplő versidézeteiket fordította: Szabó Lőrinc. In: Szerb Antal: *Száz vers*. Budapest, Magvető Kiadó, 2007 (negyedik kiadás).

[←5]

„A Kubla kán elé írt prózaszöveg”. In: Angol romantika. Esszék, naplók, levelek. Szerk.: Péter Ágnes. Budapest, Kijárat Kiadó, 2003.

[←6]

Marco Polo utazásai. Fordította Vajda Endre. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984 (második kiadás).